

YÜKSƏKLİYƏ DOĞRU

AZƏRBAYCANIN
AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARINDAKI
İLK SƏFİRİNİN SEÇİLMİŞ MƏQALƏLƏRİ

İlk Səfirin Seçilməsi

AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARI
DİPLOMATİK İŞLƏRİ
2000

RACING UP HILL

Selected papers of Azerbaijan's first Ambassador
to the United States of America

Hafiz M. Pashayev

GLOBAL SCHOLARLY PUBLICATIONS
New York, New York
2006

4986

YÜKSƏKLİYƏ DOĞRU

Azərbaycanın Amerika Birləşmiş Ştatlarındakı
ilk səfirinin seçilmiş məqalələri

Hafiz M. Paşayev

AZƏRBAYCAN MARKETİNG CƏMİYYƏTİ
Bakı
2008

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
İşlər İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI

Bu tərcümə, 09.02.2007-ci il tarixli 4/27-035/06/07 sayılı məktubunda verilmiş müəllifin razılığına əsasən Azərbaycan Marketing Cəmiyyəti tərəfindən həyata keçirilmişdir.

Bütün hüquqlar qorunur.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının Müəlliflik Hüququ haqqında Aktında nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla bu nəşrin heç bir hissəsi nəşrin əvvəlcədən yazılı razılığı olmadan heç bir formada və ya heç bir yolla yenidən istehsal edilə, yayıla, məlumat bazasında və ya düzəliş sistemində saxlana bilməz.

Paşayev H. M.

Yüksəkliyə doğru: Azərbaycanın Amerika Birləşmiş Ştatlarındakı ilk səfirinin seçilmiş məqalələri / Hafiz M. Paşayev

p. cm.

İndeks daxildir.

ISBN-13: 978-1-59267-065-9 (pbk. : alk. paper)

ISBN-10: 1-59267-065-2 (pbk. : alk. paper)

1. Amerika Birləşmiş Ştatları-Xarici əlaqələr-Azərbaycan. 2. Azərbaycan-Xarici əlaqələr-Amerika Birləşmiş Ştatları. I. Başlıq.

E183.8.A98P37 2006

327.4754073-dc22

2006022303

Global Scholarly Publications tərəfindən nəşr olunmuş və yayılmışdır.

220 Madison Avenue, Suite 11G, Nyu York, NY 10016

www.gsp-online.org

books@gsp-online.org

Tel: (212) 679-6410

Layihənin rəhbəri: Rəhim Hüseynov

Koordinator: Fuad Əliyev

Elmi redaktor: Pənah Xəlilov

Tərcümənin redaktoru: Leyla Tağıyeva

Tərcüməçilər: Rövşən Hacıyev

Xumar Hüseynova

Kompyuter dizaynı: İman Hüseynov

ISBN-13: 978-9952-8122-1-3

Tərcümənin müəlliflik hüququ © 2008 Azərbaycan Marketing Cəmiyyəti

Əlaqə üçün məlumat:

Azərbaycan Marketing Cəmiyyəti,

AZ1111, Azərbaycan Respublikası, Bakı şəhəri, A. Məhərrəmov, 4

Telefon/Faks: (+994 12) 430 01 00; 430 57 57

Elektron poçt: info@marketing.az

İnternet sahifəsi: www.marketing.az

Mündəricat

Redaktordan.....	vii
Minnətdarlıq.....	x
Ön söz.....	xi
Xəritələr.....	xix
Giriş.....	1
Fəsil 1 Azərbaycanın Vaşinqtonun xəritəsində yerləşdirilməsi (1993-1994).....	13
Fəsil 2 Güclü ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi (1995-2001).....	81
Fəsil 3 Əməkdaşlıq və tərəfdaşlıqdan strateji münasibətlərə doğru (2002-2006).....	193
Fəsil 4 Nəşr edilmiş məqalələr və redaktora məktublar.....	251
Əlavə I Azərbaycan haqqında ümumi məlumat.....	317
Əlavə II 907-ci Bölmənin ləğv edilməsi və ya dəyişdirilməsi istiqlalında atılmış addımlar.....	329

Əlavə III	
907-ci Bölmə ilə bağlı sitatlar.....	333
İndeks.....	337

REDAKTORDAN

Hafiz Mir Cəlal oğlu Paşayevi ilk gəncliyindən tanıyırdım. "Bir səfirin Manifesti" (Şərq-Qərb, Bakı 2007) əsərini oxuyandan sonra məlumatım xeyli artdı, təsəvvürüm olduqca genişləndi. Xatiri həmişə əziz olmuş möhtərəm ustadımız-müəllimimiz, filologiya elmləri doktoru, professor və sevimli nasir Mir Cəlal müəllimin tanıdığım övladları sırasında Hafizin mənəvi siması gözümdə daha da aydınlaşdı. İngilis dilində nəşr olunmuş "Racing Up Hill" (New York, 2006) əsərinin azərbaycancaya tərcüməsinin redaktəsi də öz əlimdən çıxandan sonra tanıdığım bu ensiklopedik bilikli şəxs gözümdə bütün əzəməti ilə ucaldı - mahir, həssas, diqqətçil, uzaqgörən səfir kimi mənə tamam təzə bilik verdi, həm də bütün ailəsini tanıyıb evində çörəyini kəsdiyim nəcib bir ədibin oğlu kimi boya-boy gördüm. Atalar sözü tamam doğru imiş: oğul ataya oxşayar, oğul ataya çəkər. Hafizin yazılarındakı yumorun da öz kökü ilə atasından ədəbi yadigar qalmış yumoruna bənzərliyinə şahid oldum. Hafizin özünün, xanımının, övladlarının hələ Amerikaya getməmişdən əvvəl bir neçə, bunların sırasında dünya ünsiyyət vasitəsi kimi də şöhrətlənmiş ingiliscəni mükəmməl bildiyini öyrəndim və buna təəccüblənmədim: Ədib Mir Cəlalin, alim Mir Cəlalin, pedaqoq, müəllim, doktor Mir Cəlalin ailəsində tərbiyə tapıb, yetişən, kamilləşən Hafizin harada olursa olsun millət üzvü ağardacağına inamım apogeyə yüksəldi. Üzündən nur yağan, hərtərəfli inkişaf səviyyəsi ilə seçilən şəxsin Amerika Birləşmiş Ştatlarında olmayan, orada səlahiyyətli səfir ilkinliyi qazanan Hafizin adındakı məşhur rəmzin geniş və dərin mənə çalarına rəğbətim gücləndi. Həyatımı, fəaliyyətini öyrəndikcə Amerika Birləşmiş Ştatlarında onun könül ovlayan bir usta səfir kimi işgüzar, nəcib, xeyirxah dostlar tapıb onlara arxalanmaqla ucalacağına inandığım kimi əyri-üyrü səpələnən ziyankar, xəbis

Topalyanı da susdurub yerində oturtmağından milli qürur duydu. Pis mənada millətçi deyiləm, beynəlmiləlçiyəm, təəccüblü də deyil ki, gəncliyimdən indiyəcən (84 yaşındayam) Bakı Dövlət Universitetində, Azərbaycan Yazıçıları Birliyində postsovet birliyi tərkibinə salınmış bütün xalqların (15 respublikanın) ədəbiyyatını təbliğ - tədqiq edəndə saysız məqalələrdən əlavə iki cildlik (52 çap vərəqi) həcmində ali məktəb dərsləri yarada bildim, bu dərsləri doktorluq elmi dərəcəsi almaq üçün respublikamızda müdafiə etdim və SSRİ miqyasında elə hörmət qazandım ki, həmin fənnin təzə proqramını tərtib etmək üçün keçmiş SSRİ ali məktəblərinin "SSRİ xalqları ədəbiyyatı" tədrisi üzrə ixtisaslaşmış bütün professor heyəti Bakı Dövlət Universitetinə toplaşmışdı. Belə rüçətə ona görə üz tutdum ki, mənim əziz müəllimimin oğul balası Hafiz də xaricdə nə qədər mütəxəssislə əlaqə yaradıb onları özünə bağlamış, özü də onlarla səmimi, unudulmaz dostluq qazana bilmişdir. Hafiz bu ülviliyyətinə, dəyanətinə və insanpərvərliyinə görə də atasına çəkir, amma atasını da, hamımızı da ötüb keçibdir. Doğma vətənə qələbələri ilə qayıdan Hafiz bəyə böyük uğur, can sağlığı arzumu qürurla bildirirəm. Nə yaxşı ki, Hafiz Paşayev son əsərlərində, məktublarında Mir Cəlal oğlu mənsubiyyətini daha çox sevir və qoruyur!

Pənah İmran oğlu Xəlilov
Filologiya elmləri doktoru, Professor
Azərbaycan Respublikasının əməkdar müəllimi

Əziz həyat yoldaşım Rəna xanıma həsr olunur.

Minnətdarlıq

Vaşinqtonda keçirdiyim illər ərzində mənim Amerika Birləşmiş Ştatları və Amerika xalqı haqqında anlayışımı artıran sayısız rəsmi və fərdi şəxslərlə tanış olmuşam. Onların hamısının adını qeyd etməyin qeyri-mümkün olmasına baxmayaraq, mən hamısına dostluq və əməkdaşlığa görə minnətdaram.

Bu kitabın əlyazması üzərində işləyərkən illər boyu çıxışların, məqalələrin və məktublarnın hazırlanmasında köməyi dəymiş şəxsləri daim xatırlayırdım. Mən Azərbaycanın Vaşinqtondakı səfirliyinin keçmiş və hazırkı işçi personalının nümayəndələrinə, xüsusilə də Elmar Məmmədyarova, Tahir Tağızadəyə, Qalib Məmmədə və Aysel Yaqubovaya ideya və töhfələrinə görə öz minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm.

Vaşinqtonda olduğum ilk illərdə göstərdiyi əməkdaşlığa görə Edvin Qreyvsə xüsusi minnətdarlığımı bildirirəm. Kapitoliya təpəsinin siyasi labirintlərində mənə bələdçilik etməklə zəruri məlumat mənbəyi olması ilə yanaşı, eyni zamanda o, valehedici Alabama aksentinə malik olan yaxşı dost idi.

Kitabın planlaşdırılması və yazılması prosesində mən Dr. Frederik Stardan dəyərli və faydalı məsləhətlər almışdım. Onun şəxsiyyətinə son dərəcə valeh olmağımla yanaşı, etdiyi bütün xeyirxahlıqlarına görə ona minnətdaram.

Kitabın yazılması dövründə məni ruhlandırdığına və göstərdiyi dəstəyə görə Dr. Rob Sübhaniyə dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Taleh Ziyadov və Marya Snayder tərəfindən əlyazmanın diqqətlə oxunması və redaktə edilməsi mətnin əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşmasına səbəb olmuşdur. Buna görə onlara təşəkkür edirəm.

Ön söz

Bu əsər kiçik, uzaq və yeni ölkə olan Azərbaycan Respublikasının 1993-2006-cı illər ərzində Vaşinqtonda necə güclü və yüksək hörmətə malik diplomatik mövcudluğun əsasını qoyduğunu izah edir. Bu həmçinin bir şəxsin - Azərbaycanın Amerika Birləşmiş Ştatlarına təyin olunmuş ilk səfirinin və bu illər boyu Azərbaycanın təmsilçisi olan Hafiz Paşayevin gördüyü işlərin nəticəsidir. Bu, çətin əngəllər və həlledici üstünlüklərin, yüksək prinsiplər və alçaq hiyləgərlik, davamlı olaraq öyrənmə və qərəzli məlumatlılıq haqqında hekayədir. Qısa olaraq, bu diplomatiyanın özü-özlüyündə kiçik formasıdır.

Paşayevin təyinatı daha aydın ola bilməzdi: Azərbaycanın müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü üçün Amerikanın əsaslı dəstəyinə nail olmaq; planlı sosialist iqtisadiyyatından bazar sisteminə və Sovet hakimiyyət tipindən daha açıq və demokratik hakimiyyət tipinə çətin transformasiya prosesinə köməklik göstərmək və ölkənin hidrokarbon ehtiyatlarının inkişafında digər proseslərin möhkəmləndirilməsi üçün Amerikanın aktiv iştirakını təmin etmək. On üç ilin yekununda aydın olur ki, Paşayevin bütün cəhdləri hər üç istiqamət üzrə öz bəhrəsini vermişdir.

Bütün bunlar qaçılmaz idi. Azərbaycanın kiçik ölçüsü (8 milyonluq əhali) və onun Vaşinqtonun yeni və isti münasibətlər qurmaq istədiyi Rusiyanın cənub kənarında yerləşməsi Azərbaycanın asılı statusa istiqamətlənməsi təhlükəsini labüd etdi. Daha da pisi bu idi ki, 1993-cü ilin aprel ayında Paşayevin prezident Klintonu etibarnaməsini təqdim etməsindən yalnız altı ay əvvəl ABŞ Konqresi humanitar yardım da daxil olmaqla, Azərbaycana hər hansı ABŞ dəstəyinə qadağa qoyan 907-ci Bölməsinin daxil olduğu Azadlığı Müdafiə Aktını qəbul etmişdi.

Bir neçə il əvvəl Azərbaycanın qonşusu Ermənistan

Rusiyanın güclü dəstəyinə arxalanaraq Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinə iddialarını irəli sürmüşdü. Qısa, lakin qəddar müharibənin gedişində Ermənistan Azərbaycan ərazisinin beşdə birini işğal edərək 1 milyon azərbaycanlının öz yurdlarından köçkün düşməsinə səbəb oldu. Ermənistanın Amerikadakı lobbisi daha sonra həyasızcasına Azərbaycanı guya Ermənistana qarşı "qüvvədən hücum üçün istifadə etməkdə" təqsirləndirdi. Senator Con Kerri özünün erməni seçicilərindən təsirlənərək, həm də vəziyyət haqqında heç bir müstəqil biliyə malik olmadan 907-ci Bölməni xarici yardım qanunvericiliyinə daxil etməklə Paşayevin missiyasının başlanmasından öncə onun uğursuzluğa düşər olması təhlükəsini ortaya çıxardı.

Makferson meydanında kirayə edilən evdən Paşayev dərhal amerikalıları öz ölkəsi haqqında məlumatlandırmaq üçün irimiqyaslı maarifləndirmə kampaniyasının əsasını qoydu. O, Azərbaycanın Rusiya və İran arasında yerləşdiyini və NATO üzvü olan Türkiyə ilə mühüm əlaqələrinin olduğunu göstərdi. O, Azərbaycanın ənənəvi və mütədil müsəlman ölkəsi olduğunu təsdiq etməklə müasir, qərb yönümlü və dünyəvi dövlətə çevrilmək arzusu haqqında danışdı. Bundan başqa, ölkənin SSRİ-nin dağılmasınacan olan onillik ərzində Sovet rəsmiləri tərəfindən ləkələnən neft və qaz resurslarının əhəmiyyətini sübut etməyi də unutmadı.

Bakı Dövlət Universitetində 20 il ərzində dərs deyən Paşayev üçün bu pedaqoji rol asan idi. Lakin onun sahəsi hətta Eynşteyndən sonra nisbətən nəzəriyyəsinin üstün hökmranlığa malik olduğu halda diplomatiyadan daha çox dəqiqliyə malik olan fizika elmi idi. Ən pisi isə Paşayev onun atdığı hər bir addımının bəzi ölkələr tərəfindən eyni və əks reaksiya doğuran Nyutonun problemi ilə üzləşdi. Amerikan sisteminin xüsusi açıqlığı isə daha sonra vəziyyəti qəlizləşdirdi. Paşayev oxumuşdu ki, Konstitusiyaya əsasən Prezident xarici siyasətə görə məsuliyyət daşıyır. Lakin hətta Ağ Evin 907-ci Bölməni ləğv etmək istəyinə baxmayaraq, bunun həyata keçməsi üçün

Senatın təsdiqini ala bilməmişdi. Belə ki, Amerikaya çox az sayda azərbaycanlının immiqrasiya etdiyi və hətta immiqrasiya etmiş azərbaycanlıların belə təşkilatlanmadığı faktı sayəsində erməni lobbisi bu məsələ ilə bağlı ABŞ siyasətinə əhəmiyyətli dərəcədə diktə edə bilirdi. Bütün bunlar çox qarışıq məsələlər idi və bir alim üçün olduqca irrasional idi.

Paşayevin fizik kimi keyfiyyətləri təsiredici idi. Moskvada tanınmış Kurçatov adına Atom Enerjisi üzrə İnstitutda çoxillik iş təcrübəsindən sonra 1971-ci ildə doktorluq elmi dərəcəsini qazandı və bir neçə il sonra isə İrvin şəhərində Kaliforniya Universitetində tədqiqata başladı. Tezliklə o, gizli, lakin vacib olan yüksək temperaturda naqillərin keçiricilik qabiliyyəti sahəsində aparıcı beynəlxalq şəxsiyyət kimi qərarlaşdı. Azərbaycan Respublikasının Milli Elmlər Akademiyasının Fizika İnstitutunun Metal Fizikası Laboratoriyasının direktoru təyin olunduqdan və bir sıra önəmli monoqrafiya müəllifi kimi tanındıqdan sonra Paşayev üçün 1980-ci illəri və daha sonrakı 20 ili hörmətli akademik kimi keçirmək ideal variant ola bilərdi. Lakin bu belə olmadı.

1990-cı ildə müstəqilliyə can atan Azərbaycan Respublikasına hücum etdikdə Moskva Azərbaycanda elmin maliyyələşdirilməsini dayandırdı və nəticə etibarilə Paşayevin İnstitutu da bağlandı. Lakin alimlər azadlıq hərəkatına güclü dəstək verərək və gənclər üçün şəkili lüğət kimi inanılmaz layihələri reallaşdırmaqla bütün qüvvələrini səfərbər etdilər. Bu qarışıqlığın arasında, SSRİ 1991-ci ilin sonunda dağıldı. Bir neçə ay sonra müstəqil Azərbaycanın yeni prezidenti, keçmiş dissident Əbülfəz Elçibəy əsas diplomatik postlara təyin etmək üçün təcrübəli və korlanmamış bacarıqlı insanlar axtarışında idi. Professor Paşayev Birləşmiş Millətlər Təşkilatı üçün uyğun namizəd idi və digər mülahizələr müdaxilə etməsə idi bu posta təyin oluna bilərdi. Elçibəy Bakıdan kənarında, keçmiş Sovet dövrünün baş naziri qismində siyasi rəqib əldə edə bilərdi. Məhz buna görə həmin naziri, Həsənovu BMT-dəki nümayəndəliyə təyin etdi və Paşayevi isə Vaşinqtona göndərdi.

Bir neçə ay sonra Elçibəyin özünü hakimiyyətdən devirdilər, lakin onun xələfi Heydər Əliyev Paşayevin təyinatının müdrikliyini anladı və təsdiqlədi. Eyni şeyi onun oğlu və xələfi İlham Əliyev də 2003-cü ildə etdi. Eyni zamanda Paşayevin səfir səlahiyyətləri Kanada və Meksikaya da aid edildi.

Rasional və optimist insan olan Hafiz Paşayev hər il 907-ci Bölmənin tezliklə ləğv olacağına ümid edir və hətta bunu proqnozlaşdırırdı. Lakin 1990-cı illər boyu və hətta hal-hazırda da maddə qüvvədə qalmaqdadır. Xoşbəxtlikdən illər ərzində Hafiz Paşayev ləğv edə bilmədikləri bölmənin təsir qüvvəsini zəiflətmələrinə nail olmaq üçün müxtəlif və ikipartiyalı konqresmen və senatorlar qrupu ilə əməkdaşlıq etmək sənətini mənimsədi. Onlar buna 2 vasitə ilə nail olmuşdular: birincisi, 907-ci Bölmənin təsir qüvvəsini əhəmiyyətli dərəcədə zəiflədən "çıxarışlar" vasitəsilə, ikincisi isə, Buşun prezidentliyi dövründə illik əsasda qəbul olunan "müvəqqəti dayandırma" haqqında fərmanlar vasitəsilə.

Amerikan nöqteyi-nəzərindən ağıllı görünən bu qayda Paşayevin üzərinə öz hökumətinə cəzaların dayandırılmasına baxmayaraq, Azərbaycanın nəyə görə hələ də cəzalandırılma üçün seçilməkdə davam etdiyini izah etmək məsuliyyətini qoydu. Gündəlik olaraq, Vaşinqton Bakıya köhnə "arvadını döyməyə davam edirsənmi?" sualını verməkdə davam edirdi. Vəziyyət Franz Kafkanın "Məhkəmə" əsərinin birbaşa əks olunmasına bənzəyirdi.

Xoşbəxtlikdən, Paşayevin səfirlik dövrü 907-ci Bölmə ilə məhdudlaşmırdı. Bu arada müasir qərb mədəni texnikası sayəsində Azərbaycanda geniş neft və qaz ehtiyatları kəşf olundu. ABŞ, Britaniya, Norveç və digər qərb şirkətləri bu yataqların işlənməsi üçün önə atılarkən, həm Rusiya, həm də İran yadların "özlərinin arxa həyətlərində" peyda olmasına hiddətlə qarşı çıxdılar. Lakin amerikalılar, azərbaycanlılar və avropalıların özlərinin ortaq maraqlarını anladılar, Rusiya və İranın etirazlarına məhəl qoymamağa hazırlaşdılar. 1994-cü ilin sentyabrında Prezident Əliyev və bir çox dövlətlərin yüksək vəzifəli hökumət

nümayəndələri 8 milyard dollar dəyərində olan "Əsrin Müqaviləsi"nin imzalanmasının və Azərbaycanın və Xəzərin Azərbaycana aid sahil xəttinin qərbin intensiv enerji istehsalı üçün açıq elan olunmasının şahidi oldular.

Bunun ardınca Azərbaycan və qərb şirkətlərinin konsorsiumu Xəzər və Aralıq dənizlərini birləşdirəcək ixrac boru kəmərinin işlənməsi öhdəliyini götürdülər. İri iqtisadi, sosial, siyasi və geosiyasi əhəmiyyəti ilə 3 milyard dollarlıq Bakı-Ceyhan boru kəməri heç şübhəsiz ABŞ tərəfindən keçmiş SSRİ ərazisində reallaşdırılan ən əhəmiyyətli layihə idi. ABŞ da daxil olmaqla, bütün iştirakçı dövlətlərdə Bakı-Ceyhan uzunsürən və tamamilə ikipartiyalı layihə idi. Layihənin bir çox himayədarları olsa da, riskin əksər hissəsini öz üzərinə götürən ABŞ-ın xüsusi rolu vardır. Bir çox digər aktorlar arasında isə Azərbaycanın Vaşinqtondakı səfirliyi olduqca önəmli rol oynamışdır. Belə ki, səfirlik bütün tərəfləri onların şəxsi və ümumi maraqlarında olan məsələlərə davam etməyə stimullaşdırırdı.

Xəzərdə neft bəzətinin mənfi cəhətləri də var idi. Bu səfir Hafiz Paşayevin ofisində xüsusilə hiss olundu. Qəflətən o, neft dollarlarının cəld axını sayəsində əldə edəcəklərinin əvəzində öz xidmətlərini təklif etməyə can atan müxtəlif lobbici və konsaltinq firmalarının çoxsaylı təkliflərini aldı. Ən pisi isə, Paşayevin təmsil etdiyi hökumətdən mənfəət əldə etmək üçün ən qərribə layihələrlə çıxış edən bir sıra şirkətlər meydana çıxdılar. Biri Azərbaycanın özəlləşdirmə vəauçerlərini almaqla bazara yiyələnməyi və bununla da ölkənin ən dəyərli əmlakı üzərində nəzarəti əldə etməyi planlaşdırır, digəri boru kəməri sazişinə yol açmaq üçün Demokratik Milli Komitəyə rüşvət vermək təklifi ilə çıxış edirdi. Hər halda bu müəmmalı layihələri ayırd etməyə kömək etmək və həm Bakı, həm də Vaşinqtonu onların potensial zərəmindən qorumaq Paşayevin üzərinə düşdü. O bunu, əlbəttə ki, təkbəşinə etmədi, lakin, bununla belə onun düzgün mühakimələri hər bir mərhələdə əhəmiyyətli oldu.

Bütün bu qeyd olunan, o cümlədən də illər ərzində peyda olan digər məsələləri yoluna salarkən Paşayev onları o dərəcədə

də ciddi qəbul etməmək kimi üstünlüyə malikdir. Belə ki, onun səfir olmazdan öncə bir həyatı var idi və o heç zaman unutmurdu ki, səfirlik müddəti bitdikdən sonra da başqa bir həyatı olacaq. Onun həyat yoldaşı Rəna xanım elmi (ərəb ədəbiyyatı üzrə) karyerasını qiymətləndirir və həm Hafiz Paşayev, həm də yoldaşı Rəna xanım öz ailələrini (oğlu, qızı və 4 nəvəsi) və Bakıdakı dostlar dairəsini Vaşinqtonda onların yolunda peyda olan istənilən problemlərdən daha üstün hesab edirlər. Bunun sayəsində Paşayev hətta ən pis vaxtlarda belə özünün yumor hissini qoruyub saxlamağa müvəffəq olmuşdur.

Bu qismən genlər məsələsidir. Hafiz Paşayevin atası bütün Azərbaycan oxucuları tərəfindən sevilən məzəli və müdrik qısa hekayələr və oçerklər müəllifi olmuşdur. Mir Cəlal Sovet həyatının ikiüzlülüyündən və açıq yalanlarından çəkinmişdir. Onun əsərlərini oxuyarkən Mir Cəlalin Sovet hakimiyyəti dövründən öncəki və postsovet rejimi dönmündəki həyata münasibətdə eyni dərəcədə istehzal olduğunu hiss etmək olar. İctimai həyatdan başqa o, özəl, birbaşa və gizli olanlara da hörmətlə yanaşırdı. Onun oğlu Hafiz yazıçı deyil, lakin o karikaturaçıdır. Onun dostlarının və iş yoldaşlarının eskizləri atasının dəyərli ədəbi əsərləri kimi, diqqəti onun subyektivi olan şəxsin rütbəsi və ya rolu üzərində deyil, onun şəxsiyyəti üzərində cəmləşdirir. Hələ 1975-ci ildə Elmlər Akademiyasındakı bütün peşə yoldaşlarının eskizlərini çəkmiş və Bakıda sərgiyə çıxartmışdır.

Mir Cəlalin həyata olan baxışı Paşayev üçün "xaricdən" onun üzləşdiyi hər şeyə sakit münasibət göstərmək üçün əsaslı baza oldu. Hafiz Paşayev Mir Cəlalin onunla əlaqədə olan hər kəsi dinclik hissi ilə təmin etdiyini müşahidə etmişdir. Səfirliyin işçiləri də eyni şeyi Hafiz haqqında deyə bilərlər. Heç şübhəsiz ki, Paşayevin səfirliyi hazırki Xarici İşlər Naziri Elmar Məmmədyanov da daxil olmaqla gələcəyin çox ümidlər verən liderləri üçün təlim yeri olmuşdur. Hafiz Paşayev pedaqoq, özü də yaxşı pedaqoq olaraq qalır.

ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinin yaranması hər iki tərəfdən dəyişikliklər və mürəkkəblilik qasırgasının arasından

reallaşdı. Azərbaycan hələ də müasir, qərb cəmiyyətinin institutlarını yerinə qoymaq üçün səy göstərir. Hüquq məhkəmələri, siyasi partiyalar və parlament özlüyündə postsovet dəyişikliyinə özəyindən yenidən yaranmaqdadırlar və heç şübhəsiz onlar müasir vətəndaş cəmiyyətinin ehtiyac və tələblərini tam ödəyənədək daha çox il tələb olunacaq. Zəif təsisatlar korrupsiyanın yaranması üçün şərait yaratmışlar. Korrupsiya yalnız yeni institutların güc və ictimai dəstək qazanması ilə yox olacaq. Şimal və cənub qonşuları ilə həll edilməmiş münasibətləri ilə birgə, həll olunmamış Qarabağ məsələsi də hələ Bakının boynundadır.

ABŞ da öz növbəsində enerji böhranı, hiyləgər rejimlər, daha sonra isə 11 sentyabr hadisəsi və onun sonrası Əfqanıstan və İraqdan gələn təhlükələrlə hesablaşmalı oldu. Özünün digər dövlətlərlə olan münasibətlərində demokratiya və vətəndaş cəmiyyətinin önəminə xüsusi əhəmiyyət verdi və eyni zamanda bu dəyərlərin inkişaf etdirilməsində ən yaxşı yolun hansı olması məsələsində çaşqınlıq nümayiş etdirdi. Hətta indi ABŞ demokratiya, təhlükəsizlik və iqtisadi inkişaf arasındakı münasibətlər üzərində baş sındırır. Bir tərəfdən digər məsələlər yoluna salınmazdan əvvəl demokratiyanı keçilməli olan mütləq test kimi müəyyən etməyi təklif etdiyi halda, digər tərəfdən hər üçünün birgə inkişaf etdirilməsini təklif edir.

Hər iki tərəfdə bu mürəkkəbliklərə baxmayaraq, ABŞ-Azərbaycan əlaqələri 1993-cü ildən bəri uzun yol keçmişdir. Birləşmiş Ştatlar Azərbaycanı ənənəvi müsəlman cəmiyyətində müasir, açıq və dünyəvi institutların inkişaf etdirilməsinin potensial modeli kimi tanıyır. ABŞ Azərbaycanın Avropadan Çin və Hindistana qədər uzanacaq gələcək şərq-qərb nəqliyyat dəhlizinin başlıca oxu kimi mərkəzliyini qiymətləndirir. Azərbaycan öz növbəsində anlayır ki, bəzən Birləşmiş Ştatların dostu olmaq çətin olsa da, bunun daha çox demokratiyanın özünün əsl təbiətinə aidiyyəti yoxdur. Azərbaycan anlayır ki, Amerika hər bir səsvermənin və ya hərəkətin arxasında açıq aşkar duyulan bütün ahəngsizliklə yanaşı, Azərbaycanın

müstəqilliyini, müasir və qərb yönümlü dövlət kimi inkişafını tam dəstəkləyir və gələcəkdə də dəstəkləyəcəkdir.

Hafiz Paşayevin Vaşinqtonda səfirlik dönəmini başa vurduğu bir vaxtda, mürəkkəb bir prosesin nəticəsi olan tərəflər arasında mühüm anlaşmanın əldə olunmasında onun layiqli rol oynadığını xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bu müəyyən anlamda Paşayevin adı mənada güc siyasəti sahəsində olan təcrübəsinin və ya bu siyasətin öhdəsindən gələ bilməsinin nəticəsi deyil, bunun əsas səbəbi onun ardıcıl olaraq açıq suallar verməsi, məsələləri onun gördüyü kimi səbrlə izah etməsi və yüksək məsələləri insani perspektivdən göstərməsi olmuşdur. Müəyyən anlamda bu gün üçün o siyasətçidən daha çox alim, diplomatdan daha çox müəllim olaraq qalır. O bir dəfə qeyd etmişdir ki: "Həyat sadə və düz olduqda daha asan olur". Diplomatiyada da eyni ilə belədir.

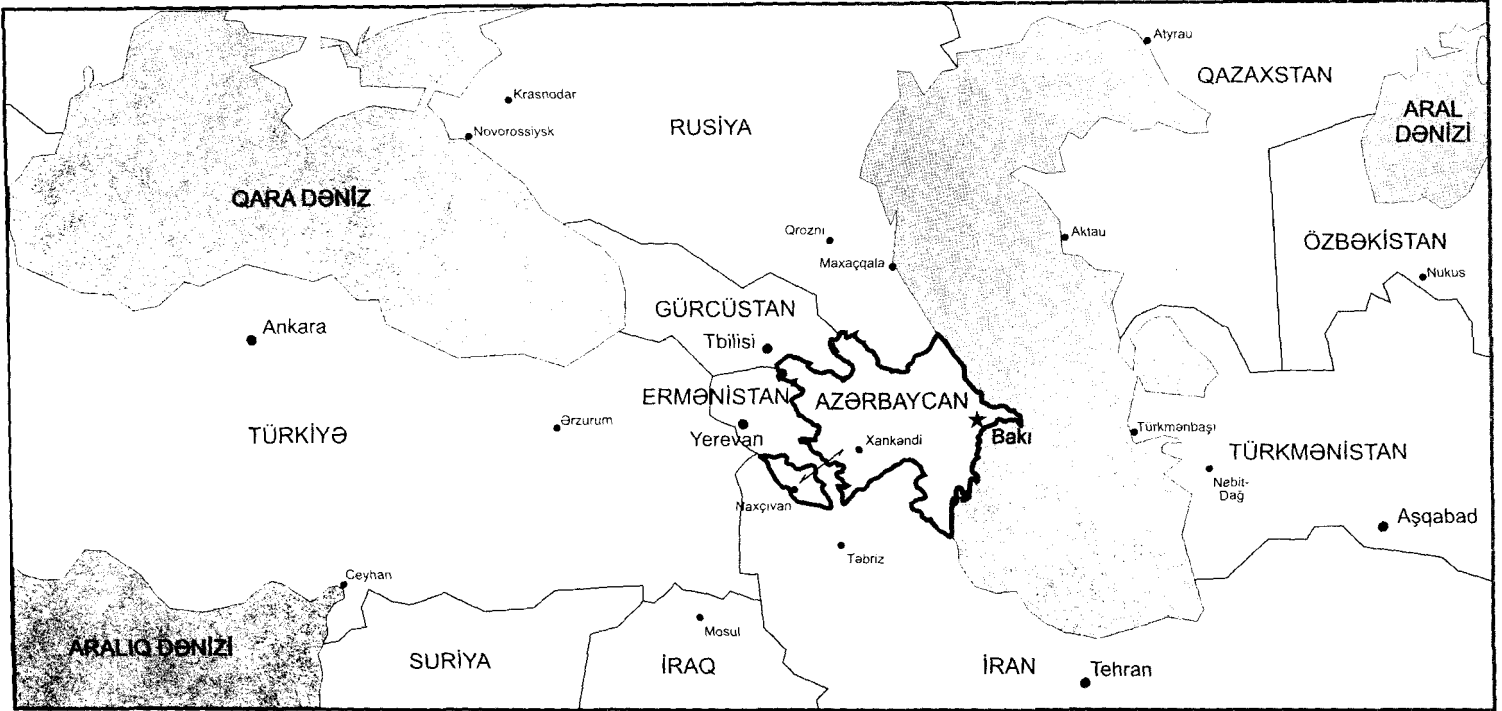
S. Frederik Star

Sədr

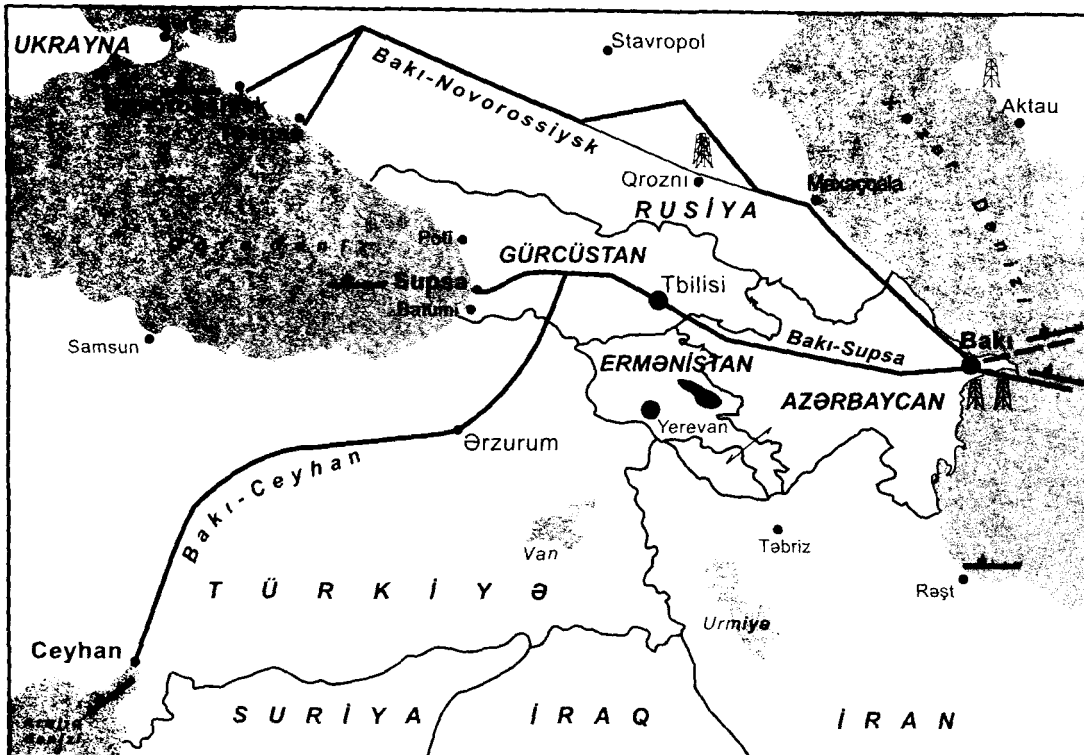
Mərkəzi Asiya-Qafqaz İnstitutu/İpək Yolu araşdırmaları proqramı
Vaşinqton və Upsala

Xəritələr

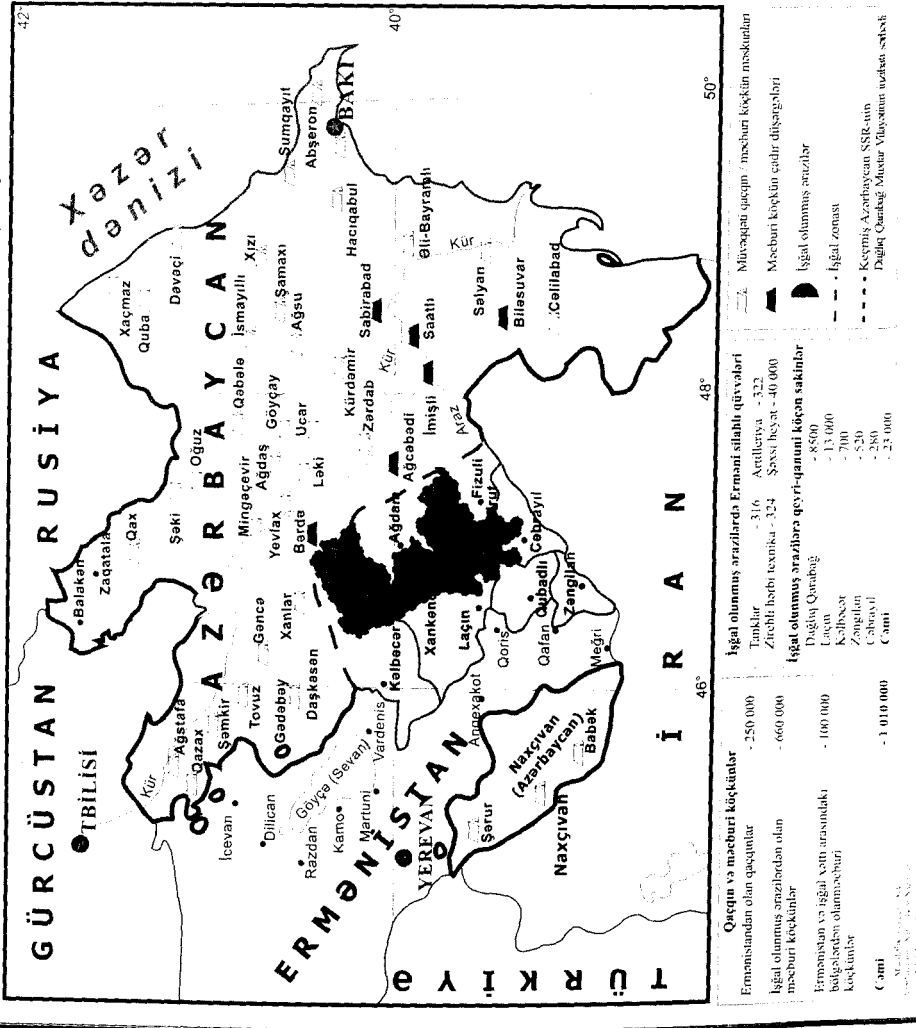
Azərbaycan Xəzər Regionunda

Neft kəmərlərinin xəritəsi

ERMƏNİ TƏCƏVÜZÜNÜN NƏTİCƏLƏRİ

Azərbaycanın işğal olunmuş əraziləri

Düğləy Qarabağ bölgəsi

Ərazi (1989) 1 588 kv. km
 Əhali (1989) 189 085
 İmmarət 145 430 (76,2%)
 Azərbaycanlılar 40 688 (21,5%)
 Ruslar 1922 (1,0%)
 Digərlər 1025 (0,6%)

Şəxsi rayonu

Ərazi 289 kv. km
 Əhali (1989) 20 879
 Azərbaycanlılar 19 036 (92,5%)
 Ermənlər 1 377 (6,7%)
 Başqılar 8 may, 1992

Düğləy Qarabağ bölgəsindən kəndə yerləşən rayonlar

İlgəl

Laçın - 18 may, 1992 - 71 000
 Kəlbəcər - 2 aprel, 1993 - 74 000
 Ağdım - 23 iyul, 1993 - 165 000
 Fizuli - 23 avqust, 1993 - 146 000
 Cəbrayıl - 26 avqust, 1993 - 66 000
 Qubadlı - 31 avqust, 1993 - 37 000
 Zəngilan - 28 oktyabr, 1993 - 39 500

Təcəvüz qurbanları

Obalar - 20 000 abı düşmənlər - 50 000 utan düşmənlər - 4 806

Düğüntü və dəymiş zərər

Yaxıyaxı məskənləri - 890
 Ləçin - 150 000
 Əmir bəndər - 7 000
 Abşeron - 693
 Səhiyyə bölgələri - 855
 Südənliq mərkəzləri - 695
 Küləbəndlər - 927
 Məscidlər - 9
 Təhsil mərkəzləri - 9
 Yaxıyaxı məskənləri və muzeylər - 464
 Sənaye və kənd təsərrüfatı müəssisələri - 40 900
 Avtomobil yolları - 6 000
 Körpülər - 800 km
 Su kəmərləri - 160 km
 Qaz kəmərləri - 2 300 km
 Elektrik xətləri - 15 000 km
 Məşğul - 280 000 ha
 Ünvan sahələri - 1 000 000 ha
 Siyahıya alınmış - 1 200 km

Düğüntü və dəymiş zərər

60 milyon 185 dollar həcmində həsrahəməndir.

Giriş

Mohandas Qandi bir dəfə demişdir: "Məmnuniyyət nailiyyətin deyil, cəhdin nəticəsidir, tam cəhd tam qələbədir". Azərbaycanın Vaşinqtondakı səfiri kimi Birləşmiş Ştatlardakı həyatımın axırını on üç ilinə nəzər salaraq deyə bilərəm ki, Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasında münasibətlərin yaranması yolunda bir çox nailiyyətlər əldə olunsada, hələ görüləsi xeyli işlər var. Bununla belə Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasındakı möhkəm, qarşılıqlı faydalı münasibət yaratmaq üçün yüksəkliyə qalxan yolumda məni ən çox məmnun edən yalnız qazandığım dostlar oldu. Faktıdır ki, mən fizik kimi çalışdığım akademik həyatımda da həm keçmiş Sovet İttifaqında, həm də Birləşmiş Ştatlarda çoxlu görkəmli insanlarla rastlaşmışam. Dünyanın bir ucundan o biri ucuna qədər ən yüksək səviyyəli rəsmilər, biznes nəhəngləri, jurnalistlər, akademiklər və adi amerikalılarla olan bu dostluqlar mənim iyirmi birinci əsrdə Birləşmiş Ştatların üzləşdiyi sınaqlar sayəsində bu dövləti böyük ölkə kimi daha yaxşı qiymətləndirməyimə və başa düşməyimə səbəb oldu.

Odur ki, bu yalnız Xəzər Dənizi sahilində yerləşən və bir vaxtlar tanınmayan ölkənin səfiri olmuş Hafiz Paşayevin hekayəsi deyil, eyni zamanda bu, Amerikadakı həyat haqqında şəxsi mülahizələr və qüdrətli dövlətlə özündən güclü dövlətlərin əhatəsində olan balaca bir ölkə arasındakı yeni, davamlı əlaqənin tarixidir. Vaşinqtondakı missiyamın müdətə artırıldıqca mən həm də Sovet kommunizminin xarabalıqları arasından ölkəmin başını qaldıraraq müstəqil, heyranedicə və müasir ölkəyə çevrilməsinin şahidi olurdum.

Bu on üç il ərzində mənim əsas məqsədim Azərbaycanın "Səfiri" olmaq idi. Başqa sözlə, mənim missiyam təkə ölkəni təmsil etmək deyil, həm də xalqımızın ümidlərini, istəklərini, arzularını və qorxularını Amerika xalqına çatdırmaq idi.

Gündəlik işimdə kongresmen və senatorlara ölkəmin mühümlüyünü və nəyə görə Azadlığı Müdafiə Aktının 907-ci Bölməni kimi qanunvericilik sənədinə yenidən baxılmasının vacibliyini çatdırmaqdan əlavə, onların Azərbaycan xalqının mədəniyyəti, tarixi və irsini də tanımalarına çalışırdım.

Mən Vaşinqton həyatıma səyahətə Azadlığı Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsindən başlayacağam. Ona görə ki, bu Akt bir çox hallarda ABŞ-Azərbaycan münasibətlərindəki qalxmaları və enmələri əks etdirir.

1993-cü ilin fevralında Amerikaya Azərbaycanın Vaşinqtondakı ilk səfiri kimi gələndə ABŞ-Azərbaycan münasibətləri mövcud deyildi. Azərbaycan haqqında nə vaxtsa eşidən, ona maraq göstərən az sayda Amerika siyasətçiləri, onlardan da az sayda Amerika qanunvericiləri var idi. Mən həmişə Azərbaycan Parlamentinin üzvü Etibar Məmmədovla Konqresmen Ben Gilmanın görüşündən bir epizodu xatırlayıram. Görüş başlayandan bir neçə dəqiqə sonra Konqresmen sadəcə yuxuya getmişdi. Mənim ölkəm haqqında demək olar ki, onun yalnız keçmiş Sovet Respublikası olduğunu bilirdilər. Bununla belə mən Vaşinqtona çatan kimi 907-ci Bölmənin mürəkkəb şəbəkəsinə daxil oldum. Bu, nəhəng Everest Dağının xüsusiyyətləri barəsində az biliyə malik insandan həmin zirvəyə qalxmasını istəməyə bənzəyirdi.

Həmin dövrdə Azərbaycan və onun qonşusu Ermənistan arasında Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ ərazisi üstündə müharibə gedirdi. Ermənistan qüvvələrinin Azərbaycan torpaqlarının 20 faizini işğal etdiyi və bir milyon insanı öz evlərindən didərgin saldığı bir vaxtda Ermənistanın dostları və müttəfiqləri Kapitolidə Azadlığı Müdafiə Aktının 907-ci Bölmə adlanan qanununvericilik sənədinin qəbul olunması ilə məşğul idilər. Qısa desək, bu Akt Azərbaycana ABŞ-dan gələn hər hansı birbaşa köməyin, o cümlədən humanitar yardımın da qarşısını alırdı. Azərbaycanlılar üçün bu qanun-

vericilik sənədi "Azadlığın İnkarı Aktı" kimi tanındı. Mənim ölkəmin dünyada birbaşa humanitar yardımdan məhrum edilən yeganə ölkə olması kimi fərqli bir cəhəti var idi. Dünyanın nüfuzlu dövlət xadimi, keçmiş prezident Buşun belə diskriminasiyaya necə yol verdiyi, Konqresin niyə Sovet təsir dairəsindən uzaqlaşaraq ABŞ-la əlaqələr yaratmaq istəyən ölkəyə qarşı belə amansız qanun tətbiq etməsi sual doğururdu. Bu suallara cavabları ABŞ-ın siyasi sistemində ictimai müdafiə, lobbicilik və daxili siyasət məfhumlarında tapmaq olar. Bunu mən indi başa düşür və qiymətləndirirəm. ABŞ siyasi sistemi şəffaf, bununla belə, hökumətin Qanunverici və İcraedici orqanlarına təsir edən mürəkkəb prosesdir. Bu, xüsusi maraq qruplarına nüfuzlu demokratiya vasitəsilə humanizm və ölkənin milli maraqları kimi fundamental prinsipləri öz niyyətlərinin əsirinə çevirməyə imkan verir. Ondan ehtiyat edirəm ki, erməni mənşəli amerikalılar kimi etnik qruplar öz nifrətlərini Birləşmiş Ştatlara gətirər, onu hökumət siyasətinə və həmin ölkənin qanuni presedentinə çevirə bilərlər.

Məsələn, 25 fevral 1993-cü ildə, mənim Vaşinqtona gəlməyimdən bir neçə həftə sonra Miçiqan konqresmeni Bonuar bir qətnamə irəli sürdü. Həmin qətnamə mənim Kapitolidə ilkin cəhdlərimdən sonra ləğv olundu. Onda sistemin hər kəsə Konqresdə öz sözünü deməyə imkan verməsi anlamında ədalətli olduğunu anladım. 907-ci Bölməni dəstəkləyən üzvlər təqaüdə çıxaraq Konqresdəki hörmətli vəzifələrini tərk etdikdən sonra 907-ci Bölmənin ləğv olunmasının müdafiəçilərinə çevrildilər. Bu məsələ ilə bağlı işlədiyim illərdə gəldiyim nəticələrdən digəri də odur ki, erməni lobbisi (və oxşar lobbilər) konqresdə nifrət və anlaşmazlıq alovunu sönməyə qoymamaqla özlərinin mövcudluğunu təmin edirdilər. Lobbilərin məqsədi "Papadan da müqəddəs" olmaqdır.

Bu gün 907-ci Bölmə hələ də qüvvədə olsa da, onun təsir gücü nəzərə çarpacaq dərəcədə zəifləmişdir. 2002-ci ildən

bəri prezident Corc Buş hər il bu maddənin təsir qüvvəsini aradan qaldırmaq üçün sənəd imzalayır. Bu da öz növbəsində Azərbaycana birbaşa yardıma imkan verir. Biz, azərbaycanlı həmkarları ilə görüşlərində yuxulamağa adət etmiş və hətta Azərbaycanın yerini xəritədə müəyyən-ləşdirməyi bacarmayan, ölkənin adını düzgün tələffüz edə bilməyən konqresmen və senatorlarla əlaqələrdən keçən və tam strateji əməkdaşlığa gedən uzun bir yolu qət etmişik.

ABŞ-Azərbaycan arasındakı münasibətləri müxtəlif dövrlərə bölmək olar. Birinci dövr Azərbaycanın 1991-1994-cü illər ərzində qazandığı müstəqillik dövrünü əhatə edir. Azərbaycanın daxilində kaos hökm sürürdü. Azərbaycanın Moskvadan ayrılaraq əldə etdiyi müstəqilliyi hakimiyyət uğrunda çarpışan müxtəlif qruplar tərəfindən həm daxildən, həm də xaricdən təhlükəyə məruz qalmışdı. Belə ki, daxildən hakimiyyət uğrunda çarpışan qruplar, xaricdən isə (çox vaxt Moskvadakı ekstremist qruplarının müdafiə etdikləri) ermənilərin torpaqlarımıza təcavüzü, Moskvanın o vaxtki rəhbərlərinin Azərbaycana qarşı ekspansionist siyasəti müstəqilliyin itirilməsi təhlükəsini yaradırdı. Belə bir vaxtda Vaşinqtonun Azərbaycanla bağlı siyasətinin prioritet mövzusunun Azərbaycanın müstəqilliyinin və ərazi bütövlüyünün qorunub saxlanması təşkil edirdi.

Bu quruculuq illərində mənim vəzifəm Vaşinqtonun Azərbaycan torpaqlarında baş verənlər barəsində tam təsəvvürünün yaradılmasını təmin etmək və amerikalıları xalqımız, onun gələcəyə baxışları barəsində məlumatlandırmaq idi. Birinci dövrün sonuna yaxın aydın oldu ki, iki ölkə arasındakı əlaqələr beş məsələ ətrafında cərəyan etməyə başlayırdı.

- (1) Azərbaycanın Rusiya və teokratik İran arasındakı mühüm geosiyasi yeri;
- (2) Neftlə zəngin Xəzər dənizindən enerji resurslarının həm ixracatçısı, həm də tədarükçüsü

- kimi Azərbaycanın gələcək rolu;
- (3) Müstəqillik, demokratiya, azad bazar və insan hüquqları dəyərləri;
- (4) Gənc dövlətimizin Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondu kimi beynəlxalq təşkilatlara inteqrasiyası;
- (5) Ermənistanla olan münaqişənin sülh yolu ilə həlli.

Bu sonuncu məsələ ilə bağlı ilk görüşüm Atlantadakı Emori Universitetində münaqişələrin həllinə dair keçirilən konfransda Amerikanın prezidenti ilə oldu. 1993-cü il fevralın 18-də (Amerikaya gəlişimdən düz on gün sonra) mən prezident Cimmi Karterlə görüşdüm. O çox mehriban idi və mənə dedi ki, vasitəçilik etməyə imza atmazdan əvvəl münaqişəni təfəssilatı ilə öyrənəcəkdir.

Şəxsi fikrimə əsasən 907-ci Bölmə ilə bağlı məsələ Bakı-Vaşinqton arasındakı münasibətlərin daha sürətlə möhkəmlənməsinə həmişə maneə olmuşdur. Mən Konqresdə bizim problemə rəğbətlə yanaşan, bu "qeyri-amerikan" qanunvericilik aktı ilə bağlı qəzəblərimi bölüşmək üçün dostlar və mütəfiqlər tapmağa çalışırdım. Eyni vaxtda bunun müsbət tərəfləri də var idi. Başqa sözlə, səfirlikdə ABŞ siyasi sistemini qısa bir zamanda öyrənməyə məcbur olduq. Əsasən neft istehsal edən Texas, Oklahoma və Atlanta kimi ştatlardan bizi müdafiə edənləri müəyyən etmək çox vaxt almadı. Doğrudan da, aydın oldu ki, mənim əlimdə oynamaq üçün əsas kart vardır. Bu Azərbaycanın zəngin enerji resursları və Xəzər dənizindən beynəlxalq bazarlara milyonlarla barel neft ixrac etmək üçün nəqliyyat dəhlizi potensialı idi.

Bu dövrün sonuna yaxın vaxtımın 80 faizini Konqresdə lobbiciliyə sərf etməyimin nəticəsində Azərbaycan səfirliyi digər səfirliklərdəki həmkarları üçün ABŞ siyasi sisteminin mürəkkəbliklərini başa düşmək işində mayak oldu. Diplommat dostlarımız Vaşinqtonla necə işləməyə dair bizdən

məsləhət istəyirdilər.

ABŞ və Azərbaycan arasındakı münasibətlərin ikinci mərhələsi prezident Bill Klintonun keçmiş Sovet respublikaları ilə daha yüksək səviyyədə məşğul olması ilə üst-üstə düşdü. Həmin vaxt "Rusiya birincidir" prinsipindən ayrılma siyasəti diplomatiya üçün çox effektiv oldu. 1994-cü ildən 11 sentyabr faciəsinə qədər enerji maraqları Bakı və Vaşinqton arasında əlaqələrdə mərkəzi rol oynayırdı.

Elə bu dövr ərzində Amerika siyasətində başqa bir həqiqəti başa düşməyə başladım: Həqiqətən də ABŞ dolları Amerikan bayrağındakı ulduz və zolaqlardan öndə durur. Amoco, Pennzoil, McDermott, Unocal və digər şirkətlərin rəhbərləri ilə görüşlərimdə aydın oldu ki, Azərbaycanın ən məhsuldar neft yataqları - Azəri, Çıraq və Günəşlidə işi gücləndirməklə münasibətləri ən yüksək səviyyəyə qaldırmaq olar.

Beləliklə, 1994-cü ilin sentyabr ayında Amoco və BP-nin başçılığı ilə beynəlxalq neft şirkətləri Konsorsiumu Əsrin Müqaviləsi adlanan sənədi imzaladı. Sonralar ABƏŞ adlandırılan bu Konsorsium Xəzər dənizinin Azəri, Çıraq, Günəşli yataqlarında 6 milyard barel neft istehsal edəcəkdə. Hər halda, biz təkcə bu aparıcı neft şirkətlərinin Azərbaycana milyardlarla dollar investisiya qoymasına nail olmurduq, həm də onların burada iştirakı yenicə müstəqillik qazanmış ölkəmiz üçün sığorta olacaqdı. Şirkətlər Konsorsiumu burada iştirak edən ölkələrin sayına görə düşünülmüş tərzdə Beynəlxalq Millətlər Təşkilatının kiçik forması kimi nəzərdə tutulmuşdu.

Bakıda baş verən imzalama mərasimindən dərhal sonra müasir Azərbaycanın atası, onun dirçəlişinin memarı keçmiş prezident Heydər Əliyev 26 sentyabr 1996-cı ildə Nyu Yorkda prezident Bill Klintonla görüşdü. Bu mənim üçün çox şöhrətli bir an idi. Lakin hər kəs həyəcan içində idi. Çünki növbəti gün Azərbaycan Parlamentinin spiker müavini və Daxili İşlər Nazirliyinin yüksək səviyyəli rəsmilərindən biri

qətlə yetirildi. Xəzər dənizi regionunu özlərinin təsir dairəsi kimi qiymətləndirən şimal və cənub qonşularımızın köhnə düşüncəli qrupları bizim müstəqil xarici siyasətimizdən narahat idilər. Bununla belə ABŞ-ın Azərbaycanla bağlı aydın və daha çox mərkəzləşdirilmiş xarici siyasəti var idi: Azərbaycan neft və qazının arasıkəsilmədən istismarı, çıxarılması və dünya bazarlarına daşınması. Vaşinqtonda Vitseprezident və Milli Təhlükəsizlik Şurası bu və digər siyasi məsələlərə başçılıq edirdilər. Beləliklə, davamlı əməkdaşlığın toxumları səpəlirdi. Mən bu toxumların cücərməsinin prezidenti Əliyevin Vaşinqtona rəsmi səfərinə səbəb olmasını görmək arzusunda idim.

Həmin vaxt ərzində Azərbaycanın görünüşü sürətlə dəyişirdi. Neft şirkətləri və onların işçiləri tezliklə Bakıya üz tutdular. "Neft dollarları"nın axını dərhal yerli iqtisadiyyata və Azərbaycanın beynəlxalq vəziyyətinə təsir etdi. Yeni məqsəd və optimizm hissləri Azərbaycanın 8 milyonluq əhəlisinin sosial, iqtisadi və siyasi həyatına daxil oldu. Bu müddətdə biz Vaşinqtonda qərb təhlükəsizlik sistemində inteqrasiya etmək məqsədilə eyni düşüncəli keçmiş sovet respublikalarının regional ittifaqının yaradılması ilə məşğul idik: GUAM (Gürcüstan, Ukrayna, Azərbaycan, Moldova) formalaşdı. Lakin 907-ci Bölmə pis diş ağırsı kimi məni rahat buraxmır, mənə hey tamamlamadığım işimi xatırladırdı. Mən qərara gəldim ki, bunun əvəzində karyeramda mühüm olacaq işlə, başqa sözlə, prezident Heydər Əliyevin Vaşinqtona rəsmi səfəri ilə məşğul olum.

1997-ci ildə Amerika da yeni optimist hisslərlə doldu. İnternet dövrü başlandı və eBay, Yahoo və Amazon kimi şirkətlərin adı tez bir zamanda tanındı və bu şirkətlər sürətlə inkişaf edən səhm bazarında onlara investisiya qoyanları milyonlərə çevirdi. İftiraçılar diqqəti Uaytuoter, Trəvlgeyt qalmaqalları və evliliyindən kənar məsələlər barəsində şayiələrə yönəldərkən, Prezident bunlara baxmayaraq irəliləyirdi. Onun "Səfeh olan iqtisadiyyatdır" şüarı düz idi, ona görə

ki, Amerika iqtisadiyyatı genişləndikcə, qanuni və qeyri-qanuni mühacirlərin sıraları da genişləndirdi. "Amerikanın rəngi" asta-asta olsa da, qara və ağ rəngdən qəhvəyiyə doğru dəyişirdi. Mənim şəxsi müşahidələrimə görə bu yeni mühacirlərin çoxu Amerika cəmiyyətinə asanlıqla assimilyasiya etsə də, bəziləri inadkarcasına öz ana torpaqlarının göbəyindən ayrıla bilmirdilər. Dəmir pərdə arxasında böyüyən bir insan kimi, mən Amerika daxilində Balkanlaşmanın çox yavaş-yavaş irəlilədiyini görürdüm.

Amerikaya gələndən bəri həvəslə becərdiyim toxumlar 1997-ci il iyul ayında prezident Əliyevin Ağ Evə rəsmi səfəri zamanı cücərdi. Mən prezidentin Vaşinqtona ilk səfərinin yadda qalan olmasına çalışırdım. Bleyr Evi bu baxımdan ideal yer idi. Belə ki, orada bir çox dövlət başçıları qəbul edilmişdilər. Mən bu imkandan həm də sabiq Politbüro üzvünü, prezident Əliyevi keçmiş "rəqibləri" ilə üzbəüz gətirmək üçün istifadə etdim. Beləliklə, Brent Skoukroft, Dik Çeyni, Ceyms Şlizinger, Riçard Armitaj və Kolin Pauelin iştirakı ilə dünya ölkələrini narahat edən məsələlərə dair dairəvi masa arxasında müzakirələrin aparıldığı bu görüş Dr. Zbiqnev Brjezinski tərəfindən təşkil olundu. Bu görüş, eləcə də, prezident Klintonla Heydər Əliyev arasındakı rəsmi görüş ABŞ-Azərbaycan münasibətlərində yeni mərhələyə keçid oldu.

Aradakı bu üç il ərzində həm Bakı, həm də Vaşinqtonun əsas xarici-siyasi məqsədi 3 milyard dollarlıq Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəmərinin tikintisi və Azərbaycan neftinin beynəlxalq bazarlara çatdırılması olmuşdu. Prezident Klinton və Vitse-prezident Qor özlərinin xarici siyasət gündəliklərində bunu əsas məsələ kimi saxlayırdılar. Prezident Əliyev isə həmin vaxt Rusiya və İran okeanla əlaqəsi olmayan Xəzər dənizini Aralıq dənizi ilə birləşdirəcək dünya səviyyəli layihəyə yönələn etirazlarına məhəl qoymurdu. 2000-ci ildə BTC-nin sahibi olan ölkələrin müqavilələri tədiqləndi və əsas mühəndis işləri başlandı. Bu proses doğur-

dan da çətin idi, çünki London, Vaşinqton, Hyuston, İstanbul, Tbilisi və Bakıda bir çox mərhələlərdə hüquqi, maliyyə, diplomatik və təhlükəsizlik sahələrində razılaşmalar əldə olunmalı idi.

Geriye, 1994-2001-ci illər ərzindəki dövrə baxanda heç bir şübhə olmur ki, Bakı və Vaşinqton arasındakı münasibətlər gücləndikcə biz həmçinin həm Amerika, həm də Azərbaycan cəmiyyətlərinin transformasiyasının şahidi olurduq. Amerikanın hər bir evində Monika Levinski haqqında danışılarkən, Azərbaycan xalqı Amerika həyatı da daxil olmaqla dünya ilə daha çox maraqlanmağa başladı. Bizi bütün bu işlər həm düşündürür, həm də əyləndirirdi. Sonda bu Amerikanın mürəkkəb siyasi həyatını azacıq da olsa aydınlaşdırmaqla yanaşı, həm də hər bir kəsin zorakı yollara əl atmadan hakimiyyəti şübhə altında qoya biləcəyi Amerika siyasi sisteminin necə güclü olduğunu göstərdi. Hətta yer üzünün ən qüdrətli dövlətinin prezidentinin belə hesab verməyə məcbur edilə bilindiği dərslərini öyrəndik. Təəccüblü deyil ki, yaxşı idarəetmə, demokratiya və insan hüquqları kimi ifadələr Azərbaycanın siyasi mədəniyyəti leksikonuna tədricən daxil olmağa başladı. Beynəlxalq məsələlərdən danışanda başqa bir təsirli ifadə də işlədilməyə başlandı: Terrorla mübarizə.

Lakin mətbuatda terrorla mübarizə mövzusunun qəzet başlıqlarında üstünlük təşkil etməsindən əvvəl prezident Corc Buş öz Dövlət Katibinə Ki Uest, Floridada Azərbaycan-Ermənistan arasındakı münaqişəyə həsr olunmuş sammit keçirməyi tapşırırdı. Mən Sammitdən əvvəl prezident Əliyevlə görüşümü xatırlayıram. Görüş zamanı prezident münaqişənin həllində əsaslı irəliləyişə olan optimizmi və ümidini bildirmişdi. Təəssüf ki, Deyton Sülh Razılığından fərqli olaraq, bu dəfə ABŞ nümayəndəsi danışıqlar üçün heç bir əsas hazırlamamışdı. Bu tarixi məqam itirildi və ABŞ bu dondurulmuş münaqişə ilə bağlı sonralar heç bir maraq göstərmədi. Keçmişə baxarkən mənə elə gəlir ki, ABŞ-in

Xüsusi Nümayəndələri bu irinləmiş regional münaqişənin həllinə real cəhd etmək əvəzinə daha çox mövqelərindən öz karyeralarında irəliləyişə nail olmaq üçün istifadə etdilər. Bundan başqa elə bil ki, münaqişə həllində maraqlı olan müxtəlif humanitar təşkilatlar Azərbaycan və Ermənistan arasında davamlı sülhə nail olmaq üçün ciddi cəhdlər etməkdən daha çox öz daxili büdcələrini təmin etməyə və öz mövcudluqlarını qorumağa çalışırdılar.

2001-ci il sentyabrın 11-i ABŞ-Azərbaycan münasibətlərində 3-cü mərhələnin başlanğıcı oldu. Xatırlayıram ki, mərhum prezident Əliyev faciəli hadisələrdən sonra dərhal brifinq etdi və bunun ardınca tez bir zamanda Bakıdakı ABŞ səfirini qəbul edərək Azərbaycanın tam və qeyd-şərtsiz dəstəyini təklif etdi. Prezident Buş daha hündür pilləyə qədəm qoyaraq "Ya siz bizimləsiniz, ya da bizim əleyhimizəsiniz" deyəndə Azərbaycan birmənalı cavab verdi: "Biz sizinləyik". O vaxtdan bəri Bakı və Vaşinqton arasındakı əlaqələr qarşılıqlı strateji əməkdaşlığa keçdi. İki ölkə arasındakı terrorla mübarizə sahəsindəki əməkdaşlıq Qafqaz regionunda fəaliyyət göstərən terroristlərə maliyyə yardımı etməməkdən, Azərbaycan qoşunlarını İraq və Əfqanıstana göndərməkdən, Pentaqon vasitəsilə hərbi təlimləri gücləndirməkdən ibarətdir. ABŞ rəhbərliyi Azərbaycanın İraqdakı koalisiyanın fəaliyyətinə verdiyi "qurbanları" və "töhfələri" alqışladı. Prezident Buş "İraqa sülh və demokratiya gətirilməsində Azərbaycanın qətiyyətli dəstəyini və qərarını" və "Azərbaycan qüvvələrinin özlərini bacarıqlı və cəsarətli göstərməsi" faktını vurğulamışdır. Azərbaycanın terrorla mübarizəyə verdiyi əhəmiyyətli töhfənin tanınması məqsədilə və ikitərəfli hərbi əlaqələrin genişləndirilməsinin vasitəsi kimi Prezident Buş 907-ci Bölmənin illik əsasda ləğvinə imza atdı. Lakin, qanun hələ də ABŞ-Azərbaycan münasibətlərini ləngidən bir amil kimi mövcuddur. Prezident Buş 907-ci Bölmənin ləğvi işində liderlik etsə də, onun demokratiyadan avtoritarizm əleyhinə çarə kimi istifadə

etməsi Bakı və Vaşinqton arasında çatlar yaratdı. Həqiqətən də, demokratiya "bir əlcəkdir ki, hamının əlinə olur" konsepsiyası mənə Brejnevin Doktrinasını xatırlatmışdı. Onda bizə deyirdilər ki, kommunizm onun Azərbaycanda, Gürcüstanda, Vyetnamda, yoxsa Macarıstanda mövcud olmasından asılı olmayaraq bütün insanların problemlərinin çarəsidir.

2003-cü ildə İlham Əliyev prezident seçkilərində qalib gəldi. Seçki prosesi qərb standartlarına uyğun gəlməsə də, xalqımızın nə istədiyini - sabitlik yolu ilə inkişafa nail olmaq istəyini təsdiq etdi. Nöqsanlara baxmayaraq Azərbaycanda seçkilər istənilən ədalətli standartlara uyğun real inkişafı göstərdi və hakimiyyətin sülh yolu ilə ötürülməsinə gətirib çıxardı. Vaşinqtonda bəziləri demokratiya stəkanını yarımçıq görmək istədikləri halda, daha çox gözüaçıq müşahidəçilər əhəmiyyəti artmaqda olan Xəzər Dənizi regionunda stabilliyin gücünü görürdülər. Həqiqətən də, düz on beş il əvvəl Sovet İttifaqının peyk dövlətindən qərblə demokratik müttəfiqə çevrilmiş Azərbaycan 6 noyabr 2005-ci ildə digər mühüm bir addım atdı. Belə ki, bu vaxt Azərbaycan xalqı Milli Məclisə (Parlamentə) öz nümayəndələrini seçmək üçün seçki məntəqələrinə gedib səs verdilər. Nəticələr postsovet məkanında daha bir "rəngli inqilabın" olacağına ümid bəsləyən bəzi beynəlxalq mətbuat nümayəndələrini narazı qoysa da, əsl qalib Azərbaycan xalqı oldu. Onlar inqilaba deyil, əksinə tədrici islahatlara xas sabitliyə səs verdilər.

Prezident İlham Əliyev təkid edirdi ki, bu seçkilər azad və ədalətli olsun. Onun bu təkidi Azərbaycanda demokratik plüralizmin fikir ayrılığını sülh yolu ilə ifadə etməyə və bununla da zorakı alternativləri aradan qaldırmağa təminat verməsi şərtinə əsaslanırdı. Bütün Azərbaycan vətəndaşları etnik və siyasi əqidələrindən asılı olmayaraq öz mövqelərini müdafiə etməkdə azad idilər. Vaşinqton başa düşməlidir ki, demokratiya doktrinası mütləq deyildir. Seçkilərin azad və ədalətli keçirilib-keçirilməməsinin qiymətləndirilməsi zamanı, Azərbaycanın mürəkkəb geosiyasi, iqtisadi, sosial və

hərbi çətinlikləri nəzərə alınmalıdır.

Mən inanıram ki, bu parlament seçkiləri Azərbaycanın həyatında mühüm mərhələ olacaqdır. Çünki seçkilər sübut etdi ki, Azərbaycan avtoritar rejimdən demokratik plüralizmə uğurla keçmişdir. ABŞ bu modeli digər müsəlman ölkələri üçün nümunə kimi asanlıqla istifadə edə bilər.

Qısa desək, bu kitab mənim Birləşmiş Ştatlarda Azərbaycanın ilk səfiri kimi Vaşinqtondakı on üç illik həyatımı şərh edir. Bu memuar deyil, çap olunmuş məqalələr və çıxışlar vasitəsilə yüksəkliyə gedən yolum haqqında hesabatdır. Azərbaycanın müstəqilliyinin bərpasından sonra keçən 15 il ərzində bu keçmiş sovet dövləti qlobal arenada öz yeri olan fəal və etibarlı beynəlxalq tərəf müqabilinə çevrildi. Bu Birləşmiş Ştatlara ikitərəfli münasibətlər çərçivəsində xüsusilə məhsuldar olmuşdur. Azərbaycanın şüurlu siyasi seçimi və ABŞ-ın regionda artan marağı respublikanın Vaşinqton üçün "maraqlı ölkə"dən "mühüm dövlət"ə, "strateji tərəfdaşa və müttəfiqə" çevrilməsinin başlanğıcı oldu. Fəxrlə deyə bilərəm ki, mənim Vaşinqtondakı fəaliyyətim bu prosesin bir hissəsidir.

Fəsil 1

Azərbaycanın Vaşinqton xəritəsində yerləşdirilməsi (1993-1994)

1993-cü ildə diplomatik xidmətimin ilk və ən mürəkkəb ilini başladım. O dövəmdə Azərbaycan Birləşmiş Ştatlarda az tanınırdı və mənim əsas məqsədim ölkəm haqqında bilikləri artırmaq idi. O vaxt demək olar ki, mövcud olmayan ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinin əsasını qoymaq işimin əsas istiqaməti idi. Hətta 1993-cü ildə ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinin əksər ABŞ siyasətçilərinin heç diqqətini də cəlb etməməsinin şahidi oldum. ABŞ-Azərbaycan arasındakı ikitərəfli münasibətlərin qarşısına ilk maneə qoyaraq onları zəiflədən də məhz ABŞ Konqresi olmuşdu.

1992-ci ilin oktyabrında ABŞ Konqresi Kommunist sistemindən demokratiya və bazar iqtisadiyyatına keçən, yenicə müstəqillik qazanmış keçmiş Sovet respublikalarına kömək məqsədilə ABŞ-ın Azadlığı Müdafiə Aktını qəbul etdi. Bir çox konqresmen və senatorlar ABŞ-Azərbaycan münasibətlərini iflic edəcək bölmədən xəbərsiz idi. ABŞ qanunvericilərinin əksəriyyəti erməni-amerikan lobbisinin Con F.Kerri kimi senatorların köməyi ilə bu qanunun tərkibinə Azərbaycan Respublikasına ABŞ hökumətinin humanitar yardımını da daxil etməqlə, bütün yardımlarına qadağa qoyan 907-ci Bölməni əlavə etməsindən xəbərsiz idi.

1992-ci il oktyabrın 1-də ABŞ Senatındakı çıxışında Senator Kerri 907-ci Bölməni belə açıqlamışdı: "Bu mənim ilk dəfə Senatın Xarici Əlaqələr Komissiyasına təklif etdiyim maddənin dəyişdirilmiş variantıdır. Konfrans Komissiyasının qəbul etdiyi kimi bu qanunda prezidentin Konqresə Azərbaycanın Ermənistan və Dağlıq Qarabağın blokadası və onlara yönəldilmiş zorakılıq təzyiqlərinin götürülməsi barədə hesabatınadək Azərbaycan hökumətinə ediləcək

köməklərə qadağa qoyulması nəzərdə tutulur."

Senator Kerrinin çıxışı və müəmmalı 907-ci Bölmə istər Senator Kerri, istərsə də ABŞ Konqresinin Azərbaycanda baş verən cari hadisələrdən xəbərdar olmadıqlarını aydın şəkildə göstərirdi. Kapitolidə Azərbaycanın heç bir zaman "Ermənistanla qarşı zərərli güc tətbiq etməməsi" və Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tanınmış ərazisi olduğu haqda çox az adam xəbərdar idi. Hətta erməni qüvvələri regionda etnik təmizləmə siyasətlərini həyata keçirərək Azərbaycan torpaqlarını işğal etdikdə belə Kapitolidə heç kəs bu davam edən faciələrdən danışmadı. Əksinə, 907-ci Bölməni müdafiə etməklə ABŞ Konqresi istəmədən Azərbaycanda artan humanitar böhranın daha da artmasına təkan verdi və regionda ABŞ-ın sonrakı illərdə strateji maraqlarının erməni lobbisi tərəfindən əsir saxlanılmasına imkan verdi.

Səfirliyimin ilk iki ilində 2 mühüm məsələni qaydasına qoymalı idim: 907-ci Bölmə və Ermənistanla Azərbaycan arasındakı münaqişə. Mən ABŞ siyasətçiləri və qanunvericilərinə, o cümlədən Amerika ictimaiyyətinə Azərbaycandakı real vəziyyət, 907-ci Bölmənin ədalətsiz və əxlaqa zidd tərəfləri, erməni işğalı, erməni lobbisinin apardığı neqativ təbliğat haqqında məlumat verməyə cəhd edirdim. Birləşmiş Ştatlarda ictimai rəyin mühümlüyünü başa düşdüyümə görə, ictimaiyyət qarşısında çıxışlar və müsahibələr üçün dövlətlərə cavab vermək, məqalələr yazmaq, ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinə dair bir çox konfranslarda iştirak etmək üçün əlimdən gələni edirdim. Həmçinin ABŞ konqresmenlərinə, senatorlara, hökumət rəsmilərinə məktublar yazır, onlarla saysız-hesabsız görüşlər keçirirdim.

Vaşinqtona gəlişimdən düz bir ay sonra, 1993-cü il martın 8-də Konqresdə dinləmələr zamanı anladım ki, Azərbaycan nəinki öz evində işğal və terrorla üzləşir, həm də xaricdə erməni hiylə və təhqirinin hədəfinə çevrilməlidir.

Təsəvvür edə bilməzdim ki, Kapitolidəki ilk çıxışım Amerika Erməni Milli Komitəsinin (AEMK) sədri Murad Topalyanla bir olacaqdır. Bu adam sonralar 1980-ci illərdə türk diplomatlarına qarşı terror aktlarında istifadə olunan partlayıcı maddələrlə əlaqəsinə görə mühakimə olunmuşdur. Klivlənddə nəşr olunan "The Plain Dealer" qəzetində verilən məlumata görə cənab Topalyan həm də 1997-ci ildə prezident Heydər Əliyevin Vaşinqtona səfərini də pozmağa çalışmış. Cənab Topalyan Amerikanın Erməni Milli Komitəsinin sədri kimi ədalətsiz 907-ci Bölmənin qəbul olunmasına maliyyə dəstəyinin yığılmasında və Ermənistanla Azərbaycan arasındakı münaqişəyə dair Konqresə yanlış məlumat verilməsində mühüm rol oynamışdır. Fakt ondan ibarət idi ki, mən Konqres qarşısında öz məsələmi Vaşinqtonda ən güclü lobbinin təmsilçisi, sonralar "gizlənmiş terrorist" çevrilən şəxslə birlikdə təqdim edirdim. Təəssüf ki, ABŞ Konqresinin bəzi üzvləri hələ də erməni lobbisi qruplarının qurbanı olurlar. Onlar belə cinayətkarları müdafiə etdiklərinə, Ermənistanın Azərbaycana hücumuna və ərazi iddialarına haqq qazandırdıqlarına görə bu gün özlərinə olan inamı itiriblər.

Səsimin Vaşinqtonda eşidilməsi üçün mübarizə apardığım bir dövərdə erməni qüvvələri 1993-1994-cü illərdə Azərbaycan ərazisini işğal etməkdə davam edirdilər. Ermənistan və Qarabağdakı separatçı qüvvələr beynəlxalq səviyyədə tanınmış Azərbaycan ərazisinin 20 faizini öz nəzarətlərinə aldılar. Ermənistan özünü elə göstərmək istəyirdi ki, guya onun müharibə ilə heç bir əlaqəsi yoxdur və o sadəcə müşahidəçi kimi bu hadisələrlə maraqlanır. Lakin Qarabağdakı ermənilərin vertolyot, tank, zirehli heyət daşıyıcıları, raket qurğuları istehsal etməyə imkanları yox idi. Hərbi avadanlığın, o cümlədən hərbiçilərin əksər hissəsi Ermənistandan, Ermənistanda və Dağlıq Qarabağda yerləşən rus hərbi hissələrindən gəlirdi.

Bu müharibəni işıqlandıran ABŞ xəbər mediası erməni-

amerikan lobbi qruplarının verdiyi məlumatlar sayəsində müntəzəm olaraq Ermənistanın müharibədə iştirakını inkar edirdi. Müharibə uzandıqca get-gedə, hətta bu xəbərlər erməni nümayəndələrinə istinad edilsə belə, xəbər agentlikləri bu uydurmaları təkrarlamağa meylsiz olmağa başladılar. 1994-cü ildə xəbər agentlikləri həqiqəti hadisə yerində olan müxbirləri vasitəsilə öyrəndilər. Qarabağ döyüşlərində həlak olmuş erməni əsgərlərinin Yerevandakı dəfn mərasimini göstərmək və eyni zamanda Ermənistanın bu müharibədə birbaşa iştirak etmədiyini demək çətin idi. Bu dövr ərzində mən bir çox ABŞ Konqresmenləri ilə söhbətlər aparırdım. Erməni tərəfdarları olan bu adamların çoxu qeyri-rəsmi olaraq erməni rəsmilərinin bu müharibədə iştirak etməməkləri barəsində bəyanatlara inanmadıqlarını söyləyirdilər.

Müharibədə iştirak etmədikləri haqqında uydurmalara heç kəs fikir vermədikdə Ermənistan erməni əsgərlərinin Azərbaycanda könüllü döyüşdüyünü bəyan etdi. Ermənistan hökuməti müxtəlif cildlərə girib nə qədər bəhanələr uydurmağa çalışsa da bir şey çıxmadı. 16 aprel 1994-cü ildə New York Times yazırdı: "Ermənistan hökuməti uzun müddət bildirirdi ki, Qarabağda cənab Gevorkyan kimi könüllü vuruşan Ermənistan vətəndaşları olub və orada heç bir hökumət qoşunu döyüşməmişdir. Lakin Şəhidlər Qəbiristanlığı bunun əksini deyir". Məqalə Ermənistan ordusunun zabiti cənab Yeqoyandan sitat gətirmişdi: "Döyüşdə onun daha altı əsgəri də öldürülmüşdü" və onların hamısı "Ermənistanın Daxili İşlər Nazirliyinin xüsusi hərbi bölməsinin - Daxili Qoşunlarının üzvləri idi".

Həqiqətən də, Ermənistan ordusunun nizami qoşunları açıq-aşkar işğal olunmuş əraziləri qoruyurdular. Qondarma Dağlıq Qarabağ Respublikası və Ermənistanın o zamankı müdafiə naziri eyni şəxs idi. Serbiyanın müharibəni qızıışdırdığı və Bosniya serblərinin vasitəsilə müharibəyə başladığı kimi Ermənistan da Qarabağda eyni işi Qarabağ ermənilərindən istifadə etməklə gördü. Bu iki vəziyyət

arasında ən böyük fərq ondan ibarət idi ki, Ermənistan Qarabağ müharibəsində Serbiyanın Bosniya münafiqsindəkindən daha böyük rol oynamışdır.

Müharibə nəticəsində bir milyona yaxın azərbaycanlı öz yurdundan didərgin düşərək qaçqın və məcburi köçkünə çevrildi. Beləliklə də, təxminən hər səkkiz nəfərdən birinin ya qaçqın, ya da köçkün olduğu Azərbaycan dünya üzrə qaçqın və məcburi köçkünlərin adam başına düşən sayına görə yüksək yerlərdən birini tutdu. Onlar vaqonlarda, blindajlarda, çadırlarda, bəxtləri gətirdiyi halda isə Bakının və Azərbaycanın digər sənaye şəhərlərinin çirkli ictimai binalarında yaşamaq məcburiyyətində qaldılar. Daxili siyasi qeyri-sabitlik, işğal və dağılmış iqtisadiyyatın pis vəziyyətə saldığı Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra böyük humanitar fəlakətlə üzləşdi. Burada qeyd etməliyəm ki, ABŞ-dan gələn ilk humanitar yardım Naxçıvana daxil olmuşdu. Bu yardım ABŞ-ın yeni müstəqillik qazanmış keçmiş Sovet dövlətlərinə xarici yardımın çatdırılması üzrə koordinatoru, səfir Riçard Armitajin sayəsində qeyri-hökumət xətti ilə çatdırılmışdı.

907-ci Bölmə yenə də Azərbaycanda olduqca ehtiyac duyulan ABŞ yardımına əsas maneə olaraq qalırdı. Mən ABŞ Konqresinə 907-ci Bölmənin ləğv edilməsi xahişi ilə məktublar yazmaqda davam edirdim. Məktublarımda ABŞ hökumətini Azərbaycandakı humanitar böhranı yumşaltmaq üçün onun köməyinə ehtiyacı olduğuna inandırmağa çalışırdım. Qanun ləğv olunmasa da, bəzi humanitar yardımların göndərilməsinə icazə verilməsi üçün qanuna yenidən baxılmasına nail olundu. Bu kiçik də olsa düzgün istiqamətdə atılan ilk addım idi.

Səfirlik etdiyim dövrdə çıxış, məqalə və müsahibələrimin, o cümlədən çatdırılan və ya yazılan məktublarımda əsas iki mövzusu 907-ci Bölmə və Dağlıq Qarabağ münafiqəsi idi. Bu iki məsələ prezident Bill Klintonun mənim etimadnaməmə cavabında da önə çəkilmişdi.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
İçəri İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI

Prezident Bill Klintonun Azərbaycanın yeni təyin olunmuş səfiri Paşayev Hafiz Mir Cəlal oğlunun Etimadnaməsinin təqdimmə mərasimindəki çıxışlarına cavabı.

14 aprel 1993-cü il.

Cənab səfir:

Mən məmnuniyyətlə Sizin Etimadnamənizi qəbul edir və Azərbaycan Respublikasının Birləşmiş Ştatlardakı ilk səfirini salamlayıram. Azərbaycan Respublikasının Vaşinqtonda səfirliyinin açılması inkişaf edən ikitərəfli münasibətlərimizin simvoludur və hökumətlərimiz arasında zəngin fikir mübadiləsinə təkan verəcəkdir.

Mən Azərbaycan Respublikasının demokratiya istiqamətindəki nailiyyətlərini bəyənir və bu yolun davam etdirilməsini dəstəkləyirəm. Azərbaycanın öz iqtisadiyyatını xarici investisiya qoyuluşları üçün açıq elan etməsi xoşbəxt gələcək üçün iqtisadi islahatlar işində atılan mühüm addımdır. Mən həmçinin Azərbaycanın öz siyasi və iqtisadi sistemində islahatlarla bağlı öhdəliklərini də bəyənir və ölkələrimiz arasındakı genişlənən biznes əlaqələrini də tam dəstəkləyirəm.

Təəssüf ki, Azərbaycan Respublikasının demokratiya, azad bazar iqtisadiyyatı şəraitində inkişafını Dağlıq Qarabağ münaqişəsi çətinləşdirir. Mən Dağlıq Qarabağ və onun ətrafındakı döyüşlərin davam etməsindən çox narahatam və hər iki tərəfin məruz qaldığı itkilər məni olduqca kədərləndirir. ABŞ Hökuməti bu münaqişənin həllinə kömək etməyə cəhd edən ATƏM-in Minsk Qrupunun cəhdlərinə öz töhfəsini vermişdir və biz Minsk Qrupunun atəşkəsə nail olmaq və cəbhə boyu müşahidəçilər yerləşdirmək məqsədilə gördükləri işi tam dəstəkləyirik.

Yüksək Monitoring Qrupunun səlahiyyətləri haqqında yekun razılığın əldə edilməsi ilə nəticələnən Roma görüşləri Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli istiqamətində ən mühüm addımdır. Lakin hadisələrin gələcək inkişafı döyüşlərin dərhal dayandırılmasından

asılıdır. Hərbi əməliyyatlar hər iki tərəfə qələbə deyil, yalnız ölüm gətirmişdir. Bu da göstərir ki, münaqişənin birdəfəlik həllinə hərbi vasitələrlə nail olunmayacaqdır. ABŞ Hökuməti ATƏM-in himayəsi altında sülh razılığına nail olmaq üçün bacardığını bundan sonra da etməyə hazırdır. Bütün tərəflər uğurlu atəşkəs və blokadaların aradan qaldırılması kimi məsələləri müzakirə etmək və razılığa gəlmək üçün mənim ölkəmdə danışıqlar apara bilirlər. ABŞ Hökuməti Ermənistan və Azərbaycanın döyüşləri dayandıracağına və bundan sonrakı qantökmənin qarşısını almaq üçün əllərindən gələni edəcəklərinə ümid bəsləyir.

Mən ölkənin Azadlığı Müdafiə Aktının ABŞ hökumətinin Azərbaycan hökumətinə birbaşa yardımına qadağa qoyan, Konqres tərəfindən qəbul edilmiş maddəsinə görə narahalığını anlayıram. Mən sizi əmin edirəm ki, ABŞ hökuməti Azərbaycan hökuməti ilə yaxşı münasibətlər qurmaq istəyir və biz səmimi olaraq inanırıq ki, şərait tezliklə münasibətlərimizdəki bu maneəni aradan qaldıracaq.

Davam edən danışıqlar sayəsində Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həll ediləcəyinə əminəm. Bu da Azərbaycanın demokratiya və azad bazar iqtisadiyyatına gedən yolundakı bir çox maneələri aradan qaldıracaq və bizim Azərbaycanda qurmaq istədiyimiz güclü, birgə əməkdaşlığa yol açacaqdır. Sizin Vaşinqtonda diplomatik nümayəndəliyinizin olması gələcəkdə bizə qarşılıqlı əhəmiyyət kəsb edən məsələləri müzakirə etməyə imkan verəcəkdir. Mən hökumətlərimiz və insanlarımız arasındakı möhkəm əlaqələrin olmasını səbirsizliklə gözləyirəm.

ABŞ Konqresinin Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Komissiyası qarşısında Bəyanat.

8 mart 1993-cü il.

Sovet rejimi dağıldıqdan sonra müstəqilliyini elan etmiş respublikalar içərisində Azərbaycan bütün əhalisinə tam vətəndaşlıq hüquqları, o cümlədən dini, etnik, dil,

mədəniyyət və siyasi hüquqlar verən qanunvericilik qəbul etmiş ilk ölkə idi. Ruslar, ermənilər, yəhudilər, kürdlər və digərləri də daxil olmaqla Azərbaycanda 70-dən çox etnik qrup yaşayır. Azərbaycan Konstitusiyası hamının hüquqlarını müdafiə edir. Bununla belə, Dağlıq Qarabağ üstündə olan münaqişə nə dinlə, nə də azlıqların hüquqları ilə bağlıdır.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi əslində ərazi münaqişəsidir. Münaqişənin kökləri Ermənistanın bugünkü sərhədlərini qonşuların hesabına genişləndirmək istəyən güclü ekstremist hərəkətlərin ifrat millətçi meylləri ilə bağlıdır. Silahlı qüvvələr və Ermənistan parlamentinin qanunvericilik aktları ilə Azərbaycan əleyhinə edilən bu cəhdlər suveren dövlətlərin ərazi bütövlüyünü qoruyan beynəlxalq qanunlara ziddir və regionun tarixində özünə heç bir əsas tapmır.

I Dünya müharibəsinin sonunda Versal Sülh Konfransı müstəqil Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstan dövlətlərini tanıdı. 1918-ci ildə müstəqil dövlət kimi Azərbaycan Yaxın və Orta Şərqdə ilk demokratik və azad bazara malik hökumət yaratmağa müvəffəq oldu. Həmin vaxt yenidən müstəqil olmuş Ermənistan öz ərazisini genişləndirmək və Dağlıq Qarabağa olan iddiasını həyata keçirmək üçün dərhal Gürcüstan və Azərbaycana müharibə elan etdi. Lakin həmin Versal Konfransı Ermənistan və Azərbaycanın müstəqilliyini, həmçinin Qarabağ, Naxçıvan və Zəngəzurun Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olduğunu tanıdı. Beynəlxalq ictimaiyyət həmişə Qarabağı Azərbaycanın tərkib hissəsi kimi qəbul etmiş və heç vaxt onu nə Ermənistanın bir hissəsi, nə də müstəqil erməni dövləti kimi tanımamışdı.

Hətta 1920-ci ildə Azərbaycan Demokratik Respublikası müstəqilliyini itirəndən sonra zorla Sovet İttifaqına daxil edildikdə belə Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın bir hissəsi olaraq qalırdı. Digər tərəfdən Zəngəzur İosif Stalin tərəfindən Azərbaycandan qoparılıb Ermənistana verildi. Bu yeni yaradılmış erməni ərazisi Azərbaycanın böyük sahəsini digər

Azərbaycan ərazisi olan Naxçıvandan ayırdı.

Həm keçmiş Sovet İttifaqının konstitusiyası, həm də Ermənistanın könüllü üzvü olduğu yeni Müstəqil Dövlətlər Birliyi haqqında Razılaşma Dağlıq Qarabağın hüquqi statusunu onun Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi kimi qəbul etmişdi. Bu sənədlərdən heç biri Dağlıq Qarabağı Ermənistanın bir hissəsi, yaxud müstəqil erməni dövləti kimi tanımamışdı.

1988-ci il fevralın 20-də Dağlıq Qarabağın ermənilərin üstünlük təşkil etdiyi yerli parlamenti Azərbaycandan ayrılıb Ermənistanın tərkibinə birləşmək lehinə səs verəndə SSRİ Ali Soveti SSRİ-nin 1977-ci il konstitusiyasına (həmin vaxt qanuni olaraq qüvvədə olan) əsaslanaraq bu tələbi qeyri-qanuni hesab edərək, qəbul etmədi. Dağlıq Qarabağda yaşayan Azərbaycanın etnik erməni vətəndaşlarının bəyanatı, Ermənistan Respublikası parlamentinin 1989-cu ildə Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsinə dair qərarı, həmçinin Ermənistanın Azərbaycan əleyhinə güc tətbiq etməsi Müstəqil Dövlətlər Birliyi Razılaşmasının birbaşa və açıq şəkildə pozulmasıdır. Daha mühümü isə yuxarıda qeyd olunan hərəkətlər və Ermənistanın qonşu Azərbaycana qarşı ərazisini genişləndirmək məqsədi ilə yönəltdiyi digər düşmənçilik aktları Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnamə və qətnamələrinə, beynəlxalq səviyyədə tanınmış ATƏM-in Helsinki Yekun Aktında əksini tapmış prinsiplərə də ziddir. Helsinki Yekun Aktı hər hansı bir dövlətin ərazi bütövlüyü və siyasi müstəqilliyinə qarşı hədə və qüvvə tətbiqini qəbul etmir. Sovet İttifaqının dağılmasından sonra həm NATO, həm də Helsinki sənədinə imza atan dövlətlər keçmiş Sovet İttifaqı respublikalarının mövcud sərhədlərinin heç bir güclə dəyişdirilməyəcəyini bəyan etmişdilər.

Bu gün nizami və qeyri-nizami erməni hərbi qüvvələri Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq səviyyədə tanınmış ərazisinin böyük hissəsini işğal etmişdir. Bu qüvvələr iki yüzdən artıq işğal altında olan şəhər və kəndlərimizdən

əlavə yeni Azərbaycan ərazilərini ələ keçirməkdə davam edirlər. Bu ərazilərin 56-da əsasən etnik azərbaycanlılar yaşayırdı. Ermənilərin apardığı etnik təmizləmə siyasəti nəticəsində azərbaycanlıların hamısı oradan qovulmuşdur. Azərbaycan ərazisində törədilən erməni təcavüzü buradakı faciəni yaşamağa məcbur olan azərbaycan əhalisinə ölüm və dağıntılar gətirmişdir. Əksinə, Azərbaycan qüvvələri nə indi, nə də bu günə qədər Ermənistanın bir qarış torpağına belə göz dikməmişdir.

Ermənilər və onların himayədarlarının törətdiyi bu hadisələr yarım milyondan artıq azərbaycanlıyı qaçqına çevirmişdir. Bundan əlavə 200 min etnik azərbaycanlı özlərinin və ulu babalarının yaşadığı Ermənistan ərazisindən qovularaq çoxlu etnik qrupların yaşadığı Azərbaycanda məskunlaşmağa və qaçqın vəziyyətində yaşamağa məcbur olmuşlar. Nəzərə çarpacaq sayda ermənilərin Azərbaycan vətəndaşı kimi Azərbaycanda hələ də yaşadığı halda, (baxmayaraq ki, bu rəqəm münaqişədən əvvəl bir qədər böyük idi) azərbaycanlılar Ermənistandan tamamilə çıxarılmışdır. Erməni hərbiçiləri tərəfindən Azərbaycandan Ermənistan ərazisi ilə ayrılan Naxçıvan ərazisinə qarşı ilk dəfə 1989-cu ildə tətbiq olunan blokada hələ də davam etdirilir.

Vətəndaşlarının və ərazisinin daimi olaraq təcavüzünə, Ermənistanın Naxçıvanı blokada vəziyyətində saxlamasına cavab olaraq Azərbaycan Ermənistanla iqtisadi əlaqələri kəsmək məcburiyyətində qaldı. Təbiidir ki, təcavüzkar işğal olunan, davamlı hərbi hücumlara görə qurbanlar verən bir tərəfdən əvvəlki qaydada ticarət və kommertiya əlaqələrini davam etdirməsini gözləyə bilməz. Lakin Azərbaycanın bu qərarını təsvir edəndə "blokada" ifadəsi ilə yuxarıdakı faktın üstünü tamamilə örtməyə çalışırlar. Əgər təcavüzkar özünün məhdud iqtisadi imkanlarına baxmayaraq hər gün azərbaycanlıların həyatlarının və ərazilərinin itirilməsinə səbəb olan bu məhvədgici hərbi kampaniyanı davam etdirirsə, onda azərbaycanlılardan özlərinin məhv edilməsi işində işğalçı

tərəflə əməkdaşlıq etmələri gözlənilməməlidir. İstənilən halda erməni təcavüzkarlığına qarşı cavab olaraq iqtisadi əlaqələrin dayandırılması ən humanist yoldur. Nəzərə alınmalıdır ki, Azərbaycan hərbi balansını dəyişdirmək üçün Ermənistan ərazisini tutmaq məqsədilə əks hücum keçməmişdir.

Dəfələrlə biz televiziya da iqtisadi çətinliklər ucbatından Ermənistanın əzab çəkdiyini göstərən faciəli səhnələrin şahidi olmuşuq. Əzab çəkmək süni bir şey deyildir və mən bunu inkar etmək məqsədində deyiləm. Bu münaqişənin region əhalisinə gətirdiyi bütün ağırlara görə ürəkdən təəssüf edirəm. Lakin məni düşündürən Azərbaycanı iqtisadi əlaqələri kəsməyə təhrik edən motivlər və ilkin olaraq Ermənistan tərəfindən Naxçıvanın blokadası haqqında çox az şərhlər verilməsidir. Bundan başqa Ermənistan sərhədlərinin yarısından da az hissəsi Azərbaycandır. Ermənistan həm də İran, Türkiyə və Gürcüstanla da həmsərhəddir.

Azərbaycan ərazisindən humanitar köməyin Ermənistana yetməsinə imkan verilmişdi. Lakin məlum oldu ki, belə yardımlar müstəsna olaraq vətəndaşlara deyil, Azərbaycan ərazilərini işğal edən və Azərbaycan vətəndaşlarına hücum etməkdə davam edən erməni ordusuna çatırdı. Hətta Romada keçirilən son danışıqlar mərhələsi ərəfəsində belə ermənilər hücumu keçərək Azərbaycanın daha 18 kəndini də işğal etdilər və onlarla sakini qətlə yetirdilər. Erməni qüvvələri arasında Rusiya Yeddinci Ordusunun da ünsürləri var idi. Həqiqətən də, rusların bu münaqişədə iştirakı faktı, ən azı, narahatedicidir.

Sovet İttifaqı dağılma prosesinin son mərhələsində ikən Moskva qoşunlarını Bakıya, bizim paytaxta gətirdi, hərbi vəziyyət yaradaraq demokratik seçkilər keçirilməsinin qarşısını aldı. Halbuki, belə qadağalar Ermənistana tətbiq edilməmişdi. Sovet İttifaqının yaratdığı hərbi vəziyyətin gücü altında Azərbaycan dünyanın başqa yerlərindən təcrid

edildiyi halda, Ermənistan dünya bazarlarından silahlar alır və hələ də Ermənistan ərazisində dilokasiya olunmuş Sovet qoşunlarından hərbi sursat əldə edirdi. Bu münaqişənin ən vəhşi hadisəsi olan erməni hərbciləri tərəfindən 1992-ci ildə törədilmiş və min nəfərin qətlə yetirildiyi Xocalı soyqırımında Sovet qoşunları da iştirak etmişdi.

Bu gün də həmişə olduğu kimi Azərbaycan xalqı və hökuməti bu müharibədən heç bir tərəfin qalib çıxmayaacağı fikrində israrlıdır. Dağlıq Qarabağda gedən hərbi əməliyyatlar hər iki tərəfə çoxlu müsibətlər gətirmişdir. Azərbaycan xalqı qan tökülməsinin qarşısını almaq üçün Romada əldə olunan irəliləyişi bəyənir. Belə ki, Azərbaycan tərəfi Dağlıq Qarabağın statusunun həllinədək və sülh razılaşmalarının bir hissəsi kimi ticarət, nəqliyyat və kommunikasiya əlaqələrini bərpa etməyə hazır olduğunu bildirməklə bu irəliləyişə daha böyük töhfə vermişdir. Biz Minskə keçiriləcək beynəlxalq konfransın Dağlıq Qarabağın statusunun beynəlxalq hüquq çərçivəsində həll ediləcəyini səbirsizliklə gözləyirik. Sülhü ordu gətirməyəcəkdir. Sülhə beynəlxalq hüquq, insan hüquqlarının və azsaylı xalqların hüquqlarının təminatı, ərazi bütövlüyü və suveren dövlətlərin beynəlxalq sərhədləri prinsipinə hörmətə əsaslanaraq danışıqlar vasitəsilə nail olmaq olar.

Birləşmiş Ştatlar təkə ATƏM-in üzvü kimi deyil, həm də dünyanın yeganə super dövləti kimi Dağlıq Qarabağ məsələsinin real faktlarına və tarixinə aydın, əhatəli və ədalətli baxmaq məsuliyyətini daşıyır. Mənbəyindən asılı olmayaraq etnik qruplaşmalar tərəfindən qızıqdırılan ehtirasların bu reallıqların üzərinə kölgə salmasına imkan verilməməlidir. Azadlığı Müdafiə Aktında və Nümayəndələr Palatasının başa çatmamış 86-cı qətnaməsində əks olunan əvvəlcədən düşünülmüş və zərərli ideyalar bu vəzifənin həyata keçirilməsinə maneədir. Onlar mürəkkəb vəziyyəti mövcud münaqişənin yarımçıq karikatürası şəklinə salaraq kiçildirlər. Bizim üçün Aktın yalnız Azərbaycana qarşı tətbiq

etdiyi şərtlərdə əksini tapmış qadağa nə iqtisadi cəza, nə də yardımın qarşısını almaq məqsədi daşıyırdı. Bu çoxmillətli və dünyəvi demokratiya qurmaq istəyən bir xalqı inkar etmək idi. Bizim yeni respublikamız sübut edir ki, qərbin ən yaxşı dəyərləri müxtəlif dinləri və tarixi ənənələri olan ölkələrdə kök sala bilər.

Sovet hakimiyyəti dövründə bizim insanlar güc simvolu və demokratik ideal imkanları kimi Birləşmiş Ştatlara qarşı olan hörmət və məftunluğunu gizlətmək məcburiyyəti qarşısında qalırdı. Bu hörmət onlara ən çətin dövrlər ərzində demokratiyaya olan inamlarını saxlamağa kömək etdi. İndi, nəhayət, onlar öz demokratik istəklərini dərk etməyə başladılar üçün Azadlığı Müdafiə Aktına edilən əlavə onların Amerika modelinə inamlarını qırır. Lakin mən bu məyusluq yaradan səbəblərin uzun müddət qüvvədə qalacağına inanmıram.

Həm Ermənistanı, həm də Azərbaycanı sakit, gözəl bir gələcək gözləyir. Əgər bu dərk edilsə, bu münaqişə sülh yolu ilə həll edilə bilər. Birləşmiş Ştatların qərəzsiz, güclü dəstəyi bu addım üçün vacib şərt olacaqdır. Lakin birtərəfli yanaşma sözsüz ki, "sevimli" tərəfin barışmazlıq mövqeyini daha da gücləndirəcəkdir. Çox güman ki, belə yanaşma, təkə tərəflər və regionun deyil, həm də bütün dünyanın gözlədiyini gözəl gələcəyə və münaqişənin həllinə olan ümidləri məhv edə bilər.

**Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həlli nədir?
Sülh Ermənistanın müasir multi-etnik dövləti qəbul etməsindən asılıdır.**

**Orta Şərq məsələlərinə dair Vaşinqtonun hesabatı
İyun 1994-cü il.**

Bəşər tarixinin keçdiyi uzun inkişaf yolunda bəşəriyyət həmişə stabilliyi saxlamaq, iki və daha çox etnik qruplar, millətlər və millət qrupları arasında münaqişəni azaltmaq uğrunda mübarizə aparmışdır. Lakin bir işdə inkişaf olan

kimi, dərhal ardınca yeni ziddiyyətlər və düşmənçiliklər ortaya çıxırdı. II Dünya müharibəsindən bu vaxta qədər ən mühüm irəliləyiş, Sovet İmperiyasının məlum istisnası ilə, dövlət suverenliyi və sərhədlərinə münasibətdə beynəlxalq hüququn toxunulmazlığı məsələsinin təcridən qəbul edilməsi oldu. Bu universal prinsip Birləşmiş Millətlər Təşkilatında və digər beynəlxalq müqavilə və konfranslarda dönə-dönə təsdiqlənmişdi. Bu prinsipin ayrılmaz hissəsi multi-etnik dövlətlərin tanınması və qəbul edilməsidir. Çünki heç bir ölkə irq və etnik cəhətdən saf deyildir və hər hansı birinin bu saflığı yaratmağa çalışması xaos və sonsuz münaqişələrdən başqa bir şey gətirməyəcəkdir.

Sovet rejimi altında Rusiya "yaxın xaricdə"ki qonşularını Sovet İttifaqının respublikaları etməklə onlara nəzarət və başçılıq edirdi. Bu proses zamanı Sovet rəhbərləri sərhədləri dəyişir, bir respublika və etnik qrupu digərinə qarşı qoyur, ümumiyyətlə, parçala və hökm sür siyasətini həyata keçirirdilər.

Sovet İmperiyasının dağılması bu cür bölünmənin və etnik qardaş qırğınlarının demokratiya, insan hüquqlarına hörmət, beynəlxalq səviyyədə tanınmış hüquq, suverenlik və sərhədlərin tanınması ilə əvəz olunacağına ümid yaradı. II Dünya müharibəsindən sonra bu beynəlxalq prinsiplərə Qərbi Avropada kifayət qədər yaxşı əməl olunurdu.

Bildiyimiz kimi, soyuq müharibənin sonunda bu prinsiplər yenidən sınaqdan keçirildi. Təəssüf ki, ölkəm Azərbaycan bu beynəlxalq normaların ciddiliyini yoxlamaq üçün sözün həqiqi mənasında döyüş meydanına çevrildi. Sovet İttifaqının nəzarəti zəifləyən kimi erməni ifrat millətçiləri özlərinin illərlə arzuladıqları "Böyük Ermənistan" uğrunda hərəkətə başladılar. Bu xəyala çatmaq üçün çoxlu torpaq tələb olunurdu.

Onların Türkiyə və Gürcüstana qarşı ərazi iddiaları əlçatmaz göründüyündən erməni ifrat millətçiləri üzlərini Azərbaycanın daxilindəki Dağlıq Qarabağa tərəf tutdular.

Dağlıq Qarabağda ermənilərin çoxluq təşkil etməsi, Azərbaycanın demək olar ki hərbi qüvvəsinin olmaması və Ermənistanı Dağlıq Qarabağdan yalnız kiçik zolağın ayırması faktı bu variantı cəlbədicə edirdi. Şübhəsiz ki, əgər ermənilər Azərbaycanda uğur qazansalar, daha çox ərazi tələbi ilə digər qonşularına da üz tutacaqdılar.

Hərbi durğunluq dövründən sonra ermənilər 1993-cü ildə bir sıra mühüm hücumlar etdilər. Nəticədə, Azərbaycanın yeddi böyük rayonu ələ keçirilib işğal olundu. Onlarla kənd, şəhər qarət edildi, yandırıldı və dağıldı. Minlərlə vətəndaş döyüşlərin nəticəsində soyuqdan və achiqdan öldülər. Minlərlə əsgər həlak oldu, bir o qədər də insan əlilə çevrildi.

Dəfələrlə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi (ATƏM), Birləşmiş Ştatlar, Avropa dövlətləri və Rusiya Ermənistanı işğal olunmuş ərazilərdən çıxmağa, Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tanınmış suverenliyinə hörmət etməyə təhrik etdi və tələb etdi. Serbiya təcavüzkarlığına və Bosniyadakı ərazilərin işğalına dünya ictimaiyyətinin hərəkətsizliyini görə Ermənistan, dünya ictimaiyyətinin bu çağırışına məhəl qoymadı və bütün dünyaya özünün qurban olduğunu car çəkdi.

Dünya ictimaiyyəti Küveyti işğal edərkən İraqa dövlət suverenliyi və sərhədlərin təhlükəsizliyi prinsiplərini pozmağa imkan vermədi. Lakin, arada neft məsələsi olmadığına görə dünya Serbiya və Ermənistan işğalına göz yumdu.

Nəhayət, xeyli keçəndən sonra Qərb və NATO Bosniya dövlətinin bir hissəsini qorumaq üçün öz hüquqlarından istifadə etməyə başladılar. Lakin artıq bu zaman Serbiya və onun havadarları həmin dövlətin böyük hissəsini işğal etmişdilər.

Dünya ictimaiyyəti Azərbaycanda erməni işğalını dayandırmaq, ona mane olmaq üçün bəyanatlar və qərarlar verməkdən başqa bir iş görmədi. Bunun nəticəsi olaraq

Ermənistan ölkədən çıxmayaq Dağlıq Qarabağa müstəqillik tələb edir. Erməni tərəfinin bu tələbi Dağlıq Qarabağın Ermənistana de fakto birləşdirilməsi niyyətinə xidmət edir.

Ermənilər həm Ermənistanı, həm də Dağlıq Qarabağı azərbaycanlılardan təmizlədilər. Ermənistan prezidenti Levon Ter-petrosyanın 12 aprel 1992-ci ildə "Moskva Xəbərləri"nə verdiyi müsahibəsində açıq-aşkar şəkildə etnik təmizləməni etiraf etməsi - "Dünyanın hər yerində etnik dövlətlərin qurulması prosesi gedir. Bu artıq Ermənistanda baş vermişdir. Bizim mono-etnik respublikamız var. Tarix federativ sistemli dövlətlərin ən zəif olduqlarını göstərir" deməsi təəccüb doğurdu.

Belə ki, Ermənistan sülh yolunda dünya ictimaiyyətinin əldə etdiyi tarixi tərəqqiyə qarşı çıxmağa cəhd edir. Əgər erməni siyasəti uğurlu olsa, bu nümunə bütün dünyaya göstərəcək ki, suverenlik və sərhədlərin beynəlxalq səviyyədə tanınması adi razılaşmalardır ki, bu da ayrı-ayrı dövlətlər tərəfindən pozula bilər. Suverenliyin toxunulmazlığı kimi hakim bir prinsipi "qaydamı güc müəyyən edir" prinsipi əvəz edəcəkdir. Eynilə də, çoxmillətli cəmiyyətlər və dövlətlər haqqında konsepsiya da zərbə altında qalacaqdır. Bu sonralar etnik təmizləmə, irqçi və etnik saflıq ideyalarını gücləndirəcəkdir. Bu konsepsiyayı Adolf Hitler Almaniyada, vətəndaş müharibəsindən əvvəl ağdəriliyə hökmranlığı tərəfdarları Cənubi Amerikada və Cənubi Afrikada həyata keçirəndə onun əxlaqi baxımdan naqisliyi üzə çıxmışdı. Bu gün ermənilər və serblərin bu ideyanı təcrübədən keçirtmək istəmələri də eyni ilə yanlıştır.

II Dünya müharibəsində dünya ictimaiyyəti öyrəndi ki, qarşısı alınmayan təcavüz yeni təcavüzlər yaradır. Dünya ictimaiyyəti üçün Bosniya təcrübəsi də dərs oldu. İndi də eyni dərsi Azərbaycanın təmsalında öyrənir. Gəlin ümid edək ki, dünya ictimaiyyəti suverenlik və sərhədlərin toxunulmazlığı prinsipinin amansız zərbəyə məruz qalmasına imkan verməyəcəkdir.

ATƏT-in Helsinki Komissiyası üçün keçirilən brifinqdə səfir Mareskanın təklifinə dair qeydlər.

29 iyul 1994-cü il.

Həmin vaxt ABŞ-ın Dağlıq Qarabağ münaqişəsi üzrə xüsusi vasitəçisi Con J.Mareska münaqişənin həlli ilə bağlı təklif irəli sürmüşdü. Onun təklifi aşağıdakı elementlərdən ibarətdir:

- (1) *Dağlıq Qarabağ suveren Azərbaycan Respublikasının daxilində, onunla sərbəst şəkildə birləşmiş, özü-özünü idarə edən, hüquqi şəxs kimi - yenidən Dağlıq Qarabağ Respublikası (DQR) kimi təsis edilsin.*
- (2) *Ermənistan və Azərbaycan bir-birlərinin ərazilərinə keçmək üçün qarşılıqlı tranzit hüquqlarına dair razılıq imzalsın.*
- (3) *Qaçqınlara beynəlxalq monitorinq üçün nəzərdə tutulmuş müəyyən kəndlərə qayıtmağa icazə verilsin.*
- (4) *Bütün Ermənistan və Azərbaycan, DQR-sı da daxil olmaqla azad ticarət zonası olsun.*
- (5) *Bütün razılaşmalar iki sənədə daxil edilərək Minsk Konfransında imzalanacaq diplomatik həllin əsası olsun.*
- (6) *Bu sənədlərin müddəalarına ATƏM və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən təminat verilsin.*
- (7) *Birləşmiş Ştatlar Qafqazda torpaq məsələlərinə cəlb edilməsin, lakin o DQR və Ermənistan, Ermənistan və Azərbaycanın bir hissəsi olan Naxçıvan arasında keyfiyyətli yol tikintisində təşəbbüskarlığı öz əlinə alsın.*
- (8) *Donor tərəfinin konfransı regionda iqtisadiyyatın bərpası üçün maliyyə vəsaiti toplanması məqsədilə təşkil olunsun.*

Bu gün Helsinki Komissiyası qarşısında səfir Con J.Mareskanın Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli üçün verdiyi təkliflərlə bağlı çıxış etmək doğrudan da xoşdur. Əvvəlcə icazə verin deyim ki, bu məsələyə münasibətdə müəyyən prinsiplər nəzərə alınmalıdır.

Birincisi, biz nəzərə almalıyıq ki, münaqişə 1988-ci ildə başlamamışdır və bunun öz tarixi vardır. Hər iki tərəf öz məqsədlərinə bəraət qazandırmaq üçün tarixi faktlar gətirə bilirlər. Bu faktlar iki tərəfin nə qədər keçmişə nəzər salmaq istəklərindən asılı olacaqdır. Nəticədə biz həm Azərbaycan, həm də erməni tərəfinin nöqtəyi nəzərindən bu məsələnin tarixi əsasını bilməliyik.

İkincisi, münasibətlərin həll olunmalı ən azı dörd istiqaməti vardır:

- (1) *Azərbaycan və Ermənistan Respublikaları arasında dövlət səviyyəsində olan silahlı münaqişə;*
- (2) *Azərbaycanlıların mərkəzi hökuməti və Dağlıq Qarabağın etnik erməniləri arasında münaqişə;*
- (3) *Dağlıq Qarabağın qovulmuş azərbaycanlı icması ilə Dağlıq Qarabağın etnik erməniləri və Ermənistan Respublikası arasındakı münaqişə;*
- (4) *Ermənistandan qovulmuş azərbaycanlı qaçqınlar və Ermənistan Respublikası arasındakı münaqişə.*

Bütün bu münaqişələr nəzərə alınmalı və problemin real həllinə qədər çözülməlidir.

Üçüncüsü, müəyyən dərəcədə tarazlıq yaradılmadan bu məsələnin hər hansı bir həlli mümkün deyildir. Bəzi müşahidəçilər inanırlar ki, hazırda Ermənistan hərbi üstünlüyə malik olduğuna görə həll yolunu da o diktə edə bilər.

Unutmayın ki, bu münaqişənin yüz illik tarixi var və nisbi mövqelər zaman keçdikcə dəyişə bilər. Azərbaycan hökuməti onun suverenliyini pozan qərarı qəbul edə bilməz. Ədalətsiz və bir tərəfin mövqeyini güdən qərar sadəcə münaqişəni sonraya, başqa vaxta təxirə salacaqdır. Bu eynilə I Dünya müharibəsində diktə olunmuş qərarın II Dünya müharibəsi üçün zəmin yaratdığı hala bənzəyəcəkdir. Hər iki tərəf kompromisə getməlidir. Yoxsa münaqişə uzanacaqdır.

Dördüncü, bu münaqişənin uzun tarixinə baxmayaraq, məsələnin birdəfəlik həlli hər iki tərəfdən daha çox keçmişə deyil, gələcəyə baxmağı tələb edir. Əgər biz keçmişin ağrı-acılarının təsiri altında qalsaq, onda heç vaxt nə xalqlarımızın gələcək əməkdaşlığı, nə də qarşılıqlı inkişafı yollarına baxa bilmərik. Biz keçmişə unutmamalıyıq, lakin keçmişin bataqlığında da qalmamalıyıq.

Təklifin xüsusi aspektlərini şərh etməzdən əvvəl icazə verin bildirim ki, səfir Mareskanın ABŞ və Qərbin bu münaqişənin həllində fəal iştirakına ehtiyac olması barəsindəki fikri ilə ürəkdən razıyam. Faktıdır ki, Birləşmiş Ştatlar dünyanın yeganə qüdrətli ölkəsidir və belə olduğuna görə də bu kimi məsələlərdə liderlik etmək kimi xüsusi məsuliyyət daşıyır. Heç kəs Amerikadan hərbi müdaxilə xahiş etmir, lakin bizim ABŞ-ın fəal, ardıcıl və tam diplomatik müdaxiləsinə həqiqətən ehtiyacımız var.

ABŞ-ın bu danışıqlarda mühüm rolu öz üzərinə götürməsilə bərabər münaqişənin həllində qərəzsiz olması da şərtidir. Bu baxımdan mən səfir Mareskanın Azərbaycana hətta humanitar yardımını belə qadağan edən Azadlığı Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsinə xitam verilməsi barəsindəki təklifindən çox məmnunam. Azərbaycan həmçinin Klinton Administrasiyasının 907-ci Bölməyə qarşı birmənalı əks mövqedə olmasını da qiymətləndirir. Biz Birləşmiş Ştatlarda böyük erməni diasporasının olduğunu başa düşürük. Lakin bu ABŞ kimi qüdrətli dövlətin Ruanda, Bosniya və Somaliyə göndərilən eyni humanitar yardımın Azərbaycana da çat-

dırılmasına maneə yaratmasına haqq qazandırmır. Hətta Haitinin qeyri-qanuni hökuməti də Birləşmiş Ştatlardan humanitar yardım alır, Azərbaycan isə yox. ABŞ, xüsusilə də Konqres bu cür siyasətdən utanmalıdır.

İndi mən səfir Mareskanın təklifinin bir neçə aspektlərinə dair qısa şərh vermək istərdim. Biz səfir Mareska və Birləşmiş Ştatlar hökumətinin münaqişənin həllinin, onun monitorinqinin və yerinə yetirilməsinin Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinin (ATƏM) himayəsi altında olması fikri ilə tam razıyıq. Bu əsirdə ikinci dəfə müstəqilliyinə nail olmuş Azərbaycan təbii ki, istiqlaliyyətinin həmişəlik saxlanması qayğısına qalır. Bizim qonşularımızla əməkdaşlıq və münaqişəmizin uzun və mürəkkəb tarixi var. Lakin biz istər Rusiya, Türkiyə, İran və istərsə də hər hansı bir ölkənin hökmü altında olmağı, yaxud bu ölkələrin bizə diktə etməsini istəmirik. Bu səbəbdən də biz düşünürük ki, bu münaqişənin beynəlxalq səviyyədə həlli Azərbaycanın və regionda hər bir kəsin marağındadır. ATƏM-in bu təklifi məsələnin həlli üçün məntiqi mexanizmdir. Bu qərarla Azərbaycan artıq razılış və onu imzalayıb. Azərbaycan öz müstəqilliyi uğrunda çox və uzun müddət əziyyət çəkmişdir və bu müstəqilliyi belə bir faciəli və ağırlı münaqişənin həllində risk altında qoymaq istəmir. Odur ki, biz sülh tərəfdarlarının və müşahidəçilərinin beynəlxalq tərkibdə olmalarını və beynəlxalq göstəriş və nəzarət altında işləmələrini istəyirik.

Baxmayaraq ki, səfir Mareska işğalçı qüvvələrinin ərazilərdən çıxarılmasından danışmadı (çünki bu məsələ barəsində danışıqlar gedir), biz bu məsələnin hər bir həllin əsas tərkib hissəsi olduğuna inanırıq. Dağlıq Qarabağın ətrafında yeddi böyük rayon da daxil olmaqla Ermənistan qüvvələri hal-hazırda Azərbaycanın 20 faizdən çoxunu işğal ediblər. Onlar həmin rayonlardan təcavüzkar qüvvələrini çıxarmağa razı olmayınca məsələnin həlli qeyri-mümkündür. Bu halda onların Dağlıq Qarabağla bağlı sonrakı danışıqlara

təsir edəcək təcavüzlərinin də davam etməməsi üçün təhlükəsizlik tədbirləri görülməlidir. Bu mövqe Birləşmiş Millətlər Təşkilatının qətnamələri, beynəlxalq hüquq və Birləşmiş Ştatlar siyasətinə uyğundur.

Biz səfirlə razıyıq ki, istənilən razılışmada Dağlıq Qarabağ "Suveren Azərbaycan Respublikasının daxilində onunla birlikdə, azad" qalmalıdır. Dağlıq Qarabağın yerli muxtariyyət baxımından dəqiq statusu, əlbəttə, müzakirə və danışıqların mövzudur. Prezident Heydər Əliyev bir çox tədbirlərdə qeyd etmişdir ki, Azərbaycan maksimum miqdarda yerli muxtariyyət verməyə hazırdır, lakin biz Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Birləşmiş Ştatlar, ATƏM və hər bir beynəlxalq qurum və təşkilat tərəfindən tanınan suveren dövlətin hissələrə parçalanmasına gətirib çıxardan tam müstəqilliyə təminat verə bilmərik. Bundan başqa, səfir Mareskanın Dağlıq Qarabağın müəyyən xarici ölkələrin paytaxtlarında "daimi nümayəndəliyinin" yaradılması təklifinə iradəmi bildirəcəm. Mən inanmıram ki, bu Azərbaycanın suverenliyinə zərbə vurmada həyata keçirilə bilər. Suverenlik məsələsi beynəlxalq hüquqa uyğun həll edilməlidir. Lakin mən xatırlatmaq istəyirəm ki, münaqişə başlamazdan əvvəl Dağlıq Qarabağ böyük yerli muxtariyyətə malik idi və biz digər addımlar atmağa da razıyıq. Mən sizdən soruşuram: "Birləşmiş Ştatlar Meksikaya birləşmək istəyən Texas kimi ştata müstəqillik verməyə razı olarmı?" Əlbəttə ki, cavab "yox" olacaqdır. Faktıdır ki, Birləşmiş Ştatlar bu məsələ ilə vətəndaş müharibəsi zamanı qarşılaşmışdı və biz nəticənin nə olduğunu bilirik.

Biz səfir Mareska ilə razıyıq ki, qaçqınlar və köçkün insanlara öz evlərinə, kəndlərinə, şəhərlərinə qayıtmağa icazə verilməlidir. Buraya əsasən Ermənistan və Dağlıq Qarabağdan zorla çıxarılan azərbaycanlılar və Azərbaycan ərazisindən getmiş ermənilər daxildir. Azərbaycan çoxmillətli, çox dinli bir cəmiyyətdir və biz cəmiyyətimizi bu cür saxlamağa cəhd edirik. Faktıdır ki, biz müstəqillik qazanan-

dan sonra ilk qəbul edilən qanunlardan biri bütün etnik azlıqların hüquqlarının müdafiəsinə təminat verən qanun oldu. Bu gün bizim təxminən bir milyon qaçqınımız var - ölkənin hər yeddi vətəndaşından biri qaçqındır. İnsanlara evlərinə, kəndlərinə, şəhərlərinə qayıtmağa icazə verməyən bir həll yolunu biz qəbul edə bilmərik. İndi bütün dünyanın diqqəti Ruanda və Sudanın Darfur regionundakı qaçqınların üzərindədir. Axı, Azərbaycanda biz də böyük qaçqın böhranı içərisindəyik. Bir anlıq fikirləşin ki, bütün amerikalıların yeddi nəfərindən biri qaçqındır. Bu o deməkdir ki, 36 milyon amerikalı yeməksiz, sığınacaqsız və tibbi yardımsız çox vaxt da magistral yolların kənarlarında, "çadır şəhərciklər"ində yaşayır. Etnik təmizləmə qəbul edilməzdir.

Biz həmçinin səfir Mareska ilə həmrəylik ki, istənilən razılaşma ATƏM və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının beynəlxalq təminatı ilə müşayiət olunmalıdır. Biz atəşkəsə nail olmaq üçün xeyli vaxt itirdik, lakin bu razılaşma dərhal pozuldu. Nəticədə biz öz taleyimizi sadə vədlərə buraxa bilmərik, beynəlxalq təminatların olması vacibdir.

Azərbaycan qarşılıqlı hüquqlar və əraziyə birgə çıxışa dair sazişlərlə, sərbəst ticarət müqavilələri və uyğun tədbirlərlə döyüş dayanan və bütün tərəflər sülhə razılıq verən kimi asanlıqla razılaşa bilər. Əvvəldə dediyim kimi, biz çoxmillətli cəmiyyətik və belə də qalacağıq. Biz həmçinin bütün qonşularımızla, o cümlədən də Ermənistanla mehriban münasibətlərdə olmağı arzulayırıq. Bizim qarşılıqlı iqtisadi mənfəət əldə etmək üçün Xəzər dənizinin neft ehtiyatlarının işlənməsi kimi böyük imkanlarımız var. Bizim həmçinin demokratiya və azad bazar quruculuğunda da qonşularımızla əməkdaşlığa ehtiyacımız var. Müharibə başa çatmayınca qarşılıqlı əməkdaşlıq haqqında olan bu layihələr reallaşmayacaqdır.

Nəhayət, icazə verin səfir Mareskaya onun təklifi və münafişənin həlli üçün gördüyü işləri bəyəndiyimi bildirim

və onu təbrik edim. İnsanlar arasındakı münafişənin həllinin yeganə yolu xoşniyyətli insanların gərgin zəhmətidir. Azərbaycan doğrudan bu mənasız müharibəyə son qoymaq üçün vicdanla çalışacağına söz verir. Hər iki tərəfdə kifayət qədər ölmüş insanlar, gözü yaşlı ana və atalar, evsizlər və ehtiyac içərisində olan qaçqınlar, kasıb və ac insanlar var. Bu münafişəni həll etmək və gələcəyi qurmaq üçün belə imkanlardan istifadə etməsək tarix bizi bağışlamayacaq.

30 mart 1996-cı ildə Miçiqaq Universitetində və 9 noyabr 1994-cü ildə Tampa, Florida Universitetində səfirin çıxışından sitatlar

Dağlıq Qarabağ məsələsinə daha geniş regional və geosiyasi aspektdən baxılmasa bu münafişəni başa düşmək və həlli yollarını tapmaq çətinidir.

Faktdır ki, Azərbaycan üç nəhəng dövlətin əhatəsində olan nadir bir ölkədir. Bu ölkələrin hamısı mühüm iqtisadi və hərbi resurslara malikdir, lakin fərqli mədəniyyəti, siyasi və diplomatik məqsədləri var. Bu regional dövlətlər Rusiya, Türkiyə və İrandır. Tariximiz göstərir ki, böyük dövlətlər Azərbaycandan parçala və hökm sür oyunlarında istifadə etmişlər.

Amerikalılar Azərbaycanı qəbul edilməz tələblər qoyan qonşularına məhəl qoymamağa təhrik edəndə mən bir qədər təəccüblənirəm. Dünyanın yeganə super dövlətinə bunu demək asandır. Lakin zəif iqtisadiyyatı, az əhalisi, kiçik ordusu və yalnız bir neçə illik müstəqilliyi olan bir ölkə üçün bu tamamilə qeyri-realdır. Bundan başqa, biz inanırıq ki, qonşularımızla yaxşı münasibətlərin saxlanması bizim öz marağımızdadır. Hər şeydən əvvəl, onlarla bizim ticarət münasibətlərimiz və dərin mədəni əlaqələrimiz var.

Lakin bir fakt qalır ki, biz suverenliyimiz və müstəqilliyimizi zərbə altında qoyan hallarla üzləşirik. Bu halların qarşısını almaq üçün əlimizdən gələni etmişik. Məsələn, biz yeganə keçmiş Sovet Respublikasıyıq ki, torpağımızda xari-

ci qoşunlar yoxdur. Bildiyiniz kimi bizdə böyük neft yataqları var ki, biz onları istifadə etməyə başlamışıq. Biz bu neft istehsalında və paylanmasında qonşularımızın da iştirakını arzulayırıq, amma resurslar üzərində suverenliyimizin itirilməsini, onlardan gələn mənfəətin əlimizdən alınmasını istəmirik. Son 2 ildən artıq dövrdə daim bunun üstündə mübarizə getmişdir. İndiyə qədər prezident Heydər Əliyev bu döyüşü heç bir ciddi maneə olmadan bacarıqla davam etdirməyə nail olmuşdur.

Azərbaycan qonşuları ilə münasibətə girməyi arzulamır və bundan qaçmaq üçün əlimizdən gələni edəcəyik. Lakin qeyd edildiyi kimi biz müstəqilliyimiz və suverenliyimiz hesabına kompromisə getməkdən imtina edirik. Artıq dediyim kimi, tariximiz ərzində biz bir neçə ildir ki, əsl müstəqilliyi dadmışıq və heç bir azərbaycanlı onu itirməyə razı deyil.

Biz həmçinin Birləşmiş Ştatların bizi fəal şəkildə dəstəkləməsini və işlərimizdə iştirak etməsini istəyirik. Biz ABŞ əsgərlərinin torpaqlarımıza daxil olmasını istəməsək də, bu dövlətin bizim müstəqillik və suverenliyimizi Birləşmiş Millətlər Təşkilatında, ATƏM-də və digər beynəlxalq forumlarda möhkəm müdafiə etməsini arzulayırıq. Azərbaycan kiçik ölkədir, lakin bu həm də bir sınaqdır. Bu sınaq zamanı beynəlxalq ictimaiyyətin öz müstəqilliyini saxlamaq, iqtisadi firavanlığını qaytarmaq üçün mübarizə aparan keçmiş Sovet respublikalarını müdafiə edib-etməməsi görünəcəkdir.

Birləşmiş Ştatlara gəlincə, Azərbaycan son aylarda ona edilən kömək və dəstək üçün Amerikanın ona yönələn marağından və fəaliyyətindən məmnundur. Prezident Klinton, vitse-prezident Qor və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının səfiri Madlen Olbrayt son vaxtlarda imzalanmış Azərbaycanın neft müqaviləsinin, həm də bizim müstəqilliyimiz və suverenliyimizin xeyrinə həvəslə danışblar. Nefti Aralıq dənizinə çatdırmaq üçün yeni boru

kəmərinin harada tikilməsi barəsində Azərbaycan və regionun digər neft istehsal edən dövlətləri qərar verdikləri vaxt ABŞ-ın dəstəyi və Amerika şirkətlərinin köməyi mühüm olacaqdır.

Təəssüf ki, Klinton və Buş Administrasiyasından gələn güclü dəstək erməni-amerikan lobbisinin pis təsirinə məruz qalan Konqresin münasibətilə uyğunlaşmır. 1992-ci ildə Azadlığı Müdafiə Aktı qəbul ediləndə erməni-amerikan lobbisi Buş hökumətinin narazılığına baxmayaraq müəyyən Konqres üzvlərini Azərbaycana gələn birbaşa humanitar yardımlara qadağa qoymağa təhrik etdi. Bu il Klinton administrasiyası humanitar yardımın istisna kimi verilməsinə çalışdı, lakin erməni-amerikan lobbisi bunun da qarşısını aldı.

Bu səbəbdən də ABŞ hökuməti Azərbaycana humanitar yardımını qeyri-hökumət təşkilatları vasitəsilə çatdırır. Lakin bu çox təsirsizdir, çünki bütün humanitar yardımlar hökumət vasitəsilə edilir. Ümid edirik ki, 1995-ci ildə bu qadağa aradan qaldırılacaqdır.

Erməni-amerikan lobbisi çox təsirlidir. 20 faiz ərazimizi işğal etmələrinə, 20 mindən artıq azərbaycanlı əsgər və mülki vətəndaşı öldürmələrinə, hər yeddi azərbaycanlıdan birini qaçqın etmələrinə baxmayaraq dünyanın hər yerində, o cümlədən də bu ölkədə, bir çoxlarını inandırmışdılar ki, onlar bu müharibənin "qurbanlarıdır".

Lakin sadəcə mənim sözlərimi əsas tutmağınızı xahiş etmirəm. Hərb tarixi və ABŞ-ın xarici siyasət maraqlarından bəhs edən üç müxtəlif alimin 1993-cü ilin dekabr ayında ABŞ-ın Hərbi Müharibə Kolleci tərəfindən nəşr olunan hesabatına nəzər salın. Bu məqalədə müəlliflər ABŞ hökumətini Azərbaycana qarşı Ermənistanın təcavüzünə son qoymaq üçün Ermənistanı təzyiq göstərməyə məcbur edir. Onlar göstərirdilər: "Bu ABŞ-dakı erməni lobbisinə meydan oxumaq demək olsa belə görülən işlər buna layıqdır. Çünki bu müharibə artıq hədələnen azlığın müdafiəsi

üçün deyil, Azərbaycanın məhv edilməsi məqsədilə aparılır".

**Washington International-da (Patrisia Kiqan tərəfindən) nəşr olunmuş müsahibə
Avqust-Sentyabr, 1993-cü il.**

Sual: Cənab səfir, Dağlıq Qarabağ regionunda Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münaqişənin xülasəsini verərsinizmi, bu nə vaxt və necə başladı?

Cavab: Dağlıq Qarabağ münaqişəsi adlandırılan Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi beş il əvvəl Ermənistandakı sağqanad ekstremistlər tərəfindən qızışdırıldı və Dağlıq Qarabağ bəyan etməyə başladı ki, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ Muxtar vilayəti tarixən Ermənistan ərazisi olmuş və Ermənistana qaytarılmalıdır. Başlanğıcda yerli münaqişə, sonralar geniş miqyaslı müharibə ilə Dağlıq Qarabağdakı erməni icmasının öz müqəddəratını təyin etmək hüququnun müdafiə edilməsinin vacibliyi bəyan edildi. Lakin Dağlıq Qarabağ nə indi, nə də heç vaxt Ermənistan ərazisi olmamışdır. O tamamilə Azərbaycan Respublikasının sərhədləri daxilində yerləşir və həmişə Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olmuşdur. Bundan başqa Qarabağın erməni əhalisi həmişə öz dil və mədəni irslərindən azad şəkildə istifadə etmiş və onu inkişaf etdirmişdilər.

Həqiqətdə isə, müharibə ərazi iddiası üstündədir. Müharibəni "Böyük Ermənistan" xülyası və qonşuların hesabına Ermənistanın sərhədlərini genişləndirmək arzusu ilə hərəkətə gətirilən güclü, ifrat-millətçi və ekstremist hərəkət qızıdır.

Müharibə törədən qılgıçım 20 fevral 1988-ci ildə Dağlıq Qarabağın Regional Şurası Azərbaycandan

ayrılmağa səs verib və Ermənistanla birləşməyi tələb edəndə alındı. Sonra Ermənistan Parlamenti qanun qəbul etdi. Onun ardınca heç kəsin təsvir edə bilməyəcəyi bir vəhşiliklə 200 min azərbaycanlı Ermənistandan deportasiya edildi.

1988-ci ildə Dağlıq Qarabağ əhalisinin 25 faizi etnik azərbaycanlılar idi. Bu gün bütün azərbaycanlı sakinlər öz evlərindən çıxarılmışdır və bütün ərazi erməni hərbiçilərinin nəzarəti altındadır. Bundan əlavə erməni hərbi qüvvələri Dağlıq Qarabağdan kənar da böyük Azərbaycan ərazilərini də işğal edirlər. Hazırda 20 faiz Azərbaycan ərazisi Ermənistan işğalı altındadır. Erməni təcavüzkarlığı 700 mindən artıq qaçqın və məcburi köçkün yaratmışdır. Beynəlxalq hüququn bütün norma və prinsiplərini pozaraq, sülhsevər Azərbaycan əhalisinə qarşı irqi siyasət həyata keçirilir. Özlərinə bəraət qazandırmaq üçün ermənilər Dağlıq Qarabağın təhlükəsizliyinə yönələn uydurma hədə ideyasından istifadə edirlər.

Azərbaycanın böyük rayonları olan Kəlbəcər və Ağdamın (əhalisi 300 min nəfər) işğalından, şəhər və kəndlərin darmadağın edilib yandırılmasından sonra Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri (822 və 853) və ABŞ Dövlət Departamentinin bəyanatları bu təcavüzü pislədi və erməni silahlı qüvvələrinin qeyd-şərtsiz və dərhal ərazilərdən çıxarılmasını tələb etdi. Bununla belə, "yerli erməni qüvvələrinin" pislənməsi münaqişənin həllinə təsir etmədi. Hələ əlavə olaraq Azərbaycanın Füzuli və Cəbrayıl rayonlarının işğal təcavüzkarın bu qətnamələrə hörmətsizliyini və tamamilə cəzasız qalaqlarına olan möhkəm inamlarını nümayiş etdirdi.

Sual: Azərbaycandakı müharibə haqqında məlumat hər axşam Moskva Axşam Xəbərləri (C-SPAN) proqramın-

da verilsə də, elə bil ki, digər xəbər kanallarında informasiya blokadasının olduğu görünür. Açıq-aşkar görünən bu təcridetmə barəsində sizin fikriniz necədir?

Cavab: Siz tamamilə haqlısınız. Erməni təcavüzkarlığı burada işıqlandırılmır. Azərbaycanda olan yüzlərlə, minlərlə qaçqın və məcburi köçkünə beynəlxalq ictimaiyyət kifayət qədər diqqət yetirmir. Erməni lobbisi bu ölkədə çox güclüdür. Onlar hadisələri birtərəfli şəkildə təqdim etmək üçün əllərindən gələni edirlər. Kütləvi informasiya vasitələrində bu müharibəyə dini və etnik rəng vermək dəbdə idi. Əsas səbəb isə aydındır: Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiası.

Ermənilərin Azərbaycana qarşı təcavüzü serblərin Bosniyaya qarşı təcavüzünə çox bənzəyir. İkinci təcavüz Amerika mətbuatında və televiziyasında kifayət qədər yaxşı işıqlandırıldığı halda, bizim münəqişə haqqında danışmağa vaxt yoxdur. Mənim fikrimcə Birləşmiş Ştatlar bizim regiona strateji münasibətini tam müəyyən etməyib və aydınlaşdırmayıb. Bu da Amerika mətbuatında regionun zəif işıqlandırılmasının başqa bir səbəbidir.

Sual: Azərbaycanda bu müharibənin həllini necə görürsünüz?

Cavab: Sülh və siyasi vasitələrlə. ATƏM-in bir neçə sülh planlarına baxılmış və hətta hər iki tərəf onları imzalamışdır. Lakin erməni tərəfi danışıqların nəticələrini dönə-dönə pozmuşdur. Təəssüf ki, ATƏM çərçivəsində bu münəqişəni yoluna qoymaq üçün real mexanizm yoxdur.

Sual: Azadlığı Müdafiə Aktı ilə bağlı Azərbaycan və ABŞ arasında münasibətlər necədir? Amerikalıların əksəriyyəti sizin ölkəniz haqqında çox az bilir. Bunu yoluna qoymaq üçün nə edilir?

Cavab: ABŞ-da Azərbaycan nümayəndəliyinin olmamağından faydalanan erməni mənşəli vətəndaşlar konqresmen və senatorlara güclü təsir etməyə müvəffəq olmuşlar.

Nəticədə, Konqres Azadlığı Müdafiə Aktına Azərbaycan Respublikasına iqtisadi və humanitar yardıma qadağa qoyan xüsusi əlavə qəbul etdi (907-ci Bölmə). Keçmiş SSRİ-nin on beş respublikası arasında Azərbaycan yeganə respublikadır ki, yardımdan məhrum edilmişdir.

Bu vəziyyətdə paradoks ondan ibarətdir ki, xarici təcavüzə məruz qalan ölkə Birləşmiş Ştatlar tərəfindən ittiham olunur və cəzalandırılır. Konqres tərəfindən qəbul olunmuş əlavə ölkənin qərb yönümlü demokratik inkişaf istiqamətindəki işlərini nəzərə çarpacaq dərəcədə aşağı saldı və erməni təcavüzünü möhkəm müdafiə edən siyasi atmosfer yaratdı.

Eyni zamanda, Qərb ölkələri Ermənistanı güclü maliyyə və humanitar yardım ayırır ki, bundan da Ermənistan Azərbaycan ərazisində hərbi qüvvələrini gücləndirmək üçün istifadə edir. Bununla belə, erməni təcavüzünün və Azərbaycan torpaqlarının işğalının davam etməsi səlahiyyətli beynəlxalq təşkilatlar və Dövlət Departamentinin ciddi ittihamlarına səbəb olmuşdur.

Amerikalılara ölkəmi tanıtmaya gəldikdə isə, Azərbaycan səfirliyi Vaşinqtonda bir neçə ay əvvəl açılmışdır və səfirlik informasiya çatışmazlığını aradan götürmək istiqamətində çox iş görməlidir.

U.S. - İran Review-da nəşr olunan müsahibə
(Cild 1, №6) Sentyabr 1993.

Sual: Ermənistan-Azərbaycan arasındakı münaqişədə İranın rolunu necə qiymətləndirirsiniz? İran "səmimi vasitəçi" kimi xidmət göstərmişdirmi?

Cavab: Azərbaycan-Ermənistan münaqişəsinin başlanğıcından İran dəfələrlə münaqişənin sülh yolu ilə həllinə kömək etməyə çalışmışdır. Lakin hər dəfə erməni tərəfi əldə edilmiş razılaşmaları kobudcasına pozmuş, Azərbaycanın yeni ərazilərini ələ keçirməklə hər hansı bir sülh təşəbbüslərinə öz hörmətsizliyini nümayiş etdirmişdir. Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin və İranın Xarici İşlər Naziri Əli Əkbər Vəliyevin 16 avqust 1993-cü ildə görüşü zamanı nazir Ermənistanın Azərbaycana qarşı davam edən təcavüzündən narazı olduğunu bildirmiş və İranın Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü həmişə müdafiə etdiyini, eyni zamanda heç vaxt suveren dövlətin daxili işlərinə qarışmadığını bildirmişdir.

Erməni təcavüzünün davam etməsi və onların Azərbaycanın cənubunda, İranla sərhəddə yeni torpaqlar ələ keçirməsi İranın regiondakı vəziyyətə münasibətini dəyişdi. İndi torpaqlar İran İslam Respublikasının düz sərhədləri boyunca işğal edilir və özünün son bəyanatında İranın regionda hadisələrin inkişafına dair ciddi narahatçılığı, erməni hücumlarını kəskin pisləməsi başa düşüləndir.

Təəssüf ki, Azərbaycan xalqı ağır işğəncələrdən keçəndən sonra beynəlxalq ictimaiyyət, o cümlədən də İran Azərbaycana qarşı yönəlmiş erməni təcavüzünün gətirdiyi təhlükəni həqiqətən başa düşür. Erməni liderlərinə ünvanlanan iradlarında İran Parlamentinin spikeri Natiq Nuri demişdir ki,

Azərbaycandakı mübahisə "zorakılıq yolu ilə həll edilə bilməz". Erməni təcavüzünü dayandırmaq üçün İranın davamlı təsirli mexanizm axtarmaq cəhdlərini görə bilirik. Nəzərə çarpacaq iqtisadi və siyasi potensiala malik olduğundan İran münaqişənin həllinə güclü təsir göstərə bilər.

Sual: Bu münaqişədə Türkiyənin rolunu necə görürsünüz?

Cavab: Azərbaycan rəhbərliyi Türkiyəni Azərbaycanın iqtisadi-siyasi inkişafının müdafiəçisi hesab edir. Bizim tarixi və mədəni əlaqələrimiz Türkiyə və Azərbaycan arasındakı hazırkı əlaqələri yaxşılaşdırmaq və dərinləşdirmək üçün daha çox imkanlar yaradır. Azərbaycan rəhbərliyi Rusiya və Birləşmiş Ştatlara birlikdə Türkiyənin Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həllinə sülh yolu ilə nail olunmasındakı rolunu, həmçinin ATƏM çərçivəsində onun iştirakını yüksək qiymətləndirir.

Sual: Rusiya bu səhnəyə necə daxil olur?

Cavab: Rusiya keçmiş SSRİ respublikaları ilə tarixən sıx əlaqələri olan dünyanın güclü dövlətidir. Bu aşkar geosiyasi realıq inkar oluna bilməz. Əgər bəzi insanlar Rusiya ilə olan iki yüz illik əlaqələrin bir və ya iki il ərzində yoxa çıxacağını düşünürsə, demək onlar sadəcə həyatdan, realıqdan və siyasətdən çox uzaq düşüblər. Azərbaycan-Rusiya ikitərəfli münasibətləri yaxşılaşdırılmalı və genişləndirilməlidir. Lakin onların müstəqillikləri hesabına yox. Həm Ermənistan, həm də Azərbaycanla güclü potensial və ənənəvi əlaqələrin olması Rusiyaya nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə Azərbaycan-erməni münaqişəsinin həll edilməsinə müsbət və effektiv

təsir göstərməyə real şans verir.

Sual: İranın münaqişədə rolunu göstərməklə ABŞ siyasətçilərinə ABŞ-ın İrana yönəltdiyi siyasətlə bağlı nə təkliflər verə bilərsiniz?

Cavab: Yeni geosiyasi şəraitdə Birləşmiş Ştatlar regionda "İran faktoru" adlanan məsələyə görə çox narahat olmamalıdır. Bu faktor burada gedən proseslərə müsbət təsir göstərə bilər. Qeyd edilməlidir ki, regiondakı ölkələr arasındakı məhsuldar və sıx iqtisadi əməkdaşlıq dünyanın bu hissəsində gələcəkdə daimi sülh üçün çox yaxşı bir təminatdır.

Sual: ATƏM və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı da daxil olmaqla münaqişədə vasitəçilik edən beynəlxalq təşkilatların roluna münasibətiniz?

Cavab: Beş ildir ki, Ermənistanın Azərbaycana qarşı misli görünməmiş təcavüzü davam edir, Beynəlxalq Təşkilatların, xüsusilə də ATƏM-in dəfələrlə bu münaqişəni sülh yolu ilə həll etməyə çalışmasına baxmayaraq əldə edilmiş razılaşmalar ermənilərin Azərbaycanın yeni torpaqlarını tutması ilə daima pozulurdu.

Yalnız Ermənistanın Azərbaycanın 300 min əhalisi olan böyük əraziləri - Kəlbəcər və Ağdamı işğal edəndən, şəhər və kəndləri darmadağın edib, yandırandan sonra, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri qəbul olundu və ABŞ Dövlət Departamenti təcavüzü pisləyən bir sıra bəyanatlar verdi.

Lakin təəssüf olsun ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının 822 və 853 sayılı qətnamələri, ATƏM-in qətnamələri və erməni

təcavüzünü pisləyən, işğal olunmuş Azərbaycan torpaqlarından erməni qüvvələrinin dərhal çıxarılmasını tələb edən digər qətnamələr hələ də yerinə yetirilməyib. Bundan başqa erməni qüvvələri yeni Azərbaycan regionlarını, Cəbrayıl və Qubadlıyı işğal etdilər. Qərar və qanunların yerinə yetirilməsi üçün real mexanizmlər işlənməlidir. Nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən diplomatik vasitələr qəbul edilməlidir.

Türk-Amerika Cəmiyyətləri Federasiyası qarşısında çıxışlar

Nyu York şəhəri

16 may 1993-cü il.

Türkiyə və Qafqaz mövzusunda həsr olunmuş seminarda mənə çıxış etmək imkanı verdiyinizə görə sizə təşəkkür edirəm.

Mən bilirəm ki, sizin hamınız Türkiyə və Azərbaycan, eləcə də dünya ölkələri arasında öz layiqli yerini tutmaq üçün keçmiş Sovet rejiminin xarabalıqları arasından yüksəlmiş digər müstəqil türk respublikaları arasında sıx mədəni və dil bağlarının olduğunu bilirsiniz.

Bu əlaqələr içərisində Azərbaycan, bütün türk respublikaları içində müasir, dünyəvi, Qərb yönümlü demokratiya modeli olan Türkiyə ilə daha yaxın münasibətlər qurmuşdur. Türkiyə kimi biz də başa düşürük ki, qanunun aliliyi, dinindən və millətindən asılı olmayaraq bütün vətəndaşlara bərabər hüquqlar verilməsi təminatına əsaslanan hökumət forması bizim insanlara və bütün regiona sülh və iqtisadi firavanlığa nail olmaq üçün çox yaxşı imkan verir.

Təəssüf ki, Cənubi Qafqazda və digər yerlərdə yenidən yaranan dövlətlərin seçdiyi başqa bir model var ki, bu da indicə təsvir etdiyimdən tamamilə fərqlənir.

Bu model irredentizm və ifrat millətçiliyə əsaslanır. Bu modeldə xüsusi etnik mənşədən olmayan insanlar öz hüquqlarını qanunlar çərçivəsində itirir, cəmiyyətdən çıxarılır.

malı olur (çox vaxt zorakılıq və qan tökməklə), eyni vaxtda onların doğmalarının yaşadığı qonşu ölkələrin əraziləri hərbi işğala məruz qalır. Bu model sivil ölkələr arasındakı münasibətləri tənzimləməli olan beynəlxalq hüquqdan yayınmağa əsaslanır. Bu modeldən istifadə edən ölkə özünü və qonşularını labüd olaraq müharibəyə cəlb edir. Yeni yaranan dövlətlərin çoxunun bu modeldən istifadə etmək arzusunun nümayiş etdirməsi hamımızı narahat etməlidir.

Beynəlxalq hüququn bu fundamental elementi nədir və nəyə görə bir çox ölkələr ondan qəzəb və hörmətsizliklə imtina edirlər?

İstənilən beynəlxalq hüquq normalarının əsasında suveren dövlətlərin bərabər olması, beləliklə də onların sərhədlərinin və ərazilərinin toxunulmazlığı prinsipi durur. Suveren dövlətlərin sərhədlərini güc tətbiq etməklə dəyişməyə cəhd yolverilməzdir və belə cəhdlərin beynəlxalq hüquq çərçivəsində qarşısı alınmalıdır. Doğrudan da, bu bütün əlaqədar beynəlxalq təşkilatlar, əsasən də Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və Helsinki sənədlərində yenidən aydın tərzdə təsdiq olunmuşdur. Hətta Müstəqil Dövlətlər Birliyində birləşmək yolunu seçən keçmiş Sovet respublikaları da bağladıkları müqavilədə mövcud sərhədlərə hörmətlə yanaşacaqlarını aydınca göstərmişdilər.

Bu gün isə hələ də beynəlxalq hüququn bu əsas prinsipi hücumla məruz qalır, hətta bəzi hallarda, heç nəzərə də alınmır.

Bu prinsipin pozulmasına öz müqəddəratını təyin etmə konsepsiyası ilə haqq qazandırılır. Ermənistan müdafiə nazirinin sözlərinə nəzər salın. Sitat: "Sərhədlərin toxunulmazlığı prinsipi II Dünya müharibəsindən sonra sərhədləri qismən, yaxud ciddi müəyyənləşdirilmiş Qərb ölkələrinə tətbiq edilə bilər. Toxunulmazlıq prinsipi Qarabağa aid deyil. Keçmiş Sovet İttifaqında sərhədlər qaydasız müəyyənləşdirilmiş və onlar dəyişdirilməlidir".

Azərbaycanın ərazisini də daxil etməklə "Böyük

Ermənistan" yaratmaq məqsədi ilə Azərbaycana qarşı apardığı ərazi müharibəsinə bəraət qazandırmaq üçün Ermənistan öz müqəddəratını təyin etmə prinsipinin təhrif edilmiş versiyasını bəyan edir, bununla da suveren dövlətlərin ərazi bütövlüyü və sərhədlərinin toxunulmazlığı kimi əsas prinsipi inkar edir. Belə hərəkətlə Ermənistan Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, ATƏM və könüllü imzaladığı Müstəqil Dövlətlər Birliyinin müqavilələrini açıq-aşkar pozur.

Bu gün sərhədlərin toxunulmazlığı və öz müqəddəratını təyin etmə hüququ kimi iki prinsipin doğrudan da öz yeri var. Lakin, xüsusilə keçmiş Sovet imperiyasının dağılması ilə öz müqəddəratını təyin etmə prinsipinin heç bir fərq qoymadan tətbiqi yalnız beynəlxalq anarxiya, davamlı müharibə və qan tökülməsinə, silahlı qüvvələrin qanunun aliliyini əvəz etdiyi bir vəziyyətə gətirib çıxara bilər.

Etnik azlıqların hər bir üzvü tam vətəndaş hüquqlarına və fərdi azadlıqlara layiqdir. Lakin suveren dövlətçilik məqsədilə təşkil olunma və öldürmə başqa bir məsələdir. Bu gün Qafqazda bir erməni dövləti var ki, qonşularının hesabına böyümək ehtirasındadır. Niyə onlar Kaliforniyanın, Massaçusetsin də bir hissəsinə iddia etməsinlər? Kim bilir erməni prinsipləri əsasında Kaliforniyanın, Massaçusetsin və ABŞ-ın tam hüquqlu vətəndaşları olmaları erməni mənşəli amerikalıların erməni ambisiyasını qane edirmi və əgər erməni məntiqi burada da Qafqazdakı kimi tətbiq edilsə, ermənilərin öz müqəddəratlarını təyin etmək iddialarına Amerikada cavab verəcəklərimi?

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə qayıdaraq biz Ermənistan müdafiə nazirindən soruşa bilərik ki, əgər öz müqəddəratını təyin etmək prinsipi mütləqdirsə, əgər bu ərazi bütövlüyünü və sərhədlərin toxunulmazlığını müdafiə edən beynəlxalq hüququ tam inkar üçün kifayət qədər əsas verirsə, onda bütün bunların axırı hara gedir?

Gürcüstan vətəndaşlarının yarım milyondan çoxu etnik

azərbaycanlıdır. Bitişik ərazilərdə onlar çoxluq təşkil edirlər. Biz bu icma arasında narazılıq yaradıb, onları qızıdırıb Azərbaycan dövləti tələb etmələrinə nail olsaq bizə haqq qazandırarlarmı?

Erməni müdafiə naziri öz dövlətinin keçmiş Sovet İttifaqındakı sərhədləri dəyişmək üçün qanlı cəhdlərinə də, "sərhədlər qaydasız şəkildə müəyyənləşdirilib" - deyərək, bəraət qazandırır. (Bütün bunların hamısı əslində Dağlıq Qarabağ üstündədir). Lakin mən qeyd etmək istədim ki, Dağlıq Qarabağ həmişə beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi kimi tanınmışdır. O, heç vaxt nə Ermənistanın bir hissəsi kimi, nə də müstəqil dövlət kimi tanınmamışdır.

Biz başa düşürük ki, əgər etnik yaxınlığı olan hər bir ərazi öz müqəddəratını təyin etmə hüququnu Ermənistan müdafiə nazirinin məntiqinə əsasən təsdiq edib, mütləq və şərtsiz hesab etsə və bu digərlərinin ərazi bütövlüyü hesabına yeni dövlətin yaranmasına gətirib çıxarsa, nəticə yalnız beynəlxalq kaos və müharibə olacaqdır.

Odur ki, Azərbaycan Ermənistan ərazisinə qarşı heç bir iddia irəli sürmür. Bu günədək bütün döyüşlər Azərbaycan ərazilərində baş vermişdir. Azərbaycan onun parçalanmasına yönəlmiş təcavüzkar müharibədən əzab çəkir. Erməni qüvvələri tərəfindən beynəlxalq sərhədlərin dəyişdirilməsinə cəhd, torpaqların öz sakinlərindən "təmizlənməsi" əgər qarşısı alınmazsa və cavab verilməzsə qlobal miqyaslı böhran yaradacaqdır.

Azərbaycan məsələni beynəlxalq səviyyəyə çıxarmaq məcburiyyətində qalıb. Biz özümüz və bütöv region üçün yalnız sülh arzulayırıq, lakin biz öz ərazi bütövlüyümüzü və siyasi müstəqilliyimizi də tələb etməliyik. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının üzvü olaraq, Azərbaycanın dövlət ərazisi beynəlxalq hüquqla müəyyənləşmişdir. Onun sərhədləri beynəlxalq səviyyədə tanınıb. O açıq təcavüz və kobud işğalla barışa bilməz.

Mən qeydlərimin əvvəlində göstərdim ki, Azərbaycan dünyəvi demokratiya modeli, bərabər hüquqlara, qanunun aliliyinə, azad bazarlara əsaslanan Türkiyəyə digər hər hansı bir Türk respublikasından daha çox yaxınlaşmışdır. Əgər regionun yeni yaranan dövlətləri İran tərəfindən təhrik olunan İslam fundamentalizmi və irredentist ifrat millətçiliyin dağıdıcı ehtiraslarından uzaq olmaq istəyirlərsə, bu modelə üstünlük verməlidirlər. Onun uğuru nəinki Azərbaycanda, həm də bütün Orta Asiyada mühümdür.

Biz get-gedə çox eşidirik ki, keçmiş Sovet İttifaqı və Yuqoslaviyanın sərt, amansız kommunist sistemləri hakimiyyətləri dövründə bu torpaqlarda sülhü saxlaya bilirdi. Başqa sözlə, Balkanlarda və Cənubi Qafqazda mövcud problemlərin demokratik həlli mümkün deyil. Bu məsələlər ancaq azadlıqdan və insan hüquqlarından kobudcasına imtina etməklə həll edilə bilər.

Mən bunun düzgün olduğuna inanmıram. Mən inanıram ki, Azərbaycanın çox-millətli əhalisi üçün qəbul etdiyi plüralistik demokratiya xətti sülhə və bütün regionun stabilliyi və gələcək inkişafına təhlükə yaradan ifrat-millətçiliyin irredentist ehtiraslarını yatırtmağa ən yaxşı imkan verir.

Birləşmiş Ştatların Konqresi və Administrasiyasına məktublar

Səfir vəzifəsini qəbul edəndən bəri Birləşmiş Ştatlar Konqresinə yazdığım ilk rəsmi məktublardan biri aşağıdakı məktubdur. Bu və buna bənzər məktublar Nümayəndələr Palatasının üzvləri, Bonuar Qərarı kimi tanınan 86-cı Konqres Qərarının sponsorları olan Geri L. Əkerman (Demokratlar partiyası-Nyu York ştatı) və Devid Bonuara (Demokratlar partiyası-Mişiqan ştatı) göndərilmişdir. Bu qərar Nümayəndələr Palatasına 17 fevral 1993-cü ildə təqdim olunmuş və Azərbaycan Respublikasını "Beynəlxalq hüququ pozduğuna görə" pisləməyə çağıran bir qərar idi. Bu məni təəccübləndirdi. Belə ki, erməni qüvvələrinin get-gedə

daha çox Azərbaycan ərazilərini işğal etdikləri, minlərlə azərbaycanlı bu prosesdə qaçqın düşdüyü bir vaxtda qərar erməni təcavüzkarlarını deyil, Azərbaycanı pisləyirdi. Qərarın mətni ABŞ Konqresinin Qarabağ müharibəsi haqqında nə qədər az bildiyini və ABŞ Konqresinə Ermənistan və Azərbaycan arasındakı müharibə haqqında nə qədər yanlış məlumat verildiyini göstərirdi. Eyni məktublar Konqresin bütün üzvlərinə göndərildi və mən şəxsən bu qərarın sponsorları ilə görüşüb, onlara məktubu özüm vermişəm. Nəticədə biz bu qərarın Konqresdə təsdiq olmasının qarşısını aldıq.

25 fevral 1993-cü il.

Hörmətli nümayəndə,

86-cı Konqres qərarının tərəfdarlarından biri kimi sizi Ermənistan və mənim ölkəm arasında davam edən münaqişədə sülh əldə etmək işinə belə bir qərarın necə təsir edəcəyinə diqqətlə yenidən baxmağa çağırıram.

Bildiyiniz kimi, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinin (ATƏM) himayəsi altında son Roma sülh danışıqlarında beynəlxalq müşahidəçilərlə birgə hər iki tərəf atəşkəs haqqında ilkin razılığa gəlirlər. Azərbaycan Minsk sülh prosesinin bir hissəsi kimi müzakirə olunacaq Dağlıq Qarabağın son statusu ilə bağlı heç bir ilkin şərt qəbul etmədən bu atəşkəslə razılaşdı.

Həm Türkiyə, həm də Rusiya bu danışıqların həyata keçməsi üçün fəal rol oynamış və Birləşmiş Ştatları da onlarla birgə cəhd etməyə çağırmışdı. Birləşmiş Ştatlar Roma danışıqlarında çox konstruktiv rol oynamış və səfir Mareska bu cəhdlərini son Cenevrə görüşlərində də davam etdirmişdi.

Birləşmiş Ştatların hökumətinin "səmimi vasitəçi" rolunda çıxış etməsi və bu rolu davam etməsini nəzərə alsaq, Nümayəndələr Palatasının 86 sayılı Qətnaməsi vasitəsilə Konqresin tərəf saxlaması sülh prosesində ziddiyyət yaradır, ona ziyan vurur.

Sizin yadınıza salıram ki, bütün döyüşlər Azərbaycan torpağında gedir, Azərbaycanın Ermənistana qarşı torpaq iddiası yoxdur, Ermənistan Azərbaycan ərazisini özünə birləşdirmək istəyir, onun Azərbaycanda həm nizami, həm də qeyri-nizami əsgərləri var. Müharibə nəticəsində bizim ölkəmizin 500 min qaçqını yaranıb, bunlardan 200 mini "etnik təmizləmə" nəticəsində Ermənistandan çıxarılanlardır. Sülh danışıqlarına baxmayaraq Ermənistan son bir neçə həftədə böyük hücumlar etmiş, nəticədə çoxlu insan tələfatı olmuş, yenidən yüzlərlə insan qaçqın düşmüşdür.

Mən həmçinin sizin nəzərinizə bu məktuba əlavə olunmuş, The San Francisco Chronicle-da Cil Həmbörqun Ermənistandakı vəziyyətlə bağlı məqaləsini çatdırmaq istərdim. Məqalə göstərir ki, "ifrat-millətçilər" Ermənistan prezidenti Ter-petrosyanın liberal islahat xəttini həyata keçirmək cəhdinə məhdudiyət qoydular. Məqalə sonra göstərir ki, "müharibənin gətirdiyi müsibətlərdən çox, müharibənin simvolik əhəmiyyətinə görə narahat olan diaspora tərəfindən müdafiə olunan ekstremist millətçi müxalifət qüvvətlənməkdədir".

Azərbaycan bazar iqtisadiyyatını həyata keçirmək istəyən dünyəvi demokratiyadır. Çox vaxt biz Birləşmiş Ştatlara nümunə kimi baxırıq. Lakin Konqres bu münaqişədə birtərəfli mövqe əks etdirən qərarlar verəndə Azərbaycan vətəndaşlarına Birləşmiş Ştatları qərəzsiz mövqedə görmək çətin olur.

Mən sizin diqqətinizə The Washington Post-un son məqaləsini, The San Francisco Chronicle-dan məqaləni, Konqresin Helsinki Komissiyası qarşısındakı son bəyanatını çatdırıram.

Hörmətlə,

Hafiz Paşayev

Səfir

Digər məsələ fakt idi ki, Birləşmiş Ştatların konqresmen və senatorları tərəfindən yazılan bəyanat və sənədlərdə

Azərbaycan tərəfindən Ermənistanın qondarma blokadası nəticəsində erməni xalqının əzab çəkməsi güclü işıqlandırıldığı halda, erməni təcavüzü nəticəsində minlərlə azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkünün müsibətləri heç onların gündəliyinə də daxil edilmirdi. Buna ən bariz nümunə Senator Bill Brədlinin (Demokratlar-Nyu Cersi ştatı) iyirmi doqquz digər ABŞ Senatoru ilə birgə ABŞ-ın Dövlət Katibi Uoren Kristoferə 22 fevral 1993-cü ildə göndərdiyi məktub oldu. Senator Brədlinə öz məktubumla bərabər The Washington Post-da çap olunmuş məqaləni də göndərdim. Bu ilk məqalə idi ki, regionda və Qarabağdakı münaqişə haqqında tarazlaşdırılmış mövqə təqdim edirdi. Bu məqalə mənim Stefen Rozenfeld, The Washington Post-un redaktor səhifəsinin redaktoru ilə görüşümdən sonra yazılmışdı.

11 mart 1993-cü il.

Hörmətli Senator Brədl,

22 fevral tarixində Siz və iyirmi dörd kolleqanız tərəfindən imzalanan və Dövlət Katibi Kristoferə ünvanlanan məktub mənə çatdırıldı. Bu məktub Ermənistan və Azərbaycan arasındakı ticarət əlaqələri dayandırıldıqdan sonra erməni xalqının əzablarından bəhs edir.

Azərbaycan hökuməti hər iki tərəfin əziyyətlərinə dair narahatçılığınıza şərik olur və buna son qoymağa sizin qədər can atır. Mənim ölkəmin insanları da erməni xalqı qədər, bəlkə də daha çox əziyyət çəkmişlər.

Siz bilməlisiniz ki, Azərbaycan ATƏM tərəfindən dəstəklənən atəşkəs razılaşmasının bir hissəsi kimi Ermənistanla kommersiya, nəqliyyat, kommunikasiya əlaqələrini yenidən qurmağa hazırdır. Roma danışıqlarında müzakirə edildiyi kimi, atəşkəs tədbirlərinin yerinə yetirilməsi şəraitində Dağlıq Qarabağın statusu müəyyən edilənə qədər kommersiya və ticarət əlaqələri yenidən qurulacaqdır.

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Komissiyası qarşısındakı çıxışının surətini məktuba əlavə etmişəm. Bu

bəyanat mənim mövqeyimi hər hansı bir məktubdan daha müfəssəl əks etdirir. Bundan başqa bugünkü Washington Post-da çıxan məqaləni də məktubuma əlavə edirəm.

Hörmətlə,

Hafiz M. Paşayev

Səfir

1993-cü ilin mart ayında ermənilərin Azərbaycan kənd və şəhərlərinə hücumları intensivləşdi. Ermənistan Respublikasının qoşunları və Azərbaycan daxilindəki separatçı erməni qüvvələri güclü artilleriya və hava qüvvələri ilə öz təcavüzlərini Dağlıq Qarabağın inzibati sərhədlərindən kənara doğru genişləndirirdilər. Dağlıq Qarabağın kənarında yerləşən Azərbaycan rayonları Laçın və Kəlbəcər daima erməni ordusunun hücumlarına məruz qalırdı. Onlarla birlikdə mənim ölkəmin böyük bir hissəsi işğal edildi.

Davamlı erməni zorakılığına son qoymaq üçün ABŞ hökumətinin cəhd etməməsi, erməni işğalına göz yumması Birləşmiş Ştatların obyektiv sülh vasitəçisi imicinə zərbə vururdu. Mən Katib Kristoferə bir neçə məktub yazaraq ABŞ hökumətinin bu məsələyə qarışmasına təkid etdim. Aşağıdakı məktub onlardan biridir. Məktub o vaxtkı Xarici İşlər Naziri Tofiq Qasımovun adından yazılmışdır.

5 aprel 1993-cü il.

Hörmətli Katib Kristofer,

Bu məktubu Azərbaycan hökuməti adından yazaraq Birləşmiş Ştatlar hökumətini özünün "səmimi vasitəçi" rolunu yenidən nəzərdən keçirməyə və Azərbaycan ərazisində baş verən dəhşətli reallıqlara əhəmiyyət verməyə təhrik edirəm. Əlbəttə ki, bu rol ictimaiyyətin bizim torpaqlarda baş verənlərə obyektiv münasibətinə tamamilə diqqətsiz olmağı tələb etmir. Əlbəttə ki, bu rol azğın təcavüzə göz yummağı tələb etmir. Ermənilərin amansız hərbi qüvvələrlə həyata keçirdikləri ərazilərini genişləndirmək siyasəti həqiqəti görmək istəyən hər bir kəsə aydındır. Belə bir

vaxtda ABŞ hökumətinin inadkarcasına susması bu cür siyasəti ancaq dəstəkləyir.

Birləşmiş Ştatların ictimaiyyət qarşısındakı əvvəlki çıxışlarında hər iki tərəfə eyni gözlə baxıb, onlara eyni məzmununda müraciət etməsi belə təəssürat yaratdı ki, Birləşmiş Ştatlar üçün hər iki tərəfin dərdi, narazılığı, düşmənçiliyi, məqsədi eyni görünür (əsil vəziyyət isə şübhəsiz əksinə başqa cür idi).

Bu təəssürat təcavüzkarın iştahasını artırmaqla, təcavüz qurbanını ruhdan saldı. Bizim Vaşinqtondakı Səfirimizin 31 mart 1993-cü il məktubundan bir neçə gün sonra və ATƏM-in sühl cəhdlərinə əhəmiyyət vermədən ermənilər öz işğal ərazilərini genişləndirdilər və indi mən yazdığım vaxtda belə etnik təmizləmə prosesi davam edir. 3 aprelə Kəlbəcər şəhəri işğal olundu. Beləliklə də Kəlbəcər erməni işğalı altında olan Dağlıq Qarabağ, erməni işğalı altında olan Laçın və Ermənistan arasındakı böyük bir ərazi Azərbaycanın yerdə qalan hissəsindən qoparıldı. Azərbaycanın digər böyük regionunu əhatəyə almaq və izolə etmək üçün yeni zolaq olaraq cənubdakı Füzuli ərazisi seçilmişdi. Vəhşiliyi yalnız Balkanlardakı serblərə bərabər tutula bilən ifrat millətçilərin hücumuna məruz qalan ölkəm Azərbaycanı parçalamaq istəyən müharibədən əzab çəkir.

Düşmənçiliyə son qoymaq üçün "ədalətli" çağırışlara Ermənistanın hörmətsizliyi olduqca aydın görünür. Azərbaycan hökuməti gözləyir ki, Birləşmiş Ştatlar hökuməti Amerika xarici siyasətinin əsas dəyər və prinsiplərini əldə tutaraq axır ki, nəyin həqiqət olduğunu bütün dünyaya aşkar edəcəkdir. Bu həqiqət odur ki, Ermənistan beynəlxalq hüququ pozaraq qonşu torpaqlara soxulur, onları işğal edir və aparılan danışıqlara xain çıxır.

Biz Birləşmiş Ştatlar hökumətinə müraciət edirik ki, bu hücumların dərhal dayandırılmasına, Ermənistan hökumətinin öz parlamentinin 1989-cu il Azərbaycan ərazisini Ermənistana birləşdirmək haqqında qərarının ləğv edilməsinə, Roma danışıqlarının başlanğıcındakı status kvonu bərpa etmək üçün erməni nizami ordusunun və muzdlu qatillərinin dərhal çıxarıl-

masına, Romada işlənmiş atəşkəs şərtlərini konkretləşdirmək üçün Ermənistanın danışıqları vicdanla başa çatdırılmasına, Ermənistanın atəşkəsə danışıqların şərtləri əsasında əməl etməsinə təhrik etsin.

Bundan başqa biz xahiş edirik ki, bu təcavüzü pisləmək və onun təsirlərini aradan qaldırmaq üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının növbədənənar görüşünü keçirəsiniz.

Bu günə qədər həddindən artıq sadələvh beynəlxalq ictimaiyyət məlumatsızlıq, yaxud dini meyllərdən doğan yanlış rəğbət təsirində olduğundan Ermənistan öz təcavüzünə görə mükafatlandırılmışdır. Ermənistanın hərəkətləri onun barəsində hər şeyi danışır. Ermənistan yalnız ermənilərdən ibarət, etnik cəhətdən təmiz, böyük Ermənistan yaratmaq kampaniyasında xeyli irəli getmişdir. Nə bizim ölkə, nə bizim region, nə də dünya bu cür təcavüzə, sərhədlərin qanla çəkilməsinə, torpaqların öz sakinlərindən təmizlənməsinə dözə və ermənilərin bu hərəkətlərinin diqqət və nəzarətdən kənar qalmasına imkan verə bilməz.

Xoş arzularla,

Tofiq Qasımov

Xarici İşlər Naziri

(Xarici İşlər Nazirinin əvəzinə səfir imza qoymuşdur).

2 aprel 1993-cü ildə ermənilər Azərbaycanın Kəlbəcər rayonunu işğal etdilər. On beş min ailə (təxminən altmış min sakin) evlərini itirib öz ölkələrində qaçqına çevrildilər. Beynəlxalq ictimaiyyət, o cümlədən də Birləşmiş Ştatlar hökuməti erməni təcavüzünü pislədilər. 30 aprel 1993-cü ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurası "ciddi narahatçılıq" ifadə edən və "ərazinin güc vasitəsilə alınmasının yol verilməzliyini" bəyan edən 822-ci Qətnaməni qəbul etdi. ABŞ senatorlarına göndərilmiş aşağıdakı məktub onlara ərazidəki son hadisələr barəsində məlumat verir və onları Qarabağ münaqişəsində daha fəal vasitəçi olmağa təhrik edirdi.

14 aprel 1993-cü il.*Hörmətli Senator,*

Mənim Konqresə yazdığım axırıncı məktubdan sonra hadisələr Azərbaycan üçün dramatik şəkildə pisləşmişdir.

Siz yəqin ki, Ermənistanın tamamilə Dağlıq Qarabağdan kənarında iki yeni hücumu haqqında eşitmişsiniz. Ermənistan qüvvələri hazırda Azərbaycan ərazisinin əlavə olaraq 10 faizini də işğal etmişlər. Ən pisi odur ki, bu hər iki tərəf beynəlxalq müşahidəçilərlə birgə atəşkəs haqqında razılıq əldə edəndən sonra və atəşkəsin necə və nə vaxt olacağı barəsində Cenevrə danışıqlarının başladığı ərafədə baş verdi.

Bununla belə Azərbaycan dünya ictimaiyyətinin bu yeni hücumları pisləməsindən çox razıdır. Amerikanın Dövlət katibi Uoren Kristofer, o cümlədən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası və digər başqa ölkələr də bu hücumu ciddi şəkildə pisləmişdir. Təhlükəsizlik Şurası həmçinin regiondakı bütün ölkələrin suverenliyini və ərazi bütövlüyünü yenidən təsdiq etmişdir.

Katib Kristofer demişdi ki: "Birləşmiş Ştatlar hökuməti bu hücumu pisləyir və Ermənistan hökumətinin rəhbərlərinə və Dağlıq Qarabağ ermənilərinin nümayəndəsinə hücumla bağlı öz dərin narahatçılığını çatdırmışdır. Biz bütün etnik erməni qüvvələrinin Kəlbəcər rayonu ərazisindən dərhal və tamamilə çıxarılmasını tələb etmişik."

Biz ümid edirik ki, Konqres Klinton və Buş Administrasiyası kimi "vicdanlı vasitəçi" rolunu oynayacaq, Ermənistanı hücumlarını dayandırmağa, işğal etdiyi ərazilərdən çıxmağa və ATƏM-in himayəsi altında ciddi atəşkəs danışıqlarına qayıtmağa təhrik edəcəkdir.

Mən məktuba Katib Kristoferin bəyanatını, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının bəyanatını və son hadisələrə dair bəzi qəzet materiallarını əlavə edirəm.

*Xoş arzularla,
Hafiz Paşayev
Səfir*

1993-cü il iyun ayında Azərbaycanda daxili siyasi vəziyyət pisləşirdi və erməni qüvvələri yeni Azərbaycan torpaqlarını ələ keçirməkdə davam edirdilər. Bu məktub keçmiş Senat prezidenti və Birləşmiş Ştatların Vitse-prezidenti (1993-2000) Al Qora (Demokratlar-Tennesi ştatı) ABŞ Senatının diqqətini Azərbaycanda pisləşən vəziyyətə cəlb etmək və onu Ermənistanın Azərbaycana təcavüzünün qarşısını almaq üçün daha çox iş görməyə təhrik etmək üçün yazılmışdı.

30 iyun 1993-cü il.*Hörmətli cənab Qor,*

Bu məktubu yazmaqla sizi Azərbaycanda erməni qüvvələrinin hazırkı və son hücumlarının qarşısını almaq üçün vacib addımlar atmağa təhrik etmək istəyirəm. Atəşkəs müqaviləsini yenidən imzaladığı halda erməni qüvvələri Azərbaycandakı siyasi böhranlardan biabırcasına Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında Azərbaycanın yeni ərazilərini işğal etmək imkanı kimi istifadə etdilər. Açıq-aşkar görünür ki, Ermənistanın ərazi iştahası limitsizdir və o beynəlxalq hüquq, əxlaq, hətta ləyaqət normalarına heç bir əhəmiyyət vermir.

Beynəlxalq ictimaiyyətin erməni təcavüzünün və etnik təmizləmənin qarşısını almaq üçün heç bir tədbir görməməsi bir vaxtlar ciddi prinsipləri olan Azərbaycan xarici siyasəti və diplomatiyasında ictimai inamın aşınmasına səbəb olan ilkin faktıdır. Bu aşınma Azərbaycanın demokratik yolla seçilmiş rəhbərliyinə də inamın azalmasına səbəb oldu. Demokratik dövlət quruculuğu ən yaxşı şəraitdə belə çətin işdir. Böhran içində olan Azərbaycanda isə bu iş beynəlxalq münasibətlərdə qanunun aliliyi üçün mühüm diplomatik və maddi dəstəyin olmaması ucbatından daha da ağırlaşdırılmışdı. Belə dəstək beynəlxalq cəmiyyətdə demokratiyanın öncül müdafiəçilərindən gəlməli idi.

Hər saat qiymətlidir. Əgər erməni təcavüzü güclənməkdə davam etsə və Qərbi dövlətləri bütün vacib vasitələrlə onları dərhal dayandırmasa, regionda ləyaqətin, sakitliyin və sivilliyin qalıqlarının söykəndiyi prinsiplər sütunları kobud traybalizm və

qisas olan ibtidai qüvvələr tərəfindən süpürülüb atılacaqdır.

Demokratiya və onun zəifləmiş təsirlərindən, o cümlədən çox az iş görmüş Qərb dövlətlərinin diqqətindən uzaqlaşma ilə müşayiət olunan az və ya çox sürəcək müharibə şəraiti qarşısındakı illərdə Cənubi Qafqaza faciəli perspektiv gətirəcək. Bu keçmiş Sovet İttifaqının bütün ölkələri üçün xoşagəlməz əlamətdir.

Hörmətlə,

Hafiz Paşayev

Səfir

Həmin vaxt 907-ci Bölmə Azərbaycan hökumətinə verilən bütün növ, o cümlədən də humanitar köməklərə qadağa qoydu. Erməni qüvvələrinin yeni ərazilər işğal etməsi ilə məcburi köçkünlərin sayı sürətlə artırdı. Bu Azərbaycanın son illərdə üzləşdiyi ən böyük humanitar böhran idi. Katib Kristoferə yazılmış iki məktub azərbaycanlı qaçqınlara və məcburi köçkünlərə humanitar köməyin nə qədər vacib olduğunu vurğulayır.

16 iyul 1993-cü il.

Hörmətli cənab Katib,

Bildiyiniz kimi Azərbaycanın qaçqın əhalisinin sayı təhlükəli templərlə artmaqda davam edir və hal-hazırda yeddi milyon əhalinin təxminən 600 mini qaçqındır. Başlıca həyati ehtiyacların - ərzaq məhsulları, pal-paltarın və adi sığınacağıın kəskin çatışmazlığı nəinki qaçqınlar, həm də ümumi əhali üçün artmaqdadır.

Bu ümitsiz ehtiyaclar içində və Birləşmiş Ştatların Ermənistan və Azərbaycanla münasibətlərindəki ədalətlik siyasətini əsas götürərək, mən Birləşmiş Ştatlar hökumətini Azərbaycanın çox ehtiyacı olduğu humanitar yardım məqsədilə edilən formal müraciətə müsbət cavab verməsinə təkid edirəm.

Azərbaycana çatan yardımları xalqımız Amerika xalqının bütün dünyaya məlum olan səxavətliyiylə nişanəsi kimi dərinəndən qiymətləndirir. Bununla belə, Ermənistan və Azərbaycanla göndərilən humanitar yardımın səviyyəsinə də çox böyük fərq, ehtiyacları uyğunsuzluq, hətta Azadlığı Müdafiə

Aktının 907-ci Bölməsindəki ədalətsiz məhdudiyətlərə istinadla izah edilə bilməz. Mən bildiyimə görə Birləşmiş Ştatlar hökumətinin dəstəyi ilə Ermənistanla hər bir kişiyyə, qadına və uşağa 180 funtluq ərzaq məhsulu, üstəgəl tibb ləvazimatları və yanacaq göndərilib.

Cənab Katib, Azərbaycanın ehtiyacları olduqca böyükdür. Odur ki, bunu Sizin nəzərinizə çatdırır və ümid edirəm ki, bu çətinliyin öhdəsindən gəlmək üçün bizə kömək vasitələrini tapa biləcəksiniz.

Hörmətlə,

Hafiz Paşayev

Səfir

11 iyul 1993-cü il.

Bu məktubu yazdığım vaxt Azərbaycanın Ağdam şəhəri üç istiqamətdə hücum edən erməni qüvvələrinin yeni geniş miqyaslı təcavüzü ucbatından 48 saatdır ki, əzab çəkir. Dünən səhər kütləvi artilleriya hücumundan sonra zirehli qüvvələr Əskəran, Ağdərə (keçmiş Mardakert) və Xocavənddən (keçmiş Martuni) Ağdama doğru hücum etmişlər və qərb ərazilərinə gedən yollarda ağır döyüşlər gedir. İndiyə qədər qırx nəfər öldürülmüş və yüz nəfərdən çox insan yaralanmışdır; onların çoxu dinc sakinlərdir. Ağdam-Baku magistral yolunun və Ağdama gedən yolların daima güclü atəş altında olması oraya humanitar köməyin tezliklə çatdırılmasını, əlavə qoşunların uğurla göndərilməsini inanılmaz dərəcədə qeyri-mümkün edir.

Romada atəşkəs danışıqlarının yenidən başladığı ərafədə Ermənistan aydın şəkildə bildirdi ki, hətta Ermənistanın Ağdamı işğal etməsi Cənubi Qafqazda sonsuz müharibələrə və haqsızlığa dözümlü tükənməkdə olan Azərbaycan xalqının dözümlülüyünün (yəqin ki, qarşısı alınmaz) aşınmasına səbəb olsa da, Ağdamın strateji əhəmiyyəti - Qərbi Azərbaycana nəzarət - qan tökülməsinə son qoymaq üçün edilən bütün cəhdlərdən yüksəkdə durur.

Cənubi Qafqazda erməni təcavüzü artmaqda olan fenomendir. Yerevan rəhbərliyinin bu məsələlərdə iştirakını və məsuliyyət

daşmasını rədd etməsi hətta ən sadələvh üçüncü tərəfin belə səbir kasasını axır ki daşırtmalıdır. Onlar Bosniyada qanun pozuntularına görə Belqradın məsuliyyətlərindən imtina səsinə əks-səda verirlər.

Əlbəttə, obyektivlik Birləşmiş Ştatlara imkan verir ki, təcavüz faktını sakit, səylə və açıq-aydın etiraf etsin və sonra Ermənistanın beynəlxalq hüquqa tam tabeliyini təmin etmək üçün fəaliyyət göstərsin. Bu Ermənistandan təcavüzü dayandıрмаğı və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə vurduğu ziyanları aradan qaldırmağı tələb edir.

Cənab Katib, bizim yalnız Cənubi Qafqazda düşmənçiliyə son qoymaq cəhdlərimiz üçün deyil, həm də regionda demokratiya qurmaq üçün çox az vaxtımız var. Arzu olunmaz müharibənin gətirdiyi əzablar bizim yeni demokratiyaya və onun hər gün Azərbaycanı ləngimələrdən bərpa etmək və müdafiə etmək imkanına böyük maneə yaradır. Regionda sülh və demokratiyanın qurulmasına təminat verilməsindəki uğursuzluq keçmiş Sovet İttifaqının bütün ölkələrinin üzərinə kölgə salır.

Hörmətlə,

Hafiz Paşayev

Səfir, Azərbaycan Səfirliyi

Vaşinqton, Kolumbiya Dairəsi

1993-cü ilin sentyabrında erməni qoşunları Azərbaycanın Dağlıq Qarabağın ətrafında yerləşən Ağdam və Füzuli rayonlarını işğal etdilər və bunun ardınca vəhşiliklərini cənub-qərb regionları - Cəbrayıl, Qubadlı və Zəngilan istiqamətində davam etdirdilər. 29 iyul 1993-cü ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası "Ağdamın və Azərbaycan Respublikasının son zamanlar işğal olunmuş digər torpaqlarının işğalını" pisləyən 853-cü Qətnaməni qəbul etdi. Erməni qüvvələrinin hücumları nəticəsində 200 min azərbaycanlı öz evlərindən didərgin salındı. Birləşmiş Ştatların Konqresi isə hələ də susurdu. Aşağıda Konqresin Nümayəndələr Palatasının spikeri Tomas Foliyə yazdığım məktublardan parçalar verilmişdir.

1 sentyabr 1993-cü il.

Hörmətli Spiker Foli,

Mən Sizə axırıncı dəfə Ermənistan və mənim ölkəm arasında davam etməkdə olan münaqişə haqqında yazandan bu günə qədər bir sıra faciəli hadisələr baş vermişdir. Son hücumlar Füzulidə və Azərbaycanın cənub-qərb regionunda baş verdi. Erməni ordusu Füzuli, Cəbrayıl və Qubadlı regionlarını işğal etdi, nəticədə 200 min qaçqın yarandı. İndi onların çoxu İran sərhədlərində sığınacaq tapıblar.

Bu təcavüzkar müharibənin nəticələrinə nəzər salın:

- (1) Azərbaycan torpaqlarının 20 faizi erməni qoşunları tərəfindən işğal olunmuşdur.
- (2) Birləşmiş Millətlər Təşkilatının hesablamalarına görə bir milyondan artıq azərbaycanlı qaçqın var. Başqa sözlə, indi hər yeddi azərbaycanlıdan biri qaçqındır.
- (3) On beş mindən artıq adam, bu kiçildilmiş rəqəmdir, müharibədə öldürülmüşdür.
- (4) Yüz minlərlə insan ermənilərin işğal etdikləri Azərbaycanın şərqinə doğru ərazilərindən kəsilib götürülmüş torpaqlarda əsir düşür və davam edən erməni etnik təmizləməsinin qarşısında aciz qalmışlar.
- (5) Erməni qüvvələri azərbaycanlıların bir daha bura qayıtmayacağına əmin olmaq üçün işğal etdikləri kəndləri və şəhərləri talan edib, yandırmaq siyasətini həyata keçirirlər. Hadisələrin əksəriyyəti Azərbaycan, Ermənistan və Qarabağ erməniləri ATƏM-in atəşkəs müqaviləsini imzalayandan sonra baş vermişdir. Ermənilər müqaviləni imzaladılar və dərhal Ağdam və Füzuli istiqamətində cənub-qərb hücumları başladılar.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, ATƏM, Birləşmiş Ştatlar, Rusiya, Türkiyə, İran və bir çox başqaları erməni hücumlarını pisləmiş və işğal olunmuş ərazilərdən çıxmasını tələb etmişlər, lakin bunların heç bir faydası yoxdur. Bu tələblər ritorik olmuş və heç bir hədələyici sanksiya ilə müşayiət olunmamışdır. Nəticədə də, ermənilər atəşkəs haqqında danışıq və müharibə edirlər.

Birləşmiş Ştatlar hökuməti bu təcavüzün əleyhinə olduğunu açıq-aşkar bildirmiş və ATƏM çərçivəsində atəşkəs danışıqlarını aparmaq və işğalçı orduların çıxarılması üçün təminat əldə etmək üçün cəhdlərinə rəhbərlik etmişdir. Lakin Birləşmiş Ştatlar Konqresi susmuşdur. Konqres baş vermiş vəhşiliklərə, sərhədlərin zor gücünə dəyişdirilməsinə və hətta bir milyon qaçqının yaranmasına qarşı çıxış etməkdən imtina etmişdir. Azərbaycana yardıma, hətta qaçqınların ehtiyacı üçün qadağa qoyulması ilə sakitcə razılaşmaqla Birləşmiş Ştatlar Konqresi ölüm, məhv etmək və işğal siyasətlərini davam etmək üçün erməniləri ruhlandırır.

Mən Birləşmiş Ştatlar Konqresini vəziyyətə obyektiv baxmağa, ərazilərin suverenliyi lehinə inamla danışmağa, erməni təcavüzkar müharibəsinə qarşı çıxmağa təkid edirəm.

*Səmimiyyətlə,
Hafiz Mir Cəlal oğlu Paşayev
Səfir*

10 oktyabr 1993-cü ildə Heydər Əliyev Azərbaycanın prezidenti seçildi. 14 oktyabrda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası ATƏM-in Minsk Qrupunun vasitəçilik cəhdlərini və işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərindən erməni qoşunlarının çıxarılma qrafikini müdafiə edən başqa bir qətnamə (874 1-li) qəbul etdi. Təəssüf ki, Ermənistanı və erməni qüvvələrini bu vaxt ərzində imzalanmış çoxsaylı atəşkəs müqavilələri dayandıra bilmədi və bundan az sonra daha üç Azərbaycan ərazisi, hər biri Dağlıq Qarabağ ətrafında yerləşən Cəbrayıl, Qubadlı və Zəngilan işğal olundu.

Birləşmiş Ştatlar Konqresinin Nümayəndələr Palatasının sədri Li H. Hamiltona yazdığım məktub bu hadisələri önə çəkmişdir.

22 oktyabr 1993-cü il.

Hörmətli Sədr Hamilton,

Oktyabr ayının 3-də çoxnamizədli seçkidə əksər səs çoxluğu ilə seçilən Heydər Əliyev oktyabrın 10-da Azərbaycanın prezidenti vəzifəsinə keçdi.

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinin (ATƏM)

Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Ofisinin hesabatı təsdiq edir ki, "Seçki insanların seçiminin maneəsiz ifadəsinə imkan verdi". Prezident Əliyevə yazdığı təbrik məktubunda prezident Klinton azərbaycanlı həmkarı ilə demokratiyanın məqsədlərinin həyata keçirilməsi, siyasi plüralizm, bazar iqtisadiyyatı islahatı və insan hüquqlarına hörmət istiqamətində birgə işləyəcəyinə ümidini ifadə etmişdir.

Seçki vaxtı prezident Əliyev tam müstəqillik, suverenlik, demokratiya və azad bazar islahatları kursunu həyata keçirəcəyini vəd etdi. Əlbəttə, prezident Əliyevin ən əsas narahatçılığı Ermənistanla münaqişənin həlli yolunu tapmaq idi.

Bu məqsədlə, ATƏM Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən erməni qüvvələrinin çıxarılması qrafikini təklif etdi. Mənim ölkəm ATƏM-in təşəbbüsünü, xüsusilə də Birləşmiş Ştatların ATƏM-in bu işini dəstəkləməsinə bəyənir. Biz hələ də inanırıq ki, erməni qüvvələri ilk növbədə hal-hazırda işğal olunmuş 20 faiz Azərbaycan ərazilərindən qeyd-şərtsiz çıxarılmalıdır.

ATƏM-in Minsk Konfransının sədrinə məktubunda Xarici İşlər Naziri Həsən Həsənov yazmışdı: "Azərbaycan Minsk Konfransının çağırışı ilə maraqlanır, lakin inanır ki, bu ancaq erməni qoşunlarının işğal edilmiş ərazilərdən şərtsiz, tam çıxarılmasından sonra işləyə bilər." Bu fikir Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının qərarlarında göstərilmişdir.

Bizim hökumətimiz narahatdır ki, qoşunların çıxarılması üçün təklif olunmuş qrafikdə Azərbaycanın iki mühüm şəhəri, hal-hazırda erməni qüvvələrinin işğalı altında olan Laçın və Şuşa göstərilməmişdir. Erməni qüvvələri tərəfindən hazırkı atəşkəsin pozulması və ATƏM-in təklifi verildəndən bir neçə gün sonra ermənilərin dörd kəndimizi işğal etməsi faktı imzaladığımız hər hansı bir müqavilənin yararlılığı və həyata keçirilməsi bəzində narahatlığa səbəb olur.

Lakin biz bütün maraqlı tərəflərlə ümidlə müzakirələr aparmaqda davam edirik və gözləyirik ki, bu və digər məsələlərin münasib həlli tapıla bilər, daimi atəşkəsə nail olmaq olar və Minsk Konfransı Dağlıq Qarabağın son statusu bəzində danışıqları davam etdirir.

bilər.

Mən həmçinin sizə xatırlatmaq istəyirəm ki, erməni hücumları Birləşmiş Millətlər Təşkilatının məlumatına görə Azərbaycan daxilində bir milyon qaçqın yaratmışdır. Bu o deməkdir ki, mənim ölkəmin yeddi sakinindən biri qaçqındır. Qarşıdan qış gəlir. Əgər bu insanlar öz evlərinə qayıtmasalar onları necə çətinliklər gözlədiyini təsvir edə bilərsinizmi? Təəssüf ki, onların çoxunun evləri erməni hücumları zamanı yandırılmış, tar-mar edilmişdir. Bu mənə son fikrimi deməyə imkan verir. Azərbaycanın erməni qüvvələri tərəfindən təcavüz qurbanı edilməyinə, bir milyon qaçqının yaradıldığına, ərazilərinin 20 faizinin işğala məruz qaldığına baxmayaraq, Konqres məhdudiyyətləri hələ də Birləşmiş Ştatlar hökumətinin Azərbaycan hökumətinə hər hansı bir yardımına maneə qoyur.

Adi əxlaq və ədalət normaları, o cümlədən də Birləşmiş Ştatların maraqları bu qadağanın götürülməsini diktə edir. Dəfələrlə Birləşmiş Ştatların səfiri Strob Talbotun tövsiyə etdiyi kimi Birləşmiş Ştatların qan tökülməsini dayandırmaq üçün görə biləcəyi ən yaxşı iş bu ədalətsiz qadağanı aradan götürmək olardı.

Mən, o cümlədən prezident Əliyev ümid edirik ki, bu ilin sonuna qədər artıq on beş min insanın ölümünə, görünməmiş çətinliklərə və əzablara səbəb olan bu münaqişənin həlli üçün aydın kursa nail olacağıq.

Ən xoş arzularla,

Sizə hörmətlə,

Hafiz Mir Cəlal oğlu Paşayev

Səfir

1994-cü il martın əvvəllərində senat həmin vaxt Katibin birinci köməkçisi və Yeni Müstəqil Dövlətlər üzrə prezidentin xüsusi nümayəndəsi olan səfir Riçard Kozlarıçin təyinatını təsdiq üçün dinləmə keçirdi. Onun təyinatı təsdiq olundu və o 1994-cü ildən 1997-ci ilə qədər Birləşmiş Ştatların Azərbaycandakı səfiri vəzifəsində çalışdı.

Mübahisəli 907-ci Bölməyə görə Birləşmiş Ştatlar hökuməti ölkədəki humanitar böhranın artmasına baxmayaraq hələ də

Azərbaycana kömək edə bilmirdi. Prezident Klinton 907-ci Bölmənin ləğvini istəsə də, son söz Senatın idi. 907-ci Bölmənin ləğvi ilə bağlı Klinton Administrasiyasının təşəbbüsünü dəstəkləməyə təhrik etmək məqsədilə senator Baydenə aşağıdakı məktubu yazdım.

14 mart 1994-cü il.

Hörmətli senator Bayden,

Mən bilirəm ki, Siz səfir təyin edilmiş Kozlarıçə onun son təyinatının təsdiqinin dinlənməsi ərafəsində Azadlığı Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsi haqqında suallar vermişsiniz. Azərbaycan hökuməti Sizin bu məsələyə marağınızı yüksək qiymətləndirir.

Siz biləcəksiniz ki, son erməni hücumları nəticəsində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının məlumatına görə Azərbaycanda bir milyon qaçqın var. Bu hər yeddi vətəndaşdan birinin qaçqın olması deməkdir.

Eyni zamanda erməni qüvvələri ölkənin torpaqlarının 20 faizini işğal altında saxlayır. On səkkiz min azərbaycanlı öldürülmüş, əlli min yaralı var və onlarla kənd dağıdılıb yandırılmışdır.

Erməni hücumları Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi, Birləşmiş Ştatlar və Avropa ölkələri tərəfindən pislənmiş, lakin bunun heç bir faydası olmamışdır. Belə halda Birləşmiş Ştatlar Konqresinin münaqişənin qurbanı olan Azərbaycanı cəzalandırması və 907-ci Bölməni qüvvədə saxlamaqla təcavüzkarı mükafatlandırmasını əxlaqi cəhətdən düzgün saymırıq.

Birləşmiş Ştatların Konqresi erməni amerikan lobbisinə Amerikanın xarici siyasətini müəyyən etməyə icazə verməməlidir.

Bu səbəbdən də təkid edirəm ki, xarici və islahat qanunvericiliyinin nəzərdən keçirildiyi vaxtda 907-ci Bölmənin ləğvinə dair Klinton Administrasiyasının tövsiyəsini müdafiə edəsiniz.

Sizin üçün münasib bir vaxtda sizinlə görüşüb bu məsələni müzakirə etmək istərdim.

Hörmətlə,

Hafiz Mir Cəlal oğlu Paşayev

Səfir

Massaçusetsdəki erməni seçki dairəsi sayəsində Birləşmiş Ştatların senatorlarından biri olan Senator Edvard M.Kennedi Prezidentə hərdənbir məktub yazaraq Birləşmiş Ştatlar hökumətini Qarabağ münaqişəsinin həllinə kömək etməyə çağırırdı. Mən bundan senator Kennedi ilə Azərbaycanın bu problemlə bağlı mövqeyi haqqında danışmaq və regiondakı son vəziyyət barəsində məlumat vermək imkanı kimi istifadə etdim.

13 aprel 1994-cü il.

Hörmətli Senator Kennedi,

Mən Sizin "Zaqafqaziyada Dağlıq Qarabağ üstündə gedən silahlı münaqişənin" sülh yolu ilə həlli üçün prezident Klintonun əlavə addımlar atmağa təhrik edən 31 mart tarixli məktubunuzla tanışam.

Sizin məktubunuz lap hədəfə tuşlanıbdir. Biz Birləşmiş Ştatların münaqişənin iki tərəfi, Ermənistan Respublikası və Azərbaycan Respublikası ilə danışıqlarda daha fəal rolunu alqışlayırıq. Sizin, prezident Levon Ter-petrosyanın müharibədəki apancı mövqeyini etiraf etməyiniz müharibənin həllinə müsbət təsir göstərir. Bu döyüşün başa çatması üçün o fəal cəhdlər göstərməsə, burada heç bir sülhə nail olunmayacaq, ona görə ki, onun hökuməti müharibədə döyüşən tərəfdir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı dənə-dənə Azərbaycana qarşı erməni təcavüzünü pisləmişdir. Təhlükəsizlik Şurasının 822-ci Qətnaməsi "son dövrdə işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərindən işğalçı qoşunların çıxarılmasını" tələb etmişdi. 853-cü Qətnamə "Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünü" və "ərazilərin ələ keçirilməsi üçün gücdən istifadənin yolverilməzliyini" bir daha təsdiq etmişdir. 1993-cü ilin noyabrında 84 sayılı Qətnamə Ermənistan hökumətini "cəlb olunmuş qoşunların gələcəkdə öz hərbi kampaniyalarını genişləndirmək üçün hər hansı vasitələrlə təmin olunmadığına təminat vermək üçün öz təsirindən istifadə etməyə" çağırırdı. Newsweek proqramı Ermənistanın bu hərəkətlərini "xuliqanlıq" kimi səciyyələndirmişdir. Elə bu həftə erməni qüvvələri Azərbaycanın bir sıra rayonlarına böyük hücumlar etmişlər.

QT 303-87 müəyyən edir ki, "keçmiş Sovet İttifaqının yeni*

müstəqillik qazanmış dövlətlərindən hər hansı biri digər dövlətin ərazi bütövlüyü və milli suverenliyini pozan hər hansı bir təcavüz aktı törətdiyi halda" vəsait ayrılması mümkün ola bilməz. Azərbaycanın 25 faiz ərazisinin işğal edilməsinə baxmayaraq Ermənistan keçmiş Sovet İttifaqı Respublikaları içərisində hələ də Birləşmiş Ştatların hər adam başına düşən ən böyük köməyini alan respublikadır. Digər tərəfdən də Azərbaycan Azadlıq Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsi ilə hər hansı köməkdən, o cümlədən də humanitar yardımdan, məhrum edilmişdir. Sizin məktubunuzda dəqiq təsdiq edildiyi kimi bu 6 illik müharibənin birbaşa nəticəsi kimi Azərbaycanda bir milyondan çox qaçqın vardır. Bu qadağa ilə bağlı senator DeKonsini qeyd etmişdir ki, "Azərbaycandakı qaçqınların olduqca böyük humanitar ehtiyaclarını nəzərə alsaq, mənim də başlanğıcda müdafiə etdiyim bu kursun ən müdrik və ən ədalətli olub-olmadığına nəzər salmalıyıq". (11/22/93, Konqres Protokolu S16917-8)

Birləşmiş Ştatların regionda ciddi milli maraqları var və o bu döyüşə son qoyulmasında mühüm rol oynaya bilər. Prezident Klintonun dəvəti prezident Ter-petrosyanı və prezident Heydər Əliyevi döyüşün sonu barəsində danışıqlar aparmaq və ərazinin iqtisadi potensialını yaxşılaşdırmaq cəhdlərinə başlamaq üçün Vaşinqtona gətirə bilər. Regionun təbii sərvətlərinin qərbin bazarlarına sərbəst və təhlükəsiz daşınması üçün çox işlər görülməlidir. Sizin təklif etdiyiniz Zaqafqaziya Sahibkarlar Fondu tərəfindən təmin olunan iqtisadi inkişaf, regionda stabiləşməyə kömək edəcəkdir.

Bu məhvedici müharibənin həll yollarının axtarışına dayanmadan rəhbərlik etməyinizi bəyənirəm və regionda davamlı sülhə nail olmaq üçün Birləşmiş Ştatların daha mühüm rolu barədəki bəyanatlarınızı müdafiə edirəm. Mən bu, olduqca mühüm məqsədlərə çatmaq üçün sizinlə birgə işləməyi səbirsizliklə gözləyirəm. Təşəkkür edirəm.

Hörmətlə,

Hafiz Mir Cəlal oğlu Paşayev

Səfir

1994-cü ildə Birləşmiş Ştatların mətbuatında Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə dair obyektiv və ədalətli məqalələr

çap olunmağa başladı. Bu cür tarazlaşdırılmış xəbərlərə rast gələndə mən tez-tez Birləşmiş Ştatlar Konqresinə və ABŞ Hökumətinin müxtəlif departamentlərinə məktublar yazır və onların sonrakı diqqətini Qarabağ münaqişəsinə çəkərək şərhlər verirdim. Aşağıdakı məktubu Müdafiə Naziri Uilliam Perriyə yazmışdım. Burada Qarabağ ilə Bosniya münaqişələrini müqayisə etmişəm.

21 aprel 1994-cü il.

Hörmətli cənab Perri,

Mən əminəm ki, Siz artıq The Washington Post qəzetində götürülmüş və məktuba əlavə edilmiş məqaləni oxumusunuz. Lakin məqalə diqqətimi elə cəlb etdi ki, onunla bağlı şərhlərimi sizə çatdırmağı vacib hesab etdim.

Təbii ki, mən müəllifin Administrasiya haqqındaki kifayət qədər lazımsız şərhləri ilə razılaşmasam da, doğrudan da məqalədə mühüm həqiqətin olduğuna inanıram: zəif müqavimətlə rastlaşdıqda dünya ictimaiyyətinin xoş niyyətli cəhdlərinə baxmayaraq, himayə olunan ifrat millətçilər çox vaxt öz məqsədlərinə çatırlar.

Tarixi yüz illərlə keçmiş gedən, dərdləri uğrunda mübarizə aparən qatı millətçilər çox vaxt birbaşa bir strateji məqsədə doğru can atırlar. Bu halda bunun onlara və onların opponentlərinə nəyin hesabına başa gələcəyinin fərqi varmırlar. Bu cür ifrat millətçilərlə sağlam təfəkkürlü söhbətlər aparmaq çox vaxt faydasızdır.

Bu sözlər Bosniyadakı serblər və mənim ölkəm Azərbaycandakı ermənilərə də aiddir.

Serblər və ermənilərin gördüyü işlər arasındakı paralellər özlərini elə bürüzə verirdi ki, Corc Meyson Universitetindəki son çıxışımın böyük bir hissəsini bu mövzuya həsr etmişdim. İcazə verin o çıxışım-dan sitatlar gətirim: "Bu münaqişənin (Dağlıq Qarabağ) məğzini məğrur və ifrat millətçi etnik qrupun - ermənilərin, onların inamına görə tarixən ermənilərə mənsub torpaqları, lazım gələrsə zor gücünə işğal etmək və beləliklə də Böyük Ermənistan yaratmaq iddiası təşkil edir. Bu serblər və Bosniya serblərinin Balkanlarda törətdiklərindən doğrudan da fərqlənir. Amerikalılar Bosniyada baş verənləri başa

düşür, Azərbaycandakıları isə yox. Ona görə də icazə verin iki münaqişə arasındakı oxşarlıqları təsvir edim.

- (1) *Ermənilər on illərlə, hətta əsrlərlə "Böyük Ermənistan" xülyası ilə yaşayırlar, serblərin "Böyük Serbiya" arzusu ilə yaşadığı kimi. Ərazi ekspansiyası xəyalları hər iki halda bir çox illər əvvəlki real, yaxud qəbul edilmiş ədalətsizliyə əsaslanır.*
- (2) *Həm serblər, həm də ermənilər Qərbi dünyasına deyirlər ki, bu münaqişə xristianlarla müsəlmanlar arasındadır. Əslində isə münaqişə ərazi ekspansiyası üstündədir. Münaqişələrin özəyini din deyil, ərazi təşkil edir.*
- (3) *Serblər bəyan edirlər ki, onlar Bosniya serbləri üzərində nəzarətə malik deyillər, ermənilər də eyni bəyanatı Qarabağ erməniləri ilə bağlı verirlər. Artıq bütün dünya bilir ki, serbləri və erməniləri onların ana torpaqları ağır artilleriya, vertolyotlar, tanklar və hətta piyadalarla təchiz edir. Ermənistan və Qarabağ hətta eyni müdafiə nazirinə malikdirlər. The New York Times son zamanlar müfəssəl məlumat verərək göstərmişdir ki, nizami erməni əsgərləri Azərbaycanda vuruşur və ölürlər.*
- (4) *Erməni qoşunlarının Azərbaycanın 20 faizini, serblərin isə Bosniyanın 50 faizdən çoxunu işğal etdiyi halda Ermənistan və serblər bəyan edirlər ki, onlar qurbandırlar. Beləliklə, Corc Orvelin ifadə etdiyi kimi, işğalçılar qurbandır, qurbanlar isə işğalçıdır.*
- (5) *Həm serblər, həm də ermənilər düşünürlər ki, onlar işğallarını davam etdirə bilərlər, çünki onlar Qərbi və Birləşmiş Ştatların bu məsələylə maraqlanmadığına və Rusiyanın da onların tərəfində olduğuna inanırlar.*
- (6) *Bosniyadakı döyüşlər iki milyon, erməni təcavüzü isə bir milyon qaçqın yaratmışdı. Azərbaycanda hər yeddi nəfər vətəndaşdan biri qaçqındır.*
- (7) *Ermənilərin və serblərin hücumları Birləşmiş Millətlər*

Təşkilatı, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi (ATƏM), Birləşmiş Ştatlar, əksər Avropa və dünyanın yerdə qalan dövlətləri tərəfindən pislənmişdir.

- (8) *Eynilə də serblərin və ermənilərin ərazi iddiaları bütün beynəlxalq təşkilatlar və beynəlxalq hüquq tərəfindən rədd edilmiş və yekdilliklə Dağlıq Qarabağı suveren Azərbaycan ərazisinin bir hissəsi kimi tanımışdılar.*
- (9) *Bosniya kimi Azərbaycan da çoxmillətli cəmiyyətdir ki, etnik və irqi saflıq yaratmaq məqsədilə ona bir etnik qrup və ölkə hücum edir. Serblər Bosniyanın əsas hissələrində etnik təmizləmə həyata keçirdikləri kimi, ermənilər də Dağlıq Qarabağ və Ermənistanın özündə də etnik təmizləməni həyata keçirdilər. Ermənistan prezidenti Ter-petrosyan "Moskva Xəbərlərinə" 12 aprel 1992-ci ildə verdiyi müsahibəsində demişdi: "İndi bütün dünyada etnik dövlətlərin yaradılması prosesi başlayır. Bu artıq Ermənistanda baş vermişdir. Bizim monoton respublikamız var. Tarix göstərir ki, federativ dövlət sistemi ən zəif sistemdir". Digər tərəfdən isə Azərbaycanda 50-dən çox etnik qrup yaşayır.*

Biz Birləşmiş Ştatlardan hərbi kömək istəmirik. Biz özümüzü müdafiə edəcəyik. Bununla belə, dünya ictimaiyyəti və Qərb müəyyən erməni ifrat millətçilərinin iddialarını tanımaqdan və onlara qarşı ciddi tədbir görməkdən imtina etdikdə müdafiə olunmaq xeyli çətinləşir. Biz Konqresdən xahiş edirik ki, Birləşmiş Ştatlardan Azərbaycana gələn birbaşa köməyə, hətta humanitar köməyə qadağa qoyan Azadlıq Müdafiə Aktündəki parodiyaya - 907-ci Bölməyə düzəliş etsin.

Serblər kimi onlar da sadə sözlərdən çəkinməyəcəklər. Burada Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ittihamları, sanksiyalar və diplomatik izolyasiya hədəsi kimi əməli tədbirlər görülməsi lazımdır. Cənab Uilliamsın serblər haqqında dediyini ermənilər barəsində də demək olar: "İki il bundan əvvəl müharibənin başlandığı ilk gündən serblər

öz strateji məqsədlərindən kənara çıxmamışdılar. Bosniyada mümkün qədər çox torpaq işğal etmək, müsəlmanları oradan çıxarıb bəzi yerlərdə onların ərazilərini Serbiya ilə birləşdirmək. Srebrenika, yaxud Sarayevodakı uğursuzluqlar sadəcə taktiki gediş idi".

Birləşmiş Ştatlar və Qərb I Dünya müharibəsində Almanıyanın, II Dünya müharibəsində Hitlerin, Şərqi Avropada kommunistlərin və Küveytdə Səddam Hüseynin ərazi təcavüzkarlığını pisləmişdi. Bosniya və Azərbaycana da münasibət bu cür olmalıdır. Hörmətlə, Hafiz Mir Cəlal oğlu Paşayev Səfir

Hər il Nümayəndələr Palatasının Xarici İşlər Komitəsi Xarici Yardım İslahat Qanununu nəzərdən keçirir. Bu da 907-ci Bölmədəki qadağaların düzəlişi imkanlarını artırır. Birləşmiş Ştatlar Hökuməti Azərbaycanda pisləşən humanitar vəziyyəti görür və ona kömək etmək istəyirdi. Lakin ABŞ hökumətinin Azərbaycana humanitar yardım göndərməsi üçün 907-ci Bölmə dəyişdirilməlidir. Nümayəndələr Palatasının Kənd Təsərrüfatı Komitəsinin Xarici Kənd Təsərrüfatı və Yoxsulluq üzrə altkomitəsinin sədri, nümayəndə Timoti J.Penni Azərbaycandakı humanitar faciəni təsdiq etmiş və Konqresi 907-ci Bölməni ləğv etməyə təhrik edirdi ki, Birləşmiş Ştatlar Hökumətindən Azərbaycana olduqca lazım olan humanitar köməyi çatdırmaq mümkün olsun. Nümayəndə Penni Konqresə 907-ci Bölmənin ləğvi üçün rəsmi şəkildə qətnamə təqdim edən ilk üzvü idi. Aşağıda verilən məktublarnın birincisində mən sədr Hamiltonu Nümayəndə Penninin təşəbbüsünü dəstəkləməyə təhrik edirəm.

İkinci məktubda isə mən Nümayəndə Penniyə təşəbbüsü və dəstəyi üçün təşəkkür etmişəm.

18 may 1994-cü il.

Hörmətli Sədr Hamilton,

Nümayəndələr Palatasının Xarici İşlər Komitəsi Xaricə Yardım İslahat Qanununun müzakirəsinə hazırladığı üçün Sizin diqqətinizi 16 may tarixində konqresmen Timoti J.Penni tərəfindən

Konqresdə edilmiş çox cəsur bir bəyanata yönəlmək istərdim.

Onun qoşma kimi əlavə etdiyim bəyanatında konqresmen Ermənistanın olduqca güclü tərəfdarı olduğunu aydınca göstərir. Lakin, o həm də hər yeddi nəfərdən biri qaçqın olan (Birləşmiş Millətlər Təşkilatının hesablamlarına görə bir milyondan çox) Azərbaycanda baş verən humanitar faciədən də xəbərdardır.

Mən bilirəm ki, Nümayəndələr Palatasının Kənd Təsərrüfatı Komitəsinin Xarici Kənd Təsərrüfatı və Yoxsulluq üzrə alt-komitəsinin sədri kimi konqresmen Penni son dinləmə keçirmişdir. Burada Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi müzakirə olunmuşdur.

Konqresmen Penni Konqresi Azadlığı Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsinin ləğv edilməsinə təhrik edir. İcazə verin konqresmen Pennidən sitatlər gətirim.

907-ci Bölmə həmçinin "qüvvədən hücum məqsədilə istifadəni qadağan edir". Son ildə biz etnik ermənilərin get-gedə Azərbaycanda hücum məqsədi ilə qüvvədən daha çox istifadə etməsinin şahidi olmuşuq. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası 1993-cü ildə etnik erməni qüvvələrinin Dağlıq Qarabağın ətrafında törətdikləri, davam edən təcavüzü 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrlə pisləmişdi. Son bir il ərzində Azərbaycan qoşunları geri çəkilməmişlər. Bununla belə, biz onları qüvvədən hücum məqsədilə istifadəyə görə cəzalandırmaqda davam edirik.

Cənab Spiker, bu münaqişənin hər iki tərəfi öz hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşımalıdırlar. Mən əminəm ki, 907-ci Bölmənin diktasi ilə Azərbaycana köməyə qadağa qoyulması bizim Qafqazdakı strateji və humanitar maraqlarımıza ziddir. Bizim hazırkı strategiyamız bu münaqişənin sülh yolu ilə həllinə yönəlməmiş və daha çox günahsız vətəndaşların olduqca böyük əzablarına səbəb olmuşdur. Əgər biz nə vaxtsa səmimi vasitəçi rolunu oynamağa ümid ediriksə, biz hər iki tərəfə eyni tərzdə davranmalı, onların məsələnin birdəfəlik həlli işində dəstəkləməliyik. Buna görə də, Azadlığı Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsinin ləğv olunmasını təklif edirəm.

Ümid edirəm ki, Siz və sizin komitə bu hisslərə şərik olacaqsınız.

Hörmətlə,

Hafiz Mir Cəlal oğlu Paşayev

Səfir

19 may 1994-cü il.

Hörmətli konqresmen Penni,

Hökumətim adından icazə verin Palatadakı Dağlıq Qarabağa dair 16 may tarixli bəyanatınıza görə Sizə ürəkdən minnətdarlığımı bildirim.

Təəssüf ki, əksər amerikalılar Azərbaycan və onun hər yeddi sakinindən birinin öz ölkəsində qaçqın olması faktı barəsində az biliyə və anlayışa malikdir. İnsan əzabları olduqca böyükdür, lakin ictimaiyyət bu barədə az bilir və az narahatdır.

Azadlığı Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsi Azərbaycan xalqı ilə Birləşmiş Ştatlar arasında böyük ziddiyyət mənbəyidir. Ona görə ki, bu Bölmə dünyadakı bütün qaçqınlara Birləşmiş Ştatlar kömək etdiyi halda azərbaycanlı qaçqınlara da kömək etməyi arzulamaması fikrini yaradır.

Mən Azerbaijan International-ın qaçqın problemindən bəhs edən xüsusi buraxılışını sizə oxumaq üçün məktubumla birgə göndərirəm.

Cəsarətli bəyanatınıza görə sizə təşəkkür edirəm. Sizin üçün münasib ən yaxın vaxtlarda görüşəcəyimizi səbirsizliklə gözləyirəm.

Hörmətlə,

Hafiz Mir Cəlal oğlu Paşayev

Səfir

1994-cü il mayın 25-də senator Pol Simon Senatın Xarici Əlaqələr Komitəsinə Qarabağ münaqişəsindəki son hadisələri ön plana çəkdiyi Senatın 218-ci Qərarını təqdim etdi. 218-ci Qərarın şərtlərindən birində göstərilmişdir ki, "Azadlığı Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsi (Q.T.102-511) bu gün göründüyü kimi azərbaycanlıların əleyhinə nəzərdə tutulmuşdu. Azərbaycan blokadanı aradan götürən kimi bu Bölmə ləğv olunmalıdır". Mən Senator Simonun 907-ci Bölmənin əsl məqsədi barəsindəki fikrinə nə qədər şərik olmaq istədimsə, yenə də razılaşmadım. Ona görə ki, 1992-ci ildə onun təqdim olunmasından bəri 907-ci Bölmə azərbaycanlılar əleyhinə təşəbbüs kimi nəzərdən keçirilmişdir. Qanun Ermənistanı günahsız saxlayaraq yalnız

Azərbaycanı ittiham etmişdir. Ermənistan Azərbaycan ərazisinin təxminən 20 faizinin işğalını davam etdirdi və Azərbaycan ərazisi olan Naxçıvanı mühasirəyə aldı. Bununla belə əksər senator və nümayəndələr qeyri-qanuni olaraq Azərbaycandan Ermənistanla əlaqələri bərpa etməyi tələb edirdilər. Lakin heç vaxt Ermənistanı işğalçı qoşunlarını Azərbaycandan çıxarmağa təhrik etməmişdilər.

Aşağıdakı məktub Senator Simona göndərilmişdir.

31 may 1994-cü il.

Hörmətli Senator Simon,

Mən Sizin Senator Reydlə birgə təqdim etdiyiniz Dağlıq Qarabağ müharibəsi ilə bağlı 218-ci Senat Qərarınızı böyük maraqla oxudum. Mən sizin bu vəziyyəti illər boyu diqqətlə izləməyinizdən xəbərdaram və bilirəm ki, sizin baxışlarınızı kolleqalarınız və bütün maraqlı tərəflər ciddi qəbul edəcəklər.

Əvvəlcə icazə verin deyim ki, sizin şərhləriniz olduqca yaxşı qarşılır. Sizin vəziyyətlə bağlı bilikləriniz və Xarici Əlaqələr Komitəsinin yüksək səviyyəli üzvü kimi mövqeyiniz Sizi olduqca səriştəli edir və bunun sayəsində də bu məhvedici döyüşün həllini tez tapmaq üçün müxtəlif tərəfləri dəstəkləyə bilərsiniz.

Geniş şərh edildiyi kimi, hücumu yalnız erməni qüvvələri keçir və onların Azərbaycan ərazisini zəbt etməsi "yalnız serblərin Bosniyada törətdikləri torpaq işğalını geridə qoyduğu" kimi təsvir edilmişdir (*Newsweek*, 11/29/93). Erməni qüvvələri indi Azərbaycan ərazisinin üçdə birinə nəzarət edir. Dağlıq Qarabağ, o cümlədən də Ermənistan azərbaycanlılardan etnik təmizlənməmiş, 1,1 milyon azərbaycanlı isə bu hücumlar nəticəsində qaçqın olmuşdur.

Mən təəssüflə Sizə bildirməliyəm ki, Azadlığı Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsini Azərbaycan xalqı azərbaycanlılar əleyhinə təşəbbüs kimi qəbul etmişdir. Onlar Ermənistanın Naxçıvanı blokadaya salmasına, yuxarıda qeyd edilən təcavüz aktlarını törətməsinə Konqres və media tərəfindən məhəl qoyulmadığı halda, sanksiyaların niyə Azərbaycana tətbiq edildiyini hələ də başa düşmürlər.

Fikrimdəki bu məsələlərlə Sizə təminat verirəm ki, bizim hökumətimizin Siz və sizin kolleqalarınızla tam əməkdaşlığı sülhü sürətləndirir. Biz ATƏM-in Minsk Qrupu vasitəsilə etdiyi cəhdləri alqışlayırıq və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının müşahidəçilərinə "təsirli atəşkəsin yerinə yetirilməsinə nəzarət etmək" müraciətinizi dəstəkləyirik.

Bu mürəkkəb və emosional məsələdə təklif etdiyiniz cəsarətli rəhbərlik üçün mənim səmimi minnətdarlığımı bir daha qəbul etməyinizi xahiş edirəm. Hərbi əməliyyatların dayandırılması və regionda siyasi sabitliyin yaradılması üçün qarşılıqlı məqsədlərimizin həyata keçməsi istiqamətində birgə işimizi səbirsizliklə gözləyirəm.

Ən səmimi ehtiramla,

Hörmətlə,

Hafiz Paşayev

Səfir

Növbəti məktub İqtisadi Siyasət, Ticarət, Okeanlar və Ətraf Mühit üzrə Altkomitənin o vaxtkı sədri Senator Pol S.Sarbanesə və digər senatorlara ünvanlanmışdır və onları 907-ci Bölmənin ləğvinə təhrik edir. Birləşmiş Ştatlar Konqresinin 907-ci Bölməsi ləğv etməkdən imtina etməsi məntiqini anlamaqda çətinlik çəkirdim. Başa düşə bilmirdim ki, niyə Azərbaycan işğal olunduğu halda Konqres bir milyon azərbaycanlı qaçqını cəzalandırır.

8 iyun 1994-cü il.

Hörmətli Senator Sarbanes,

Altkomitənin 1994-cü ilin "Sülh, İnkişaf və Demokratiya Aktını" nəzərdən keçirməyə başladığı bir vaxtda bu məktubu yazmaqda Sizi və sizin kolleqalarınızı Azadlığı Müdafiə Aktının (Q.T.102-511) Azərbaycan hökumətinə ediləcək bütün köməklərə qadağa qoyan 907-ci Bölməsinin ləğvi ilə bağlı prezident Klintonun təklifini müdafiə etməyə təhrik edirəm. Azərbaycanı "hücumlarına" görə cəzalandırmaq təkə və yanlış siyasət deyil, həm də hazırkı şəraitin reallığına ziddir.

Dağlıq Qarabağ, həmçinin Ermənistan etnik olaraq azərbaycan-

lılardan təmizlənmişdir. Azərbaycan ərazisinin 20 faizdən çoxunun erməni qoşunları tərəfindən işğal olunması "yalnız serblərin Bosniyada törətdikləri torpaq işğalını geridə qoyduğu" kimi təsvir olunmuşdur (Newsweek, 11/29/93). Serblər Konqresdə və mətbuatda kəskin olaraq tənqid edildikləri halda, ermənilərin hərəkətlərinə gələndə qorxunc sükut yaranır.

Ermənistanla münaqişə nəticəsində bir milyondan çox azərbaycanlının qaçqına çevrilməsi faktı Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Komissiyasının sədri Senator DeKonsininin onun əvvəllər müdafiə etdiyi 907-ci Bölmənin "ən müdrik və ədalətli fəaliyyət kursu olub-olmaması" sualını verməsinə səbəb oldu (Konqresin Hesabatı, 11/12/93).

Xarici Kənd Təsərrüfatı və Yoxsulluq üzrə Altkomitənin sədri, Konqresmen Tim Penni bu yaxınlarda demişdi: "Son bir ildə Azərbaycan qoşunları geri çəkilmişdir. Lakin biz hələ də onları təcavüzkar qüvvələrdən istifadə etdiklərinə görə cəzalandırırıq. Mən əminəm ki, Azərbaycana yardıma qadağa qoyulması [...] bizim Qafqazdakı strateji və humanitar maraqlarımıza ziddir" (Konqres Hesabatı, 5/16/92).

Azərbaycan ermənilərə qarşı heç bir təcavüzkar əməliyyat aparmır, bir qarış erməni torpağı belə azərbaycanlı əsgərləri tərəfindən işğal edilməmişdir. Azərbaycan hökuməti ATƏM-in davamlı atəşkəsə nail olmaq və regionun digər mühüm problemlərinin həllinə başlamaq kimi hazırkı cəhdlərini bəyəndiyini açıqcasına bəyan etmişdir.

Azərbaycan xalqı Birləşmiş Ştatlar siyasətinin Ermənistanla meyindən hələ də baş açma bilmir. Bizim torpaqlarımız işğal olunub, bizim ərazimiz olan Naxçıvan Ermənistan tərəfindən blokadaya alınıb və şəhərlərimiz qaçqınlarla doludur. Sumqayıtda Qırmızı Xaç müəyyən etmişdir ki, "çirkli, xəstəliklərlə dolu sığınacaqlarda doğulan uşaqların yarısı bir yaşına çatmamış ölür" (New York Times, 6/2/94). Mən inana bilmirəm ki, 907-ci Bölmənin müdafiəçiləri bu bölməyə səs verərkən qeyd olunanları nəzərə almamışlar.

Baxmayaraq ki, Amerika bizə arxasını çevirmişdir, biz başqa

tərəfə daha yaxşı münasibət üçün üz tuturuq. Bu Ermənistan Assambleyası rəsmisinin əgər Amerika himayədarlıq etməsə "Ermənistan təhlükəsizliyi üçün İrana üz tutacaq" bəyanatı (New York Times, 5/22/92) ilə qarşı-qarşıya qoyulmalıdır. Bu cür hədələr xalqlar arasında münasibətlərdə yol verilməzdir.

Azərbaycan dostluq əlini uzatmaqda davam edəcək. 907-ci Bölmənin mətləbini yenidən ədalətli təhlil edib, bütün tərəflərə eyni standartlarla baxmaqla Birləşmiş Ştatlar səmimi vasitəçi rolunu tam hüquqla bəyan edə bilər və böyük nüfuz və təsirdən daha səmərəli istifadə edərək bütün tərəflərin ədalətli, davamlı sülhə nail olmasına kömək edə bilər.

Ən səmimi şəxsi ehtiramla,

Hörmətlə,

Hafiz Paşayev

Səfir

Vaxtaşın Avropa ölkələrinin Birləşmiş Ştatlardakı səfirliklərinə də məktublar göndərirəm. Növbəti təşəkkür məktubu Vaşinqtonda Avropa Birliyinə üzv olan ölkələrin xarici diplomatik nümayəndəliklərinin Azərbaycana göndərdikləri humanitar köməyə görə yazılmışdır.

17 avqust 1994-cü il.

Əla həzrət,

Mənim ölkəm Avropa Birliyinin Azərbaycan, Ermənistan, Gürcüstan, Tacikistan və Qırğızistana 204 milyon avro dəyərində ərzaq göndərilməsi qərarından olduqca məmnundur.

Bu məktubu yazmaqda Sizin hökumətin bütün ölkə əhalisinin yeddi nəfərindən birini təşkil etdiyi 1,1 milyon qaçqının olduğu Azərbaycana xüsusi diqqət yetirməsini istəyirəm. Bu qaçqınlar yüzlərlə şəhər və kəndlərin yandırılması ilə müşayiət olunan, Azərbaycan torpaqlarının 20 faizinin işğal olunması ilə nəticələnən birbaşa erməni təcavüzünün nəticəsidir.

Bu qaçqın böhranı Birləşmiş Ştatlar Konqresi tərəfindən daha da kəskinləşdirilmişdi. Belə ki, erməni mənşəli Amerika lobbisinin

təhriki ilə Konqres Birləşmiş Ştatlardan Azərbaycana hər hansı bir köməyə qadağa qoyan düzəlişi qəbul etmişdir. Bununla da biz dünyanın mühüm humanitar yardım mənbələrindən birindən kənar düşdük.

İcəzə verin bir neçə başqa faktları da göstərim. Sizin ölkəniz Avropa Birliyi yardımının bölüşdürülməsi barədə qərar verərkən bu faktları nəzərə almalıdır.

1) Azərbaycan qeyd olunan ölkələr içərisində ən çox əhaliyə - 7,4 milyon nəfərə malik ölkədir.

2) Azərbaycanın olduqca böyük sayda - bir milyon nəfər qaçqını var.

3) Azərbaycan yeganə ölkədir ki, hazırda düşmən qüvvələri tərəfindən işğal altındadır. Bu işğal iqtisadiyyatın dağılması ilə müşayiət olunmuşdur.

4) Hətta sülh şəraitində belə Azərbaycan öz ərzaq tələbatının ancaq 30 faizini istehsal edir.

Azərbaycan çoxlu sayda ictimai binaları qaçqın mərkəzlərinə çevirmişdir. Biz 1,1 milyon qaçqını yedirtmək, onlara sığınacaq, palatlar tapmaq üçün vuruşuruq. Lakin məsələ bizim hazırkı imkanlarımız xaricindədir. Buna görə də, biz köməklik üçün dünya ictimaiyyətinə üz tutmalıyıq. Bu səbəbdən, Azərbaycan böyük humanitar cəhdlərin edilməsinə görə sizin hökumətinizi və Avropa Birliyini alqışlayır. Siz əmin ola bilərsiniz ki, bu yardım qiymətləndiriləcək və təcili, məqsədyönlü şəkildə istifadə olunacaqdır.

Hörmətlə,

Hafiz Paşayev

Səfir

Aşağıdakı məktub Konqresin İnsan Hüquqları yığıncağının həmsədr-i, nümayəndə Con E. Porterin məktubuna cavabdır. O Azərbaycanda insan hüquqlarının vəziyyəti ilə bağlı bir neçə məsələ qaldırmışdır. Mən onun şərhlərini alqışladım, lakin həm də yığıncaqdan xahiş etdim ki, Qarabağ münaqişəsinin nəticəsində baş vermiş pozuntulara daha obyektiv şəkildə nəzər salsın. Təəssüf ki, Konqresin İnsan Hüquqları yığıncağı erməni əsgərlərinin azərbaycanlı əsirlərə və dinc əhaliyə qarşı

törətdikləri cinayətlər barəsində danışımağa üstünlük verdilər.

25 avqust 1994-cü il.

Hörmətli Nümayəndə Porter,

Mən Sizin 19 avqust tarixli məktubunuzu aldım və xahiş etdiyiniz kimi onu birbaşa Bakıya, prezident Əliyevə göndərdim. Əlbəttə ki, bu və gələcəkdə sizin təşəbbüs göstərdiyiniz digər cəhdlərdə bacardığım qədər kömək edəcəyəm.

İnsan Hüquqları yığıncağının Azərbaycana olan münasibətinin obyektivliyi ilə bağlı bəzi narahatçılığımı ifadə etmək istərdim. Müəyyən hərəkətlərə görə yığıncaq mənim ölkəmi tənqid etdiyi halda, çox yaxşı bilirəm ki, orada Ermənistanın hər hansı bir hərəkəti haqqında danışılmadı.

Sizin məktubunuzdan düz 2 həftə əvvəl Human Rights Watch / Helsinki Dağlıq Qarabağa istinadla, prezident Ter-petrosyanı qoşunlarını münaqişə ərazisindən çıxarmağa çağırdı. Təşkilat göstərmişdi ki, "Etnik erməni qüvvələri Azərbaycanın 25 faizini işğal etmişdir" və Ter-petrosyanı çağırsın etmişdir ki, "Erməni hökumətinin hərbi qüvvələrini Dağlıq Qarabağdakı müharibəyə göndərməyi dayandırsın. Bu cür müdafiə Qarabağ ermənilərinə işğalçı əməliyyatlar keçirməyə imkan verərək sadəcə müharibənin miqyasını genişləndirir. Biz həmçinin 29 yanvar 1994-cü ildə səkkiz azərbaycanlı əsirnin ölümünün müstəqil araşdırılmasını və bütün günahkar tərəflərin cəzalandırılması tələbimizi təkrar edirik [...]".

The Washington Post bu yaxınlarda soruşurdu: "Niyə Ermənistan prezidenti Ermənistanın paytaxtı Yerevanda, ilin əvvəlində 8 azərbaycanlı əsirinin ölümü ilə bağlı beynəlxalq İnsan Hüquqları nəzarətçilərinin sorğusuna cavab verməmişdi?". The Washington Post-a əsasən İnsan Hüquqlarına nəzarət təşkilatına mənsub həkimlərin cəsədləri araşdıraraq nümayəndəsi demişdi ki, dünyanın bir çox zonalarında baş verən buna bənzər məhkəmə araşdırmalarına cəlb olunsun da, lakin birinci dəfə idi ki, Cenevrə Konvensiyalarının bu cür aşkar pozuntuları ilə rastlaşmışdır.

Yəqin ki, ATƏM əməkdaşlarından biri The Washington Post-da "ölmüş azərbaycanlılarla bağlı hay-küy qaldırmaq, bu şəhərin siyasəti

üçün yaxşı deyil" deməkdə haqlı imiş.

Birləşmiş Ştatların hazırkı siyasəti Azərbaycan Hökumətinə bir-başa köməyi, o cümlədən də humanitar köməyi qadağan edir. Birləşmiş Ştatların Qaçqınlar Komitəsi bir sıra qaçılmaz səbəblərdən 907-ci Bölmənin ləğvini tələb etmişdir: bu maddə "regionda sülh və insan hüquqlarına hörmət istiqamətində tərəqqiyə zərbə vurmuşdur", bu "azərbaycanlılarda Birləşmiş Ştatlara qarşı mənfi əhval-ruhiyyə yaradan təxribatdır", bu "mühüm beynəlxalq davranış normalarını pozan və cəzasız qalan ermənilər arasındakı ekstremistləri müdafiə edir", o "Azərbaycan tərəfinin qaçılmaz humanitar ehtiyaclarına toxunmur" və o "Birləşmiş Ştatların səmimi vasitəçi rolu oynamasına mane olur".

Birləşmiş Ştatların ATƏM-də keçmiş səfiri Con Mareska bu yaxınlarda bildirmişdir: "Təxminən bir milyon daxili qaçqını və torpaqlarının beşdə biri işğal olunmuş vəziyyətdə, hətta (Azərbaycana) humanitar yardımın birtərəfli qaydada qadağan olunması olduqca ədalətsizdir" (Christian Science Monitor, 6/27/94).

907-ci Bölmənin ilkin müdafiəçisi olan, ATƏM-in sədri Dennis De Konsini sual vermişdi: "[...] bu fəaliyyət kursu ən müdrik və ədalətli kursdurmu? Erməni, yaxud azərbaycanlı olmasından asılı olmayaraq qaçqınlar humanitar yardım almalıdırlar" (Konqresin Hesabatı, 11/22/93).

Nümayəndə Tim Penni demişdir, "Mən əminəm ki, [...] 907-ci Bölmə bizim Qafqazdakı strateji və humanitar maraqlarımıza ziddir" (Konqresin Hesabatı, 5/16/94).

Mən bilirəm ki, müharibə əsirləri ilə bağlı olduğu kimi, Ermənistanla da bağlı doğrudan da narahatsınız. Mən istənilən məsələni həll etməkdə bacardığım qədər sizə kömək etməyə hazırım. Həmçinin mən ümid edirəm ki, İnsan Hüquqları yığıncağı hər iki ölkə üçün olduqca mühüm olan məsələləri müzakirə etmək üçün tarazlaşdırılmış forum keçirəcəkdir.

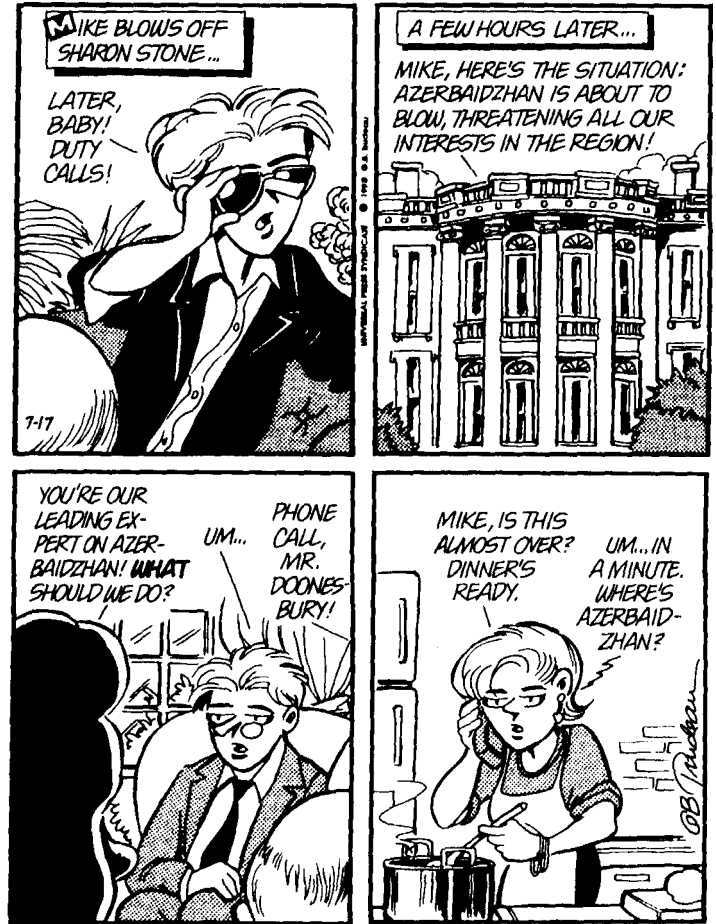
Ən xoş arzularla,

Hörmətlə,

Hafiz Paşayev

Səfir

By G.B. Trudeau

DOONESBURY © 1993 G.B. Trudeau. Reprinted with permission of Universal Press Syndicate. All rights reserved.

1993-cü ildə Washington Post-da nəşr olunmuş Doonesbury-nin karikaturası bir çox amerikalıların, o cümlədən bəzi Birləşmiş Ştatlar rəsmilərinin Azərbaycanı tanımadıqları həmin illəri çox yaxşı təsvir edir.

Karikaturanın məzmunu*

Ağ evdə Azərbaycana məsul olan mühüm şəxs xanımı ilə telefonla danışdığı vaxt ona xəbər verirlər ki, Azərbaycanda vəziyyət yenidən kəskinləşib. Bu xəbəri dinlədikdən sonra məsul şəxs xanımından ehməlcə soruşur. "Sən bilmirsən Azərbaycan harada yerləşir?."

* "The Azerbaijani version of the cartoon was translated by the Azerbaijan Marketing Society."

II Fəsil

Güclü ABŞ - Azərbaycan münasibətlərinin inkışaf etdirilməsi (1995-2001)

Mənim rəsmlərimdən biri: ABŞ-Azərbaycan Ticarət Palatası tərəfindən maliyyələşdirilmiş münaqişələrin həll olunması mövzusunda seminarın iştirakçıları Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müşaviri Vəfa Quluzadə (sol tərəfdə), Ermənistan Prezidentinin müşaviri Jerard Libaridian. Hər ikisi XX əsrin 90-cı illərində sülh prosesinin əsas aparıcı iştirakçıları olmuşdu.

Ermənistan və Azərbaycan arasındakı atəşkəs müqaviləsi 1994-cü ilin may ayında imzalandı və o vaxtdan da toxunulmaz qalmışdır. Mənim fikrimcə bu vaxt Azərbaycanda əsil dövlət quruculuğu prosesi başlandı. Bu dövr ərzində prezident Heydər Əliyev ölkədəki siyasi vəziyyəti stabilləşdirdi və xarici enerji şirkətlərini Azərbaycanın neft və qaz sərvətlərinin istismarında iştirak etməyə dəvət etdi. 20 sentyabr 1994-cü ildə Bakıda Gülüstan sarayında Azərbaycan hökuməti və Qərbin enerji şirkətləri konsorsiumu birgə istehsal haqqında "Əsrin müqaviləsi" kimi tanınan müqaviləni imzaladılar. Bu milyardlarla dollarlıq enerji razılaşması ABŞ-Azərbaycan əlaqələrinin genişləndirilməsi üçün yeni imkanlar yaratdı. 1994-cü ilin sonuna doğru ABŞ-Azərbaycan enerji əlaqələri intensivləşdi və prezident Bill Klinton şəxsən ABŞ-ın enerji firmalarını Azərbaycandakı layihələrdə iştirak etmək üçün dəstəklədi. Həmçinin sentyabrda, ilk dəfə prezident Əliyev prezident Bill Klintonla Nyu Yorkda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasında görüşdü. Bu görüş ABŞ-Azərbaycan əlaqələrinin və əməkdaşlığının yeni erası üçün başlanğıc oldu.

Bu vaxtdan etibarən ABŞ-Azərbaycan əlaqələri enerji və iqtisadi sahələr də daxil olmaqla çoxsahəli istiqamətdə inkışaf etdi; Sentyabrın 29-u 1994-cü ildə prezident Heydər Əliyevin şərəfinə Nyu Yorkda təşkil olunmuş qəbulda bu ardıcıl dəyişikliyi önə çəkdiyim aşağıdakı nitqi söylədim.

Azərbaycanın Birləşmiş Ştatlarda səfiri işlədiyim on doqquz ay müddətində bir ölkə olaraq Amerika ilə əlaqələrimizdə bir çox "ilkələr" in şahidi olduq.

verenliyini və müstəqilliyini müdafiə etdiyini bir daha təsdiq etdi və qeyd etdi ki: "Sıx ABŞ-Azərbaycan əlaqələri regional sülh, stabillik və firavanlığın inkişaf etdirilməsi üçün mühümdür".

Bundan əlavə, prezident Əliyev Vaşinqton, Çikaqo, Hyuston və Nyu Yorkda yüzə yaxın görüşlər keçirdi və müxtəlif qəbul və danışıqlarda ikitərəfli iqtisadi və siyasi əməkdaşlıqdan ölkənin təhlükəsizlik məsələlərinə qədər müxtəlif mövzuların müzakirəsinə 150 saat vaxt sərf etdi. Zbiqnev Bzejnskinin köməyi ilə prezident Əliyevlə ABŞ-ın bir sıra görkəmli rəsmiləri, alimləri, ABŞ mediasının nümayəndələri ilə "Bleyr Evi" -ndə nahar süfrəsi arxasında müzakirə təşkil etdik. İştirakçılar arasında Riçard Çeyni, Antoni Leyk, Riçard Armitaj, Kolin Pauel, Brent Skoukroft və Ceyms Şlizinger var idi. Heç kəs onda deyə bilməzdi ki, bu iştirakçıların çoxu tezliklə ABŞ Administrasiyasında olacaqlar.

Prezident Əliyevin keçmiş yüksək vəzifəli Mərkəzi Komitə üzvü kimi siyasi keçmişi Birləşmiş Ştatlarda çoxları üçün xüsusi maraq doğururdu. O bunu bilirdi və bir çox tədbirlərdə bununla bağlı zarafat edirdi. Süfrə arxası müzakirələrdən birində prezident Əliyevin Sovet İttifaqındakı uzunmüddətli təcrübəsinə istinad edərək iştirakçılardan biri sual vermişdi: "Cənab prezident, əgər Siz Birləşmiş Ştatların gələcək prezidentinin milli təhlükəsizlik məsələləri üzrə məsləhətçisi olsaydınız keçmiş Sovet ölkələri məsələsində Rusiya ilə necə davranmaq mövzusunda prezidentə məsləhətləriniz nə olardı?" Prezident Əliyev güldü və cavab verdi: "Mən ona yaxşı məsləhət verərdim. Ondan xahiş edərdim ki, məni o vəzifəyə təyin etsin".

Səfər zamanı ABŞ-Azərbaycan Ticarət Palatası prezident Əliyevin şərəfinə bir neçə qəbullara sponsorluq etdi. Aşağıda bu tədbirlərdəki iki çıxışından hissələr verilməmişdir:

Prezident Əliyevin Birləşmiş Ştatlara səfəri və prezident Klintonla cümə günü keçirdiyi rəsmi görüşə görə azərbaycanlıların fəxr və məmnunluq hissini təsəvvür edə bilməzsiz.

1993-cü ildə Əliyev prezident seçiləndə Azərbaycan çox çətin vəziyyətlərlə üzləşmişdi. Biz geniş miqyaslı müharibəyə cəlb olunmuşduq, iqtisadiyyat bərbad vəziyyətdə idi, müstəqilliyimiz təhlükə altında idi və Birləşmiş Ştatlar və Qərb bizim yeni respublikamız haqqında az bilirdi.

İndi prezident Əliyevin rəhbərliyi altında bizim müstəqilliyimizin, iqtisadi inkişafımızın, demokratiyanın təmin olunması baxımından böyük irəliləyişə, Birləşmiş Ştatlar və Qərblə inkişaf etmiş münasibətlərə nail olmuşuq. Qısa desək, Azərbaycan az bir vaxtda, dörd il ərzində qeyri-stabil, ehtiyac içərisində olan keçmiş Sovet respublikasından ölkələr birliyi arasında öz layiqli yerini tutan stabil, müstəqil demokratik ölkəyə çevrildi.

Prezident Əliyevin prezident Klintonla cümə günü görüşü bütün bunların həm simvolik, həm də real şəklidə kulminasiyası oldu.

Birləşmiş Ştatlarla biz bu proqres boyu əməkdaşlıq etdik. Bizə kömək edən ilk amerikalılardan biri Strob Talbot oldu. Onu 1993-cü ildə prezident Klinton Rusiya və keçmiş Sovet İttifaqının yeni Müstəqil Dövlətlərinə məsul səfir təyin etdi. Digər amerikalılar da eyni dərəcədə mühüm idilər, o cümlədən cənab Talbotun davamçısı Ceyms Kollins, səfirlər Dik Mayls və Riç Kozlariç, ölkənin Milli Təhlükəsizlik üzrə məsləhətçisi Toni Leyk və Səndi Börger Dövlət Katibi Madlen Olbrayt BMT-nin səfiri olanda Azərbaycana səfər edən ən yüksək rütbəli amerikalı idi. Əlbəttə ki, prezident Klinton və vitse-prezident Qor prezident Əliyevlə çoxlu görüşlər keçirmişlər və bizim problemlərimizə çox diqqətlə yanaşmışlar.

Cənab Talbot əlbəttə, indi Dövlət Katibinin müavini və biz onun bu gecədəki iştirakından şərəf duyuruq. Mən Katib Talbotu Birləşmiş Ştatlara bizim müstəqil, azad və demokratik respublikaya keçid vaxtında göstərdiyi güclü dəstəyə görə bütün azərbaycanlıların minnətdarlığını ifadə edərək təqdim edəcəm.

Bu gözəl tədbirdə əvvəlcə icazə verin prezident

Heydər Əliyevi, Azərbaycan Respublikasının prezidenti kimi Vaşinqtona ilk rəsmi səfəri münasibətilə salamlayım.

Bu səfər Azərbaycan və Birləşmiş Ştatlar arasında əlaqələrin yeni mərhələsini təmsil edir. İllər boyu sizlərdən bizim inkişafımızı izləyənlər bu gün, burada, Vaşinqtonda baş verən dəyişikliyi hiss edə bilərlər.

Get-gedə daha çox Konqres üzvü Azərbaycanın əhəmiyyətini və dünyada sülh və rifahın dəstəklənməsində oynaya biləcəyi rolu etiraf edir. Media ABŞ-Azərbaycan əlaqələrinə daha çox diqqət yetirməyə başlayıb. Zbiqnev Bzejnski, Henri Kissincer, Dik Çeyni, Kasper Veynberger kimi görkəmli amerikalılar bizim tərəfimizdən çıxış etmişlər.

Klinton Administrasiyası Azərbaycanın problemləri və qayğılarının öyrənilməsində və Azərbaycanın azadlığı və müstəqilliyinin tanınmasında get-gedə fəal rol oynayır. Prezident Klinton, həmçinin vitse-prezident Qor qarşılıqlı problem yaradan məsələlər barəsində Prezident Əliyevə müraciətlər etmişdilər. Dövlət Katibi Madlen Olbrayt Azərbaycanı Birləşmiş Millətlər Təşkilatının səfiri kimi Bakıya səfəri vaxtından tanıyır. Milli Təhlükəsizlik üzrə məsləhətçi Börger Səndi və Dövlət Katibinin müavini Strob Talbot da həmçinin Azərbaycanın möhkəm dostları və müdafiəçiləri olmuşdular. Klinton Administrasiyasında bizim ən yeni dostlarımızdan biri Federiko Penadır və o bu gecə bizimlədir.

Onların bu gecəki tədbirdə iştirakı ABŞ-Azərbaycan münasibətlərində müşahidə olunan dəyişikliyə başqa bir sübutudur. Sözlün həqiqi mənasında biz yaxın müttəfiqlərə sevinirik. Beləliklə, mən burada olan hər kəsin ardından tost demək istərdim: Gəlin həm prezident Əliyevin Vaşinqtona səfərini, həm də bu səfərin əks etdirdiyi yeni və inkişaf etmiş Amerika-Azərbaycan münasibətlərini alqışlayaq və nəhayət bu tostu Azərbaycan və Birləşmiş Ştatların gələcəkdə ən yaxın dostlar və müttəfiqlər olaraq qalmalarının şərafinə içək.

2000-ci ildə Azərbaycan ABŞ-ın dəstəklədiyi Şərqi-Qərbi Enerji Nəqliyyat Dəhlizində mühüm iştirakçıya çevrildi. Rusiya və İrandan yan keçən ilk boru kəməri olan Bakı-Tbilisi-Supsa neft boru kəməri 1997-ci ildə başa çatdı və iki ildən artıq müddətdə uğurla istismar olundu. Azərbaycan 60 milyarddan artıq investisiya qoyuluşunu nəzərdə tutan on doqquz hasilatın pay bölgüsü sazişini imzaladı. Lakin bu həcmdə neft və qazı qərbə necə çatdırmaq məsələsi həll olunmamış qalırdı. Azərbaycan neftinin əsas hissəsini (ildə 50 milyon ton neft) qərb bazarlarına çatdıracaq Əsas İxrac Boru Kəmərinin (ƏİBK) çəkilməsi müxtəlif marşrutlar müzakirə olunurdu. Belə ki, Xəzər dənizinin hansı sektorunun kimə məxsus olduğu və boru kəmərinə hansı ölkələrin sahiblik edəcəyi sualları ilə bağlı ƏİBK barəsində qərar ətrafındakı siyasi və hüquqi maneələr kəskin idi. Moskva neftin böyük bir hissəsinin Rusiyadan keçməklə onun Qara dəniz liman şəhəri Novorossiyskə getməsinə çalışırdı. Digər tərəfdən də Tehran İran ərazisindən keçən bir marşrut təklif edir və bu marşrutun qiymət cəhətdən daha səmərəli olduğuna inandırmaya çalışırdı. Birləşmiş Ştatlar və Türkiyə isə Rusiya və İrandan yan keçəcək marşrutu dəstəkləyirdilər.

Azərbaycan istəyirdi ki, çoxlu boru kəmərlərinə malik olsun və onlardan da biri Rusiyanın ərazisindən keçsin. Lakin ƏİBK Rusiyanı yan keçməklə Türkiyə ərazisindən keçərək Aralıq dənizinə çıxmalı idi. Ermənistan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin konstruktiv həllindən hələ də imtina etdiyindən və hələ də Azərbaycan ərazilərini işğal altında saxladığına görə bu layihədə onun tranzit ölkə olmasına heç bir şans yox idi. Beləliklə, Azərbaycan hökuməti Gürcüstandan keçməklə Türkiyəyə gedən marşrutu dəstəklədi.

Bu boru kəməri həm də Azərbaycan üçün Azərbaycanın müstəqilliyinə və onun qərb xarici siyasətinə təminat verməsi və ölkənin daxili işlərində xarici qüvvələrin, xüsusilə də Rusiyanın rolunun azaldılması baxımından geostrateji

əhəmiyyət kəsb edəcəkdə. Xoşbəxtlikdən Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycanın mövqeləri uyğun gəldi və boru kəmərinin tikintisi başladı. Həmin vaxt çoxları bu boru kəmərinin tikilib başa çatacağına şübhə ilə yanaşırdı. ABŞ Konqresinin bəzi üzvləri Ermənistanın kənarında qalması faktından məyus oldular və hətta BTC layihəsinə qarşı inamsızlıq yaratmağa çalışdılar. Lakin Birləşmiş Ştatların davamlı dəstəyi, beynəlxalq enerji şirkətlərinin iştirakı və Azərbaycan hökumətinin bu boru kəməri ilə bağlı ciddi öhdəçiliyi sayəsində Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəməri uğurla tikildi və 25 may 2005-ci ildə fəaliyyətə başladı.

Əsas boru kəməri ideyası Çindən Mərkəzi Asiya və Cənubi Qafqaz vasitəsilə Avropaya uzanan qədim İpək yolu Dəhlizinin bərpası üçün nəzərdə tutulan planların tərkib hissəsinə çevrildi. Avropa Birliyinin himayəsi altında İpək yolu ölkələrinin ilk geniş miqyaslı sammiti 1998-ci ildə Bakıda keçirildi. ABŞ da daxil olmaqla otuz iki ölkə bu sammitdə iştirak etdi və Avropa Qafqaz Asiya Nəqliyyat Dəhlizi (TRACECA) boyunca ticarəti asanlaşdırmaq üçün beş sənəd imzalandı.

ABŞ Konqresinin maarifləndirildiyi illər də məhsuldar olmağa başladı. Mən xoşbəxt idim ki, Konqresin Maliyyə Komitəsi 907-ci Bölməni ləğv etmək üçün razılığa gəldi. Konqresin Təyinatlar Komitəsində bu cəhdi Komitənin sədri Luizianadan olan Bob Livingston etmişdir. O həmin vaxt Konqresdə Azərbaycanın öncül müdafiəçilərindən biri idi. 1998-ci ildə sədr Livingston Azərbaycana səfər etdi və mənim ölkəmin böyük potensialının şahidi oldu. Bütövlükdə, bir çox dəyişikliklərin baş verdiyi vaxtda, Vaşinqtonda Azərbaycanı təmsil etmək maraqlı idi. Azərbaycanın Birləşmiş Ştatlardakı ilk səfiri kimi mən Azərbaycanın "tamamilə tanınmayan" ölkədən ABŞ-ın tərəfdaşı, bir neçə il sonra isə "ABŞ-ın strateji tərəfdaşı" olan ölkəyə çevrildiyi bir zamanda onun Amerikanın siyasi xəritəsi üzərinə qoyulduğunun şahidi oldum.

**Con Hopkins Universitetinin
Pol Nitşe adına Ali Beynəlxalq Araşdırmalar Məktəbinin
Mərkəzi Asiya-Qafqaz İnstitutunda Nitq.
23 oktyabr 1996-cı il**

1996-cı ildə mən bu yeni təsis edilmiş instituta dəvət olunmuş ilk məruzəçi oldum. Mənim nitqim gələcəkdə Azərbaycanın Cənubi Qafqazda oynaya biləcəyi strateji rolunu vurğuladı və diqqət, xüsusilə 1994-cü ildə enerji müqaviləsi imzalanandan sonra Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasında inkişaf edən münasibətlərə cəlb olundu.

İlk növbədə icazə verin Con Hopkins Universitetini və sizin hər birinizi yüksək səviyyəli Beynəlxalq Araşdırmalar üçün Pol Nitşe Məktəbinin yeni Mərkəzi Asiya İnstitutunun açılışı münasibətilə təbrik edim. Birləşmiş Ştatlarda digər başqa şeylər arasında mənə ən çox təsir edən özəl və universitetlərə birləşmiş xarici siyasət təhsil mərkəzləri və buradakı təhsilin müxtəlifliyi və olduqca keyfiyyətli olmasıdır. Beynəlxalq ictimaiyyətin dəstəyi Mərkəzi Asiya və Qafqaz ölkələrinin müstəqilliyi üçün mühümdür. Sizin institut kimi təhsil ocaqları bu ölkələr haqqında bilik verir və onların problemlərini diqqət mərkəzinə qoyur. Bu səbəbdən də, sizin fəaliyyətə başlamağınızdan iki gün sonra ilk məruzəçi olmağım mənim üçün xüsusilə şərəflidir.

Azərbaycan nümayəndəsinin sizin ilk məruzəçiniz olması çox məqsədəuyğundur. Çünki Azərbaycan Mərkəzi Asiyanın qapısıdır - iyirmi birinci əsrdə yeni siyasi və iqtisadi "İpək yolu"na qapıdır. Bu yeni "İpək yolu"nun başlanğıcını son vaxtların çox tərəfli müqaviləsində görmək olur. Bu müqaviləyə əsasən Mərkəzi Asiya respublikalarından əmtəələr Azərbaycan və Gürcüstan vasitəsilə Qara dənizə daşınacaqdır.

Coğrafiyasına, zəngin təbii sərvətlərinə və geosiyasi şəraitinə görə Azərbaycan növbəti iyirmi ildə beynəlxalq

siyasət və diplomatiyanın lap mərkəzində duracaqdır. Azərbaycanda baş verənlərin, mənim fikrimcə, təkəcə regiona deyil, ABŞ da daxil olmaqla bütün dünyaya uzun müddət təsiri olacaqdır.

Mən nəyə görə belə geniş şərhlər verirəm və Azərbaycanın özünə məxsusluğu nədədir? Mənim fərziyyəmi başa düşmək Azərbaycanın tarixinin və hazırkı inkişafının araşdırılması, geosiyasi şəraitin və meyillərin təhlilini tələb edir.

Tarixin böyük hissəsini kəşflər və yeni dünyaların inkişafı tutur ki, bu da yeni dünyada hakimiyyət axtaran rəqib imperiyalar arasındakı mübarizə və müharibələrlə müşayiət olunmuşdur. Amerika dörd yüz il bundan əvvəl "kəşf olunmuşdu". Britaniyalılar, fransızlar və ispanlar Amerikaya tam, yaxud qismən nəzarət etmək istədikləri bir vaxtda, yeni kəşfdən yüz il sonra ilk daimi insan məskənləri yarandı. Tədricən Yeni Dünyanın sakinləri imperiya hakimiyyətinin əsarətindən yaxa qurtarmağa qərar verdilər və nisbətən qısa müddətdə iki yüz il ərzində Amerika dünyanın yeganə heqemon dövləti kimi meydana çıxdı.

Əlbəttə, indi kəşf olunması yeni dünyalar yoxdur. Lakin imperiya əsarətindən çıxmış yeni regionlar və respublikalar var. Bunlardan ən mühümləri köhnə Şərqi Avropa bloku və keçmiş Sovet İttifaqı respublikalarıdır. Mənim fikrimcə, Şərqi Avropa dövlətlərinin siyasi və iqtisadi baxımdan Qərblə bir sırada olmaları onların tale qismətləridir. Qafqazda və Mərkəzi Asiyada növbəti geosiyasi mübarizələr başlayacaq, ümid edirik ki, bu mübarizələrdə zorakılıq olmayacaq və Azərbaycan bu hadisələrdə mühüm rol oynayacaq.

Əvvəllər qeyd elədiyimiz kimi, Azərbaycan həqiqi müstəqilliyi yalnız yeddi il yaşamışdır. Müstəqilliyin ilk iki ili I Dünya müharibəsindən sonra əldə edilmişdi və azadlığın qısa tamını 70 illik Sovet hakimiyyəti əvəz etdi. Azadlığa və müstəqilliyə olan arzular həmişə mövcud olmuşdur. Azadlıq

uğrunda mübarizələrin müasir tarixində dönüş nöqtəsi 20 yanvar 1990-cı ildə oldu. Həmin gün Sovet qoşunları Bakını işğal etdi və yüzlərlə günahsız insanı qətlə yetirdilər. Qərbdə çoxları bu hadisə haqqında bilmir. Lakin onun nəticələri 1956-cı ildə Macarıstanın Budapeşt şəhərində, 1968-ci ildə Çexoslovakiyada, Praqada baş vermiş Sovet işğalının nəticəsi ilə eyni oldu.

Müstəqilliyin son beş ilinə Sovet İttifaqının dağılması ilə əldə olundu və bu illər çətinliksiz ötürmədi. Hərbi cəhətdən olmasa da, iqtisadi və ideoloji baxımdan Azərbaycan Respublikasında hökmranlıq etmək istəyənlər çox idi. Fakt olaraq qalır ki, bu gün Baltik Dövlətlərini çıxarmaqla Azərbaycan keçmiş Sovet Respublikaları arasında yeganə dövlətdir ki, onun ərazisində xarici qoşunlar yoxdur. Biz öz pul vahidimizi və ordumuzu yaratmışıq. Biz təbii sərvətlərimizi digərlərinin əlinə verməkdən imtina etmişik. Biz Rusiya ilə yaxşı münasibətləri saxladığımız, eyni zamanda Birləşmiş Ştatlar, Qərbi Avropa, İran, Türkiyə və İsrail ilə də yaxşı əlaqələr yaratdıq. Bir çox mühüm beynəlxalq təşkilatlara üzv olduq.

Biz beş illik qısa müddətdə iki prezident və bir parlament seçkisi keçirdik. Bəzi tənqidçilər şikayət edirlər ki, Azərbaycanın demokratiyası Qərb demokratiyasına uyğun gəlmir. Lakin icazə verin xatırladım ki, Amerika 1913-cü ilə qədər senatorların birbaşa seçkisinə nail ola bilməmişdi və 1920-ci ilə qədər isə qadınların səs vermə hüququ yox idi. Müstəqilliyindən 11 il keçməsinə baxmayaraq Amerikanın Konstitusiyası qəbul edilmədiyi halda, Azərbaycanın Konstitusiyası müstəqilliyindən dörd il sonra təsdiq olunmuşdu. Bizim Konstitusiyaya xristianlar, yəhudilər və müsəlmanlar daxil olmaqla hər kəsə din azadlığı verir. Biz şəxsi və əqli mülkiyyət hüquqlarını təkmilləşdirmək üçün qanunvericilik sistemimizdə islahatlar aparırıq. Muxalifət siyasi partiyalarının və mətbuatının fəaliyyətinə icazə verilir və onlar inkişaf edirlər. Sözsüz ki, mükəmmelliyyə nail olmamışıq.

Dəyişiklik bir gecədə baş vermir, verməsi də mümkün deyildir. Lakin biz düzgün istiqamətdə irəliləyirik.

Bizim gələcək müstəqilliyimiz və demokratiyanın inkişafı üçün hal-hazırda həyata keçirilən iqtisadi islahatlardan daha mühüm heç nə ola bilməz. Biz son illərin yüksək inflyasiyasını ayda 0,4 faizədək azaltmışıq, şəxsi mülkiyyətin satılmasına imkan verən torpağın özəlləşdirilməsi haqqında mütərəqqi qanun təsdiq etmiş və həmçinin əqli mülkiyyət haqqında yeni qanun qəbul etmişik. Dünya Bankının və Beynəlxalq Valyuta Fondunun son illik iclaslarındakı iştirakım məni əmin etdi ki, Azərbaycan düzgün yoldadır.

Tarix bizə öyrədir ki, demokratiyanı saxlamağın açarı geniş orta təbəqədir. Bütün vətəndaşların sistemdə həm şəxsi azadlığı, həm də iqtisadi təhlükəsizliyi baxımından öz payı var. Azərbaycanın zəngin təbii sərvətləri, xüsusilə enerjisi vardır. Bəzi ekspertlər Azərbaycanın neft və qaz sərvətlərini Küveytinkinə bərabər tuturlar. Biz artıq Amoco, Exxon, Pennzoil, Unocal və British Petroleum şirkətlərinin daxil olduqları Qərb neft şirkətləri konsorsiumu ilə neftin istehsalına dair 8 milyard dollar dəyərində müqaviləni imzalamışıq. Digər neft müqavilələri də digər Qərb neft şirkətləri, həmçinin Rusiya, Türkiyə və İranın neft şirkətləri ilə bağlanıb.

Biz müasir demokratiya üçün vacib olan kommunikasiya, nəqliyyat və digər xidmət sahələri də daxil olmaqla infrastrukturun təkmilləşdirilməsi haqqında mühüm beynəlxalq şirkətlərlə danışıqlar aparırıq. Bu irəliləyişlər bizim bəzilərimizin ümid etdiyimizdən asta gedir, lakin biz bu işləri görmək niyyətindəyik və onları qaydasında görmək istəyirik. Qərb ölkələri mərkəzləşmiş iqtisadiyyatdan azad bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünün çətinlikləri barəsində anlayışa malik deyillər. İş və pensiya təminatı olan bir sistemdən bazarlar və fərdi təşəbbüsün hökm sürdüyü bir sistemə keçmək çox gərgindir və bu Birləşmiş Ştatlarda olduğu kimi sosial təhlükəsizlik şəbəkəsinin yardımı olmadan edilir.

Lakin biz azad bazar sisteminə doğru yolumuzdayıq və geri dönməyəcəyik.

Azərbaycan kimi kiçik bir ölkənin nəyə görə belə mühüm olması onun coğrafiyası ilə bağlıdır. Rusiya bizim şimalımızda, İran cənubumuzda, Mərkəzi Asiya respublikaları şərqdə, Xəzərin o biri sahilində, Türkiyə, Ermənistan və Gürcüstan isə qərbindədir. Tariximizin əksər hissəsi boyu biz qonşularımızın əvvəlki imperiya rejimləri dövründə onlar tərəfindən idarə olunmuşuq. Ümid edirik ki, artıq bu keçmişdə qalıbdır. Lakin bizim bütün qonşularımız Azərbaycanda baş verənlərlə hələ də maraqlanırlar.

Açıq danışaraq və heç bir rəy vermədən icazə verin bizim qonşularımızın bəzi maraqlarını qısaca nəzərinizə çatdırım.

Rusiya özünün cənub sərhədlərindən, İslam fundamentalizminin yayılması ehtimalından, Türkiyə və digər yeni müsəlman respublikaları ilə potensial ittifaqdan narahatdır. Rusiyanın həmçinin Xəzərin enerji resursları ilə bağlı iqtisadi maraqları və iddiaları var. Demək artıqdır ki, Rusiya yeni enerji boru kəmərinin Rusiyanın ərazisindən keçməsinə istəyirdi.

Türkiyə müəyyən dərəcədə Azərbaycanı və yeni Mərkəzi Asiya respublikalarını dünyəvi türk respublikalarının geniş ittifaqında təbii müttəfiqləri kimi görür. Dostcanlı Azərbaycan Türkiyənin şərq cinahında təhlükəsizliklə bağlı narahatçılığını azaldır. Türkiyə də həmçinin yeni boru kəmərinin Türkiyədən keçərək Aralıq dənizinə getməsinə istəyir. Bunun həm iqtisadi səbəbləri var, həm də Türkiyə daha çox neft tankerlərinin Bosfor Boğazına tranziti zamanı İstanbulu ətraf mühitin çirklənməsi təhlükəsindən qorumağa çalışır.

Ermənistanın, əlbəttə ki, Azərbaycanla bağlı ərazi iddiası var və bu özünü Dağlıq Qarabağın işğalında göstərir. Son zamanlar Ermənistan daxilində bəziləri boru kəmərinin onların ölkələrindən keçməsinə həm iqtisadi, həm də enerji təhlükəsizliyinə təminat baxımından maraqlarını ifadə

etməyə başlamışlar.

Burada Gürcüstanın maraqları başlıca olaraq iqtisadi maraqlardır. O yeni neft boru kəmərinin məskəni olmaq, Azərbaycan ilə ticarət və investisiya əlaqələrini artırmaq istəyir.

Beləliklə, siz Azərbaycanda baş verənlərlə olduqca çox maraqlanan üç böyük regional dövləti və iki balaca ölkəni tanıyırsınız. Tamamilə təbiidir ki, bu maraqların bəziləri bir-biri ilə ziddiyyət təşkil edir və ya təşkil edə bilər. Lakin daha mühümü, mənim nöqtəyi-nəzərimcə, onlar Azərbaycanın müstəqillik və iqtisadi rifahla bağlı özünün milli məqsədləri ilə münaqişə yarada bilərlər.

Birləşmiş Ştatlar prezidentinin işinin çətin olduğunu fikirləşənlər varsa, qoy onlar Azərbaycan prezidenti olmağın çətinliklərini də təsəvvür etməyə çalışsınlar. Prezident Əliyev nəinki müxtəlif maraqları olan bütün qonşularla yaxşı əlaqə saxlamalı, həm də müharibə nəticəsində iqtisadiyyatı dağılmış, kommunizmdən keçid dövrünü yaşayan ölkəni idarə etməlidir. Bütün bunlardan ən əsası isə yenə də Ermənistanla müharibə nəticəsində yeddi vətəndaşından birinin qaçqın olması problemidir.

Bizi Birləşmiş Ştatlara da gətirən budur. Nəyə görə Amerika minlərlə mil uzaqda yerləşən, Birləşmiş Ştatlarda kiçik diasporası olan beş il bundan əvvəl hətta heç mövcud olmayan müstəqil respublikada baş verənlərin qayğısına qalmalıdır?

Mən düşünürəm ki, siz mənim sualıma cavabı bilirsiniz. Birləşmiş Ştatlar keçmiş Sovet İttifaqı Respublikalarında demokratiyanın yayılmasının olduqca qayğısına qalır. Azərbaycanda baş verənlər Mərkəzi Asiya Respublikalarının hamısına təsir göstərə bilərdi. Dünyanın yeganə hegemon dövləti olan Birləşmiş Ştatlar, bilir ki, Qafqaz da Balkanlar kimi dəyişkən ola bilər və biz Bosniyada nə baş verdiyini bilirik. Dünyanın ən güclü iqtisadiyyatına malik amerikalılar həmçinin etibarlı, münasib qiymətli enerjinin əhəmiyyətini

də bilirlər. Nəhayət, sonuncu mühüm məsələ odur ki, Birləşmiş Ştatlar Türkiyə, Rusiya və İranda baş verənlərə güclü maraq göstərir.

Bu səbəblərdən də Birləşmiş Ştatlarla Azərbaycan arasındakı əlaqələr son üç ildə qeyri-adi dərəcədə möhkəmləndi. Prezident Əliyev prezident Klintonla iki, vitse-prezident Qorla bir görüş keçirmişdi. Mən Dövlət Departamentinə və Milli Təhlükəsizlik Şurasına demək olar ki, hər həftə gedirdim və Administrasiya ilə əlaqələrimizin inkişafından, ümumiyyətlə, məmnun idik.

Yeganə tənqidim ondan ibarətdir ki, biz Administrasiyanın Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində daha təsirli və mühüm rol oynamasını və özünün müəyyən olunmuş siyasətini ciddi ardıcılıqla yerinə yetirməsini görmək istərdik.

Azərbaycanın Konqreslə əlaqələri qənaətbəxş olmamışdır. Mənim Konqresin ayrı-ayrı üzvləri ilə görüşlərim və qarşılıqlı fəaliyyətim yaxşı olmuş, bununla belə bir çox üzvlər hətta erməni-Amerika lobbü qruplarının təkliflərinə qarşı çıxmaqda aciz görünürdülər. Bəzi üzvlər məxfi olaraq bildirirdilər ki, onlar bu təkliflərin Amerikanın maraqlarına zidd olduğunu bilirlər, lakin bu güclü lobbü qrupuna qarşı çıxa bilmirlər.

Nümayəndələr Palatası Beynəlxalq Əlaqələr üzrə Komitəsinin yüksək səviyyəli nümayəndəsi bu yaxınlarda regiona səyahət etmiş və məlumat vermişdi ki, yüksək vəzifəli erməni rəsmisinin məxfi məlumatına görə erməni-Amerika lobbü təşkilatlarının dəstəklədiyi "Anti-Türk və anti-Azərbaycan" mövqeyi Ermənistanın Türkiyə ilə yaxşı əlaqələr yaratmaq cəhdlərinə, yaxud Dağlıq Qarabağda münaqişənin həllinə kömək etmir. Yenə də məxfi olaraq həmin rəsmi şəxs demişdi ki, həm Humanitar Dəhliz Yardım Aktı, həm də 1992-ci ilin Azadlığı Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsi qeyri məhsuldar oldu.

Mənim fikrimcə, bu lobbü qrupunun fəaliyyəti açıq-aşkar

Amerikanın əleyhinədir. Ona görə ki, onların cəhdləri aydın şəkildə Birləşmiş Ştatların milli maraqlarına ziddir və demək olar ki, hər bir məlumatlı şəxs bunu bilir.

Mən etiraf edirəm ki, Konqresin fəaliyyəti ABŞ hökumətinin rəsmi mövqeyini təmsil etmir. Lakin Azərbaycanda adi insanlar bu fərqləri bilmir. Onlar tarixdən bilirlər ki, uzaq məsafələrdə dostlar qazanmaq üçün ABŞ nə qədər pullar xərcləyib. Odur ki, onlar Konqresin bizim milli qürurumuzu təhqir etdiyi, təcavüzkarı isə mükafatlandığı halda, Azərbaycanın nəyə görə Amerika ilə əlaqələrin yaxşılaşdırılması üçün belə ciddi cəhdlər göstərdiyini soruşurlar. Administrasiya 907-ci Bölmənin əleyhinə olsa da, bu hələ də Birləşmiş Ştatların qanunudur.

907-ci Bölmə, əlbəttə ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nəticəsidir. Bu müharibənin əsasında ermənilərin ərazilərini genişləndirmək arzularını durduğu halda, müharibədən region daxilində digər qüvvələr üçün "səlahiyyət" kimi başqa məqsədlərlə istifadə edilmişdi.

Qafqaz regionu uzun müddət "parçala və hökm sür" taktikası vasitəsilə iqtisadi və siyasi cəhətdən asılı vəziyyətə salınmışdır və region daxilində münaqişədən Azərbaycan həddlərində strateji dayaqları möhkəmləndirmək və iqtisadi maraqları genişləndirmək məqsədilə istifadə edəcək elementlər mövcuddur. Mən inanmıram ki, bu mütləq olaraq hər hansı bir hökumətin siyasətidir, lakin bu cür elementlərin mövcudluğuna şübhə yoxdur.

Bu yaxınlarda Azərbaycanın Xarici İşlər Naziri bəyan etmişdir ki, Rusiyanın bu yaxınlarda Dağlıq Qarabağın separatçı liderlərinin iştirakı ilə Ermənistanla birgə hərbi təlimlər keçirməsi faktı onun Rusiyanın münaqişədə vasitəçi kimi fəaliyyətinin etibarlılığını təkzib edir.

Məsələnin mühümlüyyətinə şübhə yoxdur. Bütün beynəlxalq təşkilatlar, beynəlxalq hüquq Azərbaycanın Dağlıq Qarabağın üzərində suverenliyini müdafiə edir. Heç bir ölkə Dağlıq Qarabağı müstəqil region, yaxud dövlət kimi tanımır.

Şübhə doğuran isə Birləşmiş Ştatlar və dünya ictimaiyyətinin öz inam və siyasətlərinə uyğun hərəkət edib-etməyəcəkləri məsələsidir.

Azərbaycan ciddi olaraq münaqişənin danışıqlar yolu ilə həllinin tərəfdarıdır və biz bu məqsəd istiqamətində Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı ilə işləyirik. Lakin mən məlumat verməliyəm ki, hazırkı vəziyyət ürək açan deyil. Buna səbəb ermənilərin barışmaz mövqeləri və Ermənistan hökumətini daha da "sərt" kursun tərəfdarına çevirən Ermənistanın şübhəli seçkiləridir. Biz münaqişənin sülh yolu ilə həlli üçün işləməkdə davam edəcəyik. Lakin aydın olmalıdır ki, Azərbaycan heç vaxt öz ərazi bütövlüyündə güzəştə getməyəcəkdir.

Yekun olaraq Azərbaycanda baş verənlərin dünya ictimaiyyəti, xüsusilə də Birləşmiş Ştatlar üçün mühümlüyü qaçılmazdır. Bu yeni Mərkəzi Asiya Respublikalarının da taleyinə təsir edəcəkdir. Bu əsas əhalisi müsəlmanlar olan dünyəvi respublikaların yaşaya bilib-bilməyəcəyini müəyyən edəcəkdir. Bu dünya enerji ehtiyatlarının həm əldə edilməsinə, həm də qiymətinə təsir göstərəcəkdir. Nəhayət, Azərbaycanda baş verənlər bütün regionda demokratiya və azad bazarların gələcəyini müəyyən etməyə kömək edəcəkdir.

The Wall Street Journal bazar ertəsi ön səhifəsində çap etdiyi bir məqalə qeyd etmişdi (sitat): "Qərb üçün Azərbaycanın dəyəri tufanlı Fars Körfəzindən kənarında olan başqa bir neft mənbəyidir. Qərbin neft şirkətləri üçün bu əsasən 8 milyard dollarlıq investisiya qoyulmuş 30 illik istehsal və 100 milyard dollar həcmində gəlir deməkdir. Gəlirin 80 faizini götürən Azərbaycan üçün isə dəyəri heç bir dövlətin Rusiya və İran arasında yerləşərək qoruyub saxlamağa asanlıqla müvəffəq olmadığı azadlıqdır".

Birləşmiş Ştatların hərəkət etmək üçün özünəməxsus rolu və imkanı var. Təkcə ona görə yox ki, o dünyanın yeganə hegemon dövlətidir və Amerikanın maraqları təhlükədədir,

həm də ona görə ki, coğrafi və geosiyasi şərait Azərbaycanın taleyini bütün dünya ictimaiyyəti üçün əhəmiyyətli edir.

Konqres ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinə böyük zərbə vursa da, bizim Azərbaycanla bağlı rəsmi Amerika siyasəti ilə bağlı problemimiz yoxdur. Əksər hallarda bu siyasət cəhd və qayğı ilə həyata keçirilir. Bizim əsl problemimiz Dağlıq Qarabağ kimi məsələlərdə ardıcılığın və siyasi iradənin çatışmazlığıdır. Biz Bosniyada Amerika liderliyə başlayan dan sonra nə baş verdiyini gördük və biz bu liderliyin Azərbaycanda da həyata keçirilməsini arzulayırıq. Ümid edirəm ki, Amerika da seçkilər başa çatan kimi bu məsələlər ehtiyac duyulan və layiq olduğu müvafiq diqqəti alacaqdır.

Azərbaycana həsr edilmiş Konfransda çıxış

ABŞ-Azərbaycan Ticarət Palatası

18 fevral 1997-ci il.

ABŞ-Azərbaycan Ticarət Palatasının təşkil etdiyi Azərbaycana həsr edilən konfransda iştirak etmək olduqca xoşdur. Düz on iki gün əvvəl Azərbaycanın Birləşmiş Ştatlarda ilk səfiri kimi Dallas Hava Limanına enməyimin dörd illiyini qeyd etdim. Dövlət Departamentindən görüşdüyüm ilk rəsmi şəxs, indi mənim ölkəmdə səfir olan Riç Kozlariç oldu. Bu gün onunla birgə bu konfransda iştirak etməyimdən çox məmnunam.

Lakin mən həm də xatırlayıram ki, o vaxt rəsmi Vaşinqtonda demək olar ki, Azərbaycan haqqında biliyi və anlayışı olan heç bir adam tapmadım. Kapitolidəki insanların əksəriyyəti Azərbaycan haqqında heç vaxt eşitməmişdilər. Hətta xarici siyasət mərkəzləri bir sıra məşhur istisnalarla, Azərbaycanın keçmiş Sovet Respublikası olması faktından başqa çox az şey bilirdilər.

Biz amerikalılara Azərbaycanı tanıtmay üçün çox, olduqca çox işlədik. Lakin mən etiraf etməliyəm ki, ilk il Amerika rəsmilərinin diqqətini Azərbaycana çəkmək çox çətin oldu. Konqres üzvlərinin diqqətini cəlb etmək isə demək olar ki,

qeyri-mümkün idi. Bununla belə biz tədricən böyük uğurlu addımlar atdıq.

ABŞ Administrasiyası ilə işləmək daha asan idi. Klinton Administrasiyası Azərbaycanın müstəqilliyinin önəmini və onun yeni Mərkəzi Asiya respublikalarına qapı olmasını çox tez başa düşdü. Administrasiya lap başlanğıcından bizi dəstəkləyirdi. Lakin onların prioritetlər siyahısında çox yuxarı yerdə deyildik. Buna səbəb yəqin ki, ərazimizdə nüvə silahının olmaması idi.

Konqres başqa bir məsələ idi. Konqres üzvləri başqa işlərlə həddindən artıq məşğul idilər. Onlar Azərbaycana yalnız etnik lobbi qruplarının təzyiqi ilə bu və ya digər sanksiya tətbiq etmək məsələsi gələndə diqqət yetirirdilər. Bu sanksiyalardan ən pisi Azadlığı Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsidir.

Lakin həqiqət üzə çıxır və inkişaf baş verirdi və mən bir neçə əsas faktorlardakı dəyişikliyi qeyd edirəm:

- 1) Birincisi mənim Amerikanın əsas instinkti - azadlığın, demokratiyanın və müstəqilliyin dəstəklənməsi instinkti adlandırdığım faktordur. Əksər amerikalılar mənim ölkəm haqqında çox bilməsələr də, onlar azad və müstəqil olmaq arzumuzu doğrudan da başa düşürlər. Mən inanıram ki, Amerika xalqı bir xalqın digəri üzərində nəzarətini və hakimiyyətini xoşlamırlar. Bu səbəbdən də mən amerikalıların Azərbaycanın daimi müstəqilliyini çox gözəl qəbul etdikləri qənaətinə gəlmişəm. Mənim 150-dən çox Konqres üzvü ilə şəxsi görüşlərim bunu sübut etmişdir.
- 2) Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasındakı münasibətlərdə ikinci dönüş nöqtəsi Azərbaycan Qərb şirkətləri ilə 1994-cü ilin sentyabr ayında 8 milyard dollarlıq neft müqaviləsi imzalayanda oldu. Bu müqavilənin

hazırlanması uzun çəkdi və çoxları bunun baş verəcəyinə şübhə ilə yanaşdığı bir vaxtda prezident Əliyevin siyasi gücü bunu reallaşdırdı və bir çox neft şirkətləri nəzərə çarpacaq daxili və xarici müqavimət qarşısında bu cür qətiyyətli hərəkəti qiymətləndirdiklərini bildirdilər.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında dəyəri 15 milyard dollar olan beş neft müqaviləsi imzalanmışdır. Daha heç bir problem yoxdur. Tezliklə olduqca böyük həcmdə neft Azərbaycandan dünyanın digər yerlərinə axacaqdır.

ABŞ-Azərbaycan əlaqələri baxımından müqavilələrin əhəmiyyəti şişirdilə bilməz. Birinci dəfə idi ki, amerikalıların həm buraya cəlb olunmuş şirkətlərinə görə, həm də bütün sənayeləşmiş dünyaya etibarlı, münasib qiymətlərlə neftin çatdırılması potensialına görə Azərbaycanın gələcəyi ilə bağlı birbaşa iqtisadi və siyasi maraqları var idi.

Enerji istehsalı layihələrinin bir faydası o oldu ki, təxminən minlərlə amerikalı və avropalı biznesmenlər, kişilər və qadınlar Bakıya və Azərbaycana səfər etdilər. Biz səfirliyimizin konsulluq şöbəsi vasitəsilə bu faktın şahidi olmuşuq. Mən çox inanıram ki, Azərbaycanı ziyarət edən hər kəs buranı bizim problem və potensialımızı başa düşərək və ürəklərində bizim insanlara qarşı mehəbbətlə tərk edirlər.

- 3) ABŞ-Azərbaycan əlaqələrinin gələcəyi barəsində olduqca optimist olmağımın üçüncü səbəbi odur ki, bizim coğrafi mövqeyimiz Azərbaycanın diqqətdən kənar qala bilməyəcəyinə diktə edir. Biz regionun 3 böyük

dövləti ilə əhatə olunmuşuq - Rusiya, Türkiyə və İran. Biz Şərqlə Qərbin kəsişməsindəyik. Mən inanıram ki, Azərbaycanda baş verənlər Mərkəzi Asiya və keçmiş Sovet İttifaqı respublikalarında baş verənlərə böyük təsir göstərəcəkdir.

Bildiyiniz kimi, Baltik dövlətlərindən sonra biz keçmiş Sovet İttifaqında yeganə respublikayıq ki, torpaqlarımızda xarici qoşunlar yoxdur. Biz vəziyyəti bu cür saxlamaq istəyirik. Biz təbii sərvətlərimizi qonşularımızla birgə mehriban şəraitdə istifadə etməyə hazırıq. Lakin bu halda onların bizim daxili qərarlarımıza qarışmaları və bizə nəzarət etmələri yol verilməzdir.

Amerika siyasətçiləri bunu həmişə məntiqlə başa düşmüşlər. Lakin indi enerji istehsal layihələri reallaşmağa başladığı halda Azərbaycana ayrılan diqqət yeni və daha böyük əhəmiyyət qazanmışdır. Bu artıq nəzəriyyə deyil, sürətlə dəyişən reallıqdır.

Bu enerji layihələri təkcə maliyyə maraqları ilə bağlı deyil. Onlar bundan daha çox əhəmiyyət kəsb edirlər. Bu enerji layihələrindən gələn gəlir Azərbaycanda infrastrukturun müasir kommunikasiya, daha yaxşı magistral yollar, daha böyük və daha təhlükəsiz hava limanları, amerikalıların əhəmiyyətli hesab etdikləri digər şeylərin tikintisində istifadə olunacaqdır.

Bu bizə təhsil sistemimizi inkişaf etdirməyə, sənayemizi özəlləşdirməyə, insanlarımızı yeni və daha yaxşı işlərlə təmin etməyə imkan verəcəkdir. Biz səhiyyə sistemimizin bərpadə hala düşmüş sahələrini bərpa edə biləcəkdir, Azərbaycana qarşı müxtəlif erməni təcavüz aktları nəticəsində yaranmış bir milyondan çox qaçqınımıza lazımı qayğı göstərə biləcəyik.

Qısa desək, bu neft layihələri Azərbaycanı uzun müddət axtardığı və nəhayət əldə etdiyi müstəqilliyini qoruyub saxlamaq üçün vacib olan vasitələrlə təmin edəcəkdir.

Mən məmnuniyyətlə bildirirəm ki, bizim Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondu ilə əməkdaşlığımız bu məqsədlərə çatdırmaqda kömək edir. Bu təşkilatlar tərəfindən maliyyələşdirilən layihələr makroiqtisadi sabitlik gətirmiş və iqtisadi inkişafın artıq ilk əlamətləri görünür. Artıq enerji sektorundan kənarında get-gedə daha çox biznes sahələri Bakıya yol tapırlar. Hər dəfə Bakıya gəndə böyük müsbət dəyişikliklərin şahidi oluram.

Prezident Əliyev artıq iki dəfə prezident Klintonla görüşmüşdür. Onun həmçinin vitse-prezident Qorla da bir neçə görüşü olmuş və lap bu yaxınlarda Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının Lissabon samitində də görüşmüşlər. Dövlət katibi Madlen Olbrayt BMT-nin səfiri olarkən Azərbaycana səfər etmişdir.

Dayanıb düşünəndə son dörd ildə baş verən dəyişikliklərin heyranedicini olduğunu görürəm. Zbiqnev Bzejnski, Cim Beyker, Henri Kissincer, Lloyd Bentsen, senatorlar Börd, Stivens, Luqar, Mirkovski və digərləri kimi görkəmli amerikalılar Azərbaycanın azadlığına və müstəqilliyinə şəxsi maraq göstərmişlər. Mən prezident Klintonla hər dəfə müxtəlif tədbirlərdə görüşəndə, o həmişə bizim məsələlər ilə bağlı məlumatlı olur. Eyni şeyi də vitse-prezident Qor barəsində də demək olar.

Lakin, icazə verin çıxışımı xəbərdarlıqla başa çatdırım. Burada olanların əksəriyyətinin ABŞ və Azərbaycan münasibətlərinin mühüm olduğuna çox inandıqları və əlaqələrin olduqca inkişaf etdiyi halda hələ də öhdəsindən gəlmədiyimiz böyük bir maneə var - Konqresin Azərbaycan üzərinə qoyduğu qadağa - 907-ci Bölmə.

The Washington Post keçən həftə baş məqaləsində göstərmişdi ki, xarici yardım Amerikanın xarici siyasətində əsas vasitədir və bu azad bazarlar, demokratiya və insan hüquqlarını yaymaq üçün istifadə olunmalıdır. Azərbaycana gəlincə isə ABŞ hökumətinə Konqres azad bazarlar, insan hüquqları və demokratiyanı yaymaq işində qadağa qoymuş-

dur.

Bu məhdudiyyətlər ölkələrimiz arasındakı münasibətləri çox korlayır. Çünki 907-ci Bölməyə Azərbaycanda bizim müstəqilliyimizə, milli qürurumuza və suveren millət kimi ləyaqətimizə qarşı qəsdən edilmiş təhqir kimi baxırlar.

Buna azərbaycanlıların hərbi yolla Azərbaycanın 20 faiz torpaqlarını işğal edən Ermənistanın Birləşmiş Ştatlardan (İsraildən sonra) adambaşına ən çox yardım almasını öyrənməsi xüsusi təsir edir.

Bizim Amerika biznesmenlərini Azərbaycana milyardlarla dollar qazanmağa dəvət etdiyimiz bir vaxtda Konqres Amerikanın Azərbaycanla normal münasibətlər qurmamasına təkid edir. Bu Amerikanın xarici siyasətinin tamamilə təhrif olunmasıdır və çoxları inanır ki, bu bütün amerikalıların ən yaxşı maraqlarına ziddir.

Beləliklə, mən sizin hamınızı bacardığımı kimi bu dəhşətli qanunun ləğvinə kömək etməyə çağırıram. Çünki yalnız bu qanun ləğv olunandan sonra biz müttəfiqlər arasında tam əlaqələr yarada biləcəyik.

ABŞ-Azərbaycan Ticarət Palatası tərəfindən təşkil olunan bu və bunun kimi digər konfranslar ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinin gələcəyində böyük rol oynayacaqlar. Hökumətimiz adından icazə verin, sizin bu mühüm toplantıda iştirakınızı qiymətləndirdiyimizi bildirim. Mən ümid edirəm ki, siz bu toplantını Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasındakı dostluğun inkişafına xidmət etmək üçün yeni qüvvə ilə tərk edəcəksiniz.

**"Keçid iqtisadiyyatı" adlı Konfransda çıxış
ABŞ-Azərbaycan Ticarət Palatası
21 may 1997-ci il.**

1995-ci ildən bəri Azərbaycan öz iqtisadiyyatını bərpa etməyə başladı. İqtisadi və siyasi sabitlik Azərbaycana mühüm xarici investisiyaları cəlb etmək və regional enerji layihələri olan Bakı-Supsa və Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru kəmərləri ilə gələcəyə doğru irəliləmək üçün mühüm idi. Aşağıdakı çıxış 1994-cü ildən bəri ölkədəki iqtisadi və siyasi vəziyyətin necə dramatik dəyişdiyindən bəhs edir.

Azərbaycanın iqtisadi statusu və gələcək inkişafına nəzər salan onun geosiyasi reallıqlarına və hökumət sabitliyinə əhəmiyyət verməyə bilməz. Bu faktı beynəlxalq biznesmenlər, bu gün bu auditoriyada olanlar da daxil olmaqla yaxşı bilirlər. İcazə verin mən əvvəlcə hökumət sabitliyindən danışım, sonra geosiyasi amillərə toxunacağam.

Mən 1993-1994-cü illərdə Amerika neft şirkətləri rəsmiləri ilə olan söhbətləri çox yaxşı xatırlayıram. Onlar hökumətin qeyri-sabitliyindən narahat idilər və demək artıqdır ki, gələcəyi şübhə altında olan ölkəyə investisiya qoymağa tərəddüd edirdilər. Bir çox biznesmenlər "gözləmə" mövqeyini seçdilər.

Bununla belə Azərbaycan hətta ən skeptik mövqedə olanları da təəccübləndirdi. 1993-cü ilin xaos dövründə Heydər Əliyev əvvəlcə konstitusiyaya müvafiq olaraq təyinatla, sonra isə birbaşa seçki vasitəsilə prezident seçildi. Biz Ermənistanla müharibədə atəşkəsə razılaşdıq. Parlament bazar iqtisadiyyatına keçmək üçün qanun layihələrini ciddi şəkildə nəzərdən keçirməyə başladı. İlk böyük neft müqaviləsinin son danışıqları başlamışdı. Prezident Əliyevin liderliyi ilə Azərbaycan müstəqilliyə, qonşularla yaxşı münasibətlərə, Qərblə əməkdaşlığa, Birləşmiş Ştatlarla sıx əlaqələrə əsaslanan xarici siyasətini formalaşdırmağa başladı.

Birləşmiş Ştatlar, Qərbi Avropa, Rusiya, Türkiyə və İranın neft şirkətləri ilə 17 milyard dollarlıq müqavilələr imzalandı. Vaxtaşırı baş verən etirazlara baxmayaraq bu neft müqavilələrinin heç biri pozulmadı və demək olar ki, cədvəl üzrə irəliləyirdilər. Biz qonşularımızın əksəriyyəti ilə iqtisadi əməkdaşlıq haqqında müqavilələr imzalamışıq və Beynəlxalq Millətlər Təşkilatı, Dünya Bankı, Ex-Im Bank və digər beynəlxalq təşkilatların tam üzvləriyik. Biz öz pul vahidimizi - manatı - təqdim etmişik və bu çox az inflyasiya ilə sabitdir. Biz tam olmasa da, xeyli dərəcədə kənar qrupların Azərbaycanın daxili siyasətinə təsirini xeyli azaltmışıq.

Bütün bunların nəticəsində beynəlxalq biznes təşkilatlarında Azərbaycana inam var və onlar yaxınlaşan iqtisadi inkişafda iştirak etmək üçün dəstə-dəstə Bakıya axışırlar. Əgər biznesmenlər hökumətin qeyri-sabit olduğunu düşünsəydilər, Azərbaycana gəlməzdilər.

Təvazökarlıqdan uzaq olsa da, mən inanıram ki, Azərbaycan nisbətən qısa müddət ərzində böyük işlərə nail olmuşdur. Bu gün burada olan və on il, bəlkə də daha çox müddətdə gündəlik bu problemlərlə yaşayan insanlar bunu xüsusilə görürlər. Lakin reallıq ondan ibarətdir ki, biz xaosdan sabitliyə yalnız dörd il ərzində nail olmuşuq. Zənnimcə bu böyük nailiyyətdir və bu yalnız başlanğıcdır.

İndi, icazə verin geosiyasi reallığa keçim. Bu, investisiya qoyuluşunda daxili sabitlik qədər əhəmiyyətlidir. Bir çox problemlər qalmaqdadır. Onlardan ən vacibi Ermənistanla müharibənin həllidir. Bu zaman qaçqınlar öz evlərinə qayıdacaq və Ermənistanla Azərbaycan arasında normal ticarət əlaqələri yenidən başlaya bilər, biz erməni qonşularımızla sülh şəraitində yaşaya bilərik. Bu iqtisadi sabitliyi və inkişafı qoruyub saxlamağın açarıdır. Təəssüf ki, Ermənistan Respublikasının son hərəkətləri bizim sülh arzularımızla üst-üstə düşmür. Mən 3 pozucu hadisəni qeyd edirəm.

(1) Biz bu yaxınlarda öyrəndik ki, Ermənistan

Rusiyadan təxminən bir milyard dollarlıq silah almış və onlar silahı Azərbaycan torpaqlarının işğalı ilə nəticələnən təcavüzkar əməliyyatları zamanı almağa başlamışlar. Bu silahların çoxu Ermənistandan Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqlarına daşınmışdı. Bu, regionda hərbi tarazlığı pozmuş və hökumətlərin, beynəlxalq ictimaiyyətin əks-təsirini doğurmuşdur. Prezident Yeltsin, o cümlədən də Birləşmiş Ştatlar senatı araşdırma aparmışdı. Olduqca böyük miqdarda silah gətirilməsindən narahat olan Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan ölkəmizin ərazisində yerləşən xarici qoşunlar və respublikamızın ərazi bütövlüyü ilə əlaqədar birgə bəyanat verdilər.

- (2) Keçən ilin yanvarında, Lissabonda Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının (ATƏT) 54 üzvü Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həlli üzrə danışıqların əsaslanacağı prinsiplər haqqında bəyanatı nəzərdən keçirdi. Əlli dörd dövlət arasında yalnız Ermənistan bu prinsipləri dəstəkləmədi, çünki Ermənistan Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təsdiq etmək arzusunda deyildi. Bu mövqeyin nəticəsi dünya ictimaiyyətində Ermənistanın mövqeyini artırmaq olmadı, daha çox bu mövqe yalnız onun dünya ictimaiyyətindən təcrid olunmasına gətirib çıxardı. Aprel ayında Ermənistan Avropa Şurasının Parlament Assambleyasında da eyni səhvə yol verdi.
- (3) Nəhayət, Ermənistan Dağlıq Qarabağın separatçı elementlərinin sərt kurs tərəfdarı olan lideri Robert Köçaryanı baş nazir təyin etdi. Sülh prosesinə təsir edəcək adam təyin etmək

əvəzinə Ermənistan daima Yerevanda hadisələrə nəzarət etdiyi güman edilən ifrat millətçiləri irəli çəkdi. Bu adamlar sülh yaratmağa yox, müharibəyə üstünlük verəcəklər. Onlar danışıqlar əvəzinə təcavüz tətbiq edəcək, yeni tarix yaratmaq əvəzinə səfehçəsinə geriye, tarixin çöküntülərinə qayıdacaqlar.

Bu faktlara baxmayaraq, mən həm Azərbaycanın gələcəyi, həm onun iqtisadi inkişaf potensialı, həm də hətta münaqişənin həlli ilə bağlı həmişə olduğundan daha optimistəm. Siz mənim münaqişənin həlli ilə bağlı nəyə görə optimist olduğumu soruşa bilərsiniz. Sadə bir səbəbə görə - tarix və faktlar erməni ekstremistlərinin tərəfində deyildir.

İyirmi birinci əsr tarixi təcavüzün tərəfində ola bilməz; tarix bir milyon qaçqın yaradıb və sonra özünü qurban kimi təqdim edənləri dəstəkləməyəcək və tarix keçmişlə yaşayan, lakin keçmişindən dərs almayanlara xoş münasibətdə olmayacaq.

Daxili sabitlik kimi, geosiyasi reallıq da olduqca yaxşılaşmışdır. Mən inanıram ki, Azərbaycanın müstəqilliyi daimiliyə nail olub. Bizim regiondakı strateji rolumuz, ümumdünya miqyasında qəbul olunmuşdur. Ermənistandan başqa bütün qonşularımız bizimlə düşmənlər, sərt rəqiblər kimi deyil, yoldaşlar, əməkdaşlar kimi rəftar etməyə başlayıblar. Bundan əlavə ABŞ-Azərbaycan ikitərəfli əlaqələri də həmçinin inkişaf edir. Dəfələrlə dediyim kimi amerikalıların bunu xoşlayıb xoşlamamağından asılı olmayaraq ABŞ dünyanın yeganə qüdrətli dövlətidir. Ölkənin bu rolu ona olduqca böyük məsuliyyət və imkanlar gətirir.

Elə keçən ay, nə qədər irəliləyişə nail olduğumuzun və hər şeyin necə dəyişdiyinin əlamətlərinin şahidi olduq. Bazar ertəsi Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan Azərbaycanın müstəqilliyini təsdiq edən və onun torpağında xarici qoşunların bazarlarının yerləşdirilməsinin qarşısını almaq üçün

birgə bəyanat qəbul etdilər. Çərşənbə axşamı baş nazir Artur Rəzizadə vitse-prezident Qorla görüşəcəkdir. İki həftə əvvəl Nümayəndələr Palatasının Beynəlxalq Münasibətlər Komitəsi Azərbaycanın suverenliyini pozmaq üçün işlənmiş bir düzəlişi və humanitar yardımını kəsmək üçün işlənmiş başqa bir düzəlişi rədd etdi. Bir həftə əvvəl Senat Ermənistanı qeyri-qanuni silah daşınmasının araşdırılmasını tələb edən qərar qəbul etdi. Və nəhayət, prezident Klinton prezident Əliyevi yayın axırlarında Ağ Evə dəvət etdi.

Əlbəttə ki, problemlər qalmaqdadır. Azadlığı Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsi qərəzli qanunvericilik aktı olaraq qalır və daimi ziddiyyət mənbəyidir. Şübhəsiz ki, erməni lob-bisi Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasındakı yaxşı əlaqələri pozmaq cəhdlərini davam etdirəcəklər.

Lakin get-gedə daha çox amerikalılar keçmişə deyil, gələcəyə baxırlar. Onlar yeni imkanları əldən vermək yox, istifadə etmək istəyirlər. Onlar yeni düşmən yox, yeni dostlar əldə etməyə inanırlar. Onlar inanırlar ki, gələcək münaqişədə deyil, ticarətdədir. Təbii ki, onların fikirlərinə mən də şərəkəm.

Mən əksər amerikalıların optimist olduqlarının şahidi oldum və yəqin ki, mən də o optimizmdən bir qədər götürmüşəm. Lakin mən Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasındakı parlaq və daha da yaxşılaşan gələcəyi görürəm. Bu gələcək Amerika biznesi və istehlakçıları və bütün Azərbaycan xalqı üçün parlaqdır.

Beynəlxalq Anlaşma Üzrə

Biznes Şurasının toplantısından qeydlər 29 fevral 2000-ci il.

Bu gün burada olmaq mənim üçün xoşdur. Burada toplaşan insanlara baxanda, Azərbaycanın iqtisadi inkişafı ilə bağlı sizə nə isə yeni bir məsələ haqqında danışacağıma ciddi şübhə edirəm. Mən hiss edirəm ki, sizin hamınız mənim ölkəmin iqtisadi genezisi barəsində mükəmməl bilərsiniz. Odur ki, icazə verin təklif edirəm ki, mənim çox qısa qeydlərimdən sonra birgə geniş sual-cavab sessiyasına başlayaq.

Bildiyiniz kimi, Azərbaycan Respublikası ardıcıl iqtisadi və siyasi islahatlar yolunu davam etdirmişdir. Biz son beş ildə iqtisadi sahədə qazandığımız nəzərə çarpacaq nailiyyətlərlə birgə inkişafımızı ölkəmizin müstəqilliyi və suverenliyinin gücləndirilməsinə yönəlmişik. İcazə verin Azərbaycan iqtisadiyyatındakı ən heyranedicə nəticələri qeyd edirəm. 1994-cü ildə 1600 faizə qalxmış inflyasiya 1997-ci ildə tədricən azalaraq artıq 3,7 faizə çatmışdı. İndi inflyasiya 0-a bərabərdir (BVF - nun göstərdiyinə görə Azərbaycan üçün illik 2-5 faiz inflyasiya normal olar).

Azərbaycanın pul vahidi olan manatın dəyişmə kursu 1995-ci ildən bəri sabitdir və valyuta ehtiyatlarının məbləği 715 milyon dollara çatmışdır. 1999-cu ildə ümumi daxili məhsul 7,4 faiz artmış və təxminən 4 milyard dollara çatmışdır. Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, ÜDM-in 32 faizindən çoxunun sənaye və tikinti, 22 faizini kənd təsərrüfatı, 14,5 faizini nəqliyyat, kommunikasiya və infrastruktur və 5,1 faizini ticarət və xidmətlər sektoru təşkil edir.

İcazə verin ölkəmin iqtisadi transformasiyasında xüsusilə maraqlı olan iki sahəni qeyd edirəm.

Birincisi, 1996-cı ildən bəri uğurla inkişaf edən özəlləşdirmədir. Bunun sayəsində 22 mindən çox kiçik və təxminən 1100 orta və böyük biznes sahələri özəlləşdirilmişdir və Azərbaycan hökumətinin üstün prioriteti

olmaqda davam edir.

İkincisi, Torpaq İslahatı haqqında qanuna əsaslanaraq özəl mülkiyyət üçün nəzərdə tutulmuş 1,3 milyon hektar ərazinin 95 faizdən çoxu artıq paylanmış və 770 min ailə torpaq sahiblərinə çevrilmişlər.

Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatında yerinə gəldikdə isə mən vurğulamaq istərdim ki, 1994-cü ildə 54 ölkə ilə ticarət əlaqələri olan Azərbaycanın hal-hazırda təxminən yüz ölkə ilə kommərsiya əlaqələri vardır. 1994-cü ildən bəri ilk dəfə ölkəmin xarici ticarət balansını passiv olmuşdur. Bu da neft layihələri üçün avadanlıq və maşınların alınması ilə izah oluna bilər. Rusiya, MDB ölkələri və həmçinin İran kimi ənənəvi ticarət partnyorlarımızdan başqa biz Qərblə fəal ticarət əlaqələrinə nail oluruq. Burada Türkiyə (1999-cu ilin 11 ayında 190 milyon dollardan çox), ABŞ (təxminən 88 milyon dollar) və Birləşmiş Krallıqlar (70 milyon dollardan çox) bizim ən böyük əməkdaşlarımızdır.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan iqtisadiyyatına, o cümlədən qaz və neft sektoruna investisiya qoyuluşu davam etmiş və Xəzər dənizinə, o cümlədən də mənim ölkəmə ilkin dövrdə olan marağın başa çatdığı haqqında bəyanatlara baxmayaraq bu investisiya 1999-cu ilin ilk doqquz ayında 800 milyon dollardan çox olmuşdur.

Sizin hamınız neft və qaz istehsalının əhəmiyyətini çox yaxşı bilirsiniz və həm də onun istehsalı və nəqlinin mənim ölkəmdə necə edildiyindən də xəbəriniz var. Odur ki, mən bilərəkdən ümumiyyətlə iqtisadi məsələlər, o cümlədən də qeyri-enerji sektoru üzərində dayanmaq istəyirəm. Belə ki, mən bu sahədəki inkişafı təsvir edəcək son rəqəmləri nəzərinizə çatdırmaya bilmərəm. 2000-ci ilin yanvarında 119 min tondan çox Azərbaycan nefti Bakı-Novorossiysk boru kəməri vasitəsilə nəql edilmişdir. Ümumi qazma planı - 111,2 faiz səviyyəsində başa çatdırılmış və bu dövr üçün əvvəlcədən planlaşdırıldığından üç min futdan artıq qazma işi aparılmışdır.

Mən qısa çıxışımı başa çatdıraraq bildirmək istəyirəm ki, Azərbaycan nəinki islahatları uğurla, eyni zamanda Beynəlxalq Valyuta Fondunun tövsiyələrinə tam uyğun olaraq yerinə yetirir. Beynəlxalq Valyuta Fondu son zamanlar mənim ölkəmdə özəlləşdirmə, idarəetmə, təlimlər və s. də daxil olmaqla, kənd təsərrüfatının inkişafına, o cümlədən, Azərbaycan hökuməti tərəfindən həyata keçirilən valyuta siyasətinə xüsusi diqqət ayırır. BVF-nun son aylarda Azərbaycana gələn missiyaları göstərmişlər ki, ölkəmizdə nəzərəcərpacaq irəliləyiş var və nailiyyətlərimiz mühümdür.

**"Qlobal Neft və Qaz Sənayesinin Problemi:
Rəqabət, Kommərşiyalaşdırma, Özəlləşdirmə"
Corc Vaşinqton Universitetindəki çıxış
13 oktyabr 1998-ci il.**

Bu gün bura Azərbaycanın neft və qaz sənayesinin üzlaşdıyı problemləri müzakirə etmək üçün dəvət olunmağımdan çox məmnunam. Bu mühüm konfransı təşkil etdiyi üçün Corc Vaşinqton Universitetinə minnətdaram. Buradakı iştirakçıların təcrübə və tövsiyələrindən çox şey öyrənməyimizə ümid edirəm.

Ola bilsin ki, sizlərdən çoxu mənim Birləşmiş Ştatlarda Azərbaycanın ilk səfiri kimi fəaliyyətə başlamazdan əvvəl fizika üzrə professor olduğumu bilirsiniz. Bəzən o təcrübəm mənim diplomat işimdə köməyimə çatır. Azərbaycan haqqında keçən həftəsonu *Washington Post* və *New York Times* qəzetlərində gedən son məqalələr mənə çox vaxt fizikada başa düşülməyən və qeyri-müəyyənlik prinsipi adlanan bir ideyanı xatırlatdı. Qeyri-müəyyənlik prinsipinə əsasən hissəciyin sürətini müşahidə etməyə daha yaxınlaşdıqca onun vəziyyətini ölçməkdən daha da uzaqlaşırız və əksinə.

Başqa sözlə, təsadüfə müşahidəçi üçün "qeyri-müəyyənlik" Azərbaycanın müstəqilliyinin ilkin illərində dövlət quruculuğu prosesinin uğurlu təsviri kimi görünə bilər.

İstənilən əsas islahat hərəkatında müəyyən qədər qeyri-müəyyənlik və çevriliş gözlənilə bilər. Bu səbəbdən də qeyri-müəyyənlik prinsipi bu gün Azərbaycanda baş verənlər üçün əla metafora ola bilər. Siyasi və iqtisadi transformasiyaları, xüsusilə onlar sürətlə baş verdikdə ölçmək çətinidir. Dəyişikliklər sürətlə olduqca onların yerini vaxtında müəyyən etmək çətin olur. Azərbaycanda bu gün baş verən dəyişikliklərin təsirini müəyyən etmək çətin ola bilər. Lakin həqiqətdə yeni demokratik qaydalar və iqtisadi islahatın qəbul ediləcək nümunələri meydana gəlməkdədir.

Sovet İttifaqının dağılmasından sonra Azərbaycan öz müstəqilliyini bəyan etdi və 1991-ci ildə demokratik respublika yarandı. Rusiya, İran və Türkiyə ilə həmsərhəd olan ölkəmiz başlanğıcdan ciddi çətinliklərlə üzləşdi.

Sovet İttifaqının süqutu və Ermənistanla müharibə Azərbaycan iqtisadiyyatının tənəzzülə uğramasına səbəb oldu. 1991 və 1995-ci illər arasında ÜDM 60 faiz aşağı düşdü, yüksək inflyasiya gəlirləri dağıdırdı və beynəlxalq ehtiyatlar demək olar ki tükənmişdi.

Bu çətinliklərə baxmayaraq, Azərbaycan hökuməti müstəqilliyindən dərhal sonra özəlləşdirmə təşəbbüsünü irəli sürdü. 1992-ci ildə Dövlət Əmlak Komitəsi yaradıldı və 1993-cü ildə Dövlət Əmlakının Özəlləşdirilməsi haqqında Qanun təsdiq olundu.

1995-ci il üçün Azərbaycan Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) ilə birgə geniş sabitləşdirmə proqramına başladı. Xarici kapitalı cəlb etmək üçün maliyyə və kredit siyasətləri möhkəmləndirildi, struktur islahatları təqdim edildi və xarici investisiya qaydaları dəyişdirildi.

Bunların və digər iqtisadi islahatların nəticəsi olaraq 1996-cı ilə qədər ölkə başlıca sənayelərin özəlləşdirilməsi də daxil olmaqla bazar iqtisadiyyatına daha inamlı keçid etmək üçün tarazlaşdırılmış vəziyyətdə idi.

Azərbaycanın neft və qaz ehtiyatları bu keçidin mərkəzində durur. Təsdiq edilmiş ümumi neft ehtiyatları 9-

11 milyard barel miqdarında müəyyən edilmişdir, potensial ehtiyatlar isə bu məbləğdən dəfələrlə çoxdur. Xarici investisiya bu sahəni yenidən canlandırmağa kömək etdi və bu ilin ilk altı ayı ərzində güclü inkişafa səbəb oldu. Azərbaycan iqtisadiyyatında ümumi kapital investisiyası keçən il ərzində 58 faiz artdı.

Birbaşa xarici investisiyanın belə yüksək səviyyəsi islahat proqramının və onun davamlı yerinə yetirilməsinin özəl sektor tərəfindən dəstəklənməsinin nişanəsidir.

İyul ayında prezident Əliyev dənizdəki neft yataqları üçün 3 yeni hasilatın pay bölgüsü sazişini imzaladı. Bu sazişlər Azərbaycanda əməkdaş olan BP və Statoil, Birləşmiş Krallığın Monument şirkəti, Birləşmiş Ştatlardan Amoco şirkəti, Central Fuel Company (Rusiya), Fransa, İtaliya, Norveç, Yaponiya və digər ölkələrdən olan neft şirkətlərini cəlb etdi.

Bu sazişlər bu günədək imzalanmış və ümumi hesablanmış dəyəri 40 milyard dollardan artıq olan hasilatın pay bölgüsü sazişlərinin sayını 15-ə çatdırır.

1999-cu il üçün proqnoz müsbət olaraq qalır. Əsas Qərb konsorsiumu, Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Konsorsiumu (ABƏK) daha çox quyu işə saldıqca və kiçik birgə müəssisələr istismara investisiya qoyduqca neft sektoru inkişaf etməkdə davam edəcək. Gözləniləni kimi 1999-cu ildə neftin qiyməti əvvəlki vəziyyətinə qayıdanda neft istehsalı çox güman ki, hazırkı səviyyədən yuxarı qalxacaqdır.

Bundan başqa, Xəzər hövzəsindən Qərb bazarlarına neft və qazın böyük hissəsini daşıyacaq Əsas İxrac Boru kəmərinin marşrutu barəsində yekun qərar növbəti bir neçə həftə ərzində məlum olacaqdır. Bu tikinti işlərini başlamağa və iri kapital axını yaratmağa imkan verəcəkdir.

Birinin də Rusiyadan keçməsi nəzərdə tutulan bir neçə boru kəmərinin olacağı gözlənilir; bununla belə Azərbaycan hökuməti inanır ki, Əsas İxrac Boru kəməri Gürcüstan və

Türkiyədən keçərək Aralıq dənizi sahillərinə çıxmalıdır. Azərbaycan və Birləşmiş Ştatlar Bakıdan Türkiyənin Aralıq dənizi sahillərinə, Ceyhana gedən bu marşrutun tərəfindəirlər. Bizim fikrimizcə bu marşrut Azərbaycanın iqtisadi gələcəyini, o cümlədən də Qərbin enerji maraqlarını qoruyacaqdır. Bütün digər alternativlər neftin qonşu Rusiya, Ukrayna, yaxud da İran vasitəsilə daşınmasını nəzərdə tutur.

Bundan əlavə, əsas boru kəməri qədim İpək Yolu ticarət dəhlizinin bərpası və müasirləşdirilməsi işinin bir hissəsidir. Keçən ay Azərbaycanda müasir İpək Yolunun salınması işində əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi üçün sammit görüşü keçirildi. Sammitdə səkkiz dövlət başçısı iştirak edirdi. Ümumiyyətlə, Birləşmiş Ştatlar da daxil olmaqla, otuz iki dövlət və on üç beynəlxalq təşkilat bu tədbirdə iştirak etdi (Burada beş mühüm müqavilə imzalandı).

Neftin qiymətlərinin çox düşməsi və bununla bərabər ixracatda vergi gəlirlərində azalma iqtisadiyyatı yalnız bir sahə üzərində qurmağın təhlükəli olduğunu göstərir. Azərbaycan hökuməti bilir ki, o davamlı iqtisadi inkişaf üçün neft və qazdan tamamilə asılı ola bilməz. Məqsəd tədricən proporsional inkişaf yaratmaq və enerji ixracatından gələn gəlirlərdən istehsalın, nəqliyyatın, telekommunikasiya və kommunikasiya vasitələrinin müasirləşdirilməsi işinə yenidən investisiya qoymaq üçün istifadə etməkdir.

Azərbaycanın neft və qaz sənayesinə qoyulan investisiyalar müsbət sosial və psixoloji mühit yaratmışdır ki, bu da bir çox digər sahələrdə özəlləşdirməni mümkün etmişdir. Bu özəlləşdirmə işləri yaxşı həyata keçirilir. Məsələn:

- (1) Ölkədə 70 faizdən çox xırda və orta biznes sahələri artıq özəlləşib və yerdə qalanlar da ilin sonuna qədər özəlləşəcəkdir.
- (2) Bütün yaşayış sahələri olan daşınmaz əmlak-

lar artıq özəlləşdiriliblər və bir sıra Qərb mehmanxanaları tikilmiş, yaxud hələ də tikilməkdədir.

- (3) Əqli mülkiyyəti müdafiə etmək və bizneslərə qoyulan vergiləri məhdudlaşdırmaq üçün yeni qanunlar qəbul edilmişdir.
- (4) Bank özəlləşdirilməsi investisiya qoyuluşunu daha asan və cəlbedici edərək maliyyə sektorunu müasirləşdirməkdə davam edəcək. Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı Azərbaycanın bank sistemini qurmağa kömək məqsədilə 20 milyon dollar borc ayırmışdı.
- (5) Mütərəqqi torpaq özəlləşdirilməsi proqramı yerinə yetirilmək üzrədir.

Azərbaycan hökuməti həmçinin neft və qaz sənayesinin də özəlləşdirilməsi üçün planlar işləyir. Digər sənayelər kimi bu sektor da tədricən gələcəkdə özəl idarəetmə sistemə keçəcəkdir. Aydın ki, neft və qaz sənayesi Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında böyük strateji əhəmiyyətə malikdir və bu səbəbdən də, onun bu günə qədər idarəedilməsində Azərbaycan hökuməti fəal rol oynamışdır.

Bu idarəetmənin, həmçinin makroiqtisadi siyasətin nəticələri təsirli olmuşdur. 1998-ci ilin birinci yarısında artım göstəricisi 9 faiz olduğu halda, bu gün illik inflyasiya 4 faizə enmişdir.

Qeyd etmək vacibdir ki, biz belə nəticəyə Konqresin ABŞ-ın Azərbaycana birbaşa yardımına qoyduğu qadağanın yaratdığı çətinliklərə baxmayaraq nail olmuşuq.

Azərbaycan çox tərəfli iqtisadi özü axtardığı kimi, Əliyev hökuməti də müxtəlif Qərb investorları və biznes əməkdaşları axtarmışdır. Yalnız Sovet İttifaqı ilə ənənəvi ticarət əlaqələrinə ümidli olduğumuz o günlərə heç kəs qayıtmaq istəmir. Bu gün Bakı bir neçə əsr əvvəl Şərqi və Qərbi arasında "İpək Yolu" vasitəsilə ticarətin həyata keçirildiyi vaxtda

olduğundan daha da beynəlxalq şəhərdir.

İsrail, Türkiyə, Şimali Afrika, Avropa, Şimali Amerika, Latın Amerikası, Yaponiya və Rusiyanın biznes rəhbərləri Azərbaycanın özəl və idarə olunan şirkətlər və konsorsiumlara malik olan müasir və açıq bazar iqtisadiyyatına çevrilmək məqsədini dəstəkləyirlər.

Bu Azərbaycanın gələcəyidir. Azərbaycan maraqların və investisiyaların müxtəlifliyi sayəsində çiçəklənəcək. Təsadüfi müşahidəçiyə bu müxtəliflik, bəzən ziddiyyətli və xaotik kimi görünə bilər. Lakin Azərbaycan tarixini öyrənənlər bunun daha firavan, sabit iqtisadi və siyasi gələcəyə yol olduğunu bilirlər. Amerikalıların öz tarixinə gəlincə amerikalılar dövlət və müasir azad bazar iqtisadiyyatının quruculuğu zamanı yaranan problemləri və əlverişli imkanları başa düşməkdə səriştəlidirlər.

Ona görə də bazar günü keçirilən prezident seçkiləri həlledici oldu. Azərbaycan ciddi demokratik yönümlü islahatlar aparmışdır. Biz ölkədə 4 seçki, 3 prezident və 1 parlament seçkiləri keçirmişik.

11 oktyabr prezident seçkiləri bizim yeni seçki qanunlarımızın, azad medianın, monitorinq qrupları və müxalifət partiyalar ilə əməkdaşlıq əlaqələrinin necə uğurla işləyə bildiyini göstərdi. Yüksək seçici fəallığı və seçkilərdə kütləvi iştirak Azərbaycan xalqının seçki sistemində və prezident Əliyevin rəhbərliyinə böyük inamını sübut etdi.

Deyirlər ki, yaxşı rəhbər insanları ona inanmağa, dahi rəhbər isə insanları özlərinə inanmağa ruhlandırır. Hökumətin məqsədi azərbaycanlıları da açıq bazar, özəl sektor iqtisadiyyatında rəqabət aparmağa, uğur qazanmağa və daha yaxşı yaşamağa inam yaratmaqdır. Əgər biz buna nail olsaq, Azərbaycan əsl müstəqilliyini qazanacaq və gələcəyini təmin edəcəkdir.

Bu kimi toplantıların sayəsində ümid edirik ki, biz ölkəmizdə və Birləşmiş Ştatlarla daha möhkəm əlaqələr qurulması işində uğur qazanacağıq.

**Kembridc Enerji Araşdırmaları Assosiasiyasının (KEAS)
İkinci İllik Konfransında çıxışlar
"Xəzər Boru kəmərləri; Tikinti məsələsinin həlli"
8-9 dekabr 1998-ci il.**

Bu görkəmli ekspertlər qarşısında Azərbaycanın təmsilçisi kimi iştirak etmək böyük şərəfdir və olduqca xoşdur. İştirakçılar arasında neftlə birbaşa əlaqəsi olmayan yeganə şəxs olsam da, etiraf etməliyəm ki, özümü çox yaxşı hiss edirəm.

Şərhlərimi məndən kifayət qədər tez-tez soruşulan bir suala qısa cavab verməklə başlamaq istərdim. Sual belədir: neft yaxşıdır, yoxsa pis?

İcazə verin deyim ki, əslində neft sözsüz ki, pis deyil. Lakin mühüm olan məsələ neftin gətirdiyi çətinliklərin öhdəsindən ölkənin necə gəlməsidir. Əgər bundan ölkəmizin müstəqilliyini möhkəmləndirmək, siyasi və iqtisadi islahatlar həyata keçirmək və insanların rifahını yaxşılaşdırmaq üçün vasitə kimi istifadə edilərsə, biz Azərbaycanda nefti əlbəttə ki, yaxşı qəbul edirik. Mənim ölkəmdə enerji sahəsi ilə əlaqəli inkişafı təhlil edən hər kəs ona daha geniş geosiyasi kontekstdə baxmalıdır.

Azərbaycanın coğrafiyası Qafqaz və Mərkəzi Asiyanın geostrateji cəhətdən nəzərdən keçirilməsi zamanı onun mühüm rolunu diktə edir. Regionda baş verən bütün mühüm hadisələrin istər ticari, istərsə də siyasi kəşiməsində olan Azərbaycan haradan gəlməsindən asılı olmayaraq, burada hegemonluq cəhdlərinin hamısının qarşısını alır.

Əksər enerji ekspertləri Xəzərin neft ehtiyatlarını Fars Körfəzindən sonra ikinci yerə qoyurlar və Azərbaycanın payı burada göründüyündən daha çoxdur. Azərbaycan Xəzəri xarici əməkdaşların üzünə açmış, xarici bizneslər üçün etibarlı şərait yaratmış və biz şirkətlərlə əldə etdiyimiz razılığa sadıq qalırıq. Biz aparıcı Qərbi neft şirkətləri ilə on beş neft müqaviləsi imzalamışıq. Bu müqavilələr mənim

ölkəmin enerji sektoruna təxminən 50 milyard dollarlıq investisiya gətirəcəkdir.

Biz bilirik ki, Əsas İxrac Boru kəməri ilə bağlı nə qədər müzakirələr gedir və belə yaxşı təşkil olunmuş konfrans - bu artıq ikincisidir - buna yaxşı sübutdur. Mənim hökumətim Bakı-Ceyhan marşrutunun tərəfdarı olaraq qalır və bunu bir neçə dəfə təsdiq etmişik. Biz inanırıq ki, indi regional hökumətlər bu marşrutu ticari baxımdan yararlı etmək üçün hərəkət etməlidirlər. Ankara Bəyannaməsi hökumətlərin Bakı-Ceyhan xətti ilə bağlı öhdəliklərini təkrarlamaqla buna yaxşı zəmin yaratmışdı.

Ümumi qayda neftin olduğu hər yerdə, onun dünya bazarlarına çatdırılması yolunun axtarılması ilə müşayiət olunmasını nəzərdə tutur. Xəzər dənizindən olan yol boru kəmərləridir. Biz "xoşbəxtlik çoxlu boru kəmərlərindədir" deyiminə doğrudan da inanırıq. Azərbaycanda boru kəmərinə təkcə daşınma vasitəsi kimi baxmırıq. Bu kəmərlər həm də nəqliyyat, infrastruktur və digər əlaqələr də daxil olmaqla yenidən yaranan "İpək Yolu"nun özülüdür.

Bəzən belə sual verirlər ki, bir neçə boru kəməri üçün kifayət qədər neft olacaqmı? Buna cavab olaraq cənab Terri Kunsun dünən Mərkəzi Asiya-Qafqaz İnstitutunda keçirdiyi mükəmməl təqdimatında göstərdiyi rəqəmlərdən istifadə etmək istədim. Xəzər hövzəsindən alınan neft emalının həcmi 10, yaxud 20 il ərzində ilə üç-altı milyard barel arasında olacaqdır. Bu o deməkdir ki, bizə Bakı-Ceyhan həcmində bir yox, bir neçə boru kəməri lazım olacaqdır. Beləliklə, Xəzərin hidrokarbon ehtiyatlarının həcmi haqqındakı son zamanlar müəyyən olunmuş pessimist qiymətləndirmələr mənə əsaslandırılmamış görünür.

Hər halda qoyun bu pessimistlər olsun. Mən optimistəm. Vaşinqtonda olduğum 6 il müddətində ölkəmdəki neftlə əlaqədar hadisələri yaxından izləmişəm, bəzilərinə iştirak etmişəm. İcazə verin deyim ki, onların hamısı, o cümlədən də ilk müqavilənin bağlanması, Xəzərin hüquqi statusunun

müəyyən edilməsi, ilk alternativ boru kəmərlərinin müəyyən edilməsi nəzərə çarpan problemlərlə üzləşmişdi. Sonuncu məsələ qonşu Ermənistanın davam edən hərbi təcavüzü nəticəsində daha da çətinləşmişdir.

Bu çətinliklərin öhdəsindən gəlməkdə Birləşmiş Ştatlar bizə güclü dəstək vermişdir. Bununla bağlı ABŞ hökumətindən Bakı-Ceyhan marşrutunda indi kifayət qədər dəstəyin olub-olmaması məsələsini qaldırmaq istəyirəm. Doğrudan da buraya cəlb olunanların bir çoxu şifahi dəstəyin ardınca maliyyə dəstəyini görmək istəyirdilər. Lakin bir məsələ var ki, burada Amerika sadəcə siyasi iradə göstərməklə, öz öhdəsinə düşən işi yerinə yetirməklə daha çox nailiyyət əldə edə bilər. Əlbəttə ki, mən Azadlığı Müdafiə Aktının biabırçı 907-ci Bölməsi haqqında danışırım. Onun ləğvi bütün tərəflərə ABŞ-ın Bakı-Ceyhanla bağlı ciddi marağını göstərmiş olardı. Mən sizin yadınıza salmaq istərdim ki, bu iradə bir dəfə özünü artıq ABŞ Xəzər hövzəsinin Enerji Diplomatiyası üzrə prezident və Dövlət Katibi yanında Xüsusi Məsləhətçi ofisi yarandıqda göstərilmişdi.

Sonda, icazə verin ölkəmdəki ümumi iqtisadi iqlim haqqında bir neçə söz deyim. Ciddi şəkildə islahatlar yolunu davam etdirərək biz əksər daşınmaz əmlak və xırda biznesləri, o cümlədən də mühüm biznes müəssisələrini özəlləşdirmişik. Maliyyə islahatları nəticəsində inflyasiya keçən il ərzində 4 faizdən aşağı olmuşdur. Həmin dövrdə Ümumi Daxili Məhsulun artımı 5,8 faiz olmuş və özəl iqtisadiyyatın payı 1997-ci ildə olan 30 faizdən 1999-cu ilin sonuna qədər 70 faizə qalxacaqdır.

Ümumiləşdirərək vurğulamaq istəyirəm ki, biz müstəqilliyimizi saxlamaq istəyirik, əgər bunun üçün vasitə kimi çoxsaylı boru kəmərlərinin olması lazımdırsa, qoy olsun. Biz hətta bu iki məqsədi əlaqələndirməkdən daha xoşbəxt olardıq.

**Strateji və Beynəlxalq
Araşdırmalar Mərkəzində təqdimat
19 iyul 1999-cu il.**

Bu gün görkəmli SBAM auditoriyası qarşısında çıxış etmək olduqca xoşdur. Sizin təşkilatın gündəliyində bizim regionla bağlı çoxlu məsələlər var. Keçmiş Sovet İttifaqının ölkələrində baş verən hadisələrə burada xüsusi diqqət yetirilir. Üç ay əvvəl prezident Əliyev NATO-nun on beşinci ildönümünü qeyd etmək üçün Vaşinqtona gələndə dövlət adamlarının Forumunda təqdimatla çıxış etdi. Biz SBAM-ə Azərbaycana olan marağına görə təşəkkür edirik. Bu gün Türk Araşdırmaları və Xəzər dənizi Araşdırmalar Qrupuna məni çıxış etmək üçün dəvət etdiklərinə görə xüsusilə minnətdaram.

Məndən regionun geosiyasi imicinin formalaşmasında mühüm əhəmiyyəti olan enerji layihələri nöqtəy-nəzərdən Azərbaycanın gələcək iqtisadi və siyasi inkişafını müzakirə etməyi xahiş ediblər. Aydındır ki, Azərbaycanın neft və qaz emalı sadəcə enerji istehsalı və çatdırılması demək deyildir. Bu elə mühüm geostrateji məsələdir ki, özündə təkcə Azərbaycanı deyil, həm də Rusiya, İran, Türkiyəni, bütün Qafqaz regionunun sabitliyini, o cümlədən Qərbin sənayeləşmiş ölkələrinin iqtisadi maraqlarını saxlayır.

Odur ki, Azərbaycan prezident Əliyevin rəhbərliyi altında inkişaf etmiş və müstəqilliyini gücləndirmək və beynəlxalq ictimaiyyətə inteqrasiya etmək məqsədi ilə özünün neft istehsalı strategiyasını inamla yerinə yetirmişdir.

Mən xatırlatmaq istərdim ki, Azərbaycanın enerji istehsal edən ölkə kimi imicinin əksinə olaraq 1993-1994-cü illərdə biz əslində enerjini idxal edirdik. O vaxtlar yaxşı başa düşürdülər ki, Azərbaycan Qərb texnologiyası və investisiyası olmadan Xəzər dənizinin yeni neft sahələrində iş apara bilməzdi.

Daxili və xarici maneələri dəf edərək Azərbaycan 1994-

cü ildə ilk müqaviləni imzalamağa və səkkiz ölkəni təmsil edən on iki şirkətin konsorsiumunu yaratmağa müvəffəq oldu. Bu gün Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti (ABƏŞ) gözlənilməyindən daha çox - günə 120 min barel neft istehsal edir. Bu ilk istehsal olunan neftdir. 1995-ci il KEAS konfransında ARDNŞ-in nümayəndələri bəyan edəndə ki, 1997-ci ilə qədər biz ilk layihədən neft götürəcəyik, az adam bunu ciddi qəbul etdi. Lakin biz məqsədimizə çatdıq və bu ilk uğur idi.

İkinci uğurumuz ilk boru kəmərləri ilə gəldi. Nisbətən qısa zaman kəsiyində biz iki boru kəməri (Novorossiysk və Supsa) işə sala bildik. Yenə də qərar qəbul etmək və yerinə yetirmək asan olmadı. Təəssüf ki, şimal marşrutunun işi son dövrdə biz istədiyimiz kimi etibarlı olmamışdır. Bu fakt özü Azərbaycanın Supsaya ikinci boru kəməri tez bir vaxtda çəkmək qərarının düzgün strategiya olduğunu göstərdi.

Keçən həftə BP-Amoco Şahdəniz yatağında böyük miqdarda təbii qaz və mühüm həcmdə kondensatın olduğunu elan edəndə, biz ikinci uğurun şahidi olduq. Bu və digər halda bu yataqda təkcə qarşıdan gələn bir neçə on illiklərdə Türkiyənin bütün tələbatını ödəyə biləcək qədər qaz ehtiyatı var.

BP-Amoco-nun xəbəri son aylarda mediada Azərbaycanın nəzərdə tutulmuş enerji ehtiyatlarının həddən artıq çox qiymətləndirildiyini deyən skeptiklərə yaxşı bir cavab oldu.

İndi Azərbaycan iri qaz, o cümlədən də böyük neft istehsalçısı olacaq. Qaza gəlincə biz həm ixrac edən, həm də tranzit ölkəyik. 2003-cü ilə qədər hər il ixrac olunacaq qazın göstəricisi dörd milyard kub metr olacaq. Növbəti beş ildə bu rəqəm ildə 5,6 milyard artaraq 20 milyard kub metrə çatacaqdır. Mən sizə xatırlatmaq istərdim ki, biz bir çox xarici ölkələri təmsil edən şirkətlər və hökumətlərlə dəyəri 50 milyard dollar olan on doqquz neft müqaviləsi

imzalamışdıq.

Azərbaycanda və digər Xəzəryanı dövlətlərdə istehsal olunan böyük həcmdə neft və qazı çatdırmaq üçün biz yeni boru kəmərləri tikməliyik. Başlıca ixrac kəmərinin məsələsi intensiv müzakirə olunur və indi biz inanırıq ki, Bakı-Ceyhan layihəsi ətrafındakı danışıqlar maliyyə şərtlərinə təminat verə biləcək mərhələdədir. Hətta indi biz burada danışdığımız zaman şirkətlərin və hökumətlərin nümayəndələri qərarı yekunlaşdırmaq üçün tövsiyələri hazırlayırlar.

İki il bundan əvvəl prezident Əliyevin fərmanı ilə yaradılmış Başlıca İxrac kəməri üzrə xüsusi qrup artıq bəyan etmişdir ki, Supsa və Novorossiysk kimi variantları qiymətləndirmək vacib deyildir. Qaz kəmərlərinə gəlinə, mən belə başa düşürəm ki, bu məsələni öyrənmək və tövsiyələr hazırlamaq üçün hökumət və şirkət nümayəndələrindən ibarət oxşar işçi qrup komitəsi yaradılacaqdır və bu tezliklə baş verməlidir.

Enerji və enerji ilə əlaqəli sənayələr bizim iqtisadiyyatın yeganə komponenti deyildir. Mənim ölkəmin coğrafi yerləşməsi onu regional və beynəlxalq mərkəzə çevirmişdir. Biz TRASEKA, qədim İpək Yolunun bərpası və s. layihələrdə Avropa Birliyi, AYİB və digər təşkilatlarla sıx əməkdaşlıq edirik.

Kənd təsərrüfatı bizim ölkəmiz üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Biz kənd təsərrüfatı sistemimizi tamamilə özəlləşdirmişik. Müasir iqtisadi struktur yaratmaq üçün əsas struktur islahatları və makroiqtisadi transformasiyalar edilmişdir və biz ən yaxın gələcəkdə bu islahatların nəticəsində böyük nailiyyət əldə edəcəyimizə tamamilə əminik.

Dünya neftinin qiymətlərinin düşməsi, enerji ehtiyatlarının çatdırılmasındakı çətinliklər və s. kimi bizim iqtisadi inkişafımıza təsir göstərə bilən bir çox faktlar vardır. Lakin Azərbaycan üçün Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ

regionu üstündə qonşu Ermənistanla davam edən münaqişə ən başlıca maneədir.

Sizlərdən bir çoxu artıq bilir ki, NATO-nun on beşinci ildönümü zamanı keçirdikləri iki görüşün və sonra apardıqları bir neçə telefon danışıqlarının davamı olaraq Azərbaycan və Ermənistan prezidentləri keçən cümə günü Cenevrədə görüşdülər. Bu danışıqların çoxu hələ açıqlanmamış qalsa da, mən bunu məsələnin həlli istiqamətindəki inkişafın müsbət əlaməti kimi qiymətləndirirəm.

Biz etiraf etməliyik ki, Minsk Qrupu həmsədrlərinin cəhdləri məyusedici oldu. 1994 və 1996-cı illərdə Budapeşt və Lissabon Sammitlərindəki ilkin uğurdan sonra 1997-ci ildə Ermənistan prezidenti Levon Ter-petrosyana qarşı hazırlanmış dövlət çevrilişi doğrudan da həmsədrlərin işini pozdu. Keçən ilin sonlarında həmsədrlər Primokovun "ümumi dövlət" təklifi ilə razılaşdılar. Bu təklifin diplomatik anlamda əsl mənası yoxdur və Azərbaycan tərəfindən tamamilə qəbul edilməzdir. Çünki bu təklif Dağlıq Qarabağın ərazisini Azərbaycandan ayrı bir hissə kimi tanıyırdı. Aydınca görünürdü ki, bu təklif münaqişəni əbədləşdirmək üçün daha bir cəhd idi.

İndi "ümumi dövlət" təklifi artıq gündəmdə deyil və ABŞ-ın dövlət katibi Madlen Olbrayt bir daha prezident Əliyevə bildirmişdir ki, Birləşmiş Ştatlar Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyir.

Minsk Qrupunun müvəffəqiyyətli olması üçün Qrupa daxil olan ölkələrin hökumət rəhbərləri onu fəal şəkildə dəstəkləməli və Qrupun işində iştirak etməlidirlər. Hal-hazırda Minsk Qrupunun həmsədrləri ya istefaya getmiş, ya da başqa işdə çalışırlar.

Mən Birləşmiş Ştatlar prezidentini Prezident və Dövlət Katibi ilə şəxsi əlaqələri olan yüksək səviyyəli bir diplomatı Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsində xüsusi vasitəçi təyin etməyə çağırıram (Bizdə buna aid presedentlər var: Riçard Holbrukun Bosniyadakı senator

Mitçel və Nümayəndələr Palatasının üzvü Kinçın Şimali İrlandiyadakı fəaliyyətləri, prezident Cimi Karter və general Kolin Pauelin Haitidəki cəhdləri prezident Klinton və dövlət katibi Olbraytın Kosovo hadisələrindəki şəxsi fəaliyyətləri). Bu münaqişə on bir ildir ki davam edir. Artıq münaqişəni idarə etməyin deyil, həll etməyin vaxtıdır. Biz regiona "donmuş qeyri-sabitliyin" qəbul etdirilməsini istəmirik.

Mən Rusiyanın Ermənistanı çoxlu sayda silahla təchiz etdiyinə görə təhlükəsizlik baxımından narahatçılığımı bildirmək istərdim. Azərbaycan NATO-nun genişlənməsini stabilləşmə amili kimi gördüyü üçün biz NATO-nun genişlənmə konsepsiyasını dəstəkləyirik. Biz həmçinin sülh naminə tərəfdaşlıq proqramına da fəal şəkildə cəlb olunmuşuq. Eyni zamanda biz Rusiyanın NATO-nun genişlənməsinə olan münasibətindən, öz növbəsində ABŞ-ın Rusiyanın narahatçılığına reaksiyasından da narahatıq.

NATO-nun strateji konsepsiyasının Azərbaycan kimi ölkələrdə təhlükəsizliyini nəzərə alması və onunla məşğul olması həddindən artıq vacibdir. Ona görə də biz ABŞ və Rusiyanın digər ölkələrin müstəqilliyi və təhlükəsizliyinə nəzarət etmək üçün genişlənmə ilə əlaqədar kompromisə gəlməsi imkanları ilə bağlı bu qədər həssasıq.

Qərblə inkişaf edən təhlükəsizliyə dair artan birgə fəaliyyətimizin başqa bir aspekti ABŞ-Azərbaycan təhlükəsizlik dialoqudur. Bu dialoq möhkəm, müntəzəm əsasda inkişaf edir və bu sahədə həm ikitərəfli əməkdaşlığın, həm də Azərbaycanın təhlükəsizlik qaygılarının inkişafına yönəlir.

Ümumi təhlükəsizlik və iqtisadi maraqlar GUÖAM-ın beş ölkəsini bir yere topladı. GUÖAM prezidentlərinin axırıncı toplantısı apreldə - burada, Vaşinqtonda keçirildi. Bu ölkələrin rəsmiləri müəyyən olunduğu kimi qarşılıqlı maraq doğuran məsələləri müzakirə etmək üçün bir yere toplandılar.

Bizim iki ölkəmiz arasındakı əlaqələr millətlərin müstəqilliyi, demokratiya və azad bazar iqtisadiyyatı öhdəliyi kimi ortaq dəyərlərə əsaslanır. Bizim ölkələr arasında sürətlə inkişaf edən əlaqələr mövcuddur. Lakin 907-ci Bölmə bizim münasibətlərimizdə başlıca maneə olaraq qalır. Bu sanksiyalara bəraət verən heç bir faktın olmamasına və ABŞ-ın digər daxili siyasi baxışlarına baxmayaraq qanun 1992-ci ildən qüvvədədir. Lap başlanğıcdan ABŞ Administrasiyası bu qanunun əleyhinə olub, lakin göründüyü kimi ABŞ siyasətçiləri bu ölkədə siyasətin əsirinə çevriliblər.

Azərbaycan hökuməti və xalqı ABŞ rəhbərliyinin "ərazi bütövlüyü"ndən imtina edərək Ermənistanı dünya üzrə adam başına Amerika yardımını ən çox alan ölkə olaraq qalmasına icazə verməsinə, eyni zamanda mənim ölkəmə qarşı ədalətsiz sanksiyaları saxlamasını başa düşə bilmir.

Sadəcə 907-ci Bölmədə yazılanlara diqqətlə qulaq asın: "Bu və ya digər başqa Akta uyğun (bu Maddənin V bəndinə uyğun köməkdən başqa) prezident Azərbaycan hökumətinin Ermənistan və Dağlıq Qarabağın blokadasını və onlara yönəlmiş digər hücumları dayandırmaq haqqında nəzərə çarpan addımlar atmaq barədə qərar verənə və bu barədə Konqresə məlumat verənə qədər ABŞ yardımı Azərbaycan hökumətinə çatdırılmayacaq".

Bu Qanunun qəbul edilməsi səbəbinin nə olması tamamilə aydın idi. Lakin indi erməni lobbiciləri 907-ci Bölməyə bəraət qazandırmaq üçün nadir halda "argumentlərin" ilkin dəstindən istifadə edirlər. Əvəzində onlar və onların Konqresdəki himayədarları sanksiyanın saxlanması üçün yeni "səbəblər" ixtira edirlər. Məsələn, özlərinin son məktubunda Konqresin ermənipərəst üzvləri göstərirdilər ki, neft amili qüvvədən düşməkdədir və bu Azərbaycanın Dağlıq Qarabağın müstəqilliyi ideyasını qəbul etməsi üçün əlverişli məqamdır. Buna nail olmaq üçün, həm də Konqres 907-ci Bölməni saxlamalıdır.

Mən sizinlə səmimi olmaq istəyirəm. 907-ci Bölmənin nə neft, nə də Azərbaycandakı vəziyyətlə heç bir əlaqəsi yoxdur. Ədalətsiz sanksiyaların ləğvi bir tərəfdən ABŞ-ın dünyanın hər yerində demokratiya və demokratiya ilə bağlı dəyərlərin güclü və obyektiv müdafiəçisi imicini saxlayacaq, digər tərəfdən bu ABŞ-ın milli maraqlarına uyğundur. Bu yolla ABŞ regionda olan müəyyən dövlətlərə Cənubi Qafqazın ABŞ-ın xarici siyasətində əhəmiyyət kəsb edən region olmasını göstərmək qətiyyətini yenidən təsdiqləyək.

"Azərbaycan: Qara Yanvardan 10 il sonra"

Konqres üzvləri üçün brifinq

Reybörn Konqres ofisinin binası

20 yanvar 2000-ci il.

Şənbə günü, 1990-cı il yanvarın 20-si idi. Mixayıl Qorbaçovun əmri ilə 26 min Sovet əsgəri 140 günahsız vətəndaşı öldürərək Bakını işğal etdi. Bununla da bir il yarım sonra Azərbaycanın müstəqilliyi ilə nəticələnəcək hadisələri hərəkətə gətirdi. KQB-nin Vilnüsə (Litva) və Tbilisidə (Gürcüstan) baş verən buna bənzər hadisələrdə olduğu kimi burada da mühüm rol oynadığı danılmazdır. Azərbaycanda Sovet nəzarətinə və Moskvadan yerli kommunist rəhbərlərinə dikte edilən əsassız qanunlara qarşı Bakıda bir neçə həftə dinc nümayişlər keçirilmişdi.

O da faktdır ki, Azərbaycan keçmiş Sovet respublikaları içində müstəqilliyinə doğru ciddi hərəkət edən ilk respublika oldu. Dağılan Sovet imperiyasının görünən əlamətləri Qorbaçova silahlı dəstələri və KQB rəsmilərini Bakıya göndərməyə təkan verdi. O müvəqqəti olaraq müstəqilliyin qarşısını aldı, lakin azadlıq istəyinin qarşısını ala bilmədi. Əksinə, Azərbaycan xalqının milli hissələrini gücləndirərək bu prosesi sürətləndirdi. Yanvar qırğımından əvvəl mənim ölkəmdə sovetpərəst əhval-ruhiyyə hələ də var idi. Qırğın başlandıqdan sonra Azərbaycanın SSRİ daxilində

gələcəyinin olmadığına şübhə qalmadı. Bu minvalla da keçmiş Sovet dövlətləri arasında müstəqilliyinə dair konstitusiyaya aktını ilk dəfə Azərbaycan qəbul etdi (18 oktyabr, 1991-ci ildə). 1993-cü ilin apreliyində Azərbaycan zülm və vəhşiliyin təcəssümü olan Sovet qoşunlarını, torpaqlarından çıxarmağa müvəffəq oldu.

İndi on ildən sonra geriye, o hadisələrə və dünyanın həmin vaxtdakı reaksiyasına baxmaq maraqlıdır. Əlbəttə Qorbaçov həmin vaxtda özünün "qlasnost" və "perestroyka" siyasəti ilə Qərbdə qəhrəmana çevrilmişdi. Lakin həqiqətdə Qorbaçovun məqsədi Sovet İttifaqını dağıtmaq deyil, sadəcə kommunizmin ömrünü uzatmaq üçün "islahat" aparmaq idi.

1990-cı il yanvarın 21-də The Washington Post yazırdı ki, Azərbaycandakı vəziyyət "Qorbaçovun 1985-ci il mart ayında hakimiyyətə gələndən bəri qarşılaşdığı ən ciddi böhran" idi. 23 yanvarda The Washington Post məlumat verirdi ki, bəzi Sovet ekspertləri "Azərbaycanın Moskva üçün növbəti Əfqanıstana çevrilə biləcəyi barəsində xəbərdarlıq edirdilər, lakin bəzi ABŞ ekspertlər inanırdı ki, bu Kremlin Şimali İrlandiyasına çevrilə bilər".

Sovet hakimiyyətinin yetmiş ili ərzində Moskva etnik fərqlərdən və ziddiyyətlərdən daxili nəzarəti saxlamaq üçün istifadə edirdi. Parçala və hökm sür oyununun ustaları olan Kreml rəhbərləri müxtəlif etnik mənşəli minlərlə insanı ya güclərini azaltmaq, ya da digər etnik qruplarla qarşı-qarşıya qoymaq üçün köçürdürdülər. Azərbaycanın timsalında bir neçə yüz min azərbaycanlı Ermənistandan çıxarılmış və Ermənistana Azərbaycanı öz ərazisi olan Naxçıvandan ayıran torpaq zolağı verilmişdir. Məqsəd azərbaycanlıları həm daxilən bölmək, həm də Azərbaycan və Türkiyə arasındakı birbaşa əlaqəni kəsmək idi.

1988-ci ildə etnik ermənilər Azərbaycan ərazisi olan Dağlıq Qarabağda birtərəfli qaydada öz müstəqilliklərini elan etdikdən sonra Ermənistan və Azərbaycan arasında

etnik münaqişə başlandı. Nə Sovet İttifaqı, nə də digər başqa bir dövlət müstəqilliyin bu birtərəfli bəyannaməsini tanımadığı halda irticaçı qüvvələr münaqişədən erməni və azərbaycanlıları parçalanmış və uyğun olaraq möhkəm Sovet nəzarəti altında saxlamaq üçün istifadə edirdilər.

Sovet ordusu və Spetsnaz (Xüsusi təyinatlı Sovet qüvvələri) sadəcə hadisələrə pəncərəsindən, evinin kənarından baxan insanlara fərqi nə varmadan atəş açmışdılar. Yaralıları daşıyan təcili yardım maşınları gülləyə tutulmuşdu. The Washington Post məlumat verirdi ki, yanvarın 22-də bir Rusiya fotoqrafı Moskvada olan və Bakıya getmələri qadağan olunmuş Qərb müxbirlərinə demişdi ki, "Sovet əsgərləri işğalın ilk saatlarında hərəkət edən hər bir şeyə atəş açırdılar". Yəni də, klassik Sovet stilinə uyğun olaraq Sovet hərbi rəhbərləri yanvarın 23-də, şənbə işğalından bəri Bakıda heç kəsin öldürülmədiyini elan etdilər. Həmin vaxt isə bir milyondan artıq insan Bakıdakı indi Şəhidlər Xiyabanı kimi tanınan Dağüstü Parkda basdırılmış şəhidlərin dəfn mərasiminə toplaşmışdı.

Sovetlərin yaratdığı informasiya blokadası şəraitində, Qorbaçovun nüfuzunu sarsıtmaqdan ehtiyat edən və səhv məlumatlandırılmış Qərb çox tədbirlə hərəkət edirdi. 26 yanvarda mətbuat xəbər verirdi ki, prezident Buş Qorbaçovun Azərbaycanda vəziyyəti yoluna qoymaq üçün "mühüm iş" gördüyünü demiş və Britaniyanın Baş Naziri Marqaret Tetçer İcmalar Palatasında bildirmişdir ki, onun Qorbaçova "böyük rəğbəti" var, ona görə ki, "o ölkəsini ifşa olmaqdan xilas etməyə çalışır". The Washington Post 21 yanvarda məlumat vermişdi ki, Ağ Ev "Azərbaycanda olan ölüm hadisələrinə görə təəssüf edir və bu hadisəyə cəlb olunanları güc işlətməyi məhdudlaşdırmağa, qanunun aliliyinə, hadisədə iştirak edən şəxslərin hüquqlarına hörmətlə yanaşmağa çağırır."

Qərbin reaksiyası daha düzgün The Washington Post-un

21 yanvar nömrəsində əks olunmuşdu: "Etnik mübarizə və təcridçi təzyiqlər Sovet İttifaqına zərbə vurduğuna görə ABŞ rəsmiləri etiraf etməyə məcbur oldu ki, SSRİ-nin parçalanması və ya dağılmasına olan soyuq müharibənin köhnə ümidini hal-hazırda üstələyən prezident Mixayıl Qorbaçovun hakimiyyətinin saxlanılmasında ABŞ-ın payı vardır. Qərb bir şeyi başa düşə bilmədi ki, on il əvvəl yanvar ayında Bakıda baş verən hadisələr Azərbaycan üçün 1956-cı ildə Budapeştdə (Macarıstan), 1968-ci ildə Praqada və Çexoslovakiyada törədilənlərdən fərqlənmirdi.

Qərbdə bəziləri Qorbaçovun bəhanələrinə aldansa da, Azərbaycan xalqı aldanmadı. Onlar Macarıstan və Çexoslovakiyanın insanları kimi hiss edirdilər ki, baş verən hər bir şey onların azadlığının məhv edilməsi idi. Ona görə də minlərlə azərbaycanlı Kommunist Partiyasının qərargahını əhatə edərək respublika rəhbərliyinin istefasını tələb edirdi. Ona görə də Türkiyədə minlərlə azərbaycanlı Türkiyənin Azərbaycanla sərhədlərinə toplaşmışdı. Ona görə də Bakı şəhər Soveti Sovet qoşunlarının çıxarılmasını tələb etdi. Ona görə də hətta Azərbaycandakı Sovet qanunverici hakimiyyəti də bu işğal "konstitusiyaya zidd" adlandıraraq pislədi və qırx səkkiz saat ərzində Sovet qoşunlarının çıxmadığı təqdirdə ayrılmaq üçün referendum çağırılması hədəsi ilə çıxış etdi. Ona görə də Sovet Azərbaycanı hərbi kadetlərinin qiyamı barəsində məlumat verildi və Azərbaycanın neft tankerləri Sovet donanması gəmilərinin qarşısını kəsərək Bakı limanına çatmağa qoymadılar.

İnformasiya blokadasına baxmayaraq, Moskvada yüzlərlə azərbaycanlı qısa dalğalı radioların köməyi ilə Amerikanın səsi və BBC-yə qulaq asaraq Bakıda baş verənləri öyrənirdilər. Moskvaya toplaşan bu azərbaycanlıların çoxu informasiya axtarır, izahat tələb edirdilər. Bu səbəbdən də işğalın ertəsi günü həmin vaxt təqaüdə çıxaraq Moskvada yaşayan, Azərbaycanın hazırkı prezidenti

Heydər Əliyev 1987-ci ildə Sovet İttifaqı Mərkəzi Komitəsi və Hökumətindən istefa verəndən bəri ilk dəfə olaraq ictimaiyyət qarşısına çıxdı. O Sovet qoşunlarının hücumu ilə bağlı informasiya blokadasını qırdı və ciddi şəkildə işğalın beynəlxalq səviyyədə pislənməsini tələb etdi.

Sovet qoşunları tədricən Bakıdan çıxarıldı, lakin siyasi nəzarət demək olar ki, növbəti iki ildə, Azərbaycan Parlamenti 1991-ci ilin oktyabrında müstəqilliyini bəyan edəne qədər saxlanıldı. O vaxtdan etibarən Sovet dövründən qalan uzunmüddətli iqtisadi və sosial problemlərə, Ermənistan tərəfindən iyirmi faiz torpaqlarının hərbi işğalına baxmayaraq, Azərbaycan öz müstəqilliyini saxlamışdı. Azərbaycan Respublikasının azad seçkilər vasitəsilə seçilmiş prezidenti və parlamenti var, enerji sektorunun başçılıq etdiyi azad bazar islahatları başlamışdır və ən mühümü torpaqlarında xarici qoşunlar yoxdur. Doğrudan da, 20 Yanvar 1990-cı ildə, Bakıda (Azərbaycan) Sovet İmperiyasının taleyi həll olundu. Ona görə ki, hətta Sovet hərbinin gücünün də azadlıq və müstəqillik axtaran insanların ümid və arzularını öldürə bilmədiyi bəlli oldu.

1991-ci ildə nəşr olunmuş Human Rights Watch təşkilatının Azərbaycanda "Qara Yanvar" başlığı altında hesabatında deyilir: "Doğrudan da yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə azərbaycanlıların müqavimətinə qarşı Sovet qoşunlarının törətdiyi zorakılıqlar öz çərçivəsindən çıxaraq kütləvi cəzalandırma kimi tətbiq olunmuşdu. Sovet rəsmiləri açıq-aşkar etiraf etdilər ki, Sovet qoşunlarının müdaxiləsinin məqsədi millətçi, qeyri-kommunist olan müxalifət tərəfindən Azərbaycan Respublikasının kommunistlərin üstünlük təşkil etdiyi hökumətinin hakimiyyətdən uzaqlaşdırılmasının qarşısını almaq olduğu üçün Sovet orduları tərəfindən tətbiq olunan cəza təkəcə Azərbaycanda deyil, həm də Sovet İttifaqının digər respublikalarında mil-

lətçilərə xəbərdarlıq kimi nəzərdə tutula bilərdi". The Washington Post-da 26 yanvar 1990-cı ildə baş səhifədə çap olunmuş "Qorbaçovun yubanması" adlı məqalədə Rouland Evans və Robert Novak Kremlin Baltikyanı dövlətlərə müdaxiləsi ilə Bakı qırğını arasında oxşarlığın olduğunu və qara Yanvar hadisəsinin o zaman SSRİ-nin gözlənilən süqutunda böyük rol oynadığını göstərdilər. Rəsmi rəylərin hansı istiqamətdə fərqlənməsinə baxmayaraq, Baltikyanı dövlətlərin müstəqilliyinə indi geriye dönməz şəkildə Azərbaycandakı vətəndaş müharibəsi təsir etmişdir. Bir rəyə görə azərbaycanlıları qıran üstün hərbi qüvvə Baltikyanı dövlətlərə aydın signal göndərir: Dərs götürün, yoxsa sizi də eyni şey gözləyir. Daha çox həqiqətə uyğun olan rəy isə bunun əksidir: Qorbaçovun vaxtında nizamlamağa müyəssər olmadığı Zaqafqaziya böhranına başının qarışması, Baltik rəhbərlərinə müstəqilliyə doğru sürətlə hərəkət etməyə sərbəstlik verdi.

Zaman keçdikcə Bakıda baş verənləri gizlədən Sovet rejiminin yalanları üzə çıxdı. 4 yanvar 1995-ci ildə The Wall Street Journal baş məqaləsində yazırdı: "1990-cı ilin yanvarında o vaxtkı Sovet torpağında müstəqillik axtaran Azərbaycana qarşı yönəlmiş zorakılıqdan müdafiə olunanları Qorbaçov ciddi silahlanmış xuliqanlar və narkotik alverçilər adlandırmış, onların ölkədə stabilliyi pozduğunu və çox güman ki, xarici hökumətlərdən dəstək aldıklarını bildirmişdi". Yeri gəlmişkən istehza doğursa da, Qorbaçov Azərbaycanın paytaxtına toplaşmış yüz minlərlə etiraz edən nümayişçini "güclü silahlanmış xuliqan dəstələri və narkotik alverçiləri" adlandıraraq rədd etdiyi halda, bu gün ABŞ məhz o nümayişçilərin liderlərini demokratiya tərəfdarları olan, qanuni müxalifət kimi dəstəkləyir.

ABŞ-da çoxları üçün bu uzaq ölkədə baş verənlər sadəcə bir zorakılıq hadisəsi idi. Atəş, qan tökülməsi və mənim gördüyüm əzabları görənlərə bu daha çox şey deyir. Mən bilirəm ki, Qara Yanvar mənim xalqımın azadlığa çatmaq

qətiyyətini gücləndirən və tədricən Azərbaycanın suverenliyini bərpa edən bir prosesi başladı. Mən inanıram ki, bu qətiyyət hökumətlərin öz xalqına qarşı qoşun işlətməyi ağullarına belə gətirmədikləri iyirmi birinci əsr beynəlxalq ictimaiyyətinin tam hüquqlu üzvünə çevrilməmiz yolunda hər hansı bir problemə baxmayaraq qalib gəlməyimizə kömək edəcəkdir.

National War College - də bəyanat

Vaşinqton

31 yanvar 2000-ci il.

Əvvəlcə icazə verin bildirim ki, xüsusilə səfir Caparidze ilə birgə bu gün burada olmağımdan şərəf duyuram. Birlikdə biz Cənubi Qafqazın 3 ölkəsindən ikisini təmsil edirik, üçüncüsü, əlbəttə ki, Ermənistandır.

İcazə verin çıxışımı bütün dünyanın Amerika hərbi qüvvələrinə məftunluğunu və onunla rəqabət aparmaq istəyini deməklə başlayım. Biz təkcə sizin bacarığınıza və müasir silah sisteminizə deyil, həm də hərbi qüvvələrə ciddi mülki nəzarətə sadıqlıyınıza məftunuq. Biz eyni zamanda Amerika hərbi qüvvələri daxilindəki peşəkarlığa və siyasətdən kənar olmasına həsəd aparırıq. Əvvəllər olmayan belə bir sistemi yaratdığınıza görə siz çox fəxr etməli və minnətdar olmalısınız.

Bugünkü tədbirə dəvət olunanda Admiral Bouler xahiş etdi ki, mən "Azərbaycan geostrateji kontekstdə" mövzusunda çıxış edim. Bu çox gözəl mövzudur, ona görə ki, bu gün Azərbaycanın bütün problemləri və imkanları geostrateji mühitin nəticəsidir və o özünü bu mühitdə tapır. Azərbaycanı geostrateji baxımdan başa düşmək üçün sadəcə xəritəyə baxıb həmin ölkənin mineral sərvətlərini əsaslı öyrənmək kifayət edir.

Azərbaycanın həyatı üçün ən mühüm fakt, çox sadəcə, onun əhatəsində yerləşdiyi qonşulardır. Bizim şimaldan Rusiya, cənubdan İran və qərbdən Gürcüstan, Ermənistan və

Türkiyənin əhatəsində olmağımız, ən azı mövqeyimizi maraqlı edir və buraya Xəzərin şərq sərhədlərindəki həm dənizdə, həm də sahilə olan dəyərli neft və qaz yataqlarını da əlavə edəndə əvvəllər maraqlı olan mövqeyimiz birdən-birə dəyişkən və təhlükəli olur. Həyatın daha təhlükəli olduğunu görmək üçün aşağıdakılara nəzər salın: Azərbaycan pravoslav Rusiya və fundamentalist müsəlman ölkəsi olan İran ilə həmsərhəd olan dünyəvi müsəlman ölkəsidir. Bundan başqa İranın şimalında iyirmi milyon etnik azərbaycanlının (Azərbaycan əhalisi səkkiz milyon olduğu halda) yaşaması da vəziyyəti mürəkkəbləşdirən məsələdir.

Onu yadda saxlamaq lazımdır ki, Azərbaycan 1918-1920-ci illər arasındakı qısa 2 illik dövr istisna olmaqla bütün tarixi boyu hansısa bir imperiyanın, ya Çar Rusiyasının, ya Sovetlərin, ya fars, yaxud da Osmanlı İmperiyasının tərkibində olubdur. Bu tarixin nəticəsində çoxlu köhnə dostluqlar və düşmənçiliklər mövcuddur ki, onları danmaq olmaz.

Bizim coğrafiyamız Çeçenistanda gedən müharibələrə görə son həftələr arasında diqqət mərkəzinə çıxmışdır. Rusiya Gürcüstanı və Azərbaycanı səhv olaraq çeçen partizanlarına silah və döyüşçü çatdırmaq üçün ərazilərimizdən istifadə etməyə icazə verməkdə günahlandırmışdır. Sözsüz ki, Rusiya Çeçenistandakı müharibədən həm Gürcüstanı, həm də Azərbaycanı güzəştə getməyə məcbur etmək üçün təzyiqlə vasitəsi kimi istifadə edir. Beləliklə də, Rusiya Federasiyasının Şimali Qafqaz regionunda baş verənlər də Cənubi Qafqazda yerləşən bizlərə güclü təsir göstərir.

Təkcə coğrafiyasına görə Azərbaycanın geostrateji baxımdan mühüm dövlət olduğunu görə bilərsiniz. O beş respublikadan ibarət Mərkəzi Asiyaya gedən yolların kəsişməsindədir. Dünyanın bu regionunda Şərqlə Qərb birləşir; bu Rusiyanın mühüm cənub, İranın isə mühüm şimal qonşusudur. Belə bir coğrafiyanın nəticəsi olaraq qonşularının Azərbaycan üzərində mövqə və təsirə nail olmaq

üçün heç bir vasitədən çəkinmədikləri təəccüb doğurmalıdır.

Buraya Azərbaycanın həm Xəzər dənizində, həm də sahiləki olduğca böyük neft və qaz ehtiyatlarını əlavə etsək Azərbaycanın geostrateji əhəmiyyətini daha yaxşı qiymətləndirə bilərsiniz. 1994-cü il oktyabr ayından bəri Azərbaycan dünyanın bir çox neft şirkətləri ilə 50 milyardan artıq dəyəri olan iyirmiye yaxın hasilatın pay bölgüsü sazişi imzalayıbdır. Neft sənayesi mütəxəssisləri bildirirlər ki, Azərbaycan və onun qonşuları tədricən Küveytin malik olduğu həcmdə neftə sahib olacaqlar. Biz elə bu yaxınlarda təbii qaz aşkar etmişik ki, bu da nəzəri olaraq qırx il Türkiyənin enerji ehtiyaclarını ödəyə bilər.

Belə mineral sərvətlər sadəcə Azərbaycanın geostrateji əhəmiyyətini və Azərbaycana təsir etmək üstündə rəqabət aparan regional və dünya dövlətlərinin buraya xərcləyəcəkləri maliyyə vəsaitini artırır.

1991-ci ildə müstəqilliyimizə nail olandan bəri Azərbaycanın ehtiyatları üzərində təsir uğrundakı rəqabət müxtəlif formalarda özünü büruzə vermişdir. Birincisi, Xəzər dənizinin dərinliyində yatan bu mineral sərvətlərin üzərində mülkiyyət hüququ məsələsi mövcud idi. Əvvəlcə Rusiya, sonra da İran Xəzərin dəniz deyil, göl olduğu məsələsində iddia edərək və bütün sahil dövlətləri tərəfindən Xəzərin sərvətlərinin bərabər bölünməsinə bildirərək, bu ehtiyatlar üzərində mülkiyyət hüququna şübhə salırdılar. Bu mübahisə yoluna qoyulsa da, hələ tamamilə həll olunmamışdı.

İkincisi, bu neft və qaz sərvətlərinin Qərb bazarlarına daşınması məsələsi idi. Rusiya təkid edirdi ki, neft Rusiya ərazisindən keçib Qara dənizin sahilindəki liman şəhəri olan Novorossiyskə nəql olunmalıdır. İran ən ucuz yolun İrandan olduğunu iddia edirdi. Birləşmiş Ştatlar, Gürcüstan, Türkiyə və Azərbaycan Bakı-Ceyhan adlanan yolun tərəfdarlarıdır. Bu yol Bakıdan çıxaraq Gürcüstan və Türkiyədən keçib Türkiyənin Aralıq dənizi sahillərindəki Ceyhan liman

şəhərinə gələcəkdir. Əvvəldə deyildiyi kimi bu daşınma yolu təkcə bütün maraqlı dövlətlərin geostrateji maraqlarını deyil, həm də neft şirkətlərinin xərcləri, hər hansı Qara dəniz yolunun istifadəsi ilə bağlı ətraf mühit problemləri və regionda mühüm enerji istehsalçısı olan İranın rolunu əhatə edir. Bununla belə indi qarşımızda duran ən mühüm məsələ Azərbaycanın və onun qonşularının neft və qazını gözləyən bazarlara daşıyacaq Əsas İxrac Boru kəmərinin yerinin müəyyənləşdirilməsidir.

Təkcə Azərbaycanın coğrafiyası və mineral sərvətlərinin müzakirəsi sizi ölkəmin geostrateji əhəmiyyətinə inandırmaq üçün yetərlidir. Lakin əlavə inandırılmağa ehtiyacı olanlar varsa, icazə verin Azərbaycanın xarici siyasət prioritetlərini və onların Birləşmiş Ştatlar üçün nəyə görə mühüm olduğunu qısaca müzakirə edək.

Əsrlərlə qonşularının əsarəti altında olan Azərbaycan nəhayət 1991-ci ildə həqiqi və davamlı müstəqilliyini qazandı. Bu müstəqilliyi qorumaq və gücləndirmək Azərbaycanın xarici siyasətində qarşıya qoyduğu ən mühüm prioritetdir və gələcəkdə də belə olacaqdır. Uzun müddət, illərlə biz başqalarına xidmət etmişik. Nəhayət ki, yetmiş illik Sovet kommunizmi əsarətindən azad olmuşuq və indi öz demokratiyamızı və azad bazar iqtisadiyyatımızı müstəqil inkişaf etdirməkdən zövq alırıq. Biz bir daha azadlığımızı itirmək niyyətində deyilik. Odur ki, bizim birinci işimiz Azərbaycanın təhlükəsizliyinə, siyasi müstəqilliyinə, suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə yönələn hədə və riskləri aradan qaldırmaqdır.

Xarici siyasətimizdə ikinci mühüm məqsədimiz qonşumuz Ermənistanla on bir il davam edən münaqişəni həll etməkdir. Azərbaycanın ərazisi olan Dağlıq Qarabağda yaşayan etnik ermənilər 1988-ci ildə birtərəfli qaydada öz müstəqilliklərini bəyan etməklə bu münaqişəni başladılar. Ermənistanın arxasında durduğu bu iddia sürətlə genişlənərək əsl müharibəyə çevrildi. Ermənistan ordusunun

və Rusiyadan gələn bir milyard dollarlıq qeyri-qanuni silahın köməyi ilə ermənilər 1993-cü il ərzində Dağlıq Qarabağı və onu əhatə edən yeddi rayonu işğal etdilər. Azərbaycan otuz mindən çox insanın öldüyü, səkkiz yüz mindən çox insanın qaçqın və məcburi köçkünə çevrildiyi, torpaqlarının 20 faizinin ermənilər tərəfindən işğal olunduğu bir şəraitdə 1994-cü ildə atəşkəsə nail olundu. Bu atəşkəs altı ildir ki, davam edir, lakin münafişlərin həlli üçün danışıqlara edilən cəhdlərin heç bir faydası olmamışdır.

Atəşkəs başlayandan bəri indi biz danışıqların ən ümidverici mərhələsindəyik. Azərbaycanın prezidenti Heydər Əliyev və Ermənistan prezidenti Robert Koçaryan keçən həftə Moskvada görüşdülər. Bu görüş Dövlət Katibi Olbraytın təkidilə NATO-nun on beş illik yubileyi ərəfəsində Vaşinqtonda başlayan bir sıra ikitərəfli görüşlərin davamıdır. Bütün danışıqlara Birləşmiş Ştatlar, Fransa və Rusiyanın həmsədrliyi altında Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının Minsk qrupu rəhbərlik edir. Lakin bizim məqsədimiz aydındır: işğal olunmuş torpaqları qaytarmaq və ərazi bütövlüyümüzü bərpa etmək.

Azərbaycanın xarici siyasətinin üçüncü məqsədi Cənubi Qafqaz regionunda təhlükəsizlik və sabitliyin yaradılmasıdır. Prezident Əliyev və regionda digərləri Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə, İran və Ermənistanın daxil olduğu regional təhlükəsizlik paktının yaradılmasının tərəfdarı olmuşlar. Bu paktın regionda sabitliyi artıracağını nəzərə alaraq Azərbaycan bu ideyanı dəstəkləyir. Biz daha da irəliyə gedib Xəzər dənizi hövzəsinin tamamilə hərbsizləşdirilməsinin, Cənubi Qafqazda nüvəsiz zonanın yaradılmasının, həmçinin bütün mövcud global nüvə silahlarının yayılmaması və silahlara nəzarət haqqında müqavilələrə əməl olunmasının tərəfdarıyıq.

Azərbaycanın xarici siyasətində dördüncü məqsəd Birləşmiş Ştatlar və Qərblə strateji əməkdaşlığı gücləndirməkdir. Biz Qərblə müstəqillik, demokratiya və

azad bazar kimi ümumi dəyərləri bölüşürük və onları reallaşdırmaq üçün bizə Birləşmiş Ştatların və digər Qərb dövlətlərinin dəstəyi lazımdır. Biz sülhə naminə tərəfdaşlıq proqramında fəal iştirak edirik və NATO ilə bu əməkdaşlığı yaxın gələcəkdə genişləndirməyə ümid edirik. Biz Avropa və Avro-Atlantik təhlükəsizlik strukturlarına gələcək inteqrasiyaya çalışırıq. Artıq qeyd edildiyi kimi biz daima dəyərlərimizə şərik olmayan yaxud bizə nəzarət etmək arzusunda olan bəzi qonşularımızın təzyiqi altındayıq. Biz bu təzyiqləri özümüz dəf edə bilmirik; biz Qərbdən kömək almalıyıq.

Azərbaycan xarici siyasətinin beşinci məqsədi Azərbaycanın, eləcə də bütün regionun iqtisadi inkişafını, o cümlədən də Qərb iqtisadiyyatları ilə inteqrasiyasını gücləndirəcək bir mühit yaratmaqdır. Biz artıq Azərbaycanın Qərb bazarlarını təchiz edəcəyi neft haqqında danışıq, lakin digər məşğul ola biləcəyimiz ticarət sahələri də vardır. Bizim Avrasiya Nəqliyyat Dəhlizini inkişaf etdirməklə qədim "İpək Yolu"nu tam bərpa etməyə ehtiyacımız var. Bu yol orta q rıfah vasitəsilə regional əməkdaşlığı inkişaf etdirəcəkdir.

Mən Azərbaycanın geostrateji əhəmiyyətini onun coğrafiyası və mineral sərvətlərinə nəzər salaraq müzakirə etdim və xarici siyasətində beş əsas məqsədi önə çəkdim. İndi icazə verin Birləşmiş Ştatların maraqlarına, onun xarici siyasəti və geostrateji maraqlarına Azərbaycanın necə təsir göstərməsinə baxaq. Mənim əsas ideyam ondan ibarət olaca q ki, Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycanın geostrateji maraqları çox uyğundur və bu iki ölkə arasındakı strateji əməkdaşlığı daha da yaxşılaşdıracaq.

Birincisi, biz ölkə və xalq kimi xeyli eyni dəyərlərə malikik. Birləşmiş Ştatlar üçün adi olan müstəqilliyin Azərbaycanda yalnız doqquz yaşı var. Bizim müstəqillik hissələrimiz Patrik Henrinin və digər dahi Amerika patriotlarının hissələrinə daha çox oxşayır: "Mənə ya azadlıq ver, ya da ki, ölüm". Biz Azərbaycanda demokratiyanın həyata keçirilməsi

prosesindəyik və biz üç prezident, bir parlament və bir də yerli özünü idarəetmə orqanlarına seçki keçirmişik. Bu seçkilər mükəmməl olmayıbdır, lakin biz inkişaf edirik. Biz həmçinin azad bazar iqtisadiyyatının həyata keçirilməsi prosesindəyik. Demək olar ki, bütün kiçik bizneslər özəlləşdirilmişdir. İqtisadiyyatın bütün mühüm sektorlarının əksəriyyəti özəlləşdirilmə prosesindədirlər. Biz torpaq islahatını həyata keçiririk. Biz kilsənin dövlətdən ayrılmasına inanırıq. Biz müsəlman ölkəsi olsa da, bizim olduqca dünyəvi hökumətimiz var və biz hamının din azadlığını qoruyuruq.

İkincisi, mən inanıram ki, Amerika Rusiyanın köhnə çarizmi, yaxud Sovet imperiyasını bərpa etməsini istəmir. Əslində Birləşmiş Ştatlar Azərbaycan və Gürcüstan kimi keçmiş Sovet respublikalarının gələcək müstəqillikləri ilə maraqlanır. O da faktıdır ki, Baltikyanı dövlətlərdən başqa Azərbaycan yeganə keçmiş Sovet respublikasıdır ki, torpağında rus qoşunları yoxdur. Gürcüstan hal-hazırda rus qoşunlarının ölkəsindən çıxarılması ilə məşğuldur. Biz Rusiya ilə mehriban münasibətlərdə olmağı arzulayıırıq, lakin biz bilir ki, bəzi ruslar köhnə vərdişlərindən əl çəkə bilmirlər. Əgər Rusiya Gürcüstan və Azərbaycan üzərində öz təsirini yenidən bərpa etsə, bu yeni Rusiya imperiyasının yaranmasının başlanğıcı olar və bu da yəqin ki, Qərblə yeni soyuq müharibəyə gətirə bilər. Bu səbəbdən də Birləşmiş Ştatların Azərbaycan və Gürcüstanın davamlı müstəqilliyində marağı var və ona görə də Birləşmiş Ştatlar müstəqilliyimizi qorumaqda bizə kömək məqsədilə bütün vacib işləri görməlidir.

Üçüncüsü, Birləşmiş Ştatların Orta Şərqdən kənar enerji təchizatlarının inkişaf etdirilməsində güclü marağı var. Birgə baxanda Xəzər dənizi hövzəsi ölkələri Orta Şərqdən kənar yeni enerji təchizatları baxımından ən yaxşı ümidlər verir. Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan Əsas İxrac Boru kəmərinin ən yaxşı marşrutu barəsində həmfikirdirlər, xüsusilə də rusların və iranlıların nəzarətində olmayacaq

marşrutun tərəfdarıdır.

Dördüncü, Birləşmiş Ştatlar başa düşür ki, Azərbaycan Mərkəzi Asiyanın beş yeni respublikalarının gələcək inkişafı üçün bir açardır. Əgər demokratiyaya sadıq, dünyəvi hökumət, azad bazarlar Azərbaycanda yaşaya bilersə, bunun Mərkəzi Asiyadakı yeni dövlətlərə, o cümlədən də dünyanın digər müsəlman ölkələrinə də təsiri olacaqdır. Bu ölkələrin hamısı qarşısında türk, yoxsa İran modelinin üstün gələcəyi məsələsi dururdu. Biz Azərbaycanda türk modelinə üstünlük verdik. Bu da Amerika geostrateji maraqlarına uyğundur.

Beşinci, mən inanıram ki, Birləşmiş Ştatlar Azərbaycan regionda silahlara nəzarət siyasətini dəstəkləyir. Biz kütləvi qırğın silahlarının yayılmamasının tərəfdarıyıq, biz Xəzər dənizi hövzəsinin hərbsizləşdirilməsini və Cənubi Qafqazın nüvə silahından azad zona olmasını istəyirik. Biz Cənubi Qafqazda sabitlik üçün birgə regional təhlükəsizlik paktını dəstəkləyirik. Biz silahlara nəzarət haqqında bütün müqavilələri dəstəkləyirik. Başqa sözlə, biz regionun hərbsizləşdirilməsini dəstəkləyirik və inanıram ki, bu da Amerikanın xarici siyasətinə uyğundur.

Altıncı, Birləşmiş Ştatların digər xarici siyasi məqsədlərində də Azərbaycan onun dostudur. Azərbaycan Bosniya və Kosovoda Amerikanın siyasətini müdafiə etdi və Türkiyənin xoşməramlı dəstələrinin tərkibində Kosovoya hərbi dəstə göndərirdi. Azərbaycan NATO-nun genişlənməsi və onun Avropada sabitliyi saxlamaq məqsədini müdafiə etdi. Azərbaycan İsrailə möhkəm dostdur. Azərbaycan İranın radikal İslam rejimini qəbul etdirmək təzyiqlərinə qarşı çıxdı.

Yeddinci, Birləşmiş Ştatların həm Ermənistan, həm də Azərbaycanla möhkəm əlaqələri var və daima münaqişənin ortasında olmaq ona xoş deyildir. Bununla belə Birləşmiş Ştatlar müharibədə mübahisə predmeti olan ərazi bütövlüyü konsepsiyasını dəstəkləyir. Bu səbəbdən də Birləşmiş

Ştatlarn marağı munaqişenin beynəlxalq səviyyədə tanınan prinsiplər əsasında həll edilməsidir.

Lakin bütün bu strateji əməkdaşlıqlarla yanaşı bir məsələ də var ki, çıxışımı bitirməzdən əvvəl qeyd etməliyəm. 1992-ci ildə Konqres keçmiş Sovet respublikalarına kömək etmək üçün Azadlığı Müdafiə Aktını qəbul edəndə, ermənipərəst Konqres üzvləri 907-ci Bölmə adlı əlavəni uğurla müdafiə etdilər. Bu bölmə Amerikanın Azərbaycan hökumətinə hər hansı birbaşa yardımına qadağa qoyur. Bu qərəzli qanun Azərbaycanın Vaşinqtonda nə səfirliyi, nə səfiri, nə də digər nümayəndəsi olduğu bir vaxtda qəbul edilmişdir. Bu qanunun düzəlişi ilə məşğul olduğumuz halda, Konqres onun saxlanmasına təkid edir.

Həm Klinton, həm də Buş Administrasiyası ciddi şəkildə 907-ci Bölməyə qarşı çıxırlar. Lakin erməni diasporasının siyasi aktivliyi sayəsində biz bu qanunu ləğv edə bilmirik. Azərbaycan həm birbaşa, həm də obrazlı desək, taleyini Qərblə bağladığı bir vaxtda Birləşmiş Ştatlarn 907-ci Bölməsi saxlamasını qətiyyənlə düzgün hesab etmir. Mənim fikrimcə bu Amerika xarici siyasətinə etnik siyasətin mənfəi təsirinə dair klassik nümunədir və bu dünyanın yeganə qüdrətli dövləti barəsində yaxşı təəssürat yaratmır.

Yekunda, icazə verin ilkin mühakimələrimi təkrarlayım. Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycanın geostrateji maraqları uyğundur və bu maraqlar iki ölkə arasında möhkəmlənən strateji əməkdaşlığı təsdiq edir. Bu möhkəmlənmiş əməkdaşlıqdan təkəcə Azərbaycan və Birləşmiş Ştatlar faydalanmayacaq, bu həm də inanıram ki, dünyada sülhə və sabitliyə xidmət edəcəkdir.

"Beynəlxalq münasibətlərdəki mövcud problemlər və ABŞ-Azərbaycan əlaqələri: Səfirin rəyi"

Gələcək dünya liderlərinin sammitində çıxış

Prezident auditoriyası

Vaşinqton

9 iyul 2000-ci il.

Mənimçün belə çox görkəmli tələbə liderlər qarşısında çıxış etmək xoşdur. Bu çıxış məni bir neçə il keçmişə, mənim ölkəm Azərbaycanda fizika sahəsində professor kimi çalışdığım illərə aparır. O vaxtdan bəri mən universitet auditoriyası qarşısında çıxış etmək şansını heç vaxt əlimdən vermərəm. Bir gün lider olacaq və bizim gələcəyimizə təsir edəcək gənc insanlarla görüşmək məni həmişə həyəcanlandırır. Sizlərdən biriniz bir gün ölkənizin Azərbaycandakı səfiri ola bilərsiniz və kim bilir bu gün aranızda olanlardan biri, yaxud ikisi gələcəyin prezidentləri olacaqlar.

Əvvəlcə icazə verin sizi ölkəmlə tanış edim. Azərbaycan 8 milyon əhalisi olan nisbətən kiçik ölkədir. Ölkə əhalisinin əksəriyyəti müsəlmanlar olsa da, bizim dünyəvi hökumətimiz var. Biz 1991-ci ildə müstəqilliyimizi yenidən bərpa edən 15 keçmiş Sovet respublikasından biriyik. Azərbaycan geostrateji baxımdan çox mühümdür və şərqlə qərbin, şimalla cənubun kəsişməsində yerləşir. Şimaldan Rusiya, cənubdan İran, qərbdən Türkiyə ilə qonşudur. Xəzər dənizi bizim şərq sərhədimizdir. Azərbaycan həm də iqtisadi cəhətdən mühüm ölkəyə çevrilməkdədir. Belə ki, biz 1994-cü ildən bəri dünyanın bir çox neft şirkətləri ilə təxminən dəyəri 60 milyard dollar olan 20-yə yaxın hasilatın pay bölgüsü sazişini imzalamışıq. Biz həmçinin Birləşmiş Ştatlarla güclü müttəfiqlərlik, müstəqillik, demokratiya və azad bazar haqqında eyni fikirlərə malikik.

Bu yaxınlarda öz müstəqilliyini geri almasına baxmayaraq mənim ölkəmin qədim və zəngin tarixi var. Min illər

ərzində ölkədə bir çox görkəmli şairlər, yazıçılar, ziyalılar, alimlər yetişmiş və sivilisasiyanın məskənlərindən biri kimi tanınmışdır.

Düşündüm ki, bu axşam ən yaxşısı səfirlərin nə etmələri, necə etmələri və onun fəaliyyətinin nəticələrindən bəhs edim.

Sadə dildə ifadə etsək, səfirin işi xidmət etdiyi ölkədə öz ölkəsinin maraqlarını təmsil etməkdir. Mənim işim Amerika xalqına Azərbaycan haqqında məlumat verməkdir ki, elə bu gecə sizinlə görüşdə də mən bununla məşğulam və Azərbaycan ilə Birləşmiş Ştatlar arasındakı münasibətləri yaxşılaşdırmaq üçün işləyirəm. Bu əsasən ABŞ hökuməti, onun icraedici və qanunverici qolları ilə eyni zamanda digər qruplar və fərdlərlə də işləmək deməkdir.

Bu məqsədlə Azərbaycanın səfiri kimi ən yüksək prioritetlərdən biri daha çox tələbə mübadiləsinə - amerikalı tələbələrin Azərbaycanda, azərbaycanlı tələbələrin Amerikada təhsil almalarına kömək etmək olmuşdur. Biz bəzi çətinliklərlə qarşılaşmışıq, bunlar barəsində daha sonra danışacağam, lakin biz uğurla irəliləyirik. İngilis dili dünyanın birinci dili olmaqdadır, odur ki, azərbaycanlı tələbələri ingilis dili ilə maraqlandırmaq elə də çətin deyildir. Azərbaycan dilini öyrənmək istəyən kifayət qədər amerikalı tələbə yoxdur. Rus dili Azərbaycanda ikinci dildir. Lakin Azərbaycan dili türk dili qrupuna daxil olduğu üçün bizim türkdilli xalqlarla ünsiyyətdə problemimiz olmur.

Mən sizin hər birinizin gələcəkdə Azərbaycana gəlməyinizi istəyərdim. Siz bizim insanların olduqca sevimli və mehriban olduğunu görəcəksiniz. Biz ailəyə çox bağlı cəmiyyətlik və mədəniyyətimiz bizə qonağı ailə üzvü kimi qəbul etməyi öyrədir. Səfir kimi yeddi illik fəaliyyətimdə, mən Azərbaycana səfərimdən məyus qayıdan əcnəbi görməmişəm.

Təhsillə bağlı ikinci prioritet Birləşmiş Ştatlarda

Azərbaycan haqqında təhsil mərkəzləri açmaq idi. Keçən il ABŞ-Azərbaycan Ticarət Palatası Harvard Universitetində Xəzər Araşdırmaları Proqramını açdı və buna bənzər proqramlar digər universitetlərdə açılmaq üzrədir. Bu proqramlar akademik və siyasi dairələrdə Azərbaycan haqqında daha geniş biliklərə yol açacaqlar. Tədrisən də bu biliklər adi vətəndaşlar arasında yayılacaqdır.

Eyni zamanda daha çox amerikalı Azərbaycana səyahət edir. Onların böyük hissəsi Azərbaycana buradakı neft və qaz yataqlarının istismarı ilə bağlı gedirlər. İndi Bakıda onlarla amerikalı ailə yaşayır ki, Sovet dövründə heç bir ailə də yox idi. Amerika mətbuatı Azərbaycana diqqət ayırmağa başlayır və axırını Ceyms Bond filminin bir hissəsi Azərbaycanda çəkilmişdir.

Bütün bunları deyəndən sonra yenə də Azərbaycanı əksər amerikalılar tanıyırlar. Qismən ona görə ki, bu balaca bir ölkədir və yalnız doqquz ildir ki, müstəqillik qazanıb. Qismən də ona görə ki, məktəb, iş, ailə və əyləncə kimi çoxlu digər məşğuliyyətlər amerikalıların vaxtını alır. Digər işlərə çox vaxt qalmır. Ona görə də siz çox əhəmiyyətliyəsiniz. Çünki siz həyatda başqa şeylərə nəzər salmaq üçün vaxt tapırsınız.

Yəqin ki, siz hər hansı bir ölkədə müəyyən dövlətin səfirliyi və ya səfiri olmadıqda nələrin baş verdiyinə baxmaqda səfirin rolunu daha yaxşı başa düşə bilərsiniz. Bu bizim başımıza 1992-ci ildə ABŞ-da Azərbaycan keçmiş Sovet İttifaqından yenidən ayrılıb, müstəqilliyini qazanan vaxt gəlmişdi. Təəssüf ki, həmin vaxt, elə indi də Azərbaycan Ermənistanla münaqişədə idi. Buna səbəb Ermənistanın ərazi iddiası idi. Birləşmiş Ştatlarda olan böyük erməni diasporasının iki böyük lobbilik edən təşkilatları var ki, onlar da Konqresə çox yaxşı təsir edə bilirlər.

Beləliklə 1992-ci ildə Azadlığı Müdafiə Aktı adlanan qanun Konqresə təqdim ediləndə erməni lobbisi qrupları Konqresdəki dostlarına yaxınlaşaraq onları Azərbaycan

hökumətinə ABŞ köməyini qadağan edən düzəlişi qəbul etməyə təkid etdilər. 907-ci Bölmə adlanan bu qanun Konqres və Senatın qanun layihəsinə əlavə olundu və qanun kimi qəbul olundu. Ona görə ki, 907-ci Bölmə əleyhinə olan Buş Administrasiyası nisbətən kiçik bir düzəlişə görə bütöv bir qanuna veto qoymalı olduğuna inanmırdı.

Düzəlişin qəbuluna ona görə nail oldular ki, həmin vaxt Azərbaycanın Birləşmiş Ştatlarda nə səfirliyi, nə səfiri, nə də güclü Azərbaycan diasporası var idi. Başqa sözlə, 907-ci Bölməyə qarşı çıxacaq lobbi olmamışdır. Bu qanun maddəsinin nəticəsi nə oldu? Təcavüzkarın əvəzinə təcavüzün qurbanları ədalətsiz olaraq cəzalandırıldı. Bu o deməkdir ki, yüz minlərlə azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkün 4 il ərzində hətta Amerikanın humanitar yardımını da ala bilmədilər. Bu o deməkdir ki, Azərbaycan hökuməti demokratiya proseslərini və bazar islahatlarını həyata keçirmək üçün ABŞ-ın heç bir yardımını ala bilmədi. Bu o deməkdir ki, təhsil, səhiyyə və ətraf mühitlə bağlı proqramlara ABŞ-ın köməyi olmadı.

Odur ki, 1993-cü ildə Vaşinqtona gələrkən mənim birinci və mühüm işim 907-ci Bölmənin ləğvinə çalışmaq idi.

1997-ci ildə biz demokratiya quruculuğu, humanitar yardım, Xarici Kommersiya Xidmətinin, Ticarət və İnkişaf Agentliyinin (TDA), Özəl Xarici Sərmayələr Korporasiyası (OPIC) və İxrac İdxal Bankının fəaliyyəti üçün 907-ci Bölməyə bəzən "çıxarışlar" kimi adlanan istisnaları təmin etməyə nail olduq. Biz bu il üçün əlavə istisnalar etmək üçün işləyirik. Lakin bizim son məqsədimiz bu Bölmənin tamamilə ləğv edilməsidir.

Beləliklə, siz görürsünüz ki, səfir kimi mən Amerika siyasətini təcili öyrənməli oldum. Sizlərdən Amerika hökumətini öyrənənlər bilirlər ki, Amerika sistemində əsl dəyişikliyə nail olmaq necə də çətinidir. Əksər hökumətlərdən fərqli olaraq Amerika hökumətinin icraedici və qanunverici qolları eyni partiya tərəfindən idarə olun-

mur. Hətta belə olsa da, bu əlaqələndirilmiş siyasi istiqamətə təminat vermir. Administrasiya bir siyasəti, Konqres isə başqa birini müdafiə edə bilər.

Bütün bu hadisələr baş verdiyi müddətdə səfir kimi mən çoxlu çətin tapşırıqlarım olurdu. 1994-cü ildən bu günə qədər bizim prezident səviyyəsində beş səfərimiz olubdur. Prezident Əliyevlə prezident Klintonun və digər yüksək səviyyəli ABŞ rəsmilərinin görüşləri olmuşdur. Bu o deməkdir ki, səfirlik Ağ Ev və digər kabinet səviyyəli departamentlərlə bu görüşləri təşkil etməli, hazırlanacaq birgə bəyanatlarla bağlı danışıqlarda iştirak etməli, hər iki tərəfin verdiyi şərhləri və təklifləri izləməli idi. Bizim bir sıra nazirlərimizin də səfərləri olmuşdur və s. Elə bu yaxınlarda sizin Dövlət Katibinə bərabər şəxs olan Xarici İşlər Nazirimiz təşkil etdiyimiz toplantıları idarə etmək və toplantıda iştirak etmək üçün şəhərə gəlmişdi. Lakin bu bizim gördüklərimizin yalnız bir hissəsidir. Biz əvvəlcədən məsələləri araşdırmalı, Xarici İşlər Nazirimizə məlumat verməli, onun iştirak edəcəyi görüşlərə dair tövsiyələr hazırlamalıyıq. Biz keçən həftə Müdafiə Nazirinin çox uğurlu rəsmi səfərini təşkil etdik.

ABŞ-da istənilən vaxt hər hansı xarici siyasət məsələsi Azərbaycana təsir edərsə, yaxud potensial olaraq aiddirsə, mən onunla məşğul olmalıyam. Əgər Amerika siyasəti Azərbaycana qarşı potensial olaraq zərərlidirsə, mən o siyasəti dəyişməyə çalışmalıyam. Bundan əlavə, mən də daima hər iki ölkə üçün qarşılıqlı fayda gətirəcək əməkdaşlıq üçün yollar axtarıram. Biz həmçinin bizimlə həmfikir olan səfirliklərlə yaxından əməkdaşlıq edirik. Bizim səfirlik Azərbaycanda biznes yaratmaq istəyən Amerika firmalarının ilk müraciət etdikləri təşkilatdır. Həmçinin Azərbaycana səyahət edən amerikalılar da lazım olan səyahət vizalarını səfirlikdən alırlar.

Yekunda icazə verin sizin hər birinizi diplomatiyaya karyera kimi nəzər salmağa həvəsləndirim. Əksər vaxtı

diplomatiya ilə sizin Dövlət Departamentiniz məşğul olur, lakin mənim kimi səfir olmaq üçün, sizin diplomat karyeranız olmaya da bilər. Lakin sizin uğurlu səfir olmaq üçün hansısa bir sahədə uğurlu karyeranız olmalıdır. Siz beynəlxalq münasibətlərlə və ölkələr arasında mövcud olan ziddiyyətlərlə maraqlanmalısınız. Bunun üçün işlədiyiniz regionun tarixi ilə də tanışlığınız olmalıdır.

Diplomatiya qədər çətin və maraqlı fəaliyyət sahəsi əlbəttə yoxdur. Bu əslində elə bir sənətdir ki, ölkələrin bir-biri ilə yaxşı münasibətdə olmasına əminlik yaradır, başqa sözlə mübahisələri müharibəsiz həll etmək metodudur. "Real dünya"nın əksər real hissələrində fəaliyyət göstərərəkən bu ideal məqsədləri həyata keçirmək üçün bir imkandır. Bu vətənpərvər və millətçi olan adam üçün mükəmməl işdir. Bu sizə ölkənizə fədakarlıqla xidmət etmək imkanı verir.

Axırıncı, lakin əhəmiyyətli, bu maraqlı və faydalı işdir. Sizin gününüz heç vaxt darıxdırıcı olmayacaqdır. Yuxudan duranda heç vaxt bilməyəcəksiniz ki, sizi bu gün nə gözləyir. Siz dünyanın ən maraqlı və qeyri-adi insanları ilə görüşəcəksiniz. Eyni zamanda mən sizi yeganə çətin olan bir şey barəsində xəbərdar etməliyəm. Bu da diplomatik qəbullara dözməkdir. Bu elmi fəaliyyətdən diplomatiyaya gələn adam üçün bir qədər daha çətinidir.

Bir qədər özüm haqqında demək istəyirəm: Mən öz karyeramı bütövlükdə uğurlu sayıram. İcazə verin, deyim niyə? Mən əvvəlki elmi karyerama görə çox məmnunam, çünki onun sayəsində Nobel mükafatçıları da daxil olmaqla, çoxlu sayda görkəmli adamlarla görüşmək imkanlarına sahib olmuşam. İndi təxminən yeddi ildir ki, diplomatik ictimaiyyətdəyəm və mənim bir çox şəxsiyyətlərlə tanış olmaq, hətta dostluq etmək imkanım olubdur. Dr. Bzejinski, Katib Kissincer və bir çox başqaları var ki, mən onlara olduqca hörmət edirəm. Bu baxımdan mən xoşbəxt insanam.

Ümid edirəm ki, sizə səfir olmağın nə demək olduğunu başa sala bildim və ümid edirəm ki, sizlərdən bəzilərinizi diplomatiyanı karyera kimi seçməyə həvələndirdim. Mən ümid edirəm ki, sizlərdən bir çoxunuzu bir gün Azərbaycanda görəəcəm.

Amerika Mədəniyyəti Araşdırmaları Programında səsələnən fikirlər

Vaşinqton Universiteti

Sent Luis, Missuri

2 noyabr 2000-ci il.

Bu gün artıq ikinci dəfə burada olmaq və Azərbaycan kontekstində demokratiya ənənələrini müzakirə etmək mənim üçün olduqca xoşdur.

Hörmətli təşkilatçıların xahiş etdiyi kimi, bu gün mən ictimai müzakirələr və çıxışların digər formaları ilə tarixi və mədəni ənənələr arasındakı qarşılıqlı münasibətlər üzərində dayanmağa çalışacağam.

Bu barədə danışmağa başlayarkən nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm ki, Azərbaycan mədəniyyətində ictimai müzakirə ənənəsinin tarixi İslamdan əvvəlki dövrə, bizim eramın yeddiinci əsrinə gedib çıxır. Bu dəqiq o vaxtdır ki, qədim türk eposu "Kitabi-Dədə Qorqud" Azərbaycan xanlıqlarının ilk feodalları arasındakı mübarizəni təsvir etmiş, cəmiyyətdəki fərdlərin siyasi və əxlaqi məsuliyyətlərindən bəhs etmiş və ulu babalarımızın dövründə problemlərin necə həll olunduğuna dair ilk sənədə çevrilmişdi. Bütöv kitabın ən heyranedicu ideyaları baş qəhrəmanlardan biri olan Bayandur xana mənsubdur. O öz vassallarını və digər hökmdarları "qəzəb, paxıllıq və sərtlikdən uzaqlaşmağa", "insanlar üçün ən yaxşı olan işlərlə məşğul olmağa", problemlərin "ağılla" həll oluna biləcəyi halda, "silaha müraciət etməməyə" çağırır. Siz inana bilərsiniz ki, bu təxminən min il bundan əvvəl, Fransua Rablenin "Qarqantua və Pantaqruel" və Makiavellinin "Hökmdar" əsərindən əvvəl

yazılmışdır.

Bu meylin əsasları bir sıra görkəmli mütəfəkkirlər, filosoflar və din xadimləri tərəfindən qoyulmuşdu. Onlar insan varlığının istər fikir, istərsə də hərəkət vasitəsilə ifadə azadlığı hüququnu müdafiə edirdilər və bu meylin ən yüksək nöqtəsi bizim eranın 1100 və 1200-ci illəri arasında olmuşdur.

İslamın qəbul olunmasınadək artıq ictimai müzakirə ideyaları tədricən azalmağa başlamışdı. Hətta onda belə, Azərbaycanda liberal düşüncə nəzəriyyələri çox güclü idi.

Sovet hakimiyyəti dövründə ictimai müzakirələrin keçirilməsi mənim xalqım üçün əhəmiyyətli dərəcədə az tanınan anlayışa çevrildi. Çünki istənilən növ müzakirə o dövrdə olduqca formal idi. Bununla belə, əsl qızgın müzakirələrin olmadığına baxmayaraq, tətbiq olunan əsas qaydalar yetmiş il ərzində dəyişmədi: şəxsi nəzakətlik; qeyri-təcavüzkar mübahisə; şəxsi hücumların yol verilməməzliyi və sairə.

Əlbəttə Sovetlər dövründə bütün tərəflər eyni bir şeyi müdafiə etdiyindən, "oyun planı"na əməl etmək xeyli asan idi. Sovet İttifaqının dağılması ilə Azərbaycanın müstəqilliyinin bərpasından sonra müzakirələr olduqca ehtirash olmağa başladı və bəzən də tərəflər ideoloji narazılıqlarını şəxsi mübahisələrə və düşmənçiliklərə çevirirdilər. Bu yerdə mən Birləşmiş Ştatlardakı mədəni ənənələr və siyasi proseslər arasındakı qarşılıqlı münasibətlər haqqında bir neçə söz demək istərdim.

Mən səfir işlədiyim təxminən səkkiz il ərzində prezident və Konqres seçkilərini böyük diqqətlə izləmişəm. Bir şey mənim üçün olduqca qeyri-adi, hətta şokedici oldu. Bu, namizədlərin bəzən şəxsi hücumlar etməkdən utanmayaraq bir-birinə qarşı ağır sözlər və epitetlər işlətməklə olan davranışı, daha dəqiq desəm, pis davranışdır. ABŞ siyasi mədəniyyəti bəzi fikir mübadiləsindəki narazılıqlardan sonra insanların sosial həyatlarındakı mehribanlıq saxla-

mağa imkan verdiyinə görə mən bunu normal hesab edirəm.

Azərbaycanda isə bu heç də belə deyildir. Əgər siz öz opponentinizi təhqir edirsinizsə (istənilən şəxsi hücum mənim ölkəmdə təhqir hesab edilir), siz onunla heç vaxt yaxşı şəxsi münasibətlər yarada bilməzsiniz. Müstəqilliyimiz qaytarıldıqdan sonra Azərbaycanda bir çoxları bizim cəmiyyətin ənənəvi xüsusiyyətlərini nəzərə almadan Qərb ənənələrini bizim cəmiyyətdəki ictimai müzakirələrə tətbiq etməyə cəhd etməklə səhvə yol verdilər.

İcazə verin sizin diqqətinizə daha bir misal çatdırım. Missuridəki Senat seçkilərini. Qubernator Karnahanın faciəli ölümündən sonra, məlumdur ki, onun dul qalmış həyat yoldaşı Cin Demokratların nümayəndəsinin qalib gəldiyi halda, onun yerinə keçəcəkdir. Lakin bu mərhum Mel Karnahanın adından istifadə etməklə böyük bir kampaniya demək idi. Azərbaycanda belə bir kampaniya ağılaşmazdır. Orada biz mərhumun adını ölümündən qırx günədek "ruhu şad olsun" deyə heç bir növ müzakirələrdə hallandırmırıq.

Beləliklə, demək istəyirəm ki, bizim ictimai müzakirələri həyata keçirmə yollarımız olduqca fərqlidir. Lakin bu bizim mahiyyətə ümumiliyimizi mütləq olaraq dəyişdirmir.

**GUÖAM seminarında təqdimat
Stanford Universiteti
San Fransisko
18 noyabr 2000-ci il.**

Bu gün burada olmağıma, mənim üçün olduqca maraqlı mövzuda çıxış edəcəyimə görə çox xoşbəxtəm. Fikirləşirəm ki, bu mövzu həm də başqalarına maraqlıdır. Nüfuzlu Stanford Universitetinin himayəsi ilə keçirilən bu seminar bizim ümidlərimizi doğruldur. Ümidlərimiz ABŞ siyasi rəh-

bərliyi səviyyəsində ölkəmizə göstərilən marağa elmi ictimaiyyətin marağının da əlavə olunmasıdır. Bu da öz növbəsində hansısa vacib səviyyəyə çatmaq məqsədi ilə müxtəlif xarici siyasət müzakirəsinin bir hissəsi olacaq ictimai müzakirə mühiti yaradacaqdır.

1991-ci ildən bəri hamımız, bütün dünya, keçid dövründə yaşamışıq. "Soyuq müharibə sonrası dövrün" tərifi davamlı olmayan bir şey olması ilə izah olunmur. Böyük dövlətlər və balaca ölkələr eyni tərzdə yeni, çoxölçülü təhlükəsizlik məsələlərinin geniş toplusunu qəbul etməyə hazır olmalıdırlar.

1990-cı ilin ortalarında Avropada Adi Qüvvələr müqaviləsinin "Cəbhə" haqqında sazişinə dair ən intensiv müzakirələr zamanı GUÖAM adlanan ölkələr qrupu yarandı. Bu o vaxt idi ki, ABŞ xarici siyasətində "Rusiya Birincidir" yanaşması hələ də öndə idi və istənilən siyasi məsələyə ABŞ-Rusiya münasibətlərinin inkişafı prizmasından baxırdılar. Mən düşünürəm ki, biz indi bunu tamamilə aradan götürmüşük. Biz bu cür yaşamağa Amerikada bir çox mərhələlərdə rast gəlirik. Bizi hələ də "Yeni Müstəqil Dövlətlər" yaxud "Keçmiş Sovet İttifaqının Müstəqil Dövlətləri" adlandırırlar və bəzi analitiklər bəzən bizə Rusiyanın "arxa həyəti" kimi yanaşırlar. Heç bir digər dövlətlə əlaqələndirilməyən sadə bir dövlətə çevrilmək, keçmiş rejimdən özünü ayırmaq üçün suveren dövlət nə qədər müddət mövcud olmalıdır? Mən dövlət rəsmilərini bizim ölkəmizin müstəqilliyini heç vaxt qəbul etməyənlərin dəyirmanına su tökməyə çağırıram.

Avropada Adi Qüvvələr Müqaviləsinə qayıdaq. O vaxt Azərbaycan və digər üç dövlət - Gürcüstan, Moldova və Ukrayna Qərbin onları başa düşməsi və köməyini axtararaq öz qarşılıqlı ehtiyac və narahatçılıqlarından yaxa qurtarmaq üçün hərəkətə gəldilər. Bəzi şübhələrə baxmayaraq GUÖAM qrupunun digər dövlətə zidd niyyəti yox idi. Bizim dördümüz də, doğrudan da, xarici qoşunları regiondan uzaq

da saxlamaq, yaxud da onları ərazilərdən çıxarmaq işində ABŞ-ın dəstəyini axtarırdıq. O vaxta qədər AAQ Müqaviləsinin müzakirələrinə başlandığı vaxt Azərbaycanın yalnız "boz ərazi" adlanan hissəsindən başqa Azərbaycan torpaqlarında heç bir xarici qoşun yox idi. Bu ərazi hal-hazırda ermənilərin işğalı altındadır və mənim ölkəmin nəzarətindən çıxıbdır. Belə ki, burada hesabı aparılmamış sazişlə məhdudlaşdırılmış hərbi sursat mövcud ola bilər. Bu əsl "boz sahə" kütləvi qırğın silahlarının və həssas texnologiyanın, narkotiklərin daşınması və terrorizmin yayılması üçün vasitəçiyə çevrildi. Bu şəraitdə oyuncaq Dağlıq Qarabağ rejiminin "liderləri" arasındakı hakimiyyət uğrunda mübarizə də bütün dünyaya göstərir ki, bizim hamımız üçün real təhlükəsizlik problemləri yaradan bu qeyri-sabit ərazidə bəyan edilmiş separatizm ideyaları şəxsi zənginləşmənin gizli motivləri üçün istifadə olunmuşdur.

1997-ci ilin "Cəbhə" haqqında sazişinə gəlinə, vitse-prezident Qorun son anda Prezident Əliyevə zəng vurmaması ilə, Azərbaycan AAQ Müqaviləsinə pozulmaq üçün özünün bəzi mühüm maraqlarında kompromisə getdi.

O vaxtdan bəri GUÖAM qrupu dörd prezidentin 1997-ci ildə Strasburqda imzaladığı Özbəkistanın da üzv qəbul olunmasını nəzərdə tutan Birgə komyunike, 1999-cu il Vaşinqton sammiti ərzində Bəyannamənin qəbulu, 2000-ci il Nyu York sammiti ərzində memorandumun imzalanması kimi mühüm inkişaf mərhələlərindən keçmişdir. Sammitlərdən başqa GUÖAM ölkələri arasında qarşılıqlı əlaqənin yeni tərəfləri yaranmağa başladı. Buraya xarici işlər və müdafiə nazirləri səviyyəsində əməkdaşlıqlar daxil edildi. Proses inkişaf edərək silahlara nəzarət məsələləri üzrə əməkdaşlıqdan irəliyə gedərək, ümumilikdə milli təhlükəsizlik, TRASEKA layihəsi də daxil olmaqla geniş iqtisadi təşəbbüslər sahələrində əməkdaşlıq yaradıldı. GUÖAM ölkələri milli əlaqələndiricilərinin müntəzəm toplantıları qrupun dayaqlarından birinə çevrilərək əməkdaşlığın mühüm ele-

menti oldu.

GUÖAM-ın mənbəyində duran AAQ Müqaviləsi ilə əlaqəli məsələlər hələ də bura üzv olan dövlətlərin qarşılıqlı fəaliyyəti üçün əsas amillərdən biri kimi qalmaqdadır. Hal-hazırda 2001-ci ilin mayında AAQ-nin icmalı konfransı yaxınlaşdıqca bir sıra yeni məsələlər meydana çıxır. 1999-cu il ATƏT-in İstanbul sammitindən sonra biz əvvəlcədən artıq görə bildik ki, Rusiya Gürcüstandan və Moldovadan qoşunlarını çıxarmaq məcburiyyətində qalsa da, tam razılaşmadan qaçmağa çalışacaqdır. Qoşunlarını Gürcüstandan Ermənistana köçürməklə Moskva Ermənistanda hərbi qüvvələrini möhkəmlətməkdə davam edir. Bununla da regionda olan onsuz da ağır vəziyyəti bir az da ağırlaşdırır. Moskvadakı yüksək səviyyəli hərbiçilərin dəfələrlə qeyd etdiyi kimi Rusiyanın regiondakı siyasətinin məqsədi Cənubi Qafqaz bölgəsində qalmaqdadır. Moskva və Yerevan arasındakı ikitərəfli hərbi əməkdaşlıq müqaviləsi Moskvanın Minsk Qrupunun həmsədrisi olaraq vasitəçi kimi mövqeyini nüfuzdan salır. Bununla bağlı mən sizə xatırlatmaq istəyirəm ki, Konqresin biabırçı Azadlığı Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsi vasitəsilə Azərbaycanla tam əməkdaşlığına qadağa qoyulmuş digər həmsədr olan ABŞ Ermənistanla da hərbi əməkdaşlıqdan çəkinir.

İcazə verin deyim ki, bu təkcə Kremlin hərbi qüvvə statusunu saxlamaq arzusu, yaxud hətta Azərbaycan, Gürcüstan və Moldova kimi bir sıra kiçik ölkələrin təhlükəsizliyi ilə bağlı deyildir. Biz burada bütün AAQ Müqaviləsinin cəbhə zonasının bütövlüyü, müqavilənin özünün onurğa sütunu haqqında danışıraq. Mən Tbilisi və Kişinyovun buradakı qətiyyətli və prinsipial mövqeyini tərifləməyə bilmərəm. Onların mövqeləri beynəlxalq ictimaiyyətə Rusiyanın İstanbul öhdəliklərinə əməl etməsinə ciddi nəzarət etməyə imkan verir.

Bu həmçinin NATO və GUÖAM arasındakı keyfiyyət cəhətdən yeni dialoqun başlanğıcı haqqındadır. Xüsusilə də

GUÖAM ölkələrinin İttifaqda iştirakını və onunla ikitərəfli əlaqələrini və enerji boru kəmərinin təhlükəsizliyi məsələlərinin həllində oynaya biləcəyi rolunu nəzərə alaraq bu dialoq regional təhlükəsizliyin əsas sütunlarından birinə çevrilə bilər.

Mən mütləq Şimali Qafqazdakı vəziyyət haqqında danışmaq istəyirəm. Çeçenistandakı hərbi əməliyyatlar, o cümlədən də, qonşu respublikalarda siyasi iqlimin mürəkkəbləşməsi təkcə azğınlığın və vətəndaşların əzablarının qızışmasına gətirib çıxarmadı, eyni zamanda Moskvaya əsasən Gürcüstanla Azərbaycanın sərhədləri boyu rus qoşunlarının möhkəmləndirilməsinə haqq qazandırır. Qoşunların məhdudlaşdırılması ilə bağlı müzakirədən qaçmaqla qoşunları azaltmaq istəmədiklərinə görə, Rusiya aydın olaraq göstərir ki, bütövlükdə Qafqaz regionundan hərbi qüvvələri çıxarmaq istəyi çox azdır.

Bütün bu beş ölkənin başqa bir ümumi cəhəti var. Mən onu indi müzakirə etmək istəyirəm. Bu münaqişələrin həll edilməsi və münaqişələrin həlli ilə bağlı fəaliyyətdir. Problem ondadır ki, bizim hamımızın təbii ki, həm daxili, həm də xarici münaqişələrimiz var. Siyasi, iqtisadi, təhlükəsizlik və sosial sahələrdəki bu münaqişələr GUÖAM qrupuna daxil olan ölkələrin istər münaqişənin həll olunması, istərsə də sülhün saxlanması məsələsində daha sıx əməkdaşlıq etməsinə səbəb olur. Bu əməkdaşlığa münaqişələrin təbiətinin öyrənilməsi və onların köklərinin və təsirinin azaldılması, o cümlədən də Kosovodakı sülhməramlı qüvvələri bir yerə toplanması daxildir. 2001-2002-ci ilə qədər biz qarşılıqlı fəaliyyətin yeni səviyyəsinə, birgə sülhməramlı təlim imkanlarına və sülhməramlı qüvvələrdən ibarət batalyona nail olacağımıza ümid edirik. Bizim müdafiə nazirimiz bu məsələlərin praktik tərəflərini Ukraynanın Kiyev şəhərində Müdafiə Nazirlərinin bu yaxınlarda keçirilən görüşündə artıq müzakirə etmişdir.

Mən professor Stefan Blenk tərəfindən yazılan və World

Affairs-in payız buraxılışında dərc olunan bir məqaləsinə istinad etmək istərdim. "Amerikanın Nəhəng Strategiyası və Trans Xəzər regionu" adlanan bu məqalədən belə bir sitat gətirirəm: "Rusiya və nisbətən kiçik Transxəzər dövlətləri arasındakı uyğunsuzluq onu göstərir ki, burada təbii balansın olması qeyri-mümkündür. Rusiyanın xeyrinə olan yerli uyğunsuzluq, Rusiyanın Mərkəzi Asiyada istədiyi uğuru qazana biləcəyini nəzərdə tutmadığına baxmayaraq, əksinə bu onu nəzərdə tutur ki, əgər enerji, yaxud digər əsas təhlükəsizlik məsələlərində regional balans nail olunacaqsa, nisbətən kiçik dənizkənarı ölkələrdə bu balansı möhkəmləndirmək üçün kimsə kömək etməlidir. Amerikanın ciddi müdaxiləsi əleyhinə çıxış edən mütəxəssislər regiondakı faciəli vəziyyəti başa düşürlər".

Belə uzaqgörən sitata əsaslanaraq, mən ABŞ alimlərini ABŞ hökumətini regiondakı dövlətləri, xüsusilə də GUÖAM-ı möhkəm dəstəkləməyə yönəltmək üçün əlindən gələni etməyə çağırıram.

Tarixən bizim millətlər böyük dövlətlər arasında oynanılan Böyük Oyunun təsirinə məruz qalmışlar. Biz bunu ancaq birlikdə edə bilirik. Bu GUÖAM-ın digər bir məntiqi əsaslandırılmasıdır.

Biz başa düşməliyik ki, gələcək perspektivlərimiz bir-biri ilə bağlıdır, bizim cəhdlərimiz də əlaqəli olmalıdır. Bu o deməkdir ki, əvvəldə qeyd etdiyim keçid mərhələsində biz təkcə bir dövlətin deyil, bütün dövlətlərin təhlükəsizliyi haqqında düşünməliyik.

"GUÖAM: Qrupun genezisi və inkişafı
Qara Dəniz Regional Təhlükəsizlik Proqramında təqdimat
Harvard Universiteti
31 may-1 iyun 2001-ci il.

Məndən GUÖAM üzvləri arasındakı təhlükəsizlik, iqtisadi, hərbi və digər sahələrdəki əməkdaşlıq və daha səciyyəvi məsələlər, o cümlədən enerji təhlükəsizliyi və boru

kəmərinin təhlükəsizliyi də daxil olmaqla enerji daşınmasının problemləri kimi olduqca maraqlı və problemli mövzudan danışmaq xahiş olunmuşdu.

İcazə verin ümumi müşahidələrdən başlayım. Vaxtaşırı GUÖAM-ın məhvi haqqında gəzən şayiələr olduqca şişirdilmişdir. AAQ-dən doğan dörd ölkədən ibarət bu qrup (yarandığı vaxt) Azərbaycan, Gürcüstan, Moldova və Ukrayna nümayəndələri arasında möhkəm əməkdaşlığın nəticəsində yaranmışdı. Bu əməkdaşlığın əsası Vyanada cəbhə haqqında saziş danışıqları zamanı qoyulmuşdu. 1997-ci ildə Avropa Şurasının Strasburq sammitində, dörd ölkənin prezidentləri qrupun o vaxtkı məqsədlərini dəqiq müəyyənləşdirdilər. "Suverenliyə hörmət, ərazi bütövlüyü, dövlət sərhədlərinin toxunulmazlığı, qarşılıqlı hörmət, əməkdaşlıq, demokratiya, qanunun aliliyi və insan hüquqlarına hörmət prinsiplərinin rəhbər tutulduğu Avropanın sabitliyi və təhlükəsizliyi xatirinə" qarşılıqlı fəaliyyəti inkişaf etdirməyin necə mühüm olduğunu başa düşərək bu məqsədləri indi də dəyişilməz saxlayırlar.

Vaşinqtonda 1999-cu ildə NATO-50 sammitində Özbəkistan da bu qrupa qoşuldu. Bu o vaxt idi ki, GUÖAM beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən sadəcə silahlara nəzarət rejiminə dair eyni gündəliyə malik ölkələr qrupu kimi deyil, daha geniş mənada qəbul olunmağa başlamışdı. O, Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizinin inkişafı vasitəsilə regional iqtisadi əməkdaşlığın gücləndirilməsi üçün mühüm struktura, mövcud təhlükəsizlik problemlərini, münaqişələrin həlli yollarının tapılması, digər risk və hədələrin aradan götürülməsi üçün müxtəlif səviyyəli müzakirə forumuna çevrildi.

2000-ci ildə bu inkişaf davam etməklə GUÖAM-ı ən azı Azərbaycanın perspektivi baxımından qarşılıqlı fəaliyyətin daha səmərəli forumuna çevirdi. Milli koordinatorlar komitəsinin davamlı müntəzəm görüşləri ilə bərabər bir sıra digər mühüm və yüksək səviyyəli hadisələr də baş verdi.

2000-ci ilin mayında ABŞ Senatında Avropa Məsələləri üzrə Xarici Əlaqələr Komitəsinin sədri Qordon Smitin rəhbərliyi ilə GUÖAM-a həsr edilmiş seminar keçirildi. Seminar iştirakçı ölkələrin bu qrupun gələcəyinə necə yanaşmasından bəhs edirdi. GUÖAM qrupunun kütləvi qırğın silahları və həssas texnologiyanın yayılması əleyhinə əməkdaşlığı xüsusilə vurğulanmışdı. Kapitolidə GUÖAM qrupunun nüfuzunun artmasına başqa bir sübut 2000-ci ilin Müdafiə və Təhlükəsizliyə Kömək Aktının ABŞ Senatı tərəfindən qəbul edilməsi oldu. Bu qanunun bütöv bir hissəsi GUÖAM-a həsr olunub və onun fəaliyyətinə 2001-ci maliyyə ilində 8,5 milyon dollar, 2002-ci maliyyə ilində isə 37 milyon dollar ayrılıb. Mən bu qanun uğrunda mübarizə aparan və GUÖAM-a daha yaxından kömək etmiş senatorların işini yüksək qiymətləndirirəm. Eyni zamanda bildirmək istəyirəm ki, 8,5 milyon dollar bu günə qədər alınmayıb. Mən ümid edirəm ki, gələn il vəziyyət yaxşılaşmağa doğru dəyişəcəkdir.

26 noyabrda, Vyanada beş üzv dövlətin Xarici İşlər Nazirləri GUÖAM-ın 2000-2001-ci il üçün İnkişaf Perspektivi Planını təsdiqləyən, İctimai Məşvərət Şurasının yaradılması mümkünlüyünü müzakirə edən birgə komyunike qəbul etdi və azad ticarət zonasına dair müqavilənin layihəsini hazırladılar. Burada nazirlərin ABŞ Dövlət Katibi ilə görüşü də keçirildi və Amerikanın GUÖAM-a artan marağı bir daha təkrarlandı.

ABŞ Universitetləri GUÖAM qrupu daxilindəki çoxşaxəli qarşılıqlı fəaliyyəti əhatə etməklə bu qrupa nəzərəcarpan elmi maraq göstərməyə başlamışlar. Bir sıra tədbirlər, o cümlədən Stanfordda keçirilən GUÖAM seminarı, San Luisdə, Vaşinqton Universitetindəki müzakirələr də 2000-ci ildə keçirilmişdi. Qara Dəniz Təhlükəsizlik Proqramı çərçivəsində yerinə yetirilən GÜAM-la bağlı hazırkı Harvard təşəbbüsü Amerika ictimaiyyətinin artan diqqətinin əla göstəricisi və nümunəsidir.

GUÖAM suverenliyə hörmət, ərazi bütövlüyü, dövlətlərin

beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərinin toxunulmazlığı əsasında münaqişələrin və böhranların sülh yolu ilə həlli məsələlərində beynəlxalq ictimaiyyətlə ortaq məqsədlərə malikdir. GUÖAM qeyri-qanuni silah təchizatı, mütəşəkkil cinayətkarlıq, qeyri-qanuni narkotik və insan alveri, o cümlədən münaqişə zonasında meydana çıxan digər qanunsuz fəaliyyətlər də daxil olmaqla, etnik dözümsüzlük, separatizm, ekstremizm və terrorizmin bütün təzahürlərinə qarşı vuruşur.

Əgər soruşsalar ki, GUÖAM daxilindəki əməkdaşlığın hansı sahəsi Azərbaycanın perspektivi baxımından daha mühümdür, mən aşağıdakı prioritet sahələri qeyd edərdim:

Birinci, Avro-Atlantika və Avropa təhlükəsizlik və əməkdaşlıq strukturlarına inteqrasiya çərçivəsində qarşılıqlı siyasi fəaliyyəti, buraya BMT, ATƏT, Avropa Birliyi və digər beynəlxalq təşkilatlarla qarşılıqlı fəaliyyətin yaradılması, həmçinin, qarşılıqlı maraqlar zəminində NATO ilə dialoq daxildir. GUÖAM ölkələri tərəfindən tam etiraf olunmuşdur ki, yaxşı təlim keçmiş, yaxşı silahlanmış qüvvələrdən ibarət təhlükəsiz və etibarlı infrastrukturun inkişaf etdirilməsi heç şübhəsiz Avropa və dünya təhlükəsizlik sistemində öz nəzərəcarpacaq töhfəsini verəcəkdir. Bu baxımdan nüvə silahlarının və digər kütləvi qırğın silahlarının, o cümlədən həssas texnologiyanın yayılmaması rejimlərini və münaqişə zonasına silah və narkotiklərin daşınmasının qarşısının alınmasını möhkəmləndirmək üçün xüsusi cəhdlər edilmişdir.

İkinci, iqtisadi əməkdaşlıqdır. Avropa-Cənubi Qafqaz-Mərkəzi Asiya tranzit dəhlizinin açılması istiqamətində ilk addımlar atılmışdır. Bu tranzit dəhlizində GUÖAM ölkələri geostrateji mövqelərinə görə çox mühüm rol oynayacaqlar.

Enerji sahəsindəki əməkdaşlıq GUÖAM ölkələrinin xarici maliyyə böhranlarının təsirlərini azaltmaq, regionun təhlükəsizliyi və sabitliyi yönündə artan problemlərdən bir-birini müdafiə etmək, Xəzərin neft yataqlarının inkişafını sürətləndirmək və beynəlxalq bazarlara çıxan çoxlu boru

kəmərlərinin tikilməsi də daxil olmaqla bir sıra əsas məqsədlər ətrafında birgə fəaliyyəti nəzərdə tutur. Azərbaycanda Bakıdan çıxaraq, Gürcüstanda Tbilisini keçərək, Türkiyənin Aralıq dənizindəki Ceyhan limanına gedəcək, əsas mühəndislik və müfəssəl mühəndislik araşdırmalarının başa çatması mərhələsində olan Əsas İxrac Boru kəməri bu ilin payızında işə düşəcək. Bu boru kəməri bütün nəqliyyat dəhlizi üçün onurğa sütunu olacaqdır. Mənim fikrimcə Qərbi tərəfdəşlərimiz də daxil olmaqla hamımız üçün boru kəmərinin təhlükəsizliyi haqqında fikirləşməyin əsil vaxtıdır.

GUÖAM-a üzv dövlətlərin Ticarət Palataları arasındakı əməkdaşlığa həsr olunmuş seminar (2-5 may 2001-ci il) Bakıda keçirildi və Çex Respublikası, Slovakiya, Latviya, Bolqarıstan, Rumıniya və Qazaxıstanın nümayəndələri də burada iştirak etdi. Bu, iştirakçıların Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevlə görüşündə təsdiqləndiyi kimi iqtisadi maraqların ümumiliyinin daha bir canlı nümayişinə çevrildi. Seminar həm də bir daha təsdiq etdi ki, bu maraqlar sadəcə enerji sahəsi üzərində deyildir. GUÖAM-ın Ticarət Palataları koordinasiya Komitəsinin koordinasiyasının yaradılması, iqtisadi əməkdaşlıq üçün parlamentdaxili qrupun yaradılması, gömrük prosedurları və formallıqların sadələşdirilməsi, gömrük qanunvericiliyinin uyğunlaşdırılması ticarət zonası yaradılmasının dəstəklənməsi və s. məsələlər daxil olmaqla iştirakçılar bir sıra tövsiyələr qəbul etdilər. GUÖAM Sahibkarlar Birliyi Konqresinin GUÖAM Birgə Bankının, həmçinin birgə nəqliyyat, sığorta, icarə, turizm və biznes strukturları kimi bir sıra yeni qurumların da yaradılması tövsiyyə olundu.

Nəhayət, üçüncü, etnik və dini dözümsüzlüyə qarşı əməkdaşlıq. GUÖAM dövlətləri inanır ki, həm dini ekstremizm, həm də etnik terrorizm bir çox regional münaqişələrin başlıca səbəblərindəndir. 20 faiz ərazisi xarici qüvvələrin işğalı altında olan, təxminən bir milyon qaçqın və məcburi

köçünə malik Azərbaycanda biz suverenlik, ərazi bütövlüyü və dövlət sərhədlərinin toxunulmazlıq prinsiplərinə hörmətə əsaslanaraq regional münaqişələrin sülh yolu ilə həllinə xüsusi əhəmiyyət veririk. Bu əvvəl qeyd edildiyi kimi GUÖAM-ın mühüm məqsədlərindən biridir.

Mənim ölkəm hesab edir ki, əlavə təcrübə toplamaqla, məsələn, Kosovoda sülhməramlıların əməliyyatlarında iştirak etməklə olduğu kimi GUÖAM yalnız regional münaqişələrin həllinə öz töhfələrini verməyəcək, həm də özünün gələcəkdə beynəlxalq arenada sabitləşdirici rolunu möhkəmləndirəcəkdir. Yuxarıda göstərilən bütün işlərin məzmununda NATO-GUÖAM əməkdaşlığı, Sülh Naminə Tərəfdaşlıq proqramları çərçivəsində fəaliyyətlər və ABŞ-la münasibət mənim ölkəm üçün olduqca mühümdür. Azərbaycan bu əlaqələrin potensialını GUÖAM qrupunun Avrasiyada sülhə təsir vasitəsi kimi rolunun gələcəkdə gücləndirilməsi məsələsində mühüm element kimi nəzərdən keçirir.

Son illərdə beynəlxalq forumlarda 5 ölkə arasındakı əməkdaşlıq və qarşılıqlı dəstək daha da güclənmişdir. GUÖAM ölkələri tək-cə öz mövqelərini əlaqələndirməklə kifayətlənmir, həm də birgə təşəbbüslər irəli sürürlər ki, BMT çərçivəsində mədəniyyətlərarası dialoq və terrorizmə qarşı birgə bəyanat bunun bariz nümunələridir.

Biz, xarici işlər və müdafiə nazirləri, o cümlədən də GUÖAM-ın milli kordinatorları səviyyəsində mövcud konsultasiya mexanizmlərini inkişaf etdirməklə GUÖAM-ın gücləndirilməsinə mühüm əhəmiyyət veririk. Bu yaxınlarda, 17-18 may 2001-ci il tarixində kordinatorların Kiyevdə keçirilən görüşü prezidentlərin gələn həftə Yaltada keçiriləcək sammitinə doğru atılmış bir addım oldu. Biz ümid edirik ki, bu sammit edilmiş cəhdlərin nəticəsinin səmərəli olmasına səbəb olacaq.

Bir sıra tədbirlərdə biz şahid olmuşuq ki, Moskvada çoxları GUÖAM-a ya azmərlü, ya dağılma həddində olan,

ya da Rusiya siyasətinin əsas özüllərinə qorxulu hədə olan bir qrup kimi baxırlar. Bütün bunlar bu qrupun "anti-Rusiya" təbiətli qəbul olunmasından irəli gəlir. Bu yaxınlarda Nezavisimaya Qazeta-da göstərildiyi kimi hətta keçmiş Sovet respublikalarının siyasətlərinin əlaqələndirilməsinə yönəlmiş ən sadə cəhdlər belə, əgər Rusiya bu prosesdə iştirak etmirsə, Moskva siyasətçiləri tərəfindən təhlükəli və qəbuledilməz hesab edilir.

Biz GUÖAM-ı keçmiş Sovet respublikalarını rəqabət və düşmənçiliyi əvəz edəcək əməkdaşlıq münasibətlərinə cəlb edərək post Sovet məkanında bizim hissəmizə təhlükəsizlik və sabitlik gətirməli olan bir qurum kimi görürük. Regionda dərin siyasi, o cümlədən digər sahələri əhatə edən bu əməkdaşlıq nümunəsi yeni qloballaşma dövründə ayırmanın deyil, birləşdirmənin çox müsbət presedentini yaradır. Digər dövlətlərin də (Bolqarıstan və Rumıniya) GUÖAM-la daha yaxın əməkdaşlıq etməyə (bəlkə də sonra münasibətlərdə əməkdaşlıq səviyyəsindən daha irəli getməyə) göstərdikləri maraq gələcək inkişaf üçün potensialın olmasını göstərir.

Yekunda, mən təşkilatlara, xüsusilə də xanım Hantinqton və cənab Konoplyoka bu tədbirin ərsəyə gəlməsinə verdikləri töhfəyə görə olduqca böyük təşəkkürümü bildirirəm.

GUÖAM qrupuna göstərdiyiniz marağa görə minnətdaram və ümid edirəm ki, qrupun rolu və mühümlüyü artıqca sizin marağınız da artacaqdır.

**Bakı-Hyuston Qardaşlaşmış Şəhərlər
Assosiasiyasının iyirmi beşinci ildönümünə
həsr olunmuş mərasimdə çıxış
Yanvar 2001-ci il.**

Bu gün Hyuston və Bakı arasında qardaşlaşmış şəhər əlaqələrinin iyirmi beşinci ildönümünü bayram etmək üçün burada olduğuma görə xeyli məmnunam. Hesab edirəm ki, bəziləri burada qeyri-adi bir tədbirin olmadığını deyə bilərlər. Çünki ildönümləri hər gün qeyd edilir. Mənim üçün isə bu

mühüm bir tədbirdir və mühüm bir gündür. Çünki bu əvvəl olanlar, bugünkü hadisələr və gələcəkdə baş verə biləcək hadisələr barədə düşünməyimə səbəb olur.

Bizim qardaşlaşmış şəhər münasibətlərimizin mövcud olduğu dövrün böyük hissəsində Bakı və Azərbaycan azad deyildi. Biz sadəcə Sovet imperiyasının piyadaları idik. Biz başqalarına xidmət etmək üçün mövcud idik. Bizim böyük fərmalarımız imperiya kütləsini yedirdirdi. Bizim neftimiz Sovet sənaye və müharibə maşınına hərəkətə gətirirdi. Bizim oğullarımız, adətən sırası kimi, Sovet ordusunda xidmət edirdilər. Bizim şairlər, yazıçılar və musiqiçilər az tanınırdılar və bizim dövlətçiliyimiz inkar edilirdi.

Bu gün biz azad və suveren dövlətik. Biz bir sıra seçkilər keçirib, öz Prezidentimizi və Parlamentimizi seçmişik. Biz istədiyimiz vaxt gedib-gəlməkdə azadıq. Bizim azad və açıq mediamız var. Biz məhz Hyustonda yerləşən bir çox şirkətlərin köməyi ilə öz neft sənayemizi inkişaf etdiririk. Biz indi Azərbaycanın bütün mədəniyyət sahələrinin görkəmli xadimlərini tanıdırıq. Ən önəmlisi isə biz azad insanlarıq. Biz heç kəsin imperiyasına mənsub deyilik, biz öz taleyimizə nəzarət edirik. Nəticədə, mən inanıram ki, qardaşlaşmış şəhər münasibətlərimiz inkişaf edəcək və gələcəkdə birlikdə çoxlu böyük və gözəl işlər görəcəyik.

Əlbəttə ki, ilk növbədə iqtisadiyyat və ticarəti düşünürük. Bakının və Hyustonun enerji sektorları, mənim fikrimcə, birbirinə daha da yaxınlaşacaq, hər iki ölkədə böyük sərvət və minlərlə iş yerləri yaranacaqdır. Bu, dəstək və xidmət sahələrinin və çoxlu mədəni mübadilələrin yaranmasına, fərdlər, o cümlədən, iki böyük şəhər arasında davamlı dostluğun formalaşmasına gətirib çıxaracaq.

Əsrin sonunda Bakı dünyanın neft mərkəzi idi. Siz bizim dəniz kənarında yerləşən gözəl paytaxtımıza gələndə Bakıda neft gəlirlərinin nəticəsi olan ən gözəl memarlığı görə bilərsiniz. Bizim böyük opera ənənəmiz, həm klassik, həm də xalq musiqimiz neftdə əldə olunan sərvətin dəstəyini qazanmışdı.

Həmin vaxt bütöv mədəniyyət inkişaf etmiş və bir qədər də qərbləşmişdi.

Mənim proqnozuma görə bizim gələcəyimiz Birləşmiş Ştatlarla sıx əlaqədə olacaq. Ona görə ki, biz yeni azadlığımızı və yeni sərvətimizi Azərbaycanın ən yaxşı ənənəsini və mədəniyyətini yeni aşkar etdiyimiz Qərb mədəniyyəti, iqtisadiyyatı, təhsil imkanları ilə qovuşdurmaq üçün istifadə edirik.

Biz birlikdə həm iqtisadi, həm də mədəni cəhətdən daha da zənginləşəcəyik. Biz bir-birimizdən öyrənəcəyik. Biz bir yerdə işləyib, bir yerdə oynayacağıq. Amerikalıların öz azərbaycanlı dostları haqqında, eləcə də azərbaycanlıların amerikan dostları haqqında danışıqları adi hal olacaqdır. Biz əsl partnyorlara və həqiqi qardaşlaşmış şəhərlərə çevriləcəyik.

"Dağlıq Qarabağ: Ki Uest danışıqları və sülhə olan ümidlər"

Mərkəzi Asiya-Qafqaz İnstitutunun təşkil etdiyi forumda çıxış

Con Hopkins Universiteti

16 aprel 2001-ci il.

2001-ci ilin aprel ayında Birləşmiş Ştatlar Qarabağ sülh prosesinə kömək etməyə cəhd göstərdi və prezident Heydər Əliyev ilə onun erməni tərəf müqabili Robert Koçaryan arasında Floridada, Ki Uestdə keçirilən bir sıra danışıqlar mərhələsini təşkil etdi. ABŞ-ın Dövlət Katibi Kolin Pauer tədbirin açılış mərasimində iştirak etdi. Hər iki prezident danışıqlardan sonra prezident Corc V. Buşla da görüşdülər. Təəssüf ki, tərəflər mühüm prinsiplərdə razılığa gələ bilmədilər və tezliklə danışıqlar pozuldu. Mərkəzi Asiya və Qafqaz İnstitutu Ermənistan və Azərbaycan səfirləri, o cümlədən də ABŞ-ın münafişlər üzrə xüsusi vasitəçisi səfir Keri Kavanofun iştirakı ilə forum təşkil etdi.

Məni bu yaxınlarda Ki Uestdə sülh danışıqlarının başa çatmış mərhələsi kimi mühüm mövzuda çıxış üçün bu insti-

tuta dəvət etdiyinizə görə təşəkkür edirəm. Sizin institut Ermənistan-Azərbaycan münafişəsi ətrafında bir sıra müzakirələr təşkil etmişdir. Çox yaxşı xatırlayıram ki, 1996-cı ildə Mərkəzi Asiya İnstitutu yenidən fəaliyyətə başlayandan dərhal sonra ilk çıxışçılardan biri kimi dəvət olunmuşdum. O vaxtdan bəri burada bir çox insanlar, o cümlədən də, Azərbaycan prezidenti Dağlıq Qarabağ münafişəsi məsələsinə dair çıxışlar etmişlər.

Beləliklə, sizdə bu münafişəyə dair müzakirələrin uzun tarixi haqqında məlumat vardır, lakin danışıqlar prosesi, aydın görünür ki, daha uzun tarixə malikdir. Mənim fikrimcə, regiona sülh gətirilməsi məqsədi daşıyan bu cəhdlərdəki ən mühüm mərhələləri xatırlatmaq daha münasib olardı.

Sizlərdən çoxunun bildiyi kimi, Minsk qrupu fəaliyyətinə ATƏM-in Minsk Konfransının mandatını müəyyən etməsi və bununla da danışıqlar prosesinin çərçivəsini yaratması ilə doqquz il əvvəl başladı. Bu olduqca mühüm qərar idi. Çünki bu qərar davam edən münafişənin həll edilməsi üçün beynəlxalq vasitəçiliyə şərait yaradırdı.

Sonra 1993-cü ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası erməni işğalçı qoşunlarının Azərbaycan ərazilərindən dərhal və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını, həmçinin qaçqınların və məcburi köçkünlərin öz evlərinə qayıtması üçün şərait yaradılmasını tələb edərək bir neçə dəfə Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü ilə bağlı məsələ qaldırdı. Bu məqsədlə həmin il dörd qətnamə qəbul edildi, lakin bu qətnamələrin heç biri yerinə yetirilməmişdir.

1994-cü ilin dekabrında ATƏM-in Budapeşt sammitində Ermənistan-Azərbaycan münafişəsi ilə bağlı ATƏM-in fəaliyyətini intensivləşdirmək üçün qərar qəbul edildi. ATƏM-in dövlət başçıları mərhələli həlli haqqında razılığa gəldilər və ATƏM-in Minsk Konfransının həmsədrələrinə silahlı münafişənin dayandırılması məqsədilə saziş hazırlanmasına dair təlimat verdilər. Saziş Minsk Konfransının çağırılması üçün əsas olmalı idi. Həmçinin ATƏM-in çoxmil-

lətli sülhməramlı qoşunlarının da münaqişə zonasına gətirilməsi barəsində qərar qəbul olundu. 1996-cı il ATƏT-in Lissabon sammitində başqa bir mühüm addım atıldı və münaqişənin həlli üçün əsas formula müəyyən olundu. Ermənistan Respublikasından başqa, ATƏM-in üzvü olan bütün dövlətlər, həllin əsas prinsiplərini dəstəklədilər. Bu həllə əsasən Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü, Azərbaycan daxilində Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ regionunun yüksək səviyyədə özünüidarə dərəcəsinə və bütün əhalinin təhlükəsizliyinə təminat verilirdi. Təəssüf ki, Ermənistanın mövqeyi aydın şəkildə göstərdi ki, bu ölkə ərazi iddialarından əl çəkmək niyyətində deyil.

ATƏT-in Lissabon sammitindən bəri Rusiya, ABŞ və Fransa Minsk Qrupunun həmsədrləri olmuşlar. Biz həmsədrlər tərəfindən münaqişənin həllinə nail olunmasına, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsinə və qaçqınların evlərinə qaytarılmasına arxalanır və bununla bağlı böyük ümid və gözləntilərimiz var idi. Lakin, təəssüf ki, bu günə qədər bunlar baş verməmişdir.

Minsk Qrupu həmsədrləri münaqişənin həlli ilə bağlı 3 təklif irəli sürmüşlər. İlk təklif 1997-ci ilin iyununda təqdim olundu və münaqişənin paket həllindən ibarət idi. 1997-ci ilin oktyabrında təqdim olunan ikinci təklif münaqişənin mərhələli həllinə əsaslanırdı. 1998-ci ilin noyabrında həmsədrlər yeni təklif irəli sürdülər. Bu "ümumi dövlət" ilə bağlı təklif idi.

Azərbaycan həmsədrlərinin birinci və ikinci təkliflərini aparılacaq danışıqlara zəmin kimi qəbul etdi, baxmayaraq ki, onların beynəlxalq hüququn bəzi prinsiplərinə qismən zidd olduğundan tam xəbərdar idi. Xüsusilə də burada məsələ Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə aiddir.

Biz həmsədrlərin "ümumi dövlət"ə dair təkliflərini qəbul etmədik. "Ümumi dövlət" ifadəsinin beynəlxalq hüquqi əsası yoxdur. Bu təklifə görə Dağlıq Qarabağ müstəqil bir qurumdur və onun "ümumi dövlət" statusu ona Azərbaycanla

bərabər səlahiyyət verir. Təklif təkəcə Azərbaycanı ərazisinin bir hissəsindən məhrum etmir, həm də Azərbaycana qarşı yönəlmiş erməni təcavüzünü de-fakto qanuniləşdirir.

Həmsədrlərin fəaliyyətinin ilkin dövründə Rusiya və ABŞ açıq şəkildə "ikili standart siyasətini" həyata keçirirdilər. Rusiyaya gəlincə bu onun mən belə deyərdim ki, "Ermənistanla xüsusi münasibəti" ilə izah oluna bilər. Birləşmiş Ştatlara gəlincə onun yanaşması Amerika siyasətini istismar edən erməni diasporası tərəfindən müdafiə olunurdu.

Azərbaycan hesab edir ki, beynəlxalq hüquq prinsiplərinə əsaslanaraq ATƏT-in Minsk Qrupu həmsədrləri danışıqlar prosesinə müsbət təsir göstərməli, münaqişənin həllinə, ölkənin ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsinə və qaçqınların evlərinə qaytarılmasına kömək etməlidir.

İndi, nəhayət Ki-Uest sammitindən danışıq. Sizin çoxunuzun bildiyi kimi, bu münaqişəni sülh yolu ilə həll etmək məqsədilə Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev və Ermənistan prezidenti Robert Köçəryan arasında keçirilən görüşlərin ən sonuncusudur. Bu birbaşa danışıqlar 1999-cu ilin aprelində Vaşinqtonda ABŞ-ın Dövlət Katibinin təşəbbüsü ilə başladı və çox simvolikdir ki, danışıqların son mərhələsi ərzində yeni formatın təqdim olunması da ABŞ torpağında oldu və yeni Dövlət Katibi, katib Pauel tərəfindən təşkil olundu. Yeni ABŞ Administrasiyasının Buşun prezidentliyi dövründə bu cür həvəslə fəaliyyət göstərməsi mühümdür.

Mən bir daha burada təşkilatçılara, xüsusilə səfir Kavanofa və onun komandasına təşəkkür etmək istərdim. Bildiyiniz kimi, prezident Əliyev geniş giriş bəyanatı vermiş və mətbuat bu bəyanatı işıqlandırmışdı. İcazə verin, vasitəçiliyin neçə illər davam etdiyi və tərəflərin mövqeləri yaxşı məlum olduğu bir vaxtda belə bir bəyanatın verilməsi zəruriliyi haqqında fikirlərimi sizinlə bölüşüm. İnanıram ki, beynəlxalq ictimaiyyət beynəlxalq hüquq prinsiplərinin

ermənilər tərəfindən pozulmasına kifayət qədər fikir vermir. Biz hələ də beynəlxalq ictimaiyyətə mənim xalqıma qarşı edilən ədalətsizliklər barəsində tam məlumat verməliyik. Bu ədalətsizliyə ən aydın nümunə bizi incitməkdə davam edən rüsvayçı 907-ci Bölmədir.

ATƏT-in Minsk Qrupu həmsədrlərinin Ki Uestdə fəal iştirakı tamamilə aydın göstərdi ki, beynəlxalq vasitəçilər bu münaqişəni yoluna qoymaq üçün cəhdlərini zəiflətməyiblər. Keçmişdə həmsədrlərin tərəflər arasında nəyinsə baş verməsini gözləməsi və nə olmasından asılı olmayaraq onu qəbul etməyə hazır olmaları faktına baxmayaraq biz onların fəaliyyətini qiymətləndiririk.

Sülhün olmaması həm Ermənistanı və Azərbaycanı, həm də bütün regionu pis vəziyyətə salır. Təxminən bir milyon qaçqın və məcburi köçkünü olan, ərazisinin 20 faizi işğal edilən Azərbaycanın bu regiona sülh gətirilməsində və zərərçəkmiş insanların öz evlərinə qayıtmalarında böyük marağı var. İki prezident münaqişənin həlli, həm insanların, həm də bütün Cənubi Qafqaz regionunun vəziyyətinin yaxşılaşması üçün birgə işləməyə xoş niyyət göstərmişlər. Keçmişdə biz barışıqə nail olmağa çox yaxınlaşmışdıq (məsələn, 1999-cu ildə). Lakin Yerevan Parlamentində atışma baş verəndən sonra Ermənistan müqavilədən imtina etdi.

İndi bildiyiniz kimi, danışıqların təfəsilatları hər iki tərəf, o cümlədən də vasitəçilər tərəfindən məxfi saxlanılır. Lakin mətbuatda yayılan məlumata görə Ki Uestdə nəyə nail olunduğuna, nəyə nail olunmadığına, gələcəkdə nə gözlənilədiyi barəsində bir yox, daha çox rəy ola bilər.

Yekun olaraq, mövcud olan vəziyyətdən çıxış yolları hansılardır? Əlbəttə döyüş əməliyyatlarının yenidən başlanması ideyası mövcuddur. Bildiyimiz kimi, ölkəmin Parlamenti Milli Məclisdə həmsədrlərin təkliflərinin müzakirəsindən sonra Azərbaycanda ictimai müzakirələr qızıqdı. Azərbaycan ictimaiyyətinin böyük hissəsi heç bir güzəşt qəbul etmir.

Onlar hesab edirlər ki, digər tərəfə Azərbaycanın ərazilərinin hərbi işğalından məqsədlərinə çatmaq üçün istifadə etməyə icazə yolverilməzdir. Yenə də mən təsdiq edə bilərəm ki, Azərbaycan rəhbərliyi münaqişənin sülh yolu ilə həll edilməsinin tərəfdarıdır.

Sonra, "vəziyyəti dondurmağa" davam etmək imkanı da var. Bu bizim üçün yenilik deyil. Biz təxminən on ildir ki, bu şəraitdə yaşayırıq və bu müddət ərzində iqtisadiyyatımızı gücləndirib və Azərbaycanın mövqeyini dünyada möhkəmləndirmişik.

Üçüncü seçim qarşılıqlı güzəşt vasitəsilə hər iki tərəfin qəbul edə biləcəyi razılığa gəlməkdir. Biz bunu prioritetimiz olaraq qəbul edirik və ümid edirik ki, Yerevan qərara alacaq ki, davamlı sülhə nail olmaq Ermənistanın da marağındadır.

1996-cı ilin oktyabrında bu institutun açılış mərasimində mən demişdim: "Bizim əsas problemimiz Dağlıq Qarabağ kimi məsələlərdə qətiyyət və siyasi iradə azlığıdır". İndi vəziyyət fərqlidir. Bizim biliyimiz, qətiyyətimiz və siyasi iradəmizin olduğu görünür. Bu vəziyyət bir qədər ümid yaradır.

ABŞ Konqresi və ABŞ Administrasiyasının üzvlərinə məktublar

1994-cü ildə imzalanan neft müqaviləsi Rusiyanın neft şirkəti olan Lukoil-a müqavilədən 10 faiz pay versə də Moskva mövqeyini Xəzər dənizinin qanuni rejiminin pozulması ilə əsaslandıraraq müqavilə ilə hələ də razılaşmırdı. Aydındır ki, Azərbaycan Rusiyanın mövqeyi ilə razılaşmadı. Ona görə ki, bu Azərbaycanın öz təbii sərvətlərindən istifadə hüququnun və Xəzər dənizinin ona mənsub sektoru üzərindəki suverenliyinin dolayısı yolla pozulması idi. Aşağıdakı məktubum Qahirədəki ABŞ-Rusiya sammitində prezident Əliyevlə görüşmüş ABŞ-ın vitse-prezidenti Al Qora yazılmışdır.

17 oktyabr 1994-cü il.

Hörmətli cənab Vitse-Prezident,

İcazə verin bu yaxınlarda Qahirədə prezident Əliyevlə görüşünüzü, Birləşmiş Ştatlar və Rusiya arasındakı son sammitdə Azərbaycanın maraqlarına olan diqqətinizi qiymətləndirdiyimi bildirim.

Xüsusilə də, sizin və prezidentin bu yaxınlarda Azərbaycan və Amoco, Unocal, Pennzoil və McDermott da daxil olmaqla Qərbin mühüm neft şirkətləri arasındakı yeddi milyard dollarlıq müqaviləni dəstəklədiyinizdən məmnun qalmışıq.

Bildiyiniz kimi, Rusiya Xarici İşlər Naziri Kozırov Birləşmiş Millətlər Təşkilatında müqavilənin qanuniliyi barəsində məsələ qaldırmışdı. Bununla belə, Rusiya Enerji Naziri Şafıranıq müqaviləni dəstəkləyir və baş nazir Çernomurdin prezident Əliyevə demişdir ki, istənilən məsələlər yoluna qoyula biləndir.

Biz bu məsələdə heç bir ziddiyyət və qarşıdurma axtarmırıq. Biz Rusiya ilə mehriban əlaqələrimizin olmasını arzulayırıq. Lakin biz təbii sərvətlərimiz üzərində suverenliyimiz və müstəqilliyimiz məsələlərində çox ciddi mövqedə durmalıyıq. Bu işdə cəhdlərinizi davam etdirməyinizi istəyirik.

İcazə verin ölkəm adından bütün cəhdlərinizə görə təşəkkür edirəm və sizə olan böyük hörmətimi bildirim.

Hörmətlə,

Hafiz Paşayev

Səfir

Aşağıdakı məktub Birləşmiş Millətlər Təşkilatında ABŞ-ın səfiri Madlen Olbrayta yazılıb. Bu məktubla ona Azərbaycana olan köməyi və marağına görə təşəkkür edilib. Prezident Əliyev və onun tərəf müqabili Ter-petrosyan arasında görüşün təşkil edilməsində səfir Olbrayt mühüm rol oynamışdır. Görüş BMT-nin Baş Assambleyasında, Nyu Yorkda, 1994-cü ilin sentyabrında keçirilmişdir. Məktub həmçinin Rusiya hökumətinin Xəzər dənizində Azərbaycanın neft istismarına olan hüququ ilə bağlı qaldırdığı ziddiyyətli məsələləri ön plana çəkir.

18 oktyabr 1994-cü il.

Hörmətli xanım Səfir,

Əvvəlcə icazə verin Bakıya bu yaxınlardakı səfərinizə, prezident Əliyev və prezident Klinton arasındakı görüşdə iştirakinizə görə sizə minnətdarlığımı bildirim. Biz həmçinin sizə Nyu Yorkda prezident Əliyev və prezident Ter-petrosyan arasındakı görüşü təşkil etdiyinizə görə də təşəkkür edirik. Prezident Əliyev bundan çox təsirlənmiş və məmnun qalmışdı.

Azərbaycan hökuməti mənim ölkəmin üzvləşdiyi problem və məsələlərə Birləşmiş Ştatların son zamanlarda göstərdiyi maraq və diqqətdən olduqca ruhlanmışdır. Biz inanırıq ki, bu Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasındakı münasibətlərin yeni mərhələsinə gətirib çıxaracaqdır. Biz xüsusilə sizin bu məsələlərdə fəal rolunuz və iştirakinizdən məmnunuq. Ona görə ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı beynəlxalq ictimaiyyətin Azərbaycana aid məsələləri get-gedə daha çox müzakirə etdiyi foruma çevrilmişdir.

Bu məsələlərdən biri bu yaxınlarda Azərbaycanın Birləşmiş Ştatların Amoco, Unocal, Pennzoil və McDermott, Birləşmiş Krallığın British Petroleum şirkətləri də daxil olmaqla on bir şirkətlə bağladığı yeddi milyard dollarlıq neft müqaviləsidir. Bu müqaviləyə görə konsorsium Azərbaycanın Xəzər dənizindəki yataqlarından otuz ildən artıq müddətdə neft hasil edəcəkdir. Yəqin bilirsiniz ki, Rusiya hökuməti Birləşmiş Millətlər Təşkilatına "Rusiya Federasiyasının Xəzər dənizinin hüquqi rejimi ilə bağlı mövqeyi" adlı sənəd təqdim etmişdir.

Bir sözlə, Rusiya nümayəndələri Xəzər dənizi qapalı hövzə olduğundan "Beynəlxalq dəniz hüququ normalarının" Xəzər dənizinə aid edilmədiyi barədə mübahisə edir. Sonra o Sovetlər dövründəki qanunların Xəzəryanı ölkələr tərəfindən Xəzərin enerji ehtiyatlarının təkbaşına hasilatını qadağan etdiyini bildirir. Bu cür şərh, əlbəttə ki, bu yaxınlarda bağlanmış müqaviləni ləğv edə bilər.

Demək artıqdır ki, Azərbaycan bu şərhə razı deyil və əlavə etməliyəm ki, Rusiya hökumətinin mühüm sektorları da razılaşmışdır. Yaxşı münasibət yaratmaq və bu cür anlaşılmazlıqdan qaçmaq üçün Azərbaycan konsorsium payının və gözlənilən gəlirin 10 faizi-

ni Rusiyanın neft şirkəti Lukoil-ə veribdir. Bu Lukoil ilə səmimi danışıqlardan sonra baş vermişdi və Rusiyanın burada iştirakına və qazancına təminat verir.

İmzalama mərasimi günü Rusiyanın Enerji Nazirinin müavini burada iştirak etdi və Rusiya Federasiyası adından sənədi imzaladı. Bunula belə, növbəti gün Rusiya Xarici İşlər Naziri Kozryov elan etdi ki, Rusiya müqaviləni tanımır. Sonra isə sənəd Birləşmiş Millətlər Təşkilatına təqdim olundu.

Bunun ardınca Rusiyanın Enerji Naziri Yuri Şafrannik 12 oktyabrda İtar-Tass-a demişdir ki, Rusiya müqaviləyə qarşı çıxmalıdır və Rusiya layihədə fəal iştirak etməlidir.

Bakı və Azərbaycanın neft sənayesinin inkişafındakı xidmətlərinə dair tarixi sənədlər "Mükafat" adlı məşhur bir kitabda tapıla bilər. İyirminci əsrin əvvəllərində dünya neftinin 50 faizi Azərbaycanda istehsal olunurdu. İstehsalçılara Nobel qardaşları (Nobel mükafatı təsisçisinin ailəsindən) və Rotşild ailəsinin fransız qolu daxil idi.

Doğrudan da, muzeylər və simfoniya zalları da daxil olmaqla Bakıda gördüyünüz məşhur binaların çoxu neftdən gələn ilk gəlir hesabına tikilmişdir. Bizim müasir mədəniyyətimizin çox hissəsi neftdən gələn gəlir hesabına mümkün olmuşdu. Bunların hamısı Azərbaycan işğal olunub Sovet İttifaqının tərkibinə qoşulmasından xeyli əvvəl olmuşdu.

Azərbaycanın neft istehsalı və Xəzər dənizindəki ehtiyatları üzərindəki suverenliyi Sovet hakimiyyəti yaranmazdan əvvəl 1918-1920-ci illər arasındakı qısa müddətli müstəqilliyi dövründə mövcud olmuşdu. Heç kəs Azərbaycanın Xəzərdəki enerji ehtiyatlarının davamlı hasilatına qarşmırdı. Beləliklə, bu ehtiyatları üzərində Azərbaycanın haqlı "mülkiyyəti" 1800-cü illərin sonundan beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən universal olaraq qəbul olunmuşdu və heç kəs bu barədə sual qaldırmamışdı.

1970-ci ildə o vaxtkı Sovet İttifaqı Xəzər dənizində sektorlar yaratdı. Burada imzalanmış müqaviləyə görə Azərbaycanın dəniz yataqlarındakı nefti istismar etmək hüququ vardı.

Biz bu məsələdə ziddiyyət axtarmırıq. Rusiya bizim qonşumuz-

dur, biz mehriban və əməkdaşlıq münasibətləri saxlamaq istəyirik.

Biz ümid edirik ki, Birləşmiş Ştatlar Rusiya Xarici İşlər Nazirliyinin bu yaxınlarda Amerikanın neft şirkətləri ilə bağladığımız müqaviləyə məhdudiyət qoyması cəhdlərinə qarşı ciddi şəkildə müqavimət göstərəcəkdir. Mən bilirəm ki, prezident Klinton və vitse-prezident Qor prezident Yeltsinlə birlikdə son sammit ərzində bu məsələni qaldırmuşlar. Biz ABŞ-a bu məsələyə diqqətinə görə minnətdanq və istəyirik ki, siz bu mövqeyinizdə möhkəm dayanasınız. Bu təkcə bizim iqtisadi gələcəyimizə deyil, həm də müstəqilliyimiz və suverenliyimizə də təsir edir.

Azərbaycana olan qayğınıza görə sizə təşəkkür edirəm və yaxın vaxtlarda bir daha Bakıya gəlməyinizi xahiş edirəm.

Hörmətlə,

Hafiz Paşayev

Səfir

1994-cü il Respublikaçılar Partiyası üçün də tarixi bir il oldu. Qırx il azlıqda olduqdan sonra Respublikaçılar Nümayəndələr Palatasında çoxluğa nail oldular. Nümayəndə Nyut Ginçriç Nümayəndələr Palatasının yeni sədri oldu. Aşağıdakı məktub mənim nümayəndə Ginçriçdən aldığı məktublardan birinə cavabdır.

18 noyabr 1994-cü il.

Hörmətli Konqresmen Ginçriç,

Sizin Azərbaycana aid məsələlərə dair fikirlərinizi aydınlaşdıran 3 noyabr tarixli məktubunuza görə təşəkkür edirəm. Bizim hökumətimiz Amerikanın Erməni Milli Komitəsinin (AEMK) memorandumlarında qeyd edilən iradların sizin ölkəmizə olan münasibətinizi əks etdirmədiyinə görə çox şadır.

Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasındakı əlaqələr son aylarda olduqca inkişaf etmişdir. 20 sentyabrda Birləşmiş Ştatların Amoco, Pennzoil, Unocal və McDermott şirkətləri daxil olmaqla böyük Qərb neft şirkətləri ilə 7 milyard dollar dəyərində neft müqaviləsi imzalandı. Noyabrın 15-də bizim Parlament müqaviləni təsdiq etdi.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının son açılışı ərzində prezident Heydər Əliyev prezident Klintonla görüşdü. Bu Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan prezidentləri arasındakı ilk görüş idi. Mən məmnuniyyətlə məlumat verirəm ki, Amerika hökuməti Rusiyanın etirazlarına müqavimət göstərməkdə Azərbaycan və Qərbin neft şirkətlərini dəstəklədi.

Faktiki olaraq, iki ölkə arasındakı münasibətlərdə yeganə uğursuz aspekt Azərbaycana hər hansı bir yardımı qadağan edən Azadlıq Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsidir. Prezident Buş və Klintonun, keçmiş Dövlət Katibi Beykerin və bir çox digər görkəmli amerikalıların etirazlarına baxmayaraq bu qanunu Konqresin müəyyən üzvləri müdafiə etdilər. Mən ümid edirəm ki, Konqres 907-ci Bölməni ləğv etməklə bu səhvi düzəldəcəkdir.

Nəhayət, icazə verin Nümayəndələr Palatasının spikeri kimi seçiləcəyiniz qarşıdan gələn gün münasibətilə sizi təbrik edim. Bu doğrudan da böyük şərəfdir və Azərbaycan ölkəmiz arasındakı dostluğu davam etdirmək üçün sizinlə işləməyi səbirsizliklə gözləyir.

Ən xoş arzularla,

Hörmətlə,

Hafiz M. Paşayev

Səfir

P.S. Sizin Atatürklə bağlı fikirlərinizi oxudum. Mən çox təsirləndim ki, Nümayəndələr Palatasının yeni spikeri regionun tarixini belə yaxşı bilir. Atatürk dünyəvi, demokratik hökumət tərəfdarı olan bütün türk xalqının qəhrəmanıdır. O qətiyyətli və əzmlilə lider idi və siz əla model seçmişiniz.

Azərbaycanla Birləşmiş Ştatlar arasındakı enerji münasibətlərinin müsbət inkişafına baxmayaraq, 907-ci Bölmə 1994-2001-ci illər ərzində ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinin inkişafında böyük maneə olaraq qalırdı. ABŞ Konqresi hər il Ermənistanla 75 milyon dollar ayırdığı halda, Azərbaycan heç bir kömək almırdı. Təəssüf ki, ABŞ Konqresi Azərbaycanda davam edən humanitar faciəyə göz yumdu və 907-ci Bölmənin ləğvi üçün heç bir cəhd etmədi. Aşağıdakı məktub senator Miç Makkonnelə yazılmışdı.

Burada mən bu ədalətsiz qanunun ləğvinin mühümlüyünü və regionda Amerikanın enerji maraqlarına vurduğu ziyanı vurğulayıram.

10 yanvar 1995-ci il.

Hörmətli Senator Makkonnel,

Mən Sizin Birləşmiş Ştatların hazırkı xarici yardım sistemində bölmə məqsədilə təklif etdiyiniz qanun layihəsi barəsindəki elanı diqqətlə oxudum. Bu məktubu yazmaqla keçmiş Sovet İttifaqından ayrılan ölkələrlə münasibətlərə dair cəsarətli, yeni ideyaların irəli sürülməsində göstərdiyiniz liderliyi dəstəkləyirəm. Bununla belə mən narazıyam ki, qanun layihəniz sizin əvvəllər qarşı çıxdığınız Azadlıq Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsinin ləğvini tələb etmir.

Bu bölmə başlanğıcdan düşünülməmiş bir iş idi. Onun yerinə yetirilməsi müddətində regionda vəziyyət kəskin dəyişmişdir və bu bölmə hal-hazırda əvvəlkindən daha da qeyri-münasibdir. Odur ki, qanun layihənizə 907-ci Bölmənin ləğvi ilə bağlı maddə daxil edilməsini nəzərdən keçirməyinizi xahiş edirəm.

907-ci Bölmə tək-cə mənim ölkəmə ziyan vurmur, həm də Sizin yeni xarici yardım qanun layihəninə ziddir. Siz bəyan etmişdiniz ki, xaricə yardım "siyasi və regional sabitliyə xidmət etməlidir". Bu öhdəlik Rusiya hökumətinin "hər hansı bir dövlətin ərazi bütövlüyünü, yaxud milli suverenliyini pozan hər hansı fəaliyyətə rəhbərlik etdiyi, müdafiə etdiyi, yaxud gücləndirdiyi halda [...]" Rusiyaya yardımın qadağan olunması ilə təsdiqlənir: Siz müdrikcəsinə eyni fikri 1994-cü maliyyə ili üçün Xarici Əməliyyatlara Maliyyə ayırmaları üzrə qanun layihəsində qeyd etmişsiniz. Bu qanun bütün keçmiş Sovet İttifaqı respublikalarına tətbiq olunmuşdur.

Bununla belə, bu qanunvericiliyə, sizin yeni qanun layihəninə məqsədlərinə və Amerikanın regiondakı maraqlarına zidd olaraq Ermənistan Respublikası qonşularının ərazi bütövlüyünə hörmət prinsiplərini pozmaqda davam etdiyi halda, Birləşmiş Ştatların xaricə ayrılmış yardımını alır. Doğrudan da sizin layihə Ermənistan üçün 75 milyon dollar yardım ayırmışdır. 907-ci Bölmə

Azərbaycanın qonşularının suverenliyinə hörmət etməsinə və özünün Ermənistan qüvvələrinin hərbi təcavüzünün qurbanı olmasına baxmayaraq, Azərbaycana Amerika yardımına qadağa qoyur. Belə vəziyyətdə Ermənistanı yuxanda ayrılan yardım olduqca şokedicidir. Belə aşkar ədalətsizliyə artıq yol vermək olmaz.

1992-ci ildə Azadlığı Müdafiə Aktına baxılarkən siz senatorlar Luqar, Sənford və Kassabaumla bu düzəlişə qarşı çıxaraq birgə bəyanatınızla onun ədalətsizliyini etiraf edərək bildirmişdiniz ki, "Keçmiş Sovet İttifaqının xüsusi bir ölkəsinə qarşı sanksiyalar tətbiq etməklə bu bölmə dərin tarixi kökləri olan münaqişələrdə tərəflərin seçilməsinin potensial təhlükəli presedentini yarada bilər". Birgə bəyanatınızın yekunda dediyiniz "Biz inanmırıq ki, bu qanun münaqişənin həllinə müsbət təsir göstərəcəkdir. Təsir, təəssüf ki, daha çox əks-nəticə verəcəkdir" fikri doğru çıxdı.

907-ci Bölmədən sonra Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin real-lıqları dramatik şəkildə dəyişmişdir.

1. Erməni hərbi qüvvələri indi Azərbaycan ərazisinin 20 faizini işğal altında saxlayırlar;
2. 1994-cü ildə 1995-ci maliyyə ili üçün Senatın Xarici Əməliyyatlara Maliyyə ayırmaları qanununun tələblərinə cavab olaraq, ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi Azərbaycanı "dünyada qaçqın və məcburi köçkünlərin vəziyyətinin ən pis olduğu yerlərdən biri" kimi təsvir etmiş və məlumat vermişdir ki, 907-ci Bölmə humanitar yardımın ayrılmasına ciddi mənfi təsir göstərir;
3. Azərbaycan münaqişənin həll olunması istiqamətində Ermənistanla dəmir yol və boru kəməri xətləri də daxil olmaqla regionda normal kommunikasiya və nəqliyyatın bərpasına gətirə biləcək bir sıra nəzərə çarpacaq addımlar atmışdır;
4. Azərbaycan 1994-cü ilin mayından bəri Rusiya və ATƏM-in vasitəçiliyi ilə atəşkəs şəraitində yaşayır. Ermənistan Respublikası bu atəşkəsi Azərbaycandan

2 ay sonra qəbul etmişdir;

5. 1994-cü ilin dekabrında ATƏM-in Budapeşt görüşündə üzv ölkələr regiona çoxmillətli sülhməramlı qüvvələrin göndərilməsi prinsipi ilə razılaşıdılar.

Gürcüstandakı vətəndaş müharibəsindən dərs götürən Prezident Heydər Əliyev Rusiyanın Azərbaycana birtərəfli müdaxiləsinə imkan verməmək qərarında möhkəm durdu. Rus qoşunlarının yerləşdirilməsinə imkan vermədi və birtərəfli Rusiya sülhməramlı qüvvələri haqqındakı təklifləri rədd etdi. Bunun və bu il Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli istiqamətində edilən proqres nöqtəyi-nəzərindən 907-ci Bölmə köhnəlmişdir və yalnız Azərbaycandakı minlərlə qaçqın və məcburi köçkünü cəzalandırmağa xidmət edir.

Azərbaycanda Birləşmiş Ştatların birbaşa milli marağını gücləndirən digər mühüm hadisələr baş vermişdir. 1994-cü ilin sentyabrında Amerikanın dörd şirkəti - Amoko, Pennzoil, UNOCAL, McDermott International-ın da daxil olduğu beynəlxalq neft şirkətləri konsorsiumu, 3.6 milyard barel həcmində neft ehtiyatları olduğu hesablanan Xəzər dənizinin 3 neft yatağında istehsalla məşğul olmaq üçün Azərbaycanla müqavilə imzaladı. 7.5 milyard dollar dəyərində olan 35 il müddətlik hasilatın pay bölgüsü sazişini Azərbaycan Respublikasının parlamenti noyabrda təsdiq etdi. Bu Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasında yeni, olduqca mühüm ticari əlaqələrin başlanğıcı idi. 907-ci Bölmənin ləğvi Azərbaycanda biznes qurmaq istəyən Qərb şirkətlərinə kömək edəcəkdir. Azərbaycan ictimaiyyəti Birləşmiş Ştatlar siyasətini nə başa düşür, nə də bəyənir. Bu qanunun ləğvi Amerikaya və Amerika şirkətlərinə olan inamın bərpasına kömək edəcəkdir.

Sizi əmin edə bilərəm ki, Azərbaycan Respublikası Ermənistan Respublikası ilə münaqişəni sülh yolu ilə və tez həll etmək, öz qaçqın və məcburi köçkünlərinin qayğısına qalmaq, Rusiya ilə münasibətdə müstəqilliyini saxlamaq və inkişaf edən azad bazar iqtisadiyyatı yaratmaq üçün çox işləyir. Bunlar Amerika beynəlxalq

yardımına sizin yeni yanaşmanızın məqsədləridir.

907-ci Bölmənin qoyduğu bu sanksiyalar bütün Sizin məqsədlərinizə və qanun layihəinizdə irəli sürdüyünüz ABŞ xarici yardımında yeni istiqamətə ziddir. Bu sanksiyalara son qoyulması Birləşmiş Ştatların milli təhlükəsizlik və iqtisadi maraqlarını tamamlayacaqdır. Bu düzəlişin ləğvi region dövlətlərinə ABŞ-ın regiondakı xaos içərisində müstəqil, demokratik, azad bazar iqtisadiyyatlı respublikalar inkişaf etdirmək siyasətini həyata keçirən ölkələrə hörmət etdiyi və qiymətləndirdiyi barəsində mühüm signal göndərirdi. Bundan başqa, 907-ci Bölmənin ləğvi Amerikanın neytrallığını bərpa edərdi. Belə ki, Amerika səmimi vasitəçi rolunu oynamaq istəyir. Bu Birləşmiş Ştatların keçmiş Sovet İttifaqı ərazisində baş verən münaqişələrin həlli üçün apanılan danışıqlarda birbaşa rolu olan yeganə hal olması baxımından xüsusilə mühümdür.

Mən hörmətlə xahiş edirəm ki, qanun layihəinizə 907-ci Bölməni ləğv etmək üçün bölmə əlavə edəsiniz. Bu məsələni Sizə münasib vaxtda müzakirə etməkdən məmnun olardım.

Hörmətlə,

Hafiz M. Paşayev

Səfir

1995-ci ilin əvvəlində bəzi ABŞ konqresmenləri Azərbaycandakı hadisələrə daha çox diqqət yetirməyə başladılar. Onlardan bəziləri, o cümlədən də Nümayəndə Bill Emerson (Respublikaçılar-Missuri ştatı) Azərbaycana gəlmək istəyirdi. Mən onun bu niyyətini alqışladım və dəstəklədim.

16 fevral 1995-ci il.

Hörmətli Konqresmen Emerson,

Nümayəndələr Palatası və Senatın işçi "Breakfast" qruplarının nümayəndələrinin Azərbaycana mümkün səyahətilə bağlı məktubunuza görə sizə təşəkkür edirəm.

Sizin illik "Congressional Prayer Breakfast"-də iştirakımdan sonra qrupunuzun Azərbaycana gəlmək niyyətindən məmnun oldum. Əlbəttə ki, biz sizin nümayəndə heyətinizi qəbul edəcək və bu səfərə kömək etmək üçün sizinlə işləməkdən məmnun olacağıq.

Mən bilirəm ki, Sizin kənd təsərrüfatına böyük marağınız var və bu bizim enerjiden sonra digər ən mühüm sənayemizdir. Pambıq, üzüm, tütün, maldarlıq və tərəvəzçilik Azərbaycanda inkişaf etmişdir.

Mən həm də başa düşürəm ki, Konqresmen Holl yoxsulluq və qaçqınlar məsələsi ilə maraqlanır. Siz yəqin bilirsiniz ki, Ermənistanla münaqişə nəticəsində bizim Azərbaycanda bir milyon qaçqınımız var. Bu yeddi vətəndaşdan birinin qaçqın olması deməkdir.

Keçmiş Sovet İttifaqı dağıldıqdan və biz müstəqilliyimizi qazandıqdan bəri Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasındakı münasibətlər heyranedicə tərzdə inkişaf etmişdir. Bu cür səfərlər, sizin dediyiniz kimi, dünya ölkələri arasında daha yaxşı anlaşma və böyük dostluq yaradır.

Xahiş edirəm cənab Miller yaxud cənab Heyn istənilən kömək üçün Səfirliyə müraciət etsinlər.

Hörmətlə,

Hafiz M. Paşayev

Səfir

14 fevral 1995-ci ildə o vaxtlar Konqresin Beynəlxalq Əlaqələr Komitəsinin Beynəlxalq əməliyyatlar və İnsan hüquqları altkomitəsinin sədri Nümayəndə Kristofer Smit Humanitar Yardım Dəhlizi Aktını təqdim etdi. Bəyanatında Smit qeyd etmişdi: "Amerikalılar onların ölkəsindən daha az uğurlu olan ölkələrin qaçqınlarına və məcburi köçkünlərinə qollarını açırlar". Lakin ABŞ Konqresinə görə Azərbaycan öz qaçqın və köçkünləri ilə "daha az uğurlu" ölkələr sırasında durmamış, hətta Ermənistanı ABŞ humanitar yardımının çatdırılmasını təminat etmək cəhdləri davam edirdi. Bununla belə mən bu vəziyyətdən Nümayəndə Smit, Nümayəndə Cosef Kenedi (Demokratlar - Rod Aylend ştatı) və Nümayəndə Frank Palloneyə (Demokratlar - Nyu Cersi) məktub yazmaq üçün istifadə etdim. Məktubda onların bəyanatlarındakı yanlış məqamlara toxunub onlara Azərbaycana ABŞ humanitar yardımını genişləndirməklə bağlı təkid etmişdim.

1994-cü ildə Nümayəndə Robert Livingston (Respublikaçılar-

Los Anceles ştatı) 907-ci Bölmədə bəzi dəyişikliklərə nail olunmasında mühüm rol oynadı. Lakin bu düzəlişlərdə Azərbaycandakı humanitar ehtiyacları, yaxud da Azərbaycandakı ABŞ enerji şirkətlərinin məhdud fəaliyyət imkanlarına aid heç nə yox idi. Beləliklə, 1995-ci ildə 907-ci Bölmənin ləğvinin qeyri-mümkünlüyünü başa düşəndən sonra, mən ABŞ Konqresini ən azından onu dəyişməyə vadar etməyə qərar verdim. Klinton Administrasiyası 907-ci Bölmənin ləğvini, yaxud ona düzəliş edilməsini dəstəkləyirdi, lakin bu onun prioritetləri arasında deyildi. 907-ci Bölmənin ləğvinə az imkan olduğu halda, yalnız onun tədricən dəyişdirilməsinə şans qalırdı. Senatda Xarici Əməliyyatlara Maliyyə ayırmaları Altkomitəsində dinləmələr zamanı o vaxtlar ABŞ Dövlət Departamentinin yeni müstəqil Dövlətlər üzrə xüsusi təyinatlı səfir ofisi üzrə Baş koordinatoru olan Səfir Ceyms F. Kolins 907-ci Bölmənin heç adını da çəkmədi. Səfir Kolinsə göndərdiyim məktubda mən bu məsələ ilə bağlı ABŞ Administrasiyasının mövqeyinin vurğulanmadığından narazı qaldığımı bildirdim.

1 mart 1995-ci il.

Hörmətli Cim,

Mən indicə sizin, 22 fevral tarixində Tom Simons və Tom Daynın Senatın Xarici Əməliyyatlara Maliyyə ayırmaları Altkomitəsi önündə verdiyiniz ifadəni oxuyub qurtardım. Mən olduqca məyus oldum ki, keçən il Strob Talbottun verdiyi ifadədən fərqli olaraq üç bəyanatın heç birində Azadlığı Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsinə toxunulmamışdır.

907-ci Bölmə şübhəsiz ki, Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasında münasibətlərə ziyan vurur. Mən inanıram ki, o ermənilərdə (və xüsusilə də Amerika-Erməni lobbisində) belə təəssürat yaradır ki, ABŞ onların bir milyon qaçqın yaratdığı zorakı hərəkətlərinə və hərbi işğalına baxmayaraq onları dəstəkləməkdə davam edəcəkdir. Bununla da 907-ci Bölmə münaqişənin uzanmasına kömək edir.

907-ci Bölmənin ləğvi, yaxud hətta ona düzəliş edilməsi Ermənistanı və onun müdafiəçilərinə aydın siqnal olardı ki, münaqişə hərbi yolla həll oluna bilməz və Birləşmiş Ştatlar istəyir və gözləyir ki, hər iki tərəf düşmənçiliyə son qoysun, danışıqlara

başlayıb kompromis həllə nail olsunlar. Nə qədər ki, Ermənistan ABŞ-in onun hərbi əməliyyatları ilə razılaşdığına inanır, o qədər də o hərbi əməliyyatlarını dayandırmayacaqdır.

Mən bilirəm ki, Administrasiya 907-ci Bölmənin əleyhinədir və keçən il onu dəyişməyə çalışmışdı. Mən həm də ABŞ-in səmimi vasitəçi rolu oynamaq imkanlarına bu qanunun maneə olması barəsində sizin narahatlıqlarımızdan da xəbərdaram.

Bu fikirlər deyildəndən sonra Senat Altkomitəsi qarşısında çıxış zamanı Administrasiyanın ləğvin, yaxud dəyişiklik edilməsinin səbəbini irəli sürmək şansından istifadə etməməsi xüsusilə məyus edicidir.

Hörmətlə,

Hafiz Paşayev

Səfir

Aşağıdakı 2 məktubu o vaxt Konqresin Xarici Əməliyyatlara Maliyyə ayırmaları Altkomitəsinin Sədri olan Nümayəndə Sonni Kalahana yazaraq 907-ci Bölməyə dəyişiklik edilməsinin nəyə görə mühüm olduğunu izah etmişəm.

2 iyun 1995-ci il.

Hörmətli Sədr,

Keçən il Konqresmen Livingston Azərbaycana birbaşa ABŞ yardımına, hətta humanitar yardıma qadağa qoyan Azadlığı Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsinə dəyişiklik edilməsi cəhdlərimizə çox kömək etdi. Təəssüf ki, həmin vaxt uğur qazanmaq üçün kifayət qədər dəstəyimiz olmadı.

Bu məktubu yazmaqla 907-ci Bölmənin ləğvinə deyil, düzəliş edilməsinə kömək etməyinizi xahiş edirəm. Mən senatorlar Luqar və Helmsin bu yaxınlarda etdikləri çıxışları da məktuba əlavə etmişəm. Bu çıxış humanitar yardım, demokratiya və azad bazarları, Avropada Əməkdaşlıq və Təhlükəsizlik Təşkilatı ilə işi dəstəkləyən proqramlara istisnalar etməyi nəzərdə tutur. Həm Buş, həm də Klinton administrasiyası 907-ci Bölmənin ləğvinə təkid etmişdilər. Keçən il və bu il Administrasiya 907-ci Bölmənin dəyişdirilməsini dəstəklədi (Əlavə olunmuş Dövlət Departamentinin mövqeyi sənədinə baxın).

907-ci Bölmə tədricən gündəlik 700 min barel neft istehsal

edəcək Qərbi neft konsorsiumunun cəhdlərini çətinləşdirir. Ən mühümü 907-ci Bölmə Sovet İttifaqı dağılından sonra dəfələrlə müstəqilliyi müxtəlif səbəblərdən təhlükə altında qalan Azərbaycana Birləşmiş Ştatların siyasi dəstəyinin çatışmazlığını nəzərdə tutur. Azərbaycanı sarsıtmaq istəyənlər 907-ci Bölmənin Azərbaycana Amerika dəstəyinin olmaması əlaməti olduğuna inanırlar.

Mən sizi gələn həftə nəzərdən keçiriləcək Xarici Əməliyyatlara Maliyyə ayırmaları qanun layihəsində 907-ci Bölməyə düzəliş edilməsini dəstəkləməyə təhrik edirəm.

Hörmətlə,

Hafiz M. Paşayev

Səfir

16 iyun 1995-ci il.

Hörmətli Nümayəndə,

İcəzə verin sizinlə bir düzəlişi qısaca müzakirə edim. Bu bölmə Nümayəndələr Palatasının Xarici Əməliyyatlara Maliyyə ayırmaları qanun layihəsinə əlavə edilmişdi və çərşənbə günü Nümayəndələr Palatası qarşısına çıxarılacaqdır.

Konqres 1992-ci ildə Azadlığı Müdafiə Aktını qəbul edəndə Azərbaycanın ABŞ-da nə Səfiri, nə Səfirliyi, nə də Vaşinqton nümayəndəsi var idi. Nəticədə, yerli etnik lobbilər uğurla Konqresi Azərbaycana ABŞ yardımının göndərilməsinə qadağa qoymağa təhrik etdilər (indi bu qanun 907-ci Bölmə adlanır).

Konqresin Maliyyə ayırmaları Komitəsi bu qadağaya "yalnız humanitar yardım, yaxud demokratiya quruculuğu məqsədilə" maliyyə yardımı ayrılması istisnalarını etdi.

Bu qanun mühümdür, ona görə ki, noyabrın 12-də Azərbaycanda ilk dəfə parlament seçkiləri keçiriləcəkdir. Azərbaycan hökumətinin müstəqillik, demokratiya və azad bazarla bağlı öhdəlikləri vardır. Bizim bu seçkilərin və digər demokratik islahatların planlaşdırılması və həyata keçirilməsində Birləşmiş Ştatların məsləhət və köməyinə çox ehtiyacımız var. 70 illik Sovet Kommunist hakimiyyəti dövründə bizim demokratiya quruculuğu imkanımız yox idi.

Mənim Vaşinqton Dallas Beynəlxalq Hava Limanına endiyim gün (6 fevral 1993-cü il). Mən ABŞ Dövlət Departamentinin rəsmiləri tərəfindən qarşılandım. Onların arasında xanım Mariya Cermano da var idi. O mənə Vaşinqtonda olduğum ilk günlərdə çox kömək etdi.

Hay Adams Hotel-də 25 may 1993-cü ildə ilk qəbulum. Çıxış edən Birləşmiş Ştatların Azərbaycandakı ilk səfiri Riçard Maylsdır. Solda Dövlət katibinin köməkçisi Peter Tarnoffdur.

20-ci əsrin əvvəllərində Azərbaycanın ilk neft maqnatlarından biri olan Şəmsi Əsədullayevin (1840-1913) nəslindən olan Züleyxa xanım Əsədullayeva-Veber ilə. 1922-ci ildə, xanım Əsədullayeva-Veber hələ uşaq ikən ailəsi ilə birgə kommunist rejiminin hakimiyyətə gəlməsi ilə əlaqədar Azərbaycanı tərk etməyə məcbur edilmişdi. Vaşinqtonda müstəqil Azərbaycanın səfirliyinin açılması onu çox həyəcanlandırmışdı. O elə hey təkrar edirdi: "Mənim arzum çin oldu!"

Prezident Bill Klinton və xanım Hillari Klintonla mənim etimadnaməmin təqdimatı zamanı (14 aprel 1993-cü il).

Vaşinqton gözlənilməz görüşlər yeridir. Səfir Cou Presselin evindəki qəbulda mən Nobel mükafatçısı, fizik Pyer Jil De Jenn və onun xanımı ilə görüşdüm. Onun yüksək keçiricilik sahəsindəki araşdırmaları bir çox fizikləri, o cümlədən də məni ruhlandırmışdı. Fizikanın bu sahəsində mən Azərbaycan Elmlər Akademiyasında olarkən uzun illər araşdırma aparmışdım. Sağda, Azərbaycanın Birləşmiş Millətlər Təşkilatındakı səfiri Yaşar Əliyevdir.

Bakıda doğulmuş amerikalı alim Lütfi Zadə ilə (Lotfi Zadeh). O Börklidə yerləşən Kaliforniya Universitetinin professorudur. O "qeyri-müəyyən məntiq" nəzəriyyəsinin yaradıcısıdır. Sol tərəfdə onun arvadı Fay Zadə, sağ tərəfdə mənim qızım Cəmilədir.

Əfsanəvi müğənni Cou Uilliamsla. Blues Alley caz klubunda.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi üzrə vasitəçilər Səfir Con C.Mareska (yuxarıda), Səfir Stiven, Mənn (ortada) və səfir Cosef Pressel ilə.

Dr. Zbiqnev Bzejinski Bakıda bizim evimizdə. Xanımım Rəna və oğlum Mir Camal ilə birlikdə (dekabr 2003-cü il).

Nyu Yorkdakı ofisində Dr. Henri Kissinceri ziyarət edərkən.

Milli Demokratiya İnstitutunun sədri və prezidenti xanım Madlen Olbrayt və Kennet Vollak ilə müzakirələr.

Türkiyənin səfiri Nujet Kandemir (solda) və Rusiyanın səfiri Yuli M. Vorontsov ilə.

Ukraynanın səfiri Yuri Şerbak (soldan) və Gürcüstanın səfiri Tedo Caparidze ilə.

Xarici səfirlər üçün Kanzas Ştatına təşkil olunmuş səfər zamanı senator Səm Braunbəkın seçiciləri qarşısında çıxış edərkən.

ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinin inkişafı haqqında konqresmen Dən Börtona (Respublikaçılar-İndiana ştatı) məlumat verərkən.

Amoco Euroasia-nın prezidenti Robert Blantonla (uzaqdan solda) və konqresmen Qreq Laflin (Demokratlar - Texas ştatı).

Prezident Heydər Əliyev və vitse prezident Al Qor 1997-ci ildə prezident Əliyevin rəsmi səfəri zamanı Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasında enerji əməkdaşlığına dair müqavilənin imzalanmasına şahidlik edirlər. Müqaviləni Azərbaycanın Xarici İşlər Naziri Həsən Həsənov (solda) və ABŞ-ın Enerji Katibi Federiko Pena imzalayırlar; digər şahidlər sol tərəfdə kənarda mən, Dövlət Katibi Madlen Olbrayt və Ticarət katibi Uiliam Deyli.

Azərbaycan nümayəndə heyəti Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasının sessiyasında, 1995-ci il: (birinci sıra) prezident Heydər Əliyev, Xarici İşlər Naziri Həsən Həsənov, səfir Eldar Quliyev; (ikinci sıra) prezidentin məsləhətçisi Vəfa Quluzadə, mən, prezidentin köməkçisi Eldar Namazov və konsul Yaşar Əliyev.

Blair House-da nahar (1997-ci il). Dəvət olunanlar Riçard Armitaj, Aleksandr Heyq, Brent Skoukroft, Ceyms Şlizinger, Kolin Pael, Zbiqnev Brjezinski, Riçard Çeyni, Antoni Leyk idi.

Əliyev Nümayəndələr Palatasının spikeri Nyut Ginriçlə görüşür. Sol tərəfdə kənarında konqresmen Con Boener (Respublikaçılar-Ohayo ştatı) (1997-ci il).

Prezident Klintonla görüşdən sonra Heydər Əliyev mətbuat nümayəndələri qarşısında çıxış edir (1997-ci il).

Birləşmiş Ştatları tərk etməzdən əvvəl prezidentin səfirə son təlimatları (1997-ci il).

Katib Pael 10 sentyabr 2004-cü ildə katib Donald Ramsfeldin təşkil etdiyi qəbulda çıxış edərkən.

Prezident Corc Buş və xanım Laura Buşun Diplomatik nümayəndəlik rəhbərlərinin şərəfinə Ağ Evdə təşkil etdikləri naharda (mart 2005-ci il).

Yaxşı dost və Vaşinqtonda uzun müddət birgə çalışdığım Riçard Armitajla.

Riçard Çeyni ilə birgə ABŞ-Azərbaycan Ticarət Palatasının təşkil etdiyi nahardakı əsas çıxışından əvvəl (1997-ci il).

Birgə Qərargah Sədrlərinin Rəhbəri general Piter Peys və onun xanımının iqamətgahında. Cənab Peys və xanımı Azərbaycanın səfiri və hərbi attaşesi polkovnik Daşdəmir Məmmədovun şərəfinə nahar vermişlər.

Prezident İlham Əliyev və Xarici İşlər Naziri Elmar Məmmədیارovla.

2003-cü ildə Vaşinqtona səfəri zamanı o vaxtkı baş nazir İlham Əliyev ABŞ-ın Milli Təhlükəsizlik üzrə məsləhətçisi Stefen Hedi ilə görüşmüşdür.

Senator Çak Hagel (Respublikaçılar-Nevada ştatı) ilə görüş.

907-ci Bölməyə düzəliş edilməsi dünya ictimaiyyətinə Birləşmiş Ştatların Azərbaycan müstəqilliyini müdafiə etməsi barəsində mühüm ismarıç göndərəcəkdir. Uzun tariximiz boyu biz yalnız beş ildir əsl müstəqilliyin nə olduğunu bilmişik. ABŞ-ın diplomatik və siyasi dəstəyi müstəqilliyimizi qoruyub saxlamaq üçün vacibdir.

Həm Buş, həm də Klinton Administrasiyaları 907-ci Bölməyə ciddi etirazlarını bildirmişdilər. Dövlət Departamenti bu yaxınlarda bildirmişdir ki, "ABŞ-ın ehtiyacı olanlara yardım göstərmək kimi uzun müddət mövcud olan ənənəsi var. Lakin 907-ci Bölmə Azərbaycandakı təxminən bir milyon qaçqın və köçkünə kömək etmək cəhdlərimizi məhdudlaşdırır. Bu həmçinin bizim Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həllini tapmaq məqsədilə münaqişə tərəflərinə kömək etmək, regionda demokratiya və azad bazar iqtisadiyyatına təkan vermək cəhdlərimizin qarşısını alır."

Mən sizi Xarici Əməliyyatlara Maliyyə ayırmaları Qanun layihəsindən 907-ci Bölmənin ya çıxarılması, ya da dəyişdirilməsi üçün əlinizdən gələni etməyə təhrik edirəm.

Bizim fikirlərimizi nəzərə aldığınıza görə sizə əvvəlcədən təşəkkür edirəm.

Hörmətlə,

Hafiz M. Paşayev

Səfir

ABŞ Konqresinin ehtiyacda olan ölkələrə qarşı ikili standart, yaxud diskriminasiya siyasətinin olmamasına çox inanmaq istəsəm də, mənim inamımın səhv olduğu dönə-dönə sübut olunmuşdur. Hətta 1995-ci ildə humanitar yardıma, Azərbaycanda demokratiya quruculuğu cəhdlərinə köməyə icazə verilməsi məqsədilə 907-ci Bölməyə edilən xırda dəyişikliklər bəzi ABŞ konqresmenlərinin böyük müqaviməti ilə qarşılaşdı. Mən məyusluğumu Nümayəndə Robert E. Andryusa (Demokratlar - Nyu Cersi) yazdığım məktubda ifadə etmişəm.

12 iyul 1995-ci il.

Hörmətli Konqresmen Andryus

Xahiş edirəm icazə verin, Azərbaycana yardıma hazırkı Konqres qadağasına xırda dəyişikliklərlə bağlı sizin və bir neçə konqres üzvünün zidd fikirlərinə öz şərhlərimi verim.

- (1) Əksər üzvlər komitənin təklif etdiyi istisnanın olduqca kiçik miqyaslı, yalnız humanitar yardım və demokratiya quruculuğu üçün olduğunu danır, ya da üstünü örtürlər. Bu məni təəccübləndirir ki, Birləşmiş Ştatların Konqresi bir milyondan artıq qaçqına humanitar yardımın, yaxud keçmiş Sovet İttifaqında demokratiya quruculuğu üçün nəzərdə tutulan yardımın qarşısını almaq cəhdləri ilə çıxış edir;
- (2) Dəfələrlə göstərilmişdir ki, ermənilər dəhşətli şəraitdən əzab çəkirlər. Mən buna etiraz etmirəm. Ermənilər amansız problemlərlə qarşılaşırlar, lakin bu problemlərin böyük hissəsini onlar özləri yaratmışlar. Azərbaycan Ermənistanı işğal etməmişdir. Azərbaycanın Ermənistanda əsgərləri yoxdur. Azərbaycan müharibəni başlamamışdır. Faktıdır ki, erməni qüvvələri Azərbaycanın 20 faizini işğal etmişdir. Erməni qüvvələri Azərbaycanda yüzlərlə kəndi tar-mar etmiş, yandırmış, viran qoymuşlar;
- (3) Erməni qüvvələri bir milyondan artıq azərbaycanlını qaçqın etmişlər. Əgər Ermənistan Azərbaycanı işğal edib onun 20 faiz ərazisini tutmasaydı, ölkənin qərb hissəsində etnik təmizləmə aparmasaydı, hər iki ölkənin üzleşdiyi sosial və iqtisadi fəlakət də baş verməzdi. Sədr Livingstonun qeyd etdiyi kimi: "Azərbaycanın məcburi köçkünləri və qaçqınları arasında hepatit xəstəliyi 1993-cü ilin yanvarından bəri 144 faiz artmışdır. Uşaqlar arasında su ilə yoluxan xəstəliklər 15 faiz çoxalmışdır. 1993-cü illə müqayisədə 1994-cü ilin ilk 8 ayında salmonellyoz 70 faiz artmışdır. Körpə ölümünün və hospitalizasiyasının əsas səbəbi kəskin respirator infeksiyalardır. Keçmiş Sovet mərkəzi sistemi ölkənin dərman ehtiyaclarının 75 faizi əvəzinə ancaq 5 faizini təchiz edə biləcək səviyyəyə düşmüşdür. Mən yalnız nəticə çıxardıram ki, konqres üzvlərinin ermənilərə göstərdikləri canıyananlıq günahsız, ac və evsiz azərbaycanlılar hiss etmirlər.

- (4) Üzvlər dönə-dönə Ermənistanın "blokadasından" danışirlar. Əgər Meksika Birləşmiş Ştatlara hücum edib Texası işğal etsəydi, ABŞ Meksikaya növbəti təcavüzü üçün yanacaq göndərərdimi? Əlbəttə ki, yox! Nəyə görə Azərbaycan Ermənistan mənim ölkəmin ərazilərinin 20 faizini işğal etdiyi halda ona yanacaq göndərməlidir? Siz istəyirsiniz ki, biz Ermənistanın işğal etdiyi torpaqlardan keçərək Ermənistana yanacaq göndərək? Konqresmen Uilsonun dediyi kimi "Onlar (ermənilər) Azərbaycan ərazisinin 20 faizini işğal ediblər. Mən öz kolleqalarım deyirəm ki, müharibə getdiyi bir ölkənin digərinin 20 faizini işğal etdiyi halda işğal olunmuş ölkənin işğalçılara sərhədlərini açması normal deyildir." Bundan başqa, indi dünyada elə bir yol yoxdur ki, onun vasitəsilə Azərbaycan Ermənistanla ticari əlaqələr qursun. Ona görə ki, erməni qüvvələri ölkənin qərb hissəsində bütün nəqliyyat və kommunikasiya vasitələrini məhv etmişlər. Siz blokadadan danışanda Azərbaycana bitişik olmayan Naxçıvan regionuna qarşı erməni blokadasını niyə demirsiniz? Niyə bir blokadaya haqq qazandırılır, digərinə isə yox? Blokadanın haqlılığı kimin daha çox səsə, daha güclü lobbiiyə sahib olması ilə ölçülür?

Yəqin ki, müzakirədə ən aşkar bəyanatı konqresmen Smit vermişdir: "Cənab sədr, millətimdən asılı olmayaraq qaçqın qaçqındır. Azad və ədalətli seçkilərə kömək də daxil olmaqla demokratiya quruculuğu müzakirə olunan ölkənin milləti və dinindən asılı olmayaraq, ABŞ xarici siyasəti üçün mühümdür".

Bununla belə bu məsələ ilə 3 il məşğul olduğdan sonra mən belə bir nəticəyə gəlməyə məcbur oldum ki, Konqresin əksəriyyəti yuxarıdakı qiymətləndirmə ilə razı deyildilər, yaxud da yerli siyasi baxışlar humanitar ehtiyaclardan daha yüksəkdə durur. Hər iki halda, Amerika xarici siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsində Konqresin rolunu qanqaraldıcı hesab edirəm.

Təəssüf ki, ölkəmdəki vəziyyət mənə Bosniyanı xatırladır. Ərazilərinin genişləndirilməsi (Böyük Serbiya, Böyük Ermənistan) iddiası ilə millət təcavüz edir, etnik təmizləmə aparır, böyük sayda qaçqınlar yaradır, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən dəfələrlə pislənməsinə əhəmiyyət vermir, öz fəaliyyətlərini xristianların müsəlmanlara qarşı hərəketi kimi təsvir edir və Qərbin fəaliyyətsizliyi nəticəsində de-fakto dəstəyə sahib olur. Bosniyadan fərqli olaraq, bununla belə, Azərbaycan ABŞ Konqresindən nə mənəvi, nə də humanitar dəstək alır.

Bu məsələləri sizə münasib vaxtda müzakirə etmək imkanını gözləyirəm.

Hörmətlə,
Hafiz Paşayev
Səfir

Senatda müzakirə olunan başqa bir məsələ Türkiyə və Azərbaycanın Ermənistanı "blokadada" saxlamasıdır. Türkiyənin sərhədlərini Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarının davamlı işğalına etiraz əlaməti olaraq bağlamasına baxmayaraq bəzi ABŞ senatorları bunu qəbul etmədilər. Heç bir nəfər də ABŞ senatoru Ermənistanın Azərbaycanı işğal etməsinə qarşı çıxmadı. Lakin çoxları Türkiyəni öz mövqeyinə görə tənqid etdilər. Senator Börd regiondakı realığı aydın başa düşən az sayda ABŞ senatorlarından biri idi.

27 sentyabr 1995-ci il.

Hörmətli senator Börd,

Mən indicə Senator Dolun Senata təqdim etdiyi Humanitar Dəhliz haqqında Düzəlişinin müzakirəsi zamanı sizin bəyanatınızı oxudum.

Birləşmiş Ştatlarda Azərbaycanın ilk səfiri olduğum 3 il ərzində mən Azərbaycan, onun Ermənistanla münaqişəsi haqqında qorxu və başa düşülən informasiya çatışmazlığı ilə üzleşdim. Sizin bəyanatınız həqiqi faktların və əlaqəli məsələlərin daha yaxşı anlayışını göstərdi. Bu günə qədər heç bir senat üzvü bunu etməmişdi. Təəssüf ki, üzvlərin çoxu erməni lobbisinin onlara dediklərindən başqa heç nə bilmirlər, yaxud da faktlara əhəmiyyət verməməyə üstünlük verirlər.

Humanitar Dəhliz haqqında Düzəlişə gəlincə, nəyə görə Türkiyə yaxud Azərbaycan öz təcavüzünü davam etdirmək üçün işğalçı təcavüz etməlidir? Ermənistan Azərbaycanın böyük bir hissəsini işğal etdiyi halda, Azərbaycan nəyə görə onu enerji ilə təchiz etməlidir? Hələ bununla da Konqres deyir ki, qaçqın problemi yaradanlarla biz normal ticari əlaqələr qurmalıyıq.

İcazə verin, bir daha kiçik, lakin müstəqil demokratik ölkəm adından sizə təşəkkür edirəm. Sizin çox düzgün addım atmağınız bizi olduqca məmnun etdi.

Nəhayət, ölkələrimizin qarşılıqlı qayğıları ilə bağlı müzakirə aparmaq üçün sizinlə görüşmək şərəfinə nail olmağuma şərait yaradacağınıza ümid edirəm.

Hörmətlə,
Hafiz M. Paşayev
Səfir

1996-cı ilə qədər Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı (ATƏT) Dağlıq Qarabağ münaqişəsində başlıca vasitəçi idi və ABŞ hökuməti adından danışıqlarda iştirak etmək üçün ABŞ özünün tam ştatlı elçisini təyin etmişdi. ATƏT tərəflər arasında danışıqlar aparırdı. Əsasən ermənipərəst konqresmenlərdən ibarət Konqresin erməni məsələləri üzrə toplantısı prezident Bill Klintonu məktub göndərmişdi. Həmin məktubda prezident

Klinton Ermənistanı və Dağlıq Qarabağ separatçılarını dəstəkləməyə təhrik edilirdi. Aşağıdakı məktub prezident Klintonu yazılmışdır. Bu məktubda Konqresin toplantısından ona göndərilən məktubdakı bəzi bəyanatlara aydınlıq gətirmişəm.

5 aprel 1996-cı il.

Hörmətli cənab Prezident,

Xahiş edirəm icazə verin, ATƏT-in himayədarlığı ilə keçirilən Dağlıq Qarabağa dair danışıqlarla bağlı erməni məsələləri üzrə toplantı adından sizə göndərilən məktuba aid bəzi qeydlərimi bildirim.

Əvvəllər etdiyimiz kimi, biz administrasiyanın həm ABŞ-ın tam ştatlı elçisini danışıqlarda iştirak etmək üçün təyin etdiyinə və məsələnin son zamanlar ədalətli və düzgün həllinin axtarışına sərf etdiyi vaxt və diqqətə görə qiymətləndirilməsində toplantı ilə həmfikirik. Bununla belə, bu üzvlərin öz məktublarında göstərdikləri bir neçə məqama öz ciddi münasibətimi bildirmək istəyirəm.

- (1) İnanılmaz görünür ki, bu üzvlərə görə Birləşmiş Ştatlar münaqişənin həllinə təşəbbüs göstərməməlidir və yalnız Ermənistan və onun Dağlıq Qarabağdakı surroqatları üçün birtərəfli həll olmalıdır. Danışıqların məzisi ondan ibarətdir ki, hər iki tərəf kompromisə getməlidir. Azərbaycan dəfələrlə buna hazır olduğunu demişdir. Doğrudan da, Prezident Əliyev Dağlıq Qarabağa yüksək səviyyəli muxtariyyət vermək istəyini bildirmişdir. Lakin bu o demək deyil ki, Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü güzəştə gedəcəkdir. Bu heç vaxt baş verməyəcək.
- (2) Ermənistanın Dağlıq Qarabağa "təhlükəsizlik təminatları" verməyə icazə verilməsi təklifi tamamilə məsələdən kənarıdır. Hansı suveren ölkə öz ərazisində digər ölkənin hərbi müdaxiləsinə icazə verir? Bu cür anlayış beynəlxalq hüquqa, dövlət

suverenliyinin əsas prinsipinə və ümumi məntiqə ziddir. Birləşmiş Ştatlar Meksikaya, ya da Kanadaya icazə verəmi ki, Texasa, yaxud Minnesotaya təhlükəsizlik təminatları versinlər?

- (3) Məktubda həmçinin göstərilir ki, Birləşmiş Ştatlar Dağlıq Qarabağ "hökuməti" ilə "rəsmi" əlaqələr qurmağa başlamalıdır. Beynəlxalq hüquq, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, ATƏT, Müstəqil Dövlətlər Birliyi (Ermənistan da bu birliyin üzvüdür) və Birləşmiş Ştatlar Hökuməti düzgün olaraq Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın suveren ərazisinin bir hissəsi kimi tanıyır. Bu müstəqil dövlət deyildir. Birləşmiş Ştatların qeyri-rəsmi "hökumətlə" ikitərəfli münasibətlər qurması Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasındakı münasibətlərə ciddi zərbə vuracaqdır. Bu keçmişdə ABŞ hökuməti tərəfindən tam tanınmışdır. Biz inanırıq ki, bu siyasət davam etdiriləcəkdir.
- (4) Üzvlərin məktubunda bir hissəni də şərh etmək istərdim. Bu hissədə göstərilir ki, münaqişə Azərbaycanda ermənilərə qarşı olan pis münasibət nəticəsində yaranmışdır. Obyektiv müşahidəçilər bilirlər ki, hər iki tərəfdə vəhşiliklər törədilmişdir. Lakin onlar həm də bilirlər ki, münaqişənin kökündə Ermənistanın Böyük Ermənistan yaratmaq arzusu durur. Bu eynilə Serbiyanın Bosniya serblərindən Böyük Serbiya yaratmaq üçün istifadə etməsinə bənzəyir. Bu yalnız və sadəcə ərazi genişləndirilməsi ilə bağlı münaqişədir.

Yəqin ki, bunlardan ən dəhşətli konqres üzvlərinin Ermənistanın Azərbaycanın 20 faiz ərazisini işğal etməsi, minlərlə insanın öldürülməsi, yüzlərlə şəhər və kəndlərin dağıdılması, bir milyondan artıq insanın qaçqın düşməsi barəsində bir kəlmə də deməməsidir. Bu üzvlərin bəziləri, hamısı yox, Amerikanın bu

qaçqunlara birbaşa humanitar yardımına təkidlə etiraz etmişlər.

Cənab Prezident, yenə də Sizin və Dövlət Departamentinin münaqişənin düzgün və ədalətli həllini tapmaq üçün etdiyiniz cəhdlərinizi qiymətləndiririk. Lakin 29 mart tarixli məktubda verilən təkliflər və bəyanatlar proqresin əldə oluna biləcəyi əsası təmsil etmir.

Cənab Prezident, mənim fikrimcə bu problemin həllində ən böyük maneə ekstremist, kompromisə getməyən erməni-amerikan lobbisidir. Onlar Ermənistan hökumətindən daha sərt kursun tərəfdarıdır. Təəssüf ki, üzvlərin məktubunda həmin sərt mövqə əks olunur.

Hörmətlə,

Hafiz M. Paşayev

Səfir

Aşağıdakı iki məktub Avropada Adi Qüvvələr haqqında Müqaviləni pozaraq Rusiyadan Ermənistana qanunsuz silah daşınmasından bəhs edir.

25 aprel 1997-ci il.

Hörmətli xanım Katib,

Qafqazda insanların təhlükə altında yaşaması aksiomadır. Lakin Azərbaycan üçün təhlükə və təzyiq son aylarda çox artmışdır. Aşağıdakılara nəzər salın.

- (1) Rusiya Müdafiə Nazirliyi və Rusiya Dumasının Müdafiə Komitəsi, hər ikisi göstərmişdir ki, 1993-1996-cı illər ərzində təxminən bir milyon dollarlıq qeyri-qanuni silah Rusiyadan Ermənistana göndərilmişdir. Silahların göndərilməsi erməni təcavüzünün başladığı dövrə təsadüf edirdi. Bu da bir milyon qaçqının yaranması və Azərbaycan ərazisinin 20 faizinin işğalı ilə nəticələndi. Vəziyyət bu günə qədər də dəyişməyib. Bu cür silah daşınması yəqin ki, AAQ Müqaviləsinin və regionda

- hərbi tarazlığın pozulmasına gətirib çıxarmışdır. Bu vəziyyət təkcə Azərbaycan üçün deyil Ermənistanın digər qonşuları üçün də təhlükəlidir.
- (2) Keçmiş Sovet Baş Naziri, hazırkı Rusiya Dumasının deputatı Nikolay Rıjkov Yerevanda çıxış etmiş və Prezident Yeltsinin silah daşınmalarının araşdırılmasına başlamaq qərarına etiraz etmişdir. O həmçinin 1990-cı il yanvar ayında yüzlərlə dinc sakinin ölümü ilə nəticələnən Sovet hücumunun təsdiqlənməsində Yeltsinin rolunu tərifləmişdir. O Ermənistan ilə Rusiya arasında möhkəm birlik yaradılmasına təkid etmişdi. Rıjkovun çıxışı vaxtı iki rus ifrat-millətçi analitik Moskva qəzetində məşhur bir məqalə yazmışdılar. Onlar Rus hökumətini "anti-Rus" mövqə tutan xarici hökumətləri destabilizə etməyə təhrik edirdilər.
 - (3) İran Parlamentinin spikeri və prezidentliyə namizəd Rus Dumasına demişdir ki, Azərbaycan Qərbin neft şirkətlərinə özünün dənizdəki neft ehtiyatlarını istismar etməyə icazə verməklə böyük tarixi səhvə yol vermişdir. Bakıda çıxan Panorama qəzeti yazırdı: "Azərbaycan-İran münasibətlərinin beş illik tarixi dövründə İran rəhbərliyi özlərinin şimal qonşularına qarşı heç vaxt bu cür kəskin olmamışlar". Qəzet yazırdı: "Azərbaycan-İran arasındakı son zamanlarda yaranan "soyuqluq" İran və Ermənistan arasındakı münasibətlərin yaxşılaşmasının əksinə olaraq baş verirdi".
 - (4) Ermənistan Respublikası Dağlıq Qarabağın separatçı qüvvələrinin rəhbəri Robert Koçaryanı Baş Nazir təyin etdi. Məhz cənab Koçaryanın rəhbərliyi altında erməni təcavüzü və qeyri-qanuni rus silahlarının daşınması baş vermişdi.
 - (5) Birləşmiş Ştatlardakı erməni lobbisi qrupları elan ediblər ki, Dağlıq Qarabağa ABŞ-ın birbaşa

yardımını təmin edəcək qanun axtarmağa çalışacaqlar. Onlar ümid edirlər ki, Konqress Azərbaycanla Dağlıq Qarabağı bir-birindən fərqləndirəcəkdir. Beləliklə də, Dağlıq Qarabağa ya müstəqillik verilməsi, ya da ilhaq edilməsi yolu ilə Azərbaycandan ayırma məqsədini həyata keçirəcəklər. Bu cür qanun da Azadlığı Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsi kimi ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinə böyük zərbə vuracaqdır.

- (6) Aydın şəkildə görünür ki, bizim regionda, o cümlədən digər ölkələrdəki bir neçə ifrat millətçi qruplar Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasındakı münasibətləri pozmaq və ya əngəl törətmək, ərazilərini genişləndirmək, regionda həyata keçirilən mühüm neft istehsalına təsir göstərmək kimi məqsədlərə çatmaq üçün Azərbaycanı destabilizə etməyə çalışırlar. Onlar Amerika neft şirkətlərini Azərbaycandan, ən mühümü isə Amerikanın təsirini regiondan kənar etməyə çalışırlar (xahiş edirəm məktuba qoşmada *The Boston Globe* qəzetinin redaktor səhifəsi ilə üzbəüz səhifədəki yazını və Rusiyadan Ermənistanı qeyri-qanuni silah daşınmasına dair məqaləyə baxın).
- (7) Yuxarıda göstərilən səbəblərə görə Birləşmiş Ştatların Azərbaycana güclü dəstək olması, onu diplomatik tanıması çox vacibdir. Prezident Klinton və Əliyev arasındakı Sammit görüşünə diqqət yetirilmişdi. Mənim fikrimcə belə bir görüş Azərbaycan hökumətinə edilən təzyiqa qarşı durmaq üçün olduqca faydalı olacaqdır.

Hörmətlə,
Hafiz Paşayev
Səfir

6 may 1997-ci il.

Hörmətli Senator Helms,

AAQ Müqaviləsinə Senatda baxılarkən, mən ümid edirəm ki, Senat üzvləri Azərbaycan hökumətinə təsir edən təhlükəsizlik məsələlərini nəzərə alacaqlar. Biz "cəbhə" ərazisində böyük həcmdə silahların cəmlənməsi imkanlarından çox narahatıq. Bu Azərbaycanın təhlükəsizliyini risk altına alır. İcazə verin xüsusi məsələləri nəzərinizə çatdırım:

- (1) Senat etiraf etməlidir ki, müqavilə imzalananda keçmiş Sovet İttifaqının respublikaları olan Azərbaycan kimi dövlətlər müqavilədə nəzərdə tutulan dövlət tərəflərinin iki qrupundan heç birinə mənsub deyildilər.
- (2) Senat şərt qoymalıdır ki, müqavilə heç bir halda AAQ-nin həyata keçirilməsi prinsipləri və proseduralarına dair Daşkənd müqaviləsinin şərtlərini ləğv edə bilməz. Çünki, bu bütün maraqlı dövlətlər arasında razılaşdırılmalıdır.
- (3) Senat şərt qoymalıdır ki, Rusiyaya öz silahlarını hətta müvəqqəti əsasda belə "cəbhə" ərazisində artırmağa icazə verən müddəalar Azərbaycanın ərazisində tətbiq edilmir.
- (4) Senat açıq şəkildə bəyan etməlidir ki, Azərbaycan Respublikasının istəyi, onun qanuni razılığı olmadan ərazisində mövcud olan hər hansı silahlı qüvvə Amerika Birləşmiş Ştatları tərəfindən qəbul edilməzdir.

Mən həm də Sizə xatırlatmaq istəyirəm ki, Rusiya hökuməti bu yaxınlarda aşkar etmişdir ki, 1993-cü ildən 1996-cı ilə qədər Rusiyadakı qeyri-rəsmi mənbələrdən Ermənistanı bir milyard dollar həcmində qeyri-qanuni silah daşınmışdır. Bununla da ərazidə Azərbaycan üçün strateji uyğunsuzluq yaranmışdır. Bu əməliyyat çox güman ki, AAQ Müqaviləsinə pozur.

Dünya ictimaiyyətinin dəstəyi olmadan Azərbaycan kimi kiçik

ölkələr sərhədləri boyu yerləşən qeyri-sabit təhlükəsizlik vəziyyəti yaradan hərbi qüvvələrin təzyiq hədəsi ilə üzləşirlər.

Azərbaycan özünün uzun tarixində yalnız səkkiz illik müstəqillik görüb. Axırncı altı ili yalnız Sovet İttifaqı dağılandan sonrakı dövrə düşür. Azərbaycan üçün bu azadlığı qorumaqdan mühüm heç nə ola bilməz və yuxarıda göstərilən şərtlər bizim müstəqilliyimizin saxlanması üçün mühüm olacaqdır.

Hörmətlə,

Hafiz Paşayev

Səfir

Fəsil 3 Əməkdaşlıq və tərəfdaşlıqdan strateji münasibətlərə doğru (2002-2006)

Heç şübhəsiz, 2001-ci ilin ən sarsıdıcı və dəhşətli hadisəsi sentyabrın 11-də baş vermiş terror hücumları oldu. Bu faciə, Amerika Birləşmiş Ştatları və bütün dünyanı bir gecənin içində dəyişdi. Hadisədən dərhal sonra Amerika Birləşmiş Ştatları və Amerika xalqına öz köməliyini təklif edən ilk dövlətlərdən biri məhz Azərbaycan oldu. Azərbaycan hökuməti, hələ Əfqanıstanda Sarsılmaz Azadlıq Əməliyyatı başlanmazdan əvvəl öz hava məkanını qeyd-şərtsiz olaraq ABŞ təyyarələri üçün açıq elan etdi. Lakin ABŞ milli təhlükəsizliyi üçün belə bir ağır dövrdə də 907-ci Bölmə ABŞ-la Azərbaycan arasında hərbi əməkdaşlığın həyata keçirilməsinə mane olurdu. Təəssüflə qeyd etməliyəm ki, yalnız 11 sentyabr faciəsindən sonra ABŞ hökuməti və ABŞ Konqresi 907-ci Bölmənin bütün bu dövr ərzində ABŞ-ın milli maraqlarına nə qədər zərər vurduğunu və təhlükəli olduğunu anlamağa başladı. Prezident Corc Buş 907-ci Bölmənin müvəqqəti dayandırılması ilə bağlı 2002-ci ilin yanvarında qərar qəbul etməklə ABŞ-Azərbaycan əlaqələrinin gücləndirilməsi yolunda olan başlıca maneəni həmişəlik olmasa da, müəyyən müddətə aradan qaldırdı.

Gözlənilmədən ABŞ mediasında Azərbaycan və Cənubi Qafqaz regionunun ABŞ-ın milli maraqları üçün oynaya biləcəyi həlledici mövqeyini önə çəkən məqalələr dərc olunmağa başladı. Dekabrın 23-də "Ermənistan və Azərbaycanın Önəmi" başlıqlı məqalə "The Washington Times" qəzetində dərc edildi. Məqalədə deyilirdi: "Bəlkə də amerikalılar Ermənistan və Azərbaycan kimi uzaqda yerləşən ölkələrlə o qədər də yaxından tanış deyillər, lakin 11 sentyabrdan sonrakı dünyada bu keçmiş Sovet respublikaları ABŞ-ın terrorizmə qarşı mübarizədə həyata keçirdiyi tədbirlərdə önəmli rol oynaya bilərlər".

Düzdür, burada müəllif hətta ABŞ-ın milli maraqları üçün bu

cür həlledici anda belə 907-ci bölmənin aradan qaldırılmasına qarşı çıxan Ermənistan lobbisi və onun tərəfdarlarının xətrinə dəyməmək üçün olduqca ehtiyatlı davranmışdır. Sanki dərin təəssüf hissi keçirən müəllif bildirirdi: "Ağ Ev Azərbaycana qarşı tətbiq edilən ABŞ sanksiyalarının bir illik müddətə dayandırılması üçün Konqresə müraciət etdi və Konqres Ermənistanın hərbi təlim və köməkliliyin həyata keçirilməsi məqsədilə 4.3 milyon dollar vəsait ayırdı. Azərbaycan və Türkiyənin hələ də Ermənistan üzərindəki embarqonu aradan qaldırmamağına baxmayaraq hökumət (Ermənistan), administrasiyanın Azərbaycana qarşı ABŞ sanksiyalarının aradan qaldırılması müraciətinə son dərəcə təqdirəlayiq təmkin nümayiş etdirdi və administrasiyanın həyata keçirilən mübarizəyə öz müttəfiqlərini cəlb etmək istəyini anladığını ifadə etdi".

Qəzet Ermənistanın 907-ci Bölmənin aradan qaldırılmasına qarşı çıxmadığına haqq qazandırır, sanki Birləşmiş Ştatlarda qanunları Ermənistan hökuməti qəbul edir və Amerika xalqı da onlara "təqdirəlayiq təmkin" göstərdiklərinə görə təşəkkür etməlidir. Məqalədə Ermənistan Məclisinin hökumətlə əlaqələr üzrə rəhbərindən sitat gətirilir və qeyd olunurdu ki, "mən sanksiyaların aradan qaldırılmasının daimi deyil müvəqqəti olmasından məmnunam. Terroristlərə qarşı mübarizə aparmaqda prezidentə müəyyən çəvikliyin təmin olunmasına qarşı çıxmaq çətindir". Başqa sözlə desək, hətta Amerika Birləşmiş Ştatlarının dəhşətli terror hücumlarına məruz qalmasından sonra belə erməni lobbisi 907-ci Bölmənin həmişəlik aradan qaldırılmadığına sevinir, beləliklə lobbisi və onların dostları hələ də bu fürsətdən gələcəkdə Azərbaycana qarşı "şantaj" kimi istifadə edə bilərlər.

Bu məqaləyə öz mövqeyimi bildirdim və mənim "Tarix ABŞ-ın Azərbaycana qarşı sanksiyalarına fərqli aydınlıq gətirir" başlıqlı məktubum 28 dekabr 2001-ci ildə nəşr olundu. Aşağıda həmin məktubdan bir parça qeyd olunmuşdur:

Müharibə aparan iki tərəf arasında təbii olaraq normal ticari əlaqələrin dayandırılmasının güclü erməni lobbisi tərəfindən yan-

lıq olaraq blokada kimi təqdim olunmasının əsas səbəbi məlumat azlığı idi. Beləliklə, bu səbəbdən ABŞ Konqresi yeni təhqirə yol verir və 1992-ci ilin Azadlığı Müdafiə Aktına əlavə olaraq Azərbaycana qarşı sanksiyaları nəzərdə tutan 907-ci Bölməni qəbul edir. Növbəti illərdə ABŞ administrasiyalarının 907-ci Bölməyə qarşı çıxmasına baxmayaraq, yalnız 11 sentyabrından sonra ABŞ-ın bu məsələ ilə bağlı siyasəti yenidən nəzərdən keçirildi.

Söhbət Ermənistanın "təqdirəlayiq təmkin" və "Azərbaycana qarşı ABŞ sanksiyalarının yumşaldılmasına mərhəmət" nümayiş etdirməsindən gedirsə, mən bir hadisəni sizin yadınıza salmaq istərdim. 11 sentyabrından sonra Ermənistan prezidenti 907-ci Bölməyə hər hansı dəyişikliyin edilməsinə qarşı çıxdığını açıq-aşkar bildirmişdi. Eyni zamanda Ermənistanın yüksək vəzifəli məmurlarından ibarət nümayəndə heyəti bu mövqeyin ciddi-cəhdlə qəbul etdirilməsi məqsədilə Vaşinqtona göndərilmişdi.

Məktubumda Buş administrasiyasının Qarabağ sülh prosesindəki fəaliyyətini alqışladığımı və Konqresin prezidentə 907-ci Bölməni müvəqqəti dayandırmaq səlahiyyəti verməsi haqqında qərarını yüksək qiymətləndirdiyimi bildirdim. Bu, ABŞ-ın sülh prosesində "həqiqətən də qərəzsiz" fəaliyyət göstərdiyini nümayiş etdirmək, eləcə də "beynəlxalq terrorizmlə birgə bizim dəyərlərimizə və həyatımıza təhlükə olan aqressiv separatizmə qarşı çıxmaq" istiqamətində önəmli addım idi.

907-ci Bölmənin dayandırılması Birləşmiş Ştatlar və Azərbaycan arasında hərbi əlaqələrin qurulması istiqamətində sonuncu mərhələnin aradan qaldırılması istiqamətində atılmış həlledici addım idi. Pentaqon 2003-cü ildə Azərbaycanın sahil mühafizəsinin gücləndirilməsini və Xəzər dənizində dəniz sərhədinə nəzarət rejiminin yaradılmasını nəzərdə tutan 100 milyon dollarlıq Xəzər dənizi mühafizə proqramının həyata keçirilməsinə başladı. Eyni zamanda, ABŞ-ın Hərbi Təhlükənin Azaldılması üzrə Agentliyinin Təhlükənin Birgə Azaldılması proqramı çərçivəsində hər iki dövlət kütləvi qırğın silahlarının yayılmasının qarşısını almaq istiqamətində fəal əməkdaşlıq etməyə başladı. Bu təşəbbüslər nəticəsində 2005-ci ildə Azərbaycanda Xəzər Mühafizə Komandanlığı yaradıldı və iki radar stansiyası quruldu. Bu qurğular Azərbaycanın təhlükəsizlik orqanlarının Xəzər Dənizində

qaçaqmalçılığa nəzarət etmək və onun qarşısını almaq imkanlarını artırdı.

Terrorizmə qarşı global mübarizə və beynəlxalq təhlükəsizlik ABŞ-Azərbaycan əməkdaşlığının mərkəzində dayanan digər önəmli məsələlər sırasında idi. Azərbaycan terrorizmə qarşı beynəlxalq mübarizə sahəsində qəbul edilmiş 12 konvensiya və protokolun hər birinə qoşulub və Azərbaycan hökuməti ABŞ-ın rəhbərliyi altında aparılan terrorizmə qarşı mübarizəni tam dəstəkləyir. Hazırda Azərbaycan hərbciləri ABŞ əsgərləri ilə bərabər Əfqanıstan, Kosovo və İraqda xidmət edir, təhlükəsizliyin təmin olunmasına və münafişədən sonra beynəlxalq ictimaiyyətin münafişə sonrası quruculuq söylərinin həyata keçirilməsinə yardım göstərir.

Enerji sahəsində də biz digər tarixi hadisənin - Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) boru xəttinin 25 may 2005-ci ildə təntənəli açılışının şahidi olduq. Bir çox "səhnə arxası" fəaliyyətlər bu layihənin baş tutmasını mümkün etdi. Mən Dr. Brjezinskiyin 1996-cı ildə Bakıya səfərini və Prezident Klintonun Prezident Heydər Əliyevə məktubunu xüsusi qeyd etməliyəm. Məktubda Prezident Klinton Bakı-Ceyhan boru xətti layihəsinə dəstək verdiyini bildirmiş və Prezident Əliyevi Azərbaycanın xam neftinin ixrac edilməsi üçün qərb marşrutunu seçməyə çağırmışdı. 1999-cu ildə isə Prezident Klinton Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə dövlət başçıları tərəfindən ATƏT-in İstanbul Sammiti zamanı BTC kəmərinin tikintisini nəzərdə tutan çərçivə sazişinin imzalanmasında iştirak etdi. Sazişi Qazaxıstan və Özbəkistan Respublikalarının dövlət başçıları da öz imzaları ilə təsdiq etmişdilər. Bundan üç il sonra 2002-ci ilin 18 sentyabrında Bakı yaxınlığında, Səngəçal Terminalında keçirilən mərasimdən sonra isə BTC boru kəmərinin tikinti fazasına start verildi.

Şərq-Qərb Enerji Dəhlizinin əsasının qoyulması siyasətinin həyata keçməsində bir çox rəsmilərin uzaqgörən baxışları öz köməyini göstərdi. Şəxsən mən hesab edirəm ki, BTC layihəsinin Klinton administrasiyasının enerji siyasətinin diqqət mərkəzində olması məhz Milli Təhlükəsizlik Şurasının keçmiş köməkçisi xanım Şeyla Heslinin gərgin əməyi və inadkarlığı sayəsində baş

vermişdir. Bununla bərabər, ABŞ-ın Xəzər enerji diplomatiyası üzrə nümayəndələrinin fəaliyyəti də bu layihənin irəliləməsinə doğru aparılmasında önəmli rol oynamışdır. Mən bu layihənin region və dünya dövlətləri üçün həyati əhəmiyyət daşıdığını daha yaxşı başa düşən Riçard Morninqstar, Con Volf və Stiven Mənnin verdikləri töhfəni xüsusi qeyd etmək istəyirəm.

Üç əsas amilin iştirakı olmadan bu layihənin baş tutması mümkün olmazdı: özəl biznes maraqları, boru xəttinin geostrateji aspekti və güclü regional rəhbərlik, ABŞ-ın özəl şirkətləri və beynəlxalq enerji şirkətləri layihənin maliyyələşdirilməsi və həyata keçirilməsi fazalarında vasitəçilik etdilər. İlk dövrlərdə enerji şirkətləri BTC marşrutunun dəstəklənməsinə o qədər də meyl göstərmirdilər, çünki qarşıda regiondakı siyasi qeyri-sabitlik və layihənin iqtisadi dayanıqlılığı da daxil olmaqla bir çox risk və çətinliklər var idi. Lakin British Petroleum (BP) şirkətinin iştirakı və rəhbərliyi sayəsində BTC layihəsinin həyata keçirilməsində əhəmiyyətli irəliləyişlərə nail olundu. BP 2000-ci ildə ABŞ neft şirkəti "Amoco" ilə birləşdi və digər Amerika neft şirkəti olan ARCO üzərində nəzarəti əlinə aldı. Bunun nəticəsi olaraq, ABŞ hökuməti və BP-nin BTC kəməri ilə bağlı maraqları da üst-üstə düşdü. Daha sonra BP Azərbaycanın əsas neft və qaz ehtiyatlarının işlənməsi üzrə beynəlxalq enerji şirkətlərini özündə birləşdirən ABƏŞ konsorsiumunun əsas əməliyyatçısı və ən böyük səhmdarına (səhmlərin 34 faizi) çevrildi. Bununla da 2002-ci ildə başlanan tikinti tədbirləri məhz BP-nin rəhbərliyi altında həyata keçirildi.

Qərribə olsa da, 1994-1995-ci illərdə BP Rusiya ərazisindən keçən mövcud Bakı-Novorossiysk kəmərinə başqa Azərbaycan neftinin nəqli üçün hər hansı əlavə marşrutu nəzərdən keçirməkdə belə maraqlı deyildi. Yəni də Prezident Heydər Əliyevin Xəzər neftinin daşınması üçün əlavə marşrutlara ehtiyacın olmasına şəxsi inamı sayəsində 1997-ci ilə qədər Gürcüstan ərazisindən keçən Bakı-Supsa ilkin neft kəmərinin fəaliyyətə başlaması mümkün oldu.

Mən eyni zamanda BTC layihəsinin reallığa çevrilməsində

Prezident Heydər Əliyev və həmçinin, Gürcüstan Prezidenti Eduard Şevardnadze və Türkiyə Prezidenti Süleyman Dəmirəlin regionda güclü liderlik qabiliyyətinə malik olmalarını xüsusi vurğulamaq istəyirəm. Mübaliğəsiz demək olar ki, davamlı xarici təzyiqa, xüsusən də Yeltsin hökumətinin təzyiqlərinə baxmayaraq Prezident Əliyevin uzaqgörən siyasəti, qeyri-stabil Cənubi Qafqaz regionunda çevik manevrələr etmək qabiliyyəti və tükənməz enerjisi BTC strategiyasını uğurla həyat keçirmək imkanı yaratdı.

BTC boru kəməri geosiyasi əhəmiyyətə malik layihə idi. Belə ki, burada fərqli maraqlardan çıxış edən bir çox tərəflər iştirak edirdi. Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə və Birləşmiş Ştatlar bu layihəni və kəmərin keçdiyi marşrutu dəstəklədikləri halda, Rusiya və İran buna qarşı çıxdılar. Rusiyanın müxalif mövqeyi xüsusilə diqqəti cəlb edirdi, çünki Moskva hələ də, Azərbaycan və Gürcüstanın daxili siyasətinə təsir göstərmək imkanına malik idi və aradığı bu imkandan Bakı və Tbilisini qərb yönümlü siyasi kursdan döndərmək üçün istifadə edirdi. Lakin 2000-ci ildə Vladimir Putin Rusiya prezidenti seçildikdən sonra vəziyyət dəyişdi. Prezident Yeltsindən fərqli olaraq, Prezident Putin və onun pragmatik yanaşması Azərbaycan-Rusiya əlaqələrinə sabitlik gətirdi. Moskva tədricən BTC layihəsinə qarşı olan əks mövqeyini azaltdı və iki ölkə arasında ikitərəfli əlaqələr yaxşılaşmağa başladı. Ümumiyyətlə, Azərbaycanın xarici siyasətində Rusiya ilə olan əlaqələrinə Vaşinqtonda da diqqət yetirilirdi.

ABŞ rəsmiləri ilə söhbətlərimdə onlar çox vaxt ABŞ-Rusiya münasibətlərində Azərbaycanın Amerika üçün "baş ağrısı" olmadığını mənə bildirirdilər. Onlar regiondakı qonşu ölkələrin də Azərbaycanın nümunəsindən faydalanmalarını arzu edirdilər. Etiraf etmək lazımdır ki, xarici siyasətimizin uğurlu olmasının başlıca səbəblərindən biri bizim öz gücümüzdə olan inamımızdır. 1992-ci ildə müstəqillik qazandıqdan sonra ölkəmizin quruculuğunda "907-ci Bölmənin sayəsində" yalnız öz gücümüzdə arxalanmalı olmuşuq və o vaxtdan bəri hər zaman irəliyə doğru inkişaf etmişik. BTC boru xətti Avropa və Asiya arasında gələcək daşınma layihələri üçün qapı açdı və Azərbaycanı Xəzər regionunda

apanca dövlətə çevirdi.

Nəhayət, bu dövr ərzində Azərbaycanda keçirilən seçkilər və demokratiyanın inkişaf etdirilməsi məsələləri mənim ABŞ rəsmiləri və ABŞ konqresmenləri ilə apardığım müzakirələrin əsasını təşkil edən mövzular idi. Son dörd ildə Azərbaycanda iki əsas seçki keçirilmişdi: 2003-cü ilin oktyabrında prezident və 2005-ci ilin noyabrında parlament seçkiləri. Bu seçkilərin keçirildiyi vaxt və 2003-2006-cı illər arasında baş verən hadisələr bu seçkilərin əhəmiyyətini bir-birindən fərqli şəkildə artırdı.

2003-cü ilin prezident seçkilərinə hazırlıq ərəfəsində mərhum Prezident Heydər Əliyevin səhhəti ilə bağlı müxtəlif fərziyyələr var idi. Heydər Əliyev bundan əvvəl 1999-cu ilin aprelində Ohayo ştatının Klivlend Klinikasında şuntlama əməliyyatı keçirmişdi. 2003-cü ilin aprel ayında televiziya canlı yayımlanan çıxışı zamanı Heydər Əliyev yenidən ürək tutması keçirdi. Bu hadisədən dərhal sonra O, Türkiyədə xəstəxanaya yerləşdirildi və buradan da müalicəni davam etdirmək məqsədilə Birləşmiş Ştatlara aparıldı. Heydər Əliyev 12 dekabr 2003-cü ildə vəfat etdi. Bu Azərbaycan tarixində kritik məqam idi. Belə ki, çoxları on il ərzində bərqərar olmuş sabitliyin təhlükəyə məruz qalmasından ehtiyat edir və ölkənin yenidən vətəndaş müharibəsinə sürüklənməsindən qorxurdular. Xoşbəxtlikdən azərbaycanlıların əksəriyyəti hərc-mərcliyə deyil, sabitliyə üstünlük verdi. Bəzi qərb müşahidəçiləri 2003-cü ilin oktyabr seçkilərinin nəticələrinə şübhə ilə yanaşsalar da, ABŞ rəsmiləri də daxil olmaqla əksəriyyət İlham Əliyevin səslərin üçdə-ikisini topladığını qəbul etdilər. Buna baxmayaraq, seçkilərdən sonrakı hadisələr hökuməti devirməyə cəhd edən müxalifət qruplarının yaratdığı iğtişaşlar və qiyamlarla yadda qaldı. Hüquq mühafizə orqanlarının iş qarışması ilə vətəndaş itaətsizliyi və qan tökülməsinin qarşısı alındı.

2003-cü ilin noyabrında Gürcüstan müxalifət qrupları dinc nümayişlər vasitəsilə Prezident Eduard Şevardnadze hökumətini devirdilər - bu hadisə sonralar "Qızılqül İnqilabı" kimi tanındı. Bu, keçmiş Sovet respublikalarında baş verəcək növbəti "rəngli inqilablar"ın birincisi idi. 2004-cü ildə Ukraynada baş verən "Narıncı

İnqilabın" ardınca 2005-ci ildə Qırğızstanda "Zanbaq İnqilabı" baş tutdu. Həmin dövrdə baş verən bu siyasi hadisələr Qərb mediasının daha çox diqqətini cəlb edir və Birləşmiş Ştatlarda bir çoxlarını ruhlandırır. Azərbaycan da daxil olmaqla digər Sovet respublikalarındakı müxalifət partiyaları da bu "rəngli inqilablardan" ruhlanaraq Azərbaycanda belə bir inqilaba hazırlıq gördülər. 2005-ci ilin noyabrında keçirilən parlament seçkilərinə hazırlıq zamanı ölkədə seçki öncəsi əhval ruhiyyə bununla xarakterizə olunurdu.

2005-ci il parlament seçkiləri zamanı bütün namizədlərə dövlət televiziyasında bərabər efir vaxtının verilməsi, barmaqların şəffaf mürəkkəblə işarələnməsi və "ekzit polların" ilk dəfə tətbiq olunması kimi bir çox yeniliklərin həyata keçirilməsinə baxmayaraq, müxalifət partiyaları və Qərb mediasının bəzi mənsubları özlerini Azərbaycanda növbəti "rəngli inqilabın" həyata keçirilməsinə hazırlayırdılar. Bu səbəbdən də ABŞ mediasında bəzi qəzetlərdə Azərbaycanda "rəngli inqilabın" baş tutmamasından təəssüf hissi ifadə edən məqalələrin nəşr olunması məni heç də təəccübləndirmirdi. Eyni zamanda ABŞ administrasiyasının irəli sürdüyü "demokratiyanın dəstəklənməsi" ideyası məni maraqlandırmaya bilməzdi.

Bugünkü dünyada demokratiya və azadlığın yayılması ideyası real və təbiidir. Prezident Buşun 28 aprel 2006-cı il tarixində Ağ Evdə Prezident İlham Əliyevlə keçirdiyi görüşdəki "demokratiya gələcəyin dalğasıdır" fikri ilə tamamilə razıyam. Mən, onun dünyada azadlıq və demokratiyanın bərqərar olması arzusunu və bu istiqamətdə həyata keçirdiyi söyləri alqışlayıram. Lakin Prezident Buşun hazırkı "demokratiyanın dəstəklənməsi" doktrinası və dünyada bu siyasətin həyata keçirilməsi təzi bəzən mənə Leonid Brejnevın kommünizmin yayılması doktrinasını xatırladır. Çox vaxt biz demokratiya quruculuğunun tədricən baş verən və müəyyən vaxt tələb edən proses olduğunu unuduruq. Əgər ölkədə güclü təşkilati baza və ya demokratiya haqqında başlıca anlayış qıthğı mövcuddursa, həmin ölkənin kök salmış problemləri inqilab vasitəsilə həll oluna bilməz. Məncə, "rəngli inqilabın" qatı tərəf-

darlarının bir çoxu "inqilabiləşdirilmiş" ölkələrdə vəziyyətin dəyişmədiyini, əksinə daha da pisləşdiyini görərək bu cür dəyişiklik metodunun tətbiqi ilə bağlı yenidən düşünməyə başladılar.

Məmnuniyyətlə qeyd etməliyəm ki, 2006-cı ilin aprel ayında Prezident İlham Əliyevin Birləşmiş Ştatlara səfəri Vaşinqtonu onun həqiqətən də azadlıq və demokratiya ilə bağlı eyni dəyərləri və söyləri bölüşdüynə eləcə də Azərbaycanın gələcəyini öz söyləri ilə desək "müasir, dünyəvi və demokratik ölkə" kimi gördüyünə inandırır. Bu baxımdan Prezident İlham Əliyevin Vaşinqtona səfəri ölkəmizdə demokratik islahatların həyata keçirilməsində ABŞ-ın dəstəyinin alınması baxımından önəmli rola malikdir. Hesab edirəm ki, əgər Prezident, Birləşmiş Ştatlara bir qədər öncə dəvət olunsay idi, biz bundan da çox tərəqqiyə nail olardıq. Prezident İlham Əliyevin səfəri Amerika Birləşmiş Ştatları və Azərbaycan arasında strateji tərəfdaşlıq və müttəfiqlik əlaqələrini daha da gücləndirdi. Azərbaycanın Birləşmiş Ştatlardakı səfiri kimi bu mənim "sonuncu anlaşmam" idi. Bu gün ABŞ - Azərbaycan münasibətləri əvvəlkindən daha möhkəmdir və mən fəxr edir və sevinirəm ki, mənim xidmət göstərdiyim müddətin bu münasibətlərin qurulmasında töhfəsi vardır.

**Azərbaycanın müstəqilliyinin bərpasının
10-cu ildönümünə həsr olunmuş
qəbul mərasimindən qeydlər
25 oktyabr 2001-ci il.**

ABŞ hökumətinin həm Konqresi, həm də icraedici qolunun çox hörmətli nümayəndələri, eləcə də digər dövlətlərin nümayəndələri bizim bu axşamkı tədbirimizə xoş gəlmisiniz.

Bu gün biz, ölkəmizin müstəqilliyinin bərpa olunmasının 10-cu ildönümünü qeyd edirik. Bəlkə də sizin çoxlarınız 10 ilin qısa müddət olduğunu fikirləşəcəksiniz, lakin səksən il bundan öncə cəmi iki ildən də az müstəqillik təcrübəsi yaşayan bir dövlət üçün bu bir dönüş nöqtəsidir. Mən uzun danışmaq istəmirəm, ancaq icazə verin bu on ildə Azərbaycanın əldə etdiyi nailiyyətlər barəsində qısa məlumat verim.

Biz, qeyri-stabil Cənubi Qafqaz regionunda ən çətin şəraitdə öz suverenliyimizi və müstəqilliyimizi qurmağa və gücləndirməyə, eləcə də dövlətimizin dünya ictimaiyyətinin tərkib hissəsinə çevrilməsinə nail olduq.

Təəssüflə bildirməliyəm ki, bir zamanlar mehriban qonşularımızın indi bizə qarşı olan düşmənçilik münasibətinə, dostluq və səmimi əlaqələr qurmağa can atmağımıza qarşı bir çoxlarının laqeydliyinə baxmayaraq, biz siyasi və iqtisadi azadlığın əsasını qoyduq.

Biz, qərb yönümlü kursumuza dönmədən davam etdik, cəmiyyətimizin açıqlıq, şəffafıq, demokratiklik və insan hüquqlarının qorunması ideallarına uyğun olaraq formalaşmasına nail olduq.

Dövlət tərəfindən idarə olunan iqtisadiyyatdan bazar yönümlü iqtisadiyyata keçmək üçün biz çoxsaylı xarici sərmayələri cəlb etdik və Xəzərin enerji resurslarının işlənilməsində nəhəng şirkətlərin iştirak üçün dəvət olunmasına xüsusi önəm verdik. Azərbaycan rəhbərliyinin enerji siyasəti həm iqtisadiyyatın yenidən qurulmasında, həm də əsas amalımız olan cəmiyyətin transformasiyasına nail olmaqda bir vasitə rolunu oynadı.

Biz, sülh və regional əməkdaşlıq üçün etibarlı müstəqil qüvvəyə çevrilməyə müvəffəq olduq. Gürcüstan, Ukrayna, Özbəkistan və Moldovanı özündə birləşdirən GUÖAM təşkilatı buna bariz nümunədir. Bu, keçmiş Sovet respublikaları arasında kiminsə göstərişi ilə deyil, ümumi maraqlar əsasında yaranmış keyfiyyətə yeni birlikdir.

Bu gün, Amerika Birləşmiş Ştatlarına qarşı dəhşətli 11 sentyabr terror hücumlarından sonra Azərbaycan geniş beynəlxalq koalisiyaya qoşulmaq çağırışlarına qeyd-şərtsiz cavab verdi və biz bu çətin anlarda dünya ictimaiyyəti arasında öz layiqli yerimizi tutduğumuzu bir daha vurğuladıq.

Sonda bir məsələni xüsusi qeyd etmək istəyirəm, təxminən doqquz il səfir kimi fəaliyyətim ərzində mən bir daha əmin oldum ki, Prezident Əliyevin apardığı xarici və daxili siyasətin nəticəsi olaraq ABŞ-Azərbaycan arasındakı ikitərəfli əlaqələr

artıq o mərhələyə çatmışdır ki, Ağ Ev Administrasiyasında Demokratların və ya Respublikaçıların təmsil olunmasından asılı olmayaraq bizim ölkəmizin Vaşinqtonun siyasi xəritəsində daimi yeri vardır. Ölkələrimiz arasında olan strateji tərəfdaşlıq əlaqələri bizim milli və milli təhlükəsizlik maraqlarımıza cavab verdiyinə görə burada hansı partiyanın təmsil olunması o qədər də önəmli deyil. Dünən Senatda keçirilmiş səsvermədə Prezident Buşa Azadlığı Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsinin çıxarılması səlahiyyətinin verilməsi bunu bir daha sübut etdi və bununla da ABŞ-Azərbaycan əlaqələrinin sürətlə inkişaf etməsi qarşısında duran sonuncu maneə aradan qaldırıldı. Biz, ABŞ Administrasiyası və Senator Braunbekə qarşılıqlı əlaqələrimizin önəmini dərk etdiklərinə görə minnətdar və inanıq ki, qarşıdan gələn illərdə əməkdaşlığımız daha da güclənəcəkdir.

"Amerika Birləşmiş Ştatları ilə əlaqələrdə Azərbaycanın xarici siyasət prioritetləri: 11 sentyabr və perspektiv" AATP-nin beşinci illik konfransı və sərgisində təqdimat 7 mart 2002-ci il.

Amerika-Azərbaycan Ticarət Palatasının (AATP) beşinci illik Konfransında çıxış etmək mənim üçün çox xoşdur. Bu tədbir, düz 10 il bundan əvvəl ilk diplomatik əlaqələrimiz qurulandan bu vaxta qədər Birləşmiş Ştatlarla əlaqələrimizdə əldə etdiyimiz tərəqqini bir daha sübut edir.

Düzdür, tarixi nöqtəyi nəzərdən baxdıqda 10 il o qədər də uzun müddət deyil. Hal-hazırda bəziləri bu qısa müddətə nəzər salaraq bizə hələ də yeni müstəqillik qazanmış dövlət kimi baxırlar.

Digər tərəfdən isə, fikrimcə bu 10 ildə bizim əldə etdiyimiz nailiyyətlər həqiqətən də tarixi əhəmiyyət daşıyır. Biz, nisbi qeyri-müəyyənlikdən əvvəlcə ABŞ üçün "qismən maraqlı" dövlətə, daha sonra "mühüm əhəmiyyətli" dövlətə və nəhayət "strateji əhəmiyyətli" dövlətə çevrilməklə əhəmiyyətli tərəqqiyə nail olmuşuq. Bir çox hallarda Kapitolidə keçirilən görüşlər zamanı ABŞ

Administrasiyasının yüksək səlahiyyətli rəsmilərinin bəyanatlarında bu anlayışları mən çox eşitmişəm.

AATP-in bu təkamül prosesinə verdiyi önəmli töhfəni xüsusilə qeyd etmək istəyirəm. Palatanın təşkil etdiyi illik konfransların gündəliyinə daxil edilmiş mövzulara və burada çıxış etmiş natiqlərin siyahısına nəzərə salmaq kifayətdir ki, AATP-in ABŞ-da Azərbaycan haqqında təsəvvür formalaşdırmaqda və ölkəmizi Amerika biznesi və ictimaiyyətinə təqdim etməkdə oynadığı əhəmiyyətli rolu anlayasan.

Bizim əlaqələrimiz ABŞ-ın Cənubi Qafqaz və Mərkəzi Asiya regionunda elan etdiyi xarici siyasət məqsədlərinə tam uyğun olaraq inkişaf edir. Əslində Azərbaycan bu məqsədlərin qarşılıqlı əlaqələr çərçivəsində həyata keçirilməsinin ən bariz nümunəsidir. Bu əlaqələr davamlı və ardıcıl tərəqqi ilə xarakterizə olunur. Regionda hüquqi və silahlı münaqişələrin də daxil olduğu qızgın hadisələrin baş verməsinə, sui-qəsd cəhdlərinin törədilməsinə, Azərbaycan üzərində sərt xarici təzyiqlərə və ABŞ daxili siyasətinin üzücü təsirlərinə baxmayaraq ölkələrimiz arasında əlaqələr davamlı olaraq inkişaf etməkdə və genişlənməkdədir.

ABŞ-la mövcud olan ikitərəfli əlaqələrimizdən yalnız iki ölkənin xalqları deyil, eyni zamanda bütün region dövlətləri də tədricən faydalanacaqlar. Mən uğurlarımızı əks etdirən bir çox hadisələrdən danışa bilərəm, lakin bunlardan ən təsirlisi heç şübhəsiz enerji resurslarının işlənilməsi və daşınması üzrə həyata keçirilən layihələrdir. Bu birgə fəaliyyət Prezident Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən neft strategiyasının düzgün olduğunu və həyati əhəmiyyət daşıdığını sübut etdi. Amerika şirkətlərinin qoyduğu 1,3 milyard dollar sərmayə də daxil olmaqla milyardlarla dollar sərmayənin cəlb edilməsi buna bir daha sübutdur. Günün ikinci yarısı, Azərbaycanda enerji resurslarının işlənilməsi üzrə fəaliyyətlə bağlı ilkin mənbədən olan məlumatları sizə digər panel iştirakçıları təqdim edəcəklər.

Hazırda bizim ölkəmiz enerji sektoru ilə bərabər iqtisadiyyatın qeyri-neft sahələrinin inkişaf etdirilməsinə xüsusi önəm verir. Bizim Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu və ABŞ təşkilatları ilə apardığımız əməkdaşlıq sərmayədarlar üçün əlverişli şəraitin yaradılması və iqtisadiyyatın hər tərəfli inkişaf etdirilməsi məqsədi daşıyır. Kiçik və orta miqyaslı biznes sahələrinə daxili və xarici sərmayələrin cəlb olunması Azərbaycan Hökumətinin əsas prioritetlərindən biridir. Ölkəmizin kənd təsərrüfatı sahəsində böyük potensial var: torpaq islahatı artıq tamamlanmaq üzrədir və ekstensiv əkinçilik sistemi sürətlə artmaqdadır.

Biz bank infrastrukturumuzun inkişaf etdirilməsinə, maliyyə və qiymətli kağızlar bazarının yaradılmasına çox böyük diqqətlə yanaşırıq və siz artıq bu barədə ən mötəbər məruzəçilərdən eşitmişiniz.

Müstəqilliyə qədəm qoyduqdan sonra biz demokratiyanın Qərb modelini seçdiyimizi bəyan etmiş və bu gün Birləşmiş Ştatlarla olan əlaqələrimizin "strateji tərəfdaşlıq" səviyyəsinə çatması üçün uzun yol qət etmişik.

İnanırıq ki, əməkdaşlığımız eyni zamanda regionda demokratiyanın inkişafına da müsbət təsir göstərəcəkdir. Arabir hüquq müdafiə təşkilatlarının tənqidlərinə baxmayaraq, Azərbaycanın postsovet ölkələri üçün müəyyən edilmiş liberal standartlarla mühakimə edilməməsi bizi sevindirir. Avropa Şurasının üzvü olaraq hal-hazırda biz Avropa normalarının tam miqyasda tətbiq olunmasının nə demək olduğunu daha yaxşı anlayırıq. Ümid edirik ki, Azərbaycanda maarifləndirmə işlərinin gücləndirilməsi, Birləşmiş Ştatlar və digər Qərb dövlətləri ilə təhsil əlaqələrinin genişlənməsi sayəsində biz insan hüquqlarının müdafiəsinin davamlı inkişafına nail olacağıq. Bütün bunlar isə bizim gələcəyə daha nikbin baxmağımıza imkan verir.

11 sentyabr faciəsindən sonra ölkələrimiz arasında olan əlaqələr yeni bir müstəviyə qədəm qoymuşdur. Mən, əlbəttə Azərbaycanın anti-terror kampaniyasındakı iştirakını nəzərdə tuturam. Keçmiş Sovet ölkələri arasında Azərbaycan

birinci olaraq öz könüllü yardımını Birləşmiş Ştatlara təklif etdi. Dövlətimiz bu addımı ona görə atmadı ki, bizim Amerika ilə olan tərəfdaşlığımız bunu tələb edirdi, buna səbəb bizim terrorizm və onun müasir dünyaya vurduğu mənfi təsirləri barədə çox gözəl anlayışımızın olması idi.

11 sentyabr hadisələrindən hələ uzun illər öncə biz aqressiv milliyyətçilik və separatizmin ən radikal forma almasının və terrorizmə çevrilməsinin şahidi olmuşuq və bu problemdən əziyyət çəkən yalnız biz deyilik. Qafqazdakı separatizm Gürcüstanda hazırkı vəziyyətin əsas səbəbidir və bu ölkənin bu gün ABŞ-ın yardımına ehtiyacının olması heç şübhəsizdir. Bu problemlə biz yalnız fərdi qaydada deyil, eyni zamanda GUÖAM səviyyəsində də birgə mübarizə aparırıq və yeni cəmiyyətləri terrorizmin mümkün təsirlərindən qorumaq üçün ümumi yanaşmalar üzərində işləyir və siyasətimizi əlaqələndiririk.

ABŞ-ın GUÖAM dövlətləri ilə ümumilikdə və ayrı-ayrılıqda ikitərəfli əlaqələrini daim gücləndirməsi bizi məmnun edir. Azərbaycanın sərhəd və gömrük nəzarəti də daxil olmaqla sərhəd təhlükəsizliyi və hüquq mühafizə sahəsində Birləşmiş Ştatlara apardığı sıx əməkdaşlıq buna misal ola bilər.

Azərbaycan xarici dövlətlərlə əməkdaşlıq etmək prinsiplərinə sadıqdır, bununla belə bir məsələni heç zaman unuda bilmərik ki, bu da bizim torpaqlarımızın hələ də Ermənistan tərəfindən işğal altında saxlanmasıdır. Bu münaqişə ilə bağlı bizim mövqeyimiz aydın və birmənalıdır: nə qədər ki, Ermənistan ordusu Azərbaycana qarşı həyata keçirdiyi təcavüz nəticəsində güc yolu ilə zəbt etdiyi torpaqları işğal altında saxlayır və iki ölkə arasında münaqişə həll edilməmiş qalır, biz bu ölkə ilə hər hansı əməkdaşlıq layihəsinə qoşula bilmərik və buna razı olmarıq. İnanmıram ki, sizlərdən kimse dünya tarixində müharibə vəziyyətində olan iki dövlətin bir biri ilə ticarət və ya hər hansı şəkildə əməkdaşlıq etməsi təcrübəsini xatırlasın.

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsindən danışıarkən mən bir məsələni xüsusi qeyd etmək istəyirəm ki, bu sadəcə bizim regionun ən böyük problemi deyil, eyni zamanda ABŞ-ın beynəlxalq terrorizmə qarşı apardığı geniş kampaniyanın qarşısında duran başlıca maneədir. Bütün dünyada aparıcı mütəxəssislər və mütəfəkkirlər terrorizmi doğuran səbəbləri və onun köklərini müəyyən etməyə çalışırlar. Mən terrorizmin kökünün əsasən beynəlxalq münaqişələrdə olması fikri ilə razılaşıram və hesab edirəm ki, terrorizm doğma torpaqlarından və normal həyatdan məhrum edilmiş insanların hissləri ilə qidalanır.

Heç şübhəsiz ki, Ermənistan-Azərbaycan arasında olan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll edilməsi həm yuxarıda qeyd olunan problemlə mübarizədə və eyni zamanda beynəlxalq terrorizm, narkotik və qeyri-qanuni silah alveri və s. kimi problemlərin yayılması üçün əsas olan boz ərazilər adlanan, beynəlxalq ictimaiyyətin nəzarətindən kənar ərazilərin aradan qaldırılmasına imkan yaratmaqla, regionda olan vəziyyətə öz müsbət təsirini göstərəcəkdir.

Bu səbəbdən də ABŞ-ın problemin sülh yolu ilə ədalətli həll olunması istiqamətində göstərdiyi fəaliyyətini və ATƏT-in Minsk qrupunda həmsədrliyini yüksək qiymətləndiririk.

Hesab edirəm ki, 10 il ərzində aparılmış sıx əməkdaşlığın nəticəsi olaraq ABŞ maraqlarının regionda dəstəklənməsi üçün Azərbaycanın vacibliyinin dərk olunması və qiymətləndirilməsi elə bir səviyyəyə çatmışdır ki, artıq Konqres üzvlərini mənim ölkəmlə bağlı olan hər hansı bir məsələdə aldatmaq çətindir. Məncə, erməni diasporundakı destruktiv qüvvələrin Azərbaycana qarşı hər hansı təhrikədiçi hərəkətləri həyata keçirməsi vaxtı arxada qalmışdır.

İndi hamıya bəllidir ki, məhz Azərbaycan və region barəsində məlumat azlığı 907-ci Bölmənin tərəfdarlarına öz niyyətlərini həyata keçirə bilmələri üçün qol-qanad vermişdi. Xatırlatmaq istəyirəm ki, bir zaman Amerika Ermənilərinin Milli Komitəsinin tanınmış lideri və bu ədalət-

siz qanunun qəbul olunmasının fəal tərəfdarlarından olmuş Murad Topalyan hal-hazırda terroristlərlə sıx əlaqədə olmaqda ittiham edilərək Amerikada məhkum edilmişdir. Hərhalda, nəhayət ki, 907-ci Bölmə həmişəlik deyil, müvəqqəti də olsa dayandırılıb və biz ümid edirik ki, bundan sonra Azərbaycan və Birləşmiş Ştatlar arasında olan əlaqələr keyfiyyətə yeni mərhələyə doğru irəliləyir. Mən inanıram ki, növbəti 10 ildən sonra da Azərbaycan Səfiri sizin qarşınızda çıxış edərkən əldə edilmiş yeni nailiyyətlərdən danışacaq və xalqlarımız arasında çox gözəl dostluq əlaqələrinin inkişaf etdiyini qeyd edəcəkdir.

"Azərbaycan: iqtisadi inkişaf və biznes imkanları"
MDBBİX tərəfindən təşkil edilmiş səfirlərin
dəyirmi masa toplantısında çıxış
1 may 2002-ci il.

Bu gün burada, Azərbaycanda biznes qurmaqda böyük maraq göstərən insanlar qarşısında çıxış etməkdən məmnunam. Ölkələrimiz arasında olan iqtisadi əlaqələrin daha da genişləndirilməsinə gərgin əmək sərf edən Müstəqil Dövlətlər Birliyinin Biznes İnformasiya Xidmətinə (MDBBİX) öz dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycanın əsas məqsədi həm qərb üslublu demokratiyanın qəbul edilməsi, həm də bazar iqtisadiyyatına keçidi təmin etmək olmuşdur. 1992-1993-cü illərdə Azərbaycanın qarşısında duran ən əsas vəzifə öz suverenliyini qoruyub saxlamaqla bərabər ölkədə mövcud olan böhranı aradan qaldırmaq və iqtisadi vəziyyəti sabitləşdirmək idi. Həmin dövrdə keçmiş Sovet İttifaqında mövcud olan ənənəvi iqtisadi əlaqələrin dağılması və əməyin bölgüsü, ölkəmizin daxilində olan qeyri-sabitlik, Ermənistanın davamlı təcavüzü, qaçqın və məcburi köçkünlərin ölkəmizə axını bu fəaliyyətin həyata keçirilməsində başlıca maneələr idi. Məhz həmin dövrdə inflyasiya ən yüksək həddə 1600%-ə qədər yüksəlmiş və işsizliyin səviyyəsi artmışdı. Sənaye və kənd

təsərrüfatında istehsal, kəskin dərəcədə aşağı düşmüşdü. Biz öz iqtisadiyyatımızı bərpa etməyə başladığımız dövrdə realıq bundan ibarət idi.

Xatırlatmaq istərdim ki, Azərbaycanın enerji istehsal edən ölkə kimi formalaşan imicinin əksinə olaraq, ölkəmiz 1993-94-cü illərdə enerjini idxal edirdi. Həmin dövrdə Azərbaycanda yaxşı anlayırdılar ki, Qərb texnologiyası və sərmayəsi olmadan Xəzər dənizində yeni neft yataqlarının işlənilməsi qeyri-mümkün olacaqdır. Daxili və xarici maneələrə qalib gələn Azərbaycan 1994-cü ildə ilk müqaviləsini imzalamağa və 8 ölkəni təmsil edən 12 şirkətdən ibarət konsorsiumun yaradılmasına müvəffəq oldu. Bu gün Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti (ABƏŞ) yataqların işlənilməsinin "ilkin neft" mərhələsini tamamlayıb və hal-hazırda gözlənilməyindən də artıq - gündə 130,000 barel neft hasil edir. İlk imzalanan müqavilə, seçilmiş qanunvericilik bazasının və Hasilatın Pay Bölgüsü Sazişinin (HPBS) formatının xarici sərmayədarlar üçün mümkün olan ən əlverişli mühit yaratdığını sübut edir. Beləliklə, iqtisadiyyatın yenidən qurulması məqsədilə Prezident və Hökumət tərəfindən yürüdülmən enerji strategiyası həyata keçirilməyə başladı və ölkəyə xarici sərmayə axınının əsasını qoydu.

İlkin illərdə qoyulmuş bünövrə 1995-1996-cı illərdən etibarən iqtisadiyyatın etibarlı şəkildə keçidini təmin etmiş oldu. Bu iki il ərzində Azərbaycanda özəlləşdirmə proqramlarının həyata keçirilməsinə başlandı ki, bu da Sovet dövründə olan mərkəzləşmiş və planlı iqtisadiyyatdan bazar iqtisadiyyatına keçidin əsas şərtlərindən biri idi. Torpaqların özəlləşdirilməsi bunun ən bariz nümunəsidir. Bu proses başa çatdıqdan sonra (torpaqların 95%-dən çoxu özəlləşib və fermerlər sosial qrup olaraq formalaşmağa başlayır) biz son 5 ildə bezi ərzaq məhsullarının istehsalında 45% artıma nail olmuşuq və əgər Azərbaycanın idxalında ərzaq məhsullarının payı 1995-ci ildə 42% təşkil edirdisə, bu rəqəm kəskin şəkildə azalaraq ötən il 16%-ə bərabər olmuşdur. Bəs bu nailiyyətlərin əsasında nə

dayanır?

1996-cı ilin avqust ayında qəbul edilmiş Torpaq İslahatları haqqında Qanun bu sahənin canlanmasına böyük təkan verdi. Qəbul edilmiş qanunvericilik bazası torpaq üzərində mülkiyyət hüququnun dövlətdən özəl müəssisələrə verilməsinə yol açdı və torpağın satılması, icarəyə verilməsi, mirası və girov qoyulması hüquqlarını müəyyənləşdirdi. Gələcəkdə Azərbaycanda kənd təsərrüfatının və regionlarda sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi üçün ölkəmizin xarici kreditlərə və əlavə sərmayələrə ehtiyacı olacaqdır, çünki daxili "islahat resursları" artıq tam istifadə edilmişdir.

Dövlətə məxsus kiçik və orta ölçülü müəssisələrin özəlləşdirilməsindən sonra (100%-ə qədər özəlləşdirilmişdir) biz iri həcmli müəssisələrin uğurla özəlləşdirilməsinə başlamışıq. Ümumilikdə bu vaxta qədər 24000 kiçik, 1500 orta və iri ölçülü müəssisə özəlləşdirilmişdir.

Bu dövrdə ölkəmizin coğrafi mövqeyinə olan marağın artmasından və Azərbaycanın regionun və beynəlxalq ictimaiyyətin diqqət mərkəzinə çevrilməsindən faydalanmağa başladığıq.

Əldə edilmiş tərəqqinin dinamikasını göstərmək üçün bəzi rəqəmləri diqqətinizə çatdırmaq istərdim. TRACECA proqramı çərçivəsində 1999-cu ildə 4,7 milyon ton yük daşınıb və bu rəqəm artmaqda davam etmiş və 2000-ci ildə 5,2 milyon tona və 2001-ci ildə 8,7 milyon tona çatmışdır.

Azərbaycan eyni zamanda iqtisadi keçidin yeni hüquqi bazasının yaradılması proqramına başlamış, qanunvericilik təkmilləşdirilmiş, bir sıra yeni qanunlar qəbul edilmişdir. Bizim əsas məqsədimiz neft şirkətləri ilə imzalanan HPBS əsasında yaradılmış etimadın qeyri-neft sektorunda fəaliyyət göstərən xarici sərmayədarlar üçün də təmin olunmasını həyata keçirməkdir. Bu gün biz fəxrlə artıq yeni Mülki, Vergi və Gömrük Məcəllələrinə, eləcə də bu illər ərzində qəbul edilmiş Ticarət və Xidmət nişanları haqqında Qanun, Xarici Sərmayələrin Qorunması haqqında Qanun, Bütçə Sistemləri haqqında

Qanun, Dövlət Satınalmaları haqqında Qanun və yeni qəbul edilmiş Hesablama Palatası haqqında Qanun da daxil olmaqla bir sıra yeni qanunlara istinad edə bilərik.

Yuxarıda qeyd olunan faktların nəticəsi olaraq durğunluq meylinə son qoyulmuş və iqtisadiyyat davamlı olaraq inkişaf etməyə başlamışdır (ÜDM artımı 2001-ci ildə 9,9% - 500 milyon dollara bərabər olmuşdur). 1996-cı ildən etibarən ölkə üzrə ÜDM 55% artmış və orta illik artım 9% təşkil etmişdir. Azərbaycan xarici sərmayədarlar üçün get-gedə daha cəlbedici olmağa başladığına görə iqtisadiyyata ümumi sərmayə qoyuluşunun miqdarı da əhəmiyyətli dərəcədə artaraq, son altı ildə 7 milyard dolları ötmüşdür ki, bunun da 3 milyard dolları qeyri-neft sektorunun payına düşür. 1994-2000-ci illərdə Azərbaycan MDB ölkələri arasında adambaşına düşən birbaşa xarici sərmayənin (BXS) miqdarına görə ən çox sərmayə qəbul edən ölkə olmuşdur (1996-1999-cu illər ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatında BXS-nin miqdarı MDB-nin BXS portfelinin 15%-ni təşkil etmişdir).

Eyni sürətlə biz inkişafın qarşısında duran daxili problemlərə də mübarizə apararaq 2001-ci ildə inflyasiya səviyyəsini 1,4% və bütçə kəsirini isə 0,4%-ə qədər azaltmağa müvəffəq olduq. Vergi yığımında da əhəmiyyətli artıma nail olmuşuq ki, bu da Azərbaycan rəhbərliyinin ölkədə əlverişli iqtisadi mühitin yaradılmasına olan diqqətinin göstəricisidir.

Lakin biz hələ də enerji sektorundan kənarında bir çox xarici şirkətlərin qeyri-fəal yanaşmasını aradan qaldırmalıyıq. Yeni bəziləri hələ də "oturub gözləmə" mövqeyi tutaraq əvvəlcə hüquqi bünövrənin tamamlanmasını və daha sonra infrastrukturun inkişaf etməsini gözləyirlər.

Mən eyni zamanda Azərbaycanın yeni iqtisadi modelə keçməsində çoxtərəfli kredit təşkilatlarının oynadığı rol barəsində bir neçə söz demək istəyirəm. Bu qurumlar, ölkəmizdə təşkilati quruculuq işlərini dəstəkləməklə bərabər yeni layihələri də maliyyələşdirirlər. Bizim ölkəmizdə fəal rol oynayan çoxmillətli korporasiyalardan Beynəlxalq Valyuta

Fondu, Dünya Bankı, Asiya İnkişaf Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı və digərlerini göstərmək olar. Özünün inkişaf etmiş iqtisadi təsir sistemi ilə BVF Azərbaycanın inkişafında mühüm qüvvəyə çevrilmişdir. BVF, köməkliliyin göstərilməsi üçün müəyyən etdiyi iqtisadi göstəricilərdən istifadə etməklə inkişafın arbitrinə çevrilmişdir. Misal üçün deyə bilərəm ki, Azərbaycan ÜDM-nin real artımı və Milli Bankın xalis xarici valyuta ehtiyatlarının artırılması da daxil olmaqla BVF-nin 2001-ci ildə təsdiq olunmuş 100 milyon dollar dəyərində olan yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi artım proqramı ilə müəyyən edilmiş bütün tələblərinə artıqlaması ilə cavab vermişdir.

Hökumət iqtisadi keçid strategiyasını həyata keçirərkən ölkədə olan sosial vəziyyəti də nəzərə almalıdır. Bu vacib və labüddür. Biz fərdi istehlakçılardan vəziyyətini ağırlaşdırma biləcək daxili bazarda enerji tariflərinin artırılması tələblərinə baxmayaraq, Dünya Bankı ilə də tam anlaşmaya nail olmuşuq.

Prezident Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan enerji sektorundan hərəkətverici qüvvə və yeni yaradılmış bazar iqtisadiyyatının əsası kimi istifadə edərək iqtisadi yenidənqurma yolunda tərəqqiyə nail oldu.

Azərbaycanda həyata keçirilən iqtisadi islahatların ayrılmaz dayaqlarını təşkil edən özəlləşmə və əlverişli sərmayə mühitinin yaradılması, eləcə də Hökumətin iqtisadi yenidənqurmaya olan diqqəti öz bəhrəsini verməkdədir. İqtisadiyyatın müasir modelinin yaradılması üçün başlıca struktur islahatları və makroiqtisadi keçid reallaşdırılmışdır. Nəticələr isə göz qabağındadır, belə ki, aparıcı sahələrdə artım göstəriciləri ümumi sənaye artımı üzrə göstəriciləri arxada qoymuşdur. Məsələn, əgər 2001-ci ildə burada orta göstərici 5,1% olmuşdursa, maşın-qayıma sahəsində artım 25%-dən çox və tikinti materiallarının istehsalında təxminən 85% təşkil etmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 25 aprel tarixində yerli iş adamları ilə keçirdiyi görüş bir daha hökumətin biznesin inkişafına olan sadıqlılığını sübut edən həlledici amillərdən biri

idi. Prezident iş adamlarını hər zaman dəstəkləyəcəyini bəyan etməklə bərabər, onların fəaliyyətinə mane olan mövcud bürokratik əngəlləri aradan qaldıracağına söz verdi. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən xarici iş adamları ilə eyni səpgili görüşün bu ayın əvvəllərində keçirilməsi planlaşdırılır. Azərbaycan hökuməti lisenziyalaşdırma prosesinə xüsusi diqqət ayıraraq mövcud qanun və nizamnamələrin yenidən nəzərdən keçirilməsinə hazırlaşır. Belə ki, hökumətdən lisenziyanın alınmasını tələb edən sahibkarlıq sahələrinin 250-dən 70-ə endirilməsi və gələcəkdə daha da azaldılması gözlənilir.

Son zamanlar əldə edilmiş uğurlardan biri də 24-26 aprel tarixlərində keçirilmiş "İnterfood, Səkkizinci Azərbaycan Beynəlxalq Qida Məhsulları, İçkilər, Qablaşdırma və İstehsal Texnologiyası Sergisi" olmuşdur. Bu tədbirin əsas məqsədi ölkəmizin yenidən qurulmaqda olan kənd təsərrüfatı sahəsini dünyanın diqqətinə çatdırmaq idi. Tarixən təzə və konservləşdirilmiş meyvə və tərəvəz məhsullarının keçmiş SSRİ-nin bütün respublikalarına əsas ixracatçısı olmağımıza baxmayaraq bir qədər bundan əvvəldə qeyd etdiyim kimi, biz bu məhsulların idxalçısına çevrildik, çünki Sovet İttifaqından miras qalmış texnikanın əksəriyyəti artıq köhnəlmiş və istifadəyə yararsız idi. Hazırda Azərbaycan kənd təsərrüfatında bir zamanlar qazandığı uğurları yenidən qaytarmaq əzmindədir.

İcazə verin sonda bütün regionun geosiyasi imicinin formalaşmasında böyük rol oynayan enerji layihələrinin rolunu bir daha vurğulayım. Aydındır ki, Azərbaycanın neft və qaz yataqlarının işlənilməsi sadəcə enerji istehsalı və nəqlindən ibarət deyil. Başlıca hədəfimiz olan müstəqilliyin və beynəlxalq ictimaiyyətə inteqrasiyanın gücləndirilməsi məqsədilə Azərbaycan özünün neft strategiyasını hazırladı və səylə həyata keçirdi. İndi neft və qaz yataqlarının işlənilməsi üzrə imzalanmış çoxlu sayda HPBS nəticəsində yatırılmış milyardlarla dollar sərmayənin Azərbaycanın gələcəyini dəyişməsinin şahidi oluruq.

Qısa müddət ərzində biz iki yeni boru kəmərinin istismarına

başlamağa nail olduq (Bakı-Novorossiysk və Bakı-Supsa). Burada da qərarın qəbul edilməsi və həyata keçirilməsi asan başa gəlmədi. Hal-hazırda biz Bakıdan Tbilisiyə, oradan da Türkiyənin Aralıq dənizində yerləşən Ceyhan limanına qədər uzanan Əsas İxrac Boru Kəmərinin tikintisinə başlamışıq. ƏİBK, regional əməkdaşlığın əsas amillərindən biri, eləcə də Qərblə inteqrasiyanın genişləndirilməsində bir vasitə olaraq Azərbaycanın və bütün regionun iqtisadiyyatının inkişafının sürətləndirilməsində geniş infrastruktur rolunu oynayacaqdır.

Bir çoxlarının dediyi kimi, "neft idarə edir" fikrinin əksinə olaraq, Azərbaycan Hökumətinin söyləri neft dollarlarının yeni yaradılmış Neft Fondu (2001-ci ilin yanvar ayı) vasitəsilə ölkənin qeyri-neft sektoruna istiqamətləndirilməsinə yönəlmişdir.

Bu il bizim ölkəmiz üçün böyük əhəmiyyətə malikdir, çünki 2002-ci ildə bir sıra layihələr reallığa çevriləcəkdir. Bunlardan ən önəmlisi Azəri-Çıraq-Günəşli neft yatağı layihəsidir. 3,4 milyard dollarlıq bu layihənin birinci fazasının işlənilməsi Azərbaycanı "ilk neft" mərhələsindən çox uzaqlara aparacaqdır. Biz ilk "böyük" neft axınının 2005-ci ilin əvvəllərində olacağını gözləyirik. Eyni zamanda bu yayda biz ƏİBK-nin müfəssəl mühəndis işlərinin tamamlanması və böyük həcmdə neftin vaxtında daşınmasına hazır olması üçün boru kəmərinin tikintisinə başlamağı planlaşdırırıq. Bununla yanaşı, Şahdəniz qaz yatağının işlənilməsi layihəsi də həyata keçiriləcəkdir və biz artıq Azərbaycan qazının daim genişlənən Türkiyə bazarına çatdırılmasını nəzərdə tutan Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərinin tikintisi üzrə Türkiyə və Gürcüstanla üçtərəfli müqavilə imzalamışıq. Gələcəkdə Azərbaycan qazının Yunanıstan və digər Avropa ölkələrinə ötürülməsi ideyası bu yaxınlarda Yunanıstanın rəsmi nümayəndə heyətinin Bakıya səfəri zamanı müzakirə edilmişdir və biz 2007-ci ilə qədər Yunanıstana 1,5 milyard kub metrə qədər qaz sata biləcəyimizi düşünürük.

Azərbaycanın öz ticarətini tam liberallaşdırmağa can atması bizim Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olmaq istəyimizlə

bağlıdır. Biz bu arzunun yaxınlarda, mart ayında ölkəmizin ÜTT-yə üzv olmasına köməklik məqsədilə 1 milyon dollar qrant ayırmış Ticarət və İnkişaf Agentliyinin (TİA) köməyi ilə reallaşacağına ümid edirik.

ABŞ təsisatlarının çoxsaylı nümayəndələrinin iştirakını nəzərə alaraq böyük məmnuniyyətlə Özel Xarici Sərmayələr Korporasiyası (OPİC), TİA, Eksim Bank və ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyinə (USAID) Azərbaycana göstərdikləri köməliyə görə öz dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Son dövrə qədər Azadlığı Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsinin məhdudluqlarının bu günədək qüvvədə olmasına baxmayaraq bu təsisatlar ölkəmizə mikro-kreditlərin verilməsi, başlanğıc kapitalın təmin olunması və digər sahələrdə əhəmiyyətli dərəcədə köməklik göstərmişlər.

Sonda bir daha, 1996-cı ildə yarandığı dövrdən bu vaxta qədər iki dövlət arasında biznes əlaqələrinin daha da yaxınlaşdırılmasını qarşısına məqsəd qoymuş ABŞ - Azərbaycan Ticarət Palatasının bu sahəyə verdiyi töhfəni xüsusi qeyd etmək istəyirəm. Əgər Palatanın keçirdiyi illik konfransların gündəliyinə daxil edilmiş mövzulara nəzər salsaq, onların ABŞ biznes dairələrinin və ictimaiyyətinin nümayəndələrini Azərbaycanla tanış etmək istiqamətində böyük fəaliyyət göstərdiklərinə bir daha əmin olarıq. Azərbaycan Prezidenti də Palatanın fəaliyyətini tam dəstəkləyir və özü şəxsən bu cür konfranslarda bir neçə dəfə çıxış etmişdir.

Sonda qeyd etmək istərdim ki, mən ölkəmizin iqtisadi göstəricilərinin onun dirçəlməsinin əsas sütunlarından birinə çevriləcəyinə tam arxayınam. Biz bu məqsədə çatmaq üçün əlimizdən gələni etmişik və hesab edirəm ki, ən əsas tapşırığın - iqtisadi keçidin davamlılığının təmin edilməsinə müvəffəq olmuşuq. İnkişafın digər xüsusiyyətlərinə gəldikdə isə bu dövr ərzində regionda olan reallıqları nəzərə alsaq, mən kiminsə bundan daha yaxşı nəticələrə nail ola biləcəyinə inanmıram. İndi isə mən sizləri Azərbaycanın yeni yaranmış iqtisadiyyatında bundan sonra da fəal olmağa dəvət edirəm.

"Xəzər neftinin gözlənilməz uğurları: kimlər faydalanacaq?"
Açıq Cəmiyyət İnstitutu və Strateji və Beynəlxalq
Araşdırmalar Mərkəzi (SBAM) tərəfindən təşkil edilmiş
konfransdan qeydlər
12 may 2003-ci il.

İlk öncə icazə verin, bu konfransın təşkilatçıları olan Açıq Cəmiyyət İnstitutu və SBAM-ə enerji gəlirlərinin Azərbaycan və Qazaxıstana olan təsirlərinə nəzər salmaq təşəbbüslərinə görə minnətdarlığımı bildirim. Mən SBAM-ə, Azərbaycanda baş verən siyasi və iqtisadi proseslərə davamlı maraq göstərdiyinə görə xüsusilə təşəkkür edirəm. SBAM-in təşkil etdiyi əvvəlki tədbirlərdə olan təqdimatlarımı, eləcə də keçən il Azərbaycan Neft Fondunun icraçı direktoru cənab Samir Şerifovun iştirakını böyük məmnunluqla xatırlayıram. Hazırda cənab Şerifov Britaniya hökumətinin Londonda təşkil etdiyi İstehsal Şəffaflıq Təşəbbüslərinə (Extractive Industries Transparency Initiative) həsr olunmuş tədbirdə iştirak edir ki, bu da bu gün burada qoyulmuş mövzularla sıx bağlıdır.

Azərbaycanda karbohidrogen yataqlarının işlənilməsinə iki qərribə paradoksun təsiri olmuşdur.

Birincisi, neft istehsalında bir əsr yarımından çox təcrübəyə malik olmasına baxmayaraq Azərbaycan heç zaman özünün neft kapitalına, xüsusən də neft gəlirlərinə nəzarət etmək iqtidarında olmamışdır. Demək olar ki, inkişafın bütün mərhələlərində gəlirlərin hansı hissəsini özümüzə saxlamaq və ya daxili ehtiyaclarımıza sərf etmək qərarı xarici hakimiyyət tərəfindən qəbul edilmişdir. Əslində bu cür ədalətsizliyin cəmiyyət üzərində olan mənfi təsiri ilə bərabər müsbət tərəfi də var idi: bir çox digər neft istehsal edən ölkələrdən fərqli olaraq, Azərbaycanda sosial proseslər heç zaman "neftdən gələn pulların" ifrat təsirinə məruz qalmayıb.

Digər paradoks isə ondan ibarətdir ki, 1991-ci ildə Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra ölkəmizin beynəlxalq aləmdə neft istehsal edən ölkə kimi tanınmasına baxmayaraq, əslində enerjini idxal edirdi. Beləliklə, cəmiyyətin yenidən qurulmasına

yönelmiş iri miqyaslı tapşırıqların həyata keçirilməsinin önündə təbii olaraq enerji istehsalının bərpa olunması və istehsal yönümlü xərclərin ödənilməsindən sonra ümumi infrastrukturun inkişafı, iqtisadi keçidi təmin edən konkret layihələrin maliyyələşməsi, eləcə də qaçqın və məcburi köçkünlərin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması kimi ölkəmiqyaslı layihələr üçün istifadə olunacaq gəlirlərin artırılması dayanırdı.

Bizim ölkəmizdə bu mənfəətlərin açıq və şəffaf şəkildə toplanması və idarə olunması işini Dövlət Neft Fondu həyata keçirir. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondu (ARDNF) Prezidentin 29 dekabr 1999-cu il tarixli fərmanına əsasən yaradılmışdır. Bu mexanizm vasitəsilə enerji sahəsində əldə edilmiş qazanclar toplanacaq və səmərəli şəkildə idarə olunacaqdır ki, bu yolla da hökumət neft və qaz "bum"u zamanı istənilən dövlətə xas olan ifrat xərcləmə və makro-iqtisadi yanlışlıqlara yol verməmək arzusunda və çətiyyətində olduğunu nümayiş etdirir.

Neft Fondunun əsas məqsədi neft və qaz gəlirlərindən ölkənin və gələcək nəsillərin faydalanması üçün bu gəlirlərin peşəkar idarə olunmasıdır. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondunun qüvvədə olan Nizamnaməsi Azərbaycan Prezidenti tərəfindən 29 dekabr 2000-ci ildə təsdiq edilmişdir.

ARDNF-un əsas gəlir mənbələri aşağıdakılardır:

- ölkənin payına düşən xam neft və qazın satışından əldə olunan gəlirlər (müvafiq qanunvericiliklə nəzərdə tutulan tutulmalardan sonra);
- əlavə mükafatlar;
- mükafatlar (Azərbaycanda bütün HPBS operatorlarının torpaq sahəsinə görə ödənişləri);
- neft və qaz müqavilələri əsasında xarici şirkətlərin dövlət əmlakından istifadəyə görə ödədikləri icarə haqları;
- xarici şirkətlərlə imzalanmış müqavilələrə əsasən Azərbaycanın mülkiyyətinə keçmiş əmlakın satışından əldə olunan gəlirlər;
- xarici şirkətlərlə apanılan birləşmiş fəaliyyət nəticəsində əldə

olunan digər gəlirlər;

- Fondun ehtiyatlarının yatırılmasından əldə olunan gəlirlər.

ARDNF öz ehtiyatlarının idarə olunmasında uzaqgörən strategiyadan istifadə edir. Ehtiyatların beynəlxalq nüfuzlu maliyyə təşkilatlarında saxlanması və fond menecerləri tərəfindən idarə olunması əlavə təhlükəsizliyi təmin etmiş olur. Fondun qaydalarına əsasən ehtiyatlar yalnız ən azı iki A reytingli banklarda depozit və ya borc kimi yatırıla bilər.

Azərbaycan Neft Fondunun ehtiyatları digər ölkələrin stabilləşdirmə fondları ilə müqayisədə o qədər də böyük deyil. Belə ki, 1 may 2003-cü il tarixində dərc edilmiş rəsmi rəqəmlərə əsasən ARDNF-nin ehtiyatları 920 milyon dollara bərabərdir ki, bunun 886 milyonu neft və qaz müqavilələrindən, 34 milyonu isə Fondun öz fəaliyyəti nəticəsində əldə edilmişdir.

Zəngin təbii sərvətlərə malik olan digər ölkələr kimi Azərbaycan Neft Fondunu yaratmaqla bir sıra aşağıdakı məqsədlərə nail olmaq istəyir:

- neft qiymətlərinin dəyişkənliyinə qarşı ehtiyat fond yaratmaq;

- təbii sərvətlərin tükənməsi zamanı istifadə oluna biləcək ehtiyatı toplamaq;

- xərclərə nəzarət etmək və ifrat xərclərdən özünü qorumaq;

- iqtisadiyyatın hərtərəfli inkişafını maliyyələşdirmək.

İlkin olaraq nümunə kimi istifadə olunan Norveç Hökumətinin Neft Fondundan fərqli olaraq ARDNF, maliyyə ehtiyatlarının gələcək nəsillərə saxlanması ilə bərabər, əsas infrastruktur layihələri də daxil olmaqla iqtisadi inkişafa maliyyə vəsaiti ayırır. Azərbaycanın keçid dövrünə xas olan xüsusiyyətlərini nəzərə alsaq sosial inkişaf ARDNF-un qarşısında duran prioritet məsələlərdən biridir.

Fondun qaydalarının ən önəmli elementlərindən biri Fondun pul və gəlirlərinin necə və nə vaxt xərclənməsinin, eləcə də qərarların qəbul edilməsi prosesinin tənzimlənməsidir.

Bu vaxta qədər ARDNF bir neçə inkişaf layihələrində iştirak etmişdir: Birinci, Ermənistanın təcavüzü və silahlı işğalı

nəticəsində öz evlərindən qovulmuş qaçqın və məcburi köçkünlərə 6741 yaşayış sahəsi və infrastruktur obyektlərinin tikintisini maliyyələşdirmişdir. Bu məqsədlər üçün 75 milyon dollar vəsait ayrılmış və artıq 50 milyon dollar xərclənmişdir. Bu fəaliyyət hökumətin yoxsulluğun azaldılması və sosial iqtisadi inkişaf proqramının əsas tərkib hissələrindən biridir.

ARDNF-nin maliyyələşdirdiyi ikinci sahə iqtisadi cəhətdən səmərəli olan Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin tikintisinin maliyyələşdirilməsi olmuşdur. Boru kəməri Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün strateji əhəmiyyətə malikdir. BTC-nin maliyyələşmə konsepsiyasına əsasən Azərbaycan layihənin ümumi xərclərinin - 3,4 milyard dolların (2,9 milyard dollar layihə xərcləri + kredit faizləri) 850 milyonunu təmin etməlidir. Bizim ilkin ödəniş payımız 250 milyon dollar olmuşdur ki, bunun da 70 milyon ARDNŞ və 180 milyon ARDNF tərəfindən ödənilməlidir və Fond artıq bu məbləğin 118 milyon dollarını köçürmüşdür.

Üçüncü, ARDNF sərmayə layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün Azərbaycanın 2003-cü il büdcəsinə 100 milyon dollar köçürəcəkdir. Neft Fondu üzərində ictimai nəzarəti gücləndirmək məqsədilə Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) və Dünya Bankı (DB) ilə aparılan ardıcıl müzakirələrdən sonra Azərbaycan Hökuməti, Dövlət Büdcəsi haqqında Qanuna dəyişikliklər etməyə və Dövlət Sərmayə Proqramının bir hissəsi kimi ARDNF-nin xərclərinin Azərbaycanın Parlament tərəfindən təsdiq olunan vahid büdcəsinə daxil etməyə razılıq verdi.

ARDNF özünün gəlirləri və xərcləri ilə bağlı rüblük hesabatlar nəşr edir, illik olaraq audit yoxlamasından keçir və əldə edilmiş məlumatları geniş ictimaiyyətə açıqlayır. Fondun fəaliyyəti ölkənin ali audit təşkilatı olan Parlamentin Hesablama Palatası tərəfindən yoxlanılır. Bundan başqa beynəlxalq səviyyədə tanınmış şirkətlər tender əsasında illik olaraq Neft Fondunda yoxlamalar aparır və yekun hesabatlar Fondun internet sahifəsində (www.oilfund.az) dərc edilir: 2002-ci ildə audit "Ernest and Young" şirkəti tərəfindən aparılacaqdır.

Qeyd etdiyim kimi, Azərbaycanın keçid yolunda rastlaşdığı çətinliklər çox, lakin maliyyə imkanları azdır. Biz ölkənin inkişafını sürətləndirmək üçün həm maddi, həm də insan resurslarımızı səfərbər etməliyik. Burada ARDNF və ARDNŞ-nin rolu həddən artıq böyükdür.

Şəxsi təcrübəmə əsaslanaraq deyə bilərəm ki, enerji layihələri və onların ətrafında olan fəaliyyətlərin geniş ictimai müzakirəyə çıxarılması Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyətinin inkişafına təkan verir və ölkəmizin demokratiya istiqamətində olan tərəqqisinə öz köməklərini göstərir.

**"Azərbaycan və İraq və onun ətrafındakı vəziyyət"
Strateji və Beynəlxalq Araşdırmalar Mərkəzi (SBAM),
Qafqaz Təşəbbüsləri Təşkilatının təşkil etdiyi "İraq və
Qafqaz: müharibə regiona necə təsir edəcək?"
adlı konfransdan qeydlər**

27 may 2003-cü il.

Bu gün burada, beynəlxalq ictimaiyyət üçün son dərəcə önəmli əhəmiyyətə malik bir məsələ barəsində çıxış etmək mənim üçün xoşdur. Bu məsələ ətrafında hələ də davam edən qızğın müzakirələrdən xəbərdar olduğum üçün Azərbaycanın mövqeyini təqdim etməkdən şərəf duyuram.

İraq ətrafında olan gərginliyin artması bir çox dövlətləri dilemma qarşısında qoydu və bizim ölkəmiz də istisna deyildir. Dünyanın qeyri-stabil regionunda yerləşən və dünyəvi müsəlman dövləti olan Azərbaycan başlanğıcdan ən riskli vəziyyətdə idi. Lakin buna baxmayaraq, bizim qəbul etdiyimiz qərarla ölkəmizin uzunmüddətli məqsədləri və siyasi prinsipləri arasında heç bir ciddi ziddiyyət yox idi. Əksinə, bu bizim xarici siyasətimizin əsaslarının və ictimai rəyin məntiqi davamı idi.

1991-ci ildə öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycan hər zaman dünya ictimaiyyətinin tam hüquqlu üzvünə, qanunlara riayət edən beynəlxalq vətəndaşa çevrilməyə can atmışdır. Məhz bu səbəbdən biz həmişə beynəlxalq hüququn normaları və prinsiplərinin aliliyinin dəstəklənməsi

vacibliyindən çıxış etmiş və bu norma və prinsiplərə sadıq qalmışıq.

Mənim ölkəmin İraqa bağlı mövqeyi və koalisiyaya qoşulmaq qərarı Xarici İşlər Nazirliyinin verdiyi iki bəyanatda öz əksini tapmışdır. İraqın "BMT Təhlükəsizlik Şurasının 678, 687, 1441 sayılı qətnamələrindən irəli gələn bütün tələbləri tam yerinə yetirməsi" bizim yaşayışımızın əsasını təşkil edirdi. Azərbaycan BMT istiqamətində fəaliyyət kursunun tərəfdarlarından biri idi və yalnız bu mümkün olmadıqda biz, "BMT Təhlükəsizlik Şurasının İraq məsələsində vahid mövqə nümayiş etdirə bilməməsinə təəssüf hissimizi ifadə edərək" alternativ addımları dəstəklədik və "kənüllülər koalisiyasının" üzvünə çevrildik. Bu addımı atmaqla Azərbaycan inanırdı ki, İraqda keçirilən əməliyyatlar Birləşmiş Millətlər Təşkilatının dünyada sülh və təhlükəsizliyin bərqərar olunmasındakı rolunu təmin etmiş olacaqdır.

Bildiyiniz kimi, on il bundan əvvəl mənim ölkəm qonşu Ermənistanın silahlı təcavüzünə məruz qalmış və bunun nəticəsi olaraq Azərbaycan ərazisinin iyirmi faizi güc yolu ilə işğal edilmiş və 1 milyona qədər insan öz yurdundan qovularaq qaçqın və məcburi köçkünə çevrilmişdir. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 1993-cü ildə qəbul etdiyi 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrdə işğalçı silahlı qüvvələrin dərhal geri çəkilməsi tələb olunsay da, Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münaqişə hələ də həll olunmamış qalır və bu qətnamələrin heç biri yerinə yetirilməyib.

Beynəlxalq ictimaiyyət İraqın Küveyti özünə birləşdirmək cəhdinə qarşı çıxdığı kimi Ermənistanın Azərbaycana qarşı olan təcavüzünə də münasibət bildirməli və əməli tədbirlər görməlidir. Lakin təəssüf ki, biz hələ də riyakar ikili standartlarla üzləşirik.

Ermənistan səfirinin İraqın ərazi bütövlüyünü tanıdıqlarını bəyan etməsi məndə maraq doğurdu. Ümid edirəm ki, bir gün Ermənistan öz yaxın qonşusunun da ərazi bütövlüyünü tanıdığını açıq şəkildə bildirəcək. Bu, Ermənistanın regionda

sabitliyin bərqərar olmasına verə biləcəyi ən qiymətli töhfə olardı.

Bizim İraqla bağlı siyasətimizi şərtləndirən ikinci digər səbəb də vardır. Azərbaycanın kütləvi qırğın silahlarının yayılması və beynəlxalq terrorizm təhlükəsinin dünyada sülh və təhlükəsizliyə ən böyük maneə olması mövqeyi beynəlxalq ictimaiyyətin mövqeyi ilə üst-üstə düşür.

Nüvə Silahı Sınaqlarının Qadağan Olunması haqqında Saziş (NSSQS), Nüvə Silahının Yayılmasının Qarşısının Alınması haqqında Saziş (NSYQAS), Kimyəvi Silahlar haqqında Konvensiyanın (KSK) tərəfdarı və Atom Enerjisi üzrə Beynəlxalq Agentliyin (AEBA) üzvü olmaqla bu istiqamətdə praktiki tədbirləri həyata keçirməklə, Azərbaycan həmişə kütləvi qırğın silahlarının yayılmasının qarşısının alınması istiqamətində əlindən gələni etmişdir. Biz bu yanaşmanı digər dövlətlərdən də gözləyirdik. Lakin təəssüf ki, Səddam rejimi buna riayət etmək istəmədi, regionun sabitliyini və global təhlükəsizliyi təhlükə altında qoydu.

Beynəlxalq terrorizmdən narahat olaraq, mənim ölkəm Birləşmiş Ştatlara qarşı 11 sentyabrda baş vermiş dəhşətli cinayətdən sonra öz dəstəyini təklif edən ilk dövlətlərdən biri olaraq ABŞ-ın rəhbərliyi altında yaradılmış beynəlxalq koalisiyanın fəal üzvü kimi terrorizmin istənilən forma və təzahürünə qarşı mübarizə aparmışdır. Biz koalisiya qüvvələrinə Əfqanıstanda terroristlərə qarşı mübarizədə "istənilən köməliyi" göstərdik və daha sonra Azadlığın Dəstəklənməsi Əməliyyatına kömək məqsədilə Beynəlxalq Təhlükəsizliyə Yardım Qüvvələrində (BTYQ) xidmət göstərmək üçün öz sülhməramlılarımızı göndərdik. Biz eyni zamanda terrorizm təhlükəsinin aradan qaldırılmasında beynəlxalq ictimaiyyətlə də fəal əməkdaşlıq edirik. Təəssüf ki, Bağdad rejimi dünya ictimaiyyətinin beynəlxalq əlaqələrdə terrorun aradan qaldırılması söylərinə məhəl qoymurdu. Azərbaycanın NATO-nun Sülh Naminə Tərəfdaşlıq proqramında iştirakı mənim ölkəm üçün sadəcə rəsmi öhdəlik demək deyil. Bizim Avro-Atlantik tərəfdaşlıq

strukturlarının fəaliyyətində fəal iştirakımız beynəlxalq aləmdə konkret addımlarla müşayiət olunub və mənim ölkəm Kosova, Əfqanıstan və İraq hadisələrində iştirak edib.

Bizim qərarımıza təsir edən üçüncü səbəb Səddamın həyata keçirdiyi zülmkarlıq olmuşdur. İraqda olan diktaturanın göstərdiyi amansızlıqlar arasında "The Washington Post" qəzetində son 30 ildə İraqda ibadət etmək hüququndan belə məhrum edilmiş şiaələr sınıxdırılmasından bəhs edən məlumatlar məni daha çox sarsıtdı. Bu yerdə yaddaşımda olan oxşar xatirəni qeyd etməmək olmaz. Moskvada fəaliyyət göstərən Kommunist başçılarının törətdiyi səhvlərin siyahısı sonsuzdur. Lakin hətta nə qədər qəddar olsalar belə, onlar azərbaycanlıların dini bağlılığını boğa bilməmişdilər.

Müharibədən əvvəlki vəziyyətə nəzər saldıqda heç şübhəsiz deyə bilərik ki, Səddam Hüseyn rejimi tamamilə qeyri-qanuni idi. Bu səbəbdən də, təbii olaraq, bizim Hökumətimizin İraqla bağlı qəbul etdiyi qərar istər Azərbaycanda olan siyasi partiyalar və istərsə də ümumilikdə ictimaiyyət tərəfindən narazılıqla qarşılanmadı.

Bu qəran qəbul etməklə biz koalisiyanın İraqdakı böhranı tez bir zamanda aradan qaldırmaq söylərini dəstəklədik. Bununla bərabər biz İraqda hərbi əməliyyatlar aparılarkən, eləcə də qayda-qanunun bərqərar olunması və hazırda davam edən yardımların göstərilməsi çərçivəsində həmişə beynəlxalq humanitar hüquq normalarına riayət olunmasını tələb etmişik.

Azərbaycan rəhbərliyi bütün bu dövr ərzində təbliğ etdiyimiz prinsiplərin həyata keçirilməsinə kömək məqsədilə 150 nəfərdən ibarət sülhməramlı dəstənin İraqa göndərilməsi qərarını qəbul etmişdir. Bu qərar artıq Parlament tərəfindən təsdiq olunmuşdur və Azərbaycan əsgər və zabidləri tezliklə İraqda hərbi xidmətə başlayacaqlar. Bizim sülhməramlılarımız şiaələr müqəddəs ibadətgahlarının yerləşdiyi Kərbəla və Nəcəf şəhərlərində xidmət göstərəcəklər. Bu amil, bu şəhərlərdə sabitlik və təhlükəsizliyin təmin olunmasında böyük rol oynaya bilər.

Mənim ölkəmin sabitliyin gücləndirilməsində olan rolu yal-

niz sülhməramlıların fəaliyyəti ilə məhdudlaşmışdır. Biz eyni zamanda Azərbaycanın təcrübəsi olan digər sahələrdə də öz köməliyimizi göstərməyə hazırıq. Xüsusən, münafişədən sonra İraqda humanitar vəziyyətin bərpasının labüdlüyünü nəzərə alsaq Azərbaycanın səhiyyə və infrastrukturun tikilməsi üzrə təcrübəli mütəxəssisləri, ərəb dilindən tərcüməçilər, eləcə də neft hasilatı üzrə mütəxəssislər böyük fayda verə bilərlər. Biz hesab edirik ki, bu cür köməkliyin göstərilməsi yalnız humanitar məqsədlər üçün deyil, eyni zamanda beynəlxalq ictimaiyyətin İraqda iqtisadi vəziyyətin bərpa olunması rolunun həyata keçirilməsi baxımından da olduqca önəmlidir. Mənim ölkəmin mövqeyi bundan ibarətdir ki, "İraqda sabitlik və təhlükəsizlik şəraitinin" bərqərar olmasında BMT Təhlükəsizlik Şurasının bu yaxınlarda qəbul etdiyi 1483 sayılı qətnamə son dərəcə əhəmiyyətli rol oynayacaqdır. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və müvəqqəti hakimiyyət arasında yaxın və səmərəli əməkdaşlığın təmin edilməsi keçid prosesinin daha tez və asanlıqla baş verməsinə imkan verəcəkdir.

Müharibənin Azərbaycan və Qafqaza olan təsirlərinə gəldikdə isə qeyd etmək lazımdır ki, xoşbəxtlikdən İraqın Azadlığı Əməliyyatının daha yaxşı və dəqiq hesablanmış strategiyasının nəticəsi olaraq ən pis ssenari (uzunmüddətli müharibə) baş vermədi. Eyni zamanda, qarışıq etnik və dini qrupların yaşadığı İraqda həm siyasi, həm də qeyri-siyasi yenidənqurmağın nəticələri bizi narahat edir. Əldə olunacaq nəticələrin qonşu Türkiyə (Kürd məsələsi ilə bağlı) və ya İranın (şiə əhalisi) siyasətinə necə təsir edəcəyi diqqətlə öyrənilməli və bu istiqamətdə davamlı diplomatik səylər göstərilməlidir.

Biz hesab edirik ki, İraqda nümayəndəli hökumətin yaradılması regionda sabitliyin qurulmasına və eyni zamanda Yaxın Şərqi sülh prosesinə öz müsbət töhfəsini verəcəkdir. Artıq bunun ilkin əlamətləri müşahidə olunur.

Ümumiyyətlə, müasir dünyada terrorizm və əsarətin istənilən formasına qarşı yürüdülmən siyasət, beynəlxalq ictimaiyyətin hazırda daha az önəmli görünən münafişələr də daxil

olmaqla istənilən münafişədən xəbərdar olmasını və diqqətlə öyrənməsini tələb edir. Bəşəriyyətin gələcəkdə bu münafişələrin nəticələrindən əziyyət çəkməməsi üçün heç bir münafişə "unudulmamalıdır".

"Strateji müttəfiqliyə doğru"

ABŞ-Azərbaycan diplomatik əlaqələrinin 10 ili.

2002-ci il AATP sərmayə bələdçisində nəşr edilib

Təxminən on il bundan öncə suveren Azərbaycanın ilk səfiri kimi Amerika Birləşmiş Ştatlarında fəaliyyətə başladığım ilk vaxtları tez-tez xatırlayıram. İxtisasca fizik olduğuma görə ikitərəfli əlaqələrin inkişafını elmi terminlərlə əlaqələndirməyə bilməzdim. Bu səbəbdən də, tənliyin "ikitərəfli əlaqələr" adlanan hissəsi artıq həmin dövrdə müəyyən edilmişdi. Dövlətimizin siyasətinin əsas prioritetləri müəyyənleşmişdi və bizim demokratiya istiqamətində inkişaf etmək seçiminiz aydın və dönməz idi. Amerika Birləşmiş Ştatları ilə tam miqyaslı iqtisadi və siyasi əlaqələr, bizim siyasi kursumuzun əsas hərəkətverici qüvvəsi və başlıca prinsipini təşkil edirdi. Bu 10 ildə qazandığımız nailiyyətlər, birlikdə dəf etdiyimiz maneələri bir daha nəzərdən keçirdikdə, yadıma SSRİ-nin yenəcə dağılmasından sonrakı dövr, məhz gələcək ikitərəfli tərəfdaşlıq münasibətlərimizin əsasını qoyduğumuz vaxt yadıma düşür.

Elə həmin vaxtda Azərbaycanın Vaşinqtonda səfirliyinin açılmasından öncə yenəcə qurulmaqda olan ikitərəfli əlaqələrimizə ən böyük zərbə vuruldu. Mən ABŞ qanununun ədalətsiz maddəsini, Azadlığı Müdafiə Aktına bədnam 907-ci Əlavəni nəzərdə tuturam. Bu ədalətsiz qərar 10 il ərzində ABŞ-la Azərbaycan arasında olan ikitərəfli əlaqələrin inkişaf etdirilməsinə əhəmiyyətli dərəcədə əngəl oldu. Buna baxmayaraq, Amerikaya gəldiyim ilk günlərdən etibarən ABŞ hökumətinin qanunvericilik qanadı ilə ilk iş təcrübəm müsbət nəticə verdi. Mən anladım ki, sağlam düşüncə var və istənilən halda bu düşüncəni qəbul edəcəklər. Mən bu qənaətə 1993-cü ilin

əvvəllərində Azərbaycan əleyhinə növbəti qanun layihəsinin Kapitolidə təqdim olunmasından sonra gəldim. "Bonuar əlavəsi" adlanan bu layihədə ölkəmiz Ermənistanı qarşı düşmən mövqə tutmaqda ittiham edilirdi. Məhz həmin dövrdə mən yenidən açılmış Səfirliyin təkbaşına bir çox Konqres üzvlərinin düşüncəsini dəyişdirməyə və bu qanun layihəsinin qəbul olunmasının qarşısını almağa qadir olduğunun şahidi oldum.

Ümumiyyətlə isə, ABŞ-Azərbaycan əlaqələrinin ilk on ili həmin dövrdə keçmiş Sovet respublikaları ilə münasibətdə Amerika siyasətinin əsasını təşkil edən "Rusiya Birincidir" prinsipi altında həyata keçirilirdi. Mənim vəzifəm, Azərbaycanı Amerika rəhbərliyində qərarların qəbul edilməsində iştirak edən insanlara yaxından təqdim etmək, onları ölkəmizin regional və beynəlxalq məsələlərdəki mövqeyinin tanınmasının nəinki labüd, eyni zamanda ABŞ üçün də faydalı olmasına inandırmaq idi.

1994-cü ildə yeni mərhələ başlandı. Həmin dövrdə prezident Heydər Əliyevin müdrik neft siyasəti ABŞ-Azərbaycan əlaqələrinə iqtisadi sahədə böyük təkan verdi və ümumilikdə bizim iqtisadiyyatımızın hərəkətverici qüvvəsinə çevrildi.

Amerika Birləşmiş Ştatları və Azərbaycan arasında olan yaxınlaşma xüsusən Xəzərin enerji resurslarının işlənilməsi və daşınması sahəsində özünü büruzə verdi. Güclü xarici təzyiqlərə baxmayaraq, Azərbaycan Amerikanın neft istehsalçılarını regiona gətirməyə və beləliklə də dünyanın enerji xəritəsində öz yerini tutmağa müvəffəq oldu.

1994-cü ildə "Əsrin Müqaviləsi"nin imzalanması ilə nəticələnən Xəzərin Azərbaycan sektorundakı kəşflərdən sonra Qazaxıstanda zəngin karbohidrogen yataqları aşkar olundu ki, bu da səfir Stiven Mənnin sözləri ilə desək Xəzərin potensial olaraq qeyri-OPEK enerji mənbəyinə çevrilməsi ilə nəticələndi. Bu perspektiv, eyni zamanda ABŞ Administrasiyası tərəfindən ötən il qəbul edilmiş Milli Enerji Planında da öz təsdiqini tapmışdır.

Bu dövrdən başlayaraq artıq ABŞ Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin uzunmüddətli həlli prosesində daha fəal iştirak etməyə başladı. Bundan öncə isə Amerikanın iştirakı əsasən Konqres tərəfindən çox vaxt etinasız və hətta yersiz qətnamələrin qəbul edilməsinə cəhd göstərilməsi (və bəzən qəbul edilməsi) ilə xarakterizə olunurdu. ABŞ 1995-ci ildə Minsk Qrupunun üzvü və sonralar həmsədri kimi münaqişə tərəfləri ilə yaxından əməkdaşlıq etməyə başladı.

Prezident Əliyevin 1997-ci ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarına etdiyi rəsmi səfərdən sonra ikitərəfli əlaqələr keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoydu və imzalanmış qarşılıqlı sənədlər gələcək əlaqələrin əsasını qoydu. Məhz bu dövrdən etibarən ABŞ region dövlətlərinin müstəqilliyinin və rifahının təmin olunmasında fəal iştirak etməyə başladı. Bu sahədə göstərilən birgə səylər, hər iki tərəfi istər regional yönümlü, istərsə də fərdi qaydada olan münasibətlərdə regional sabitlik və təhlükəsizlik barəsində düşünməyə daha çox vadar etdi.

Ərazisində heç bir xarici ölkənin hərbi bazası və ya qoşunu olmayan Azərbaycan Avropa və global təhlükəsizlik strukturuna inteqrasiya siyasətini həyata keçirir. Bizim NATO ilə, xüsusən də Sülh Naminə Tərəfdaşlıq çərçivəsində olan əməkdaşlığımız bu məqsədin həyata keçirilməsini daha da yaxınlaşdırır, dövlətimizin strateji əhəmiyyətini bir daha vurğulayır və Amerika Birləşmiş Ştatları ilə olan əlaqələrin daha da möhkəmlənməsinə xidmət edir. Biz regionun gələcək inkişafını Xəzər Dənizi hövzəsinin hərbsizləşdirilməsində görürük.

Şərq-Qərb enerji nəqliyyat dəhlizi iqtisadi əlaqələrimizin əsasını təşkil edir. Bu enerji daşınması imkanlarının genişlənməsi ilə bərabər, həm də regionun iqtisadiyyatının gələcək hərtərəfli inkişafını sürətləndirəcəkdir. Eyni zamanda, Xəzərin enerji istehsal edən ölkələrini Qərb enerji istehlakçıları ilə yaxınlaşdırmaqla, regionda siyasi birləşməyə əlavə zəmin yaratmış olur. Sentyabr ayında Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəmərinin tikintisinə başlanılması yeni daşınma dəhlizinin yaranmasında dönüş nöqtəsi oldu.

ABŞ-ın keçmiş Sovet respublikalarının müstəqilliyinin güclənməsinə verdiyi dəstək Azərbaycandan başqa Gürcüstan, Ukrayna, Özbəkistan və Moldavanın da üzv olduğu GUÖAM təşkilatına olan yanaşmasında öz əksini tapır. Biz göstərilən dəstəyin gələcəkdə daha da möhkəm və qəti olacağına ümid edirik.

Amerika Birləşmiş Ştatları enerji sektoru xaricində də ABŞ və digər ölkələrdən olan şirkətlər üçün biznes imkanlarının yaxşılaşdırılması istiqamətində siyasətini davam etdirir. Burada, Azərbaycan iqtisadiyyatında həyata keçirilən islahatların istiqaməti və tempi əsas amillərdir. Biz inanırıq ki, Neft Fondunun yaradılması və Nazirlər Kabinetində aparılan struktur dəyişiklikləri də daxil olmaqla Azərbaycan Hökuməti tərəfindən atılan addımlar xarici sərmayədarları Azərbaycana daha çox cəlb edəcəkdir. Mənim ölkəm İkitərəfli Əlaqələr üzrə İşçi Qrupunun bu sahəyə verdiyi töhfəni yüksək qiymətləndirir.

11 sentyabrda baş vermiş faciədən sonra bizim çoxsahəli və hərtərəfli əlaqələrimizin miqyası daha da artdı. Azərbaycan uzun illər dəhşətli dərəcədə əziyyət çəkdiyi beynəlxalq terrorizmin təhlükəsi barəsində xəbərdarlıq edirdi. Bu gün biz bir-mənəli və qeyd-şertsiz olaraq Birləşmiş Ştatlarla eyni kampaniyada iştirak edirik və bu da ölkələrimizin müttəfiqlik əlaqələrini daha da gücləndirir. Prezident Əliyevin 2003-cü ilin fevralında Birləşmiş Ştatlara səfəri zamanı prezident Buş, vitse-prezident Çeyni və Administrasiyanın bir sıra yüksək vəzifəli rəsmiləri ilə olan görüşləri bizim tərəfdaşlıq əlaqələrimizin ciddi olmasını bir daha sübut etdi. Uzun illər Azərbaycan 907-ci Bölmədə əksini tapmış ədalətsiz sanksiyalara qarşı mübarizə aparmışdır. Nəhayət, 2002-ci ilin əvvəlində Prezident Buş Konqres tərəfindən verilmiş səlahiyyətdən istifadə edərək bu məhdudiyyətləri dayandırdı. Bundan sonra iki dövlət arasında olan əlaqələr tamamilə yeni mərhələyə keçdi və münasibətlərimiz əvvəllər əsas qoyulmuş qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıqdan həqiqi müttəfiqliyə qədər inkişaf etdi.

**"Azərbaycanda seçkilər və ABŞ-ın Xəzər dənizində maraqları"
İrs Fondu (Heritage Foundation) tərəfindən
keçirilən tədbirdən qeydlər
27 oktyabr 2005-ci il.**

"Azərbaycanda Seçkilər və ABŞ-ın Xəzər Dənizində Maraqları" mövzusunda keçirilən müzakirələrdə iştirak etmək mənim üçün xoşdur. Bizim ölkəmizin tarixində həlledici olan bu məqamda sizlərlə müzakirə aparmaq mənə şərəfdir. Biz demokratik və azad bazar iqtisadiyyatının qurulması yolunda addımlayırıq. Biz son 14 il ərzində əldə etdiyimiz tərəqqi ilə fəxr edirik və qarşımızda duran çətinlikləri aradan qaldırmağa çalışırıq. Birləşmiş Ştatların bizə göstərdiyi dəstəyi alqışlayırıq və hesab edirik ki, davamlı dəstəyin göstərilməsi bizim gələcək inkişafımız üçün önəmli rol oynayacaqdır.

Azərbaycan 1991-ci ildə müstəqillik qazandıqdan sonra, azad bazar iqtisadiyyatına malik olan qərb yönümlü demokratik ölkəyə çevrilmək siyasətini həyata keçirməyə başladı. Azərbaycan məhz bu məqsədlərə uyğun olaraq inkişaf etməkdə davam etmişdir. Bildiyiniz kimi bu prosesə alışmaq və onu mühafizə etmək lazımdır.

Azərbaycan dövləti xalqın arzularını həyata keçirmək üçün lazımi olan demokratik islahatların aparılması istiqamətində Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, ATƏT, Avropa Şurası və digər beynəlxalq təşkilatlarla yaxından əməkdaşlıq etmişdir. Son 13 il ərzində Azərbaycanda vaxtılı-vaxtında dörd prezident və iki parlament, eləcə də iki bələdiyyə seçkiləri keçirilmişdir. Azərbaycan heç zaman seçkilərin keçirilməsi qrafikindən yayınmamış və bu seçkilərin beynəlxalq müşahidəçilər üçün açıq olmasını təmin etmişdir.

Biz əvvəlki seçkilərdən sonra verilmiş tövsiyələri yüksək qiymətləndirmiş və bu tövsiyələri islahatların keçirilməsi zamanı nəzərə almışıq. Bu proses demokratiya ənənəsi ilə tanış olmayan insanların siyasi prosesdə tam hüquqlu iştirakını təmin etmişdir.

Bununla belə biz anlayırıq ki, bu çətin yoldur və Prezident

İlham Əliyevin rəhbərlik etdiyi Hökumət beynəlxalq seçki standartlarının qəbul olunması istiqamətində bir sıra addımlar atmışdır.

Artıq parlament seçkilərinə 10 gündən də az bir müddət qalır. Bizim gənc ölkəmizin demokratiya çağırışlarının göstəricisi olaraq çox partiyalı sistemimizdə keçiriləcək seçkilərdə 125 yer uğrunda mübarizə aparacaq 2000-dən çox namizəd qeydə alınmışdır.

2003-cü ildə qəbul edilmiş vahid seçki məəcəlləsində beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən verilmiş tövsiyələr nəzərə alınmış və beynəlxalq təcrübəyə uyğun seçkilərin keçirilməsi qaydalarının əsası qoyulmuşdur. Bundan əlavə, seçkilərin keçirilməsi ilə bağlı Prezident tərəfindən iki fərman imzalanmışdır, birincisi 11 may tarixində və sonuncusu isə iki həftə bundan öncə oktyabrın 25-də qəbul edilmişdir.

11 may tarixində qəbul edilmiş Prezident fərmanında yerli icra hakimiyyətlərinə sərbəst toplaşmaq azadlığı, mediaya bərabər çıxışın, "ekzit poll"arın keçirilməsinin təmin olunması tapşılır və seçki prosesinə hər hansı müdaxilə qadağan edilir.

Bu fərmandan sonra ABŞ-ın bir sıra yüksək vəzifəli nümayəndələri Bakıya səfərlər etmişlər. Onların arasında Dövlət Katibinin global məsələlər üzrə müavini Paula Dobrianski, Senatorlardan Riçard Luçar, Çak Hagel və Barak Obama, eləcə də Dövlət Katibinin köməkçisi Daniel Freyd, keçmiş Dövlət Katibi və hazırda Milli Demokratiya İnstitutunun sədri Madlen Olbrayt, Konqresin üzvləri Daril İssa və Loretta Sancez bu görüşlərdə iştirak etmişlər. Bu səfərlər zamanı hökumətin atdığı addımlar, eləcə də ölkədə həyata keçirilən demokratik və iqtisadi islahatlar alqışlanmış və qonaqlar Azərbaycanın azad və ədalətli seçkilər keçirmək öhdəliyinə əməl edəcəyinə inandıqlarını bildirmişlər.

Bir sıra beynəlxalq təşkilatlar Azərbaycanda baş verən hadisələrə öz münasibətlərini bildirmişlər. ATƏT tərəfindən 30 sentyabr tarixində Azərbaycandakı seçki prosesi üzrə hazırlanmış İlkin Hesabatda 11 may Prezident fərmanı, namizədlərin sərbəst şəkildə qeydə alınması, Mərkəzi Seçki Komissiyasının texniki hazırlıqları və ictimai televiziyanın açılması kimi bir sıra

nailiyyətlər öz əksini tapmışdır.

Namizədlər öz seçki kampaniyalarına seçkilərə altmış gün qalmış başlamışlar. Bu dövr ərzində hökumət və müxalifətdən olan namizədlər arasında beş dəyirmi masa arxasında müzakirələr təşkil edilmiş, bir çox müxalifət partiyaları Bakıda və ölkənin digər yerlərində icazəli yürüşlər (dinc şəkildə) keçirmişlər. Hətta, Azərbaycan vətəndaşlarının namizədlərin seçki platforması ilə tanışlıq xarakterli və siyasi müzakirələrin aparıldığı kampaniyalar ABŞ mediası tərəfindən də işıqlandırılmışdır.

İlk ictimai televiziya avqust ayında fəaliyyətə başladı və bu kanalda bütün namizədlərə sərbəst və bərabər efir vaxtı təmin olundu. Bu, dövlət televiziyasında ayrılmış efir vaxtından əlavə olaraq nəzərdə tutulub.

Azərbaycan əhalisi bütün bu tədbirlərə müxtəlif vasitələrlə öz münasibətini bildirmişdir, belə ki, iyun ayında Beynəlxalq Respublikaçılar İnstitutu və Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi tərəfindən 1,200 vətəndaş arasında aparılmış rəy sorğusunun nəticələrinə görə:

- Seçicilərin böyük əksəriyyəti Azərbaycanın düzgün istiqamətdə idarə edildiyini düşünür;

- Seçicilər üçün Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli, yeni iş yerlərinin yaradılması, inflyasiyanın azaldılması və korrupsiyanın qarşısının alınması böyük əhəmiyyət daşıyır;

- Azərbaycanlıların əksəriyyəti Parlamentin işini bəyənir və çox az sayda vətəndaş Parlamentin və ya Millət Vəkillərinin onlarla eyni üstünlükləri bölüşdüyünü fikirləşir;

- Seçicilər namizədlərin və ya partiyaların nümayişlər və ya etiraz aksiyaları keçirməkdənsə, televiziya reklamlarına və şəxsi görüşlərə üstünlük verməsini istəyirlər.

ABŞ Konqresi seçkilərə xüsusi diqqət ayırmışdır və bu sahəyə verilmiş konstruktiv töhfəni biz yüksək qiymətləndiririk. Həm Nümayəndələr Palatası həm də Senat azad və ədalətli seçkilərin keçirilməsinə çağıran qətnamələr qəbul etmişlər. Belə ki, Nümayəndələr Palatası avqust ayında 326 sayılı Qətnaməni və Senat ötən cümə günü 260 sayılı Qətnaməni qəbul etmişdir.

Seçkilərə iki həftədən də az bir müddət qalmış Prezident Əliyev seçki məcəlləsinin tələblərinin pozulması ilə bağlı regionlardan və seçki məntəqələrindən daxil olmuş şikayətləri nəzərə alaraq, seçkilərin uğurla həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə əlavə addımlar ataraq, 25 oktyabr tarixində fərman imzaladı. Bu fərmanda eyni zamanda ABŞ Konqresi və digər beynəlxalq təşkilatların rəy və tövsiyələri də nəzərdə alınmışdır. 25 oktyabr tarixində qəbul edilmiş Prezident fərmanı həm ölkə daxilində, həm də ölkədən xaricdə olduqca yüksək qiymətləndirilmişdir.

Bu fərmanda, büdcəsinin 30%-dən çoxu xaricdən maliyyələşən QHT-lərin seçkiləri müşahidə etməsi qarşısında olan məhdudiyyətlər aradan qaldırılmış, seçicilərin barmaqlarının şəffaf mürəkkəblə rənglənməsi, siyasi partiya və blokların sərbəst nümayişlər keçirmək hüquqlarının təmin olunması və lazımi sənədləri qaydasında olmayan vətəndaşların şəxsiyyət vəsiqələri ilə təmin edilməsi kimi ziddiyyətli məsələlər öz həllini tapmışdır.

Prezident bu fərmanı xarici təzyiqlər altında deyil, seçicilərə verdiyi vədləri yerinə yetirmək arzusunda olduğu üçün qəbul etmişdir. Prezidentin noyabrda azad və ədalətli seçkilər keçirmək qətiyyəti eyni zamanda Azərbaycanın dünyəvi hökumətinin müsəlman adət-ənənələri ilə bir arada mövcud ola bilməsi ideyasına əsaslanır.

Demokratik islahatlarla bərabər, Azərbaycanda iqtisadi və sosial yönümlü təşəbbüslər də irəli sürülmüşdür. Azərbaycan enerji resursları ilə zəngindir. Lakin digər ölkələrin təcrübəsi sübut etmişdir ki, enerji resurslarının və gəlirlərinin səmərəli şəkildə istifadə edilməsi həlledici rol oynayır. Biz bu məqsədlə 2001-ci ildə Dövlət Neft Fondunu yaratdıq və fondun İcraçı Direktoru bu yaxınlarda Vaşinqtonda, Dünya Bankı tərəfindən keçirilmiş İstehsal Sənayesində Şəffaflıq Təşəbbüsləri adlı konfransda iştirak etmişdir. Fond gələcək nəsillərin ehtiyaclarının təmin olunması, enerji gəlirlərinin iqtisadiyyata daxil olmasının makroiqtisadi təsirlərinin idarə edilməsi, eləcə də infrastruktur və sosial yönümlü layihələrin maliyyələşdirilməsi məqsədilə yaradılmışdır. Fondun

fəaliyyəti, hətta ən skeptik müşahidəçilər tərəfindən belə yüksək rəğbətlə qarşılanmış və fondun resurslarının bütün əhalinin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına sərf olunması təsdiqlənmişdir. Biz anlayırıq ki, sabit iqtisadi inkişaf olmadan insanların demokratiya arzularının həyata keçirilməsini təmin etmək çətin, hətta qeyri-mümkün olardı.

Azərbaycanlılar, həyat tərzlərinin keyfiyyətə yaxşılaşdığını hiss edirlər. Son iki il ərzində minimum əmək haqqı üç dəfə artırılmışdır. BVF-nin hesabatına əsasən son illərdə Azərbaycanın makroiqtisadi fəaliyyəti "sürətli artım, aşağı inflyasiya və mübadilə kursunun sabit olması ilə yaxşı təsir bağışlamışdır". Son 7 il ərzində xalis ÜDM hər il orta hesabla 10 faizdən çox artmışdır. 2005-ci ildə ÜDM artımının 18%-ə çatacağı gözlənilir.

Bizim enerji siyasətimizin baş tacı olan Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri çoxlarının şübhələrinə baxmayaraq artıq tamamlanmaq üzrədir və 2006-cı ilin əvvəllərindən başlayaraq bu xətlə dünya bazarları yeni neftin 25%-i ilə təchiz olunacaqlar.

Azərbaycan ərazisinin 20%-nin Ermənistan tərəfindən işğal olunduğunu və təxminən bir milyon qaçqın və məcburi köçkünün hələ də öz torpaqlarına qayıdacağı günü gözlədiyini nəzərə alsaq demokratik idealların və iqtisadi islahatların bu şəkildə həyata keçirilməsi çox təsirləndiricidir. İlk dəfə olaraq Mərkəzi Seçki Komissiyası Dağlıq Qarabağ ərazisində iki seçki məntəqəsi yaratmış və buradakı Azərbaycan vətəndaşlarını öz namizədlərinə səs verməyə çağırmışdır.

Biz bilirik ki, noyabrın 6-da bütün dünyanın diqqəti bizim üzərimizdə olacaq və ölkəmizdə baş verən hadisələr bir müddət diqqətlə öyrəniləcək və təhlil olunacaqdır. Biz 1500 beynəlxalq və 9000 yerli müşahidəçinin seçkiləri izləyəcəyini gözləyirik. Biz sabitlik və rifahın məhz uğurlu demokratik islahatlardan asılı olduğunu yaxşı anlayırıq. Prezident Əliyev keçid prosesinin dinc şəraitdə baş verməsini istəyir, çünki siyasi qeyri-sabitlik son illər ərzində əldə etdiyimiz misli görünməmiş iqtisadi artımı təhlükə altında qoya bilər. Biz azad və ədalətli seçki prosesini şəffaf şəkildə keçirərkən beynəlxalq rəyi nəzərə almaqla bərabər vətən-

daşlanmızın buna layiq olduğunu və ölkəmizin, eləcə də regionun gələcəyinin bundan asılı olmasını düşünürük. Bu məsuliyyəti seçki prosesində iştirak edən bütün maraqlı tərəflər bölüşürlər. Prezident Əliyev öz növbəsində demokratik tərəqqi və iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi üçün əlverişli şəraitin yaradılmasında əlindən gələni etmişdir.

Biz müxalifətin də öz məsuliyyətini anlayacağını və sabitliyin pozulmasına yönəlmiş hər hansı addımlardan çəkinəcəyini gözləyirik.

**"Parlament seçkilərindən sonra
ABŞ-Azərbaycan əlaqələrinin gələcəyi"
Nikson Mərkəzinin təşkil etdiyi
konfransdan qeydlər
14 noyabr 2005-ci il.**

Bu konfransı təşkil etdiyinizə və Azərbaycanda keçirilmiş parlament seçkiləri barəsində danışmaq imkanı yaratdığınıza görə sizə təşəkkür edirəm. Hazırda Azərbaycanın regionda önəmli ölkə kimi qəbul olunduğuna görə seçkilərdən öncəki üç-dörd ay ərzində Azərbaycan beynəlxalq aləmin diqqət mərkəzində olmuşdur. Azərbaycanın müstəqilliyin gücləndirilməsi, enerji layihələrinin həyata keçirilməsi, təhlükəsizlik sahəsində və iqtisadiyyatın hertərəfli inkişafının təmin olunması istiqamətində ABŞ və digər Qərbi ölkələri ilə apardığı əməkdaşlıq nəticəsində əldə etdiyi nailiyyətlər təqdirəlayiqdir.

Biz gələcək sabitliyin və rifahın demokratik islahatların uğurla həyata keçirilməsindən asılı olduğunu anlayırıq. Məhz bu səbəbdən də, Prezident azad və ədalətli seçkilərin keçirilməsini təmin etmək məqsədilə bir sıra addımlar atmışdır. 2000-dən çox namizəd qeydə alınmış və onlara öz seçiciləri ilə 26000-dən çox sərbəst görüşlər keçirmək imkanı təmin edilmişdir.

Aydındır ki, 6 noyabrda Azərbaycanda keçirilmiş Parlament seçkiləri ölkədə demokratik islahatların həyata keçirilməsi istiqamətində atılmış önəmli addım idi. Prezidentin seçkilərin azad və ədalətli keçirilməsinə tərəfdar olması, hazırlıq dövründən

başlayaraq seçki gününədək olan bütün proses boyunca həlledici rol oynadı. Bu sadiqlik seçki günündən sonra da davam etdi. Hazırda Hökumət və Mərkəzi Seçki Komissiyası (MSK) bütün şikayətləri və qanun pozuntularını nəzərdən keçirir.

Mən bütün bunları bir-bir xatırlatmaq istəmirəm. Sadəcə bir məqamı vurğulamaq istəyirəm ki, bu müddət ərzində atılmış bütün addımlar bir çox daxili və beynəlxalq müşahidəçilər tərəfindən alqışla qarşılanmışdır. Prezidentin bir fikrini sizə olduğu kimi çatdırıram: "Mən bu addımları ona görə atdım ki, heç bir sualın yaranmasını istəmərdim və yerdə qalan bütün şübhələri aradan qaldırmaq istəyirdim".

Seçki günündə isə Azərbaycan seçicilərinin demək olar ki, yarısı seçki məntəqələrinə gələrək öz seçimlərini etmişlər. Ümumi əhval ruhiyyə sakit və müsbət idi. Seçki prosesini 1500-dən çox beynəlxalq və 17000-dən çox yerli müşahidəçi izlədi və prosesin intizamlı şəkildə keçdiyini qeyd etdi. Eyni zamanda, müşahidəçilər tərəfindən əsasən səslerin sayılması və hesablanması zamanı rast gəlinən bir sıra qanun pozuntuları da qeydə alınıb.

Seçki günündə ilk dəfə olaraq "ekzit poll"ardan istifadə edilmişdir və əldə edilmiş nəticələrin 85 faizi ilkin rəsmi nəticələrlə üst-üstə düşmüşdür. Yalnız təxminən 10 faiz nəticələrdə xəta həddindən artıq uyğunsuzluqlar olmuşdur. Nəticələrə əsasən Parlamentdəki yerlərin 62-ni YAP qazanıb, müxalifət 20 və bitərəf namizədlər isə 40 yerə sahib olublar.

Beynəlxalq müşahidəçilərin fikirləri bizim üçün önəmlidir. Seçki gününün ertəsi günü Prezident, beynəlxalq təşkilatların tənqidlərinin Hökumət tərəfindən ciddi şəkildə nəzərə alınacağına və təhlil olunacağına söz verdi. Biz AŞ, ATƏT və insan hüquqlarının müdafiəsi təşkilatları ilə olan əməkdaşlığımızın ölkəmizin gələcək demokratik inkişafı üçün həyati əhəmiyyət daşıdığını anlayırıq.

Bildiyiniz kimi, MSK bütün şikayətlərin ölkənin qanunlarına uyğun şəkildə araşdırılması üçün gərgin əmək sərf edir. Bu vaxta qədər üç dairədə nəticələr ləğv edilib (Sumqayıt, Binəqədi, Zaqatala) və digər iki seçki dairəsində səslerin yenidən sayılması

nəticəsində iki müxalifət lideri qalib elan olunub.

Prezident Əliyevin göstərişi ilə üç rayonun icra hakimiyyəti başçılan (Suraxanı, Sabirabad, Zaqatala) tutduqları vəzifədən azad ediləblər. Seçki komissiyasının dörd nəfər üzvü barəsində cinayət işi qaldırılıb və təhqiqat aparılır.

Hər bir saxtalaşdırma halı ciddi şəkildə araşdırılacaqdır. Bir daha vurğulamaq istəyirəm ki, müstəqil Azərbaycanın tarixində ilk dəfə olaraq seçki saxtakarlığına görə bu qədər məmur işdən qovulub və ya istintaqa cəlb ediləblər.

"Rəngli" inqilablara gəldikdə isə, məndə belə bir təəssürat var ki, Azərbaycanda seçki prosesini işıqlandıрмаğa gəlmiş 52 beynəlxalq media qurumunu təmsil edən xarici müxbirlərin əksəriyyəti (ümumilikdə 204 nəfər) postsovet məkanında növbəti bir "rəngli" inqilabın şahidi olacaqlarını gözləyirdilər. Halbuki, kiçik sayda radikal müxalifət qrupları istisna olmaqla hamı iqtidarın bu seçkilərdə asan qələbə qazanacağına əvvəlcədən inanırdı. Azərbaycan xalqının böyük əksəriyyəti inqilab anlayışını rədd edir. Onlar bu cür hadisələrin insanlara vurduğu ağır fəsadları hələ də xatırlayırlar. 90-cı illərin əvvəllərində biz artıq bir dəfə "rəngli" inqilabı qismən də olsa yaşamışıq. İndi isə xalqımız Azərbaycanı həqiqi və əsl demokratiyaya apara biləcək təkamül prosesini görmək arzusundadır. Hər bir millət, bu yolda irəliləmək sürətini özü seçməlidir.

Azərbaycan artıq Qərbi demokratik dəyərlərinə doğru irəliləmək yolunu seçmişdir. Müsəlman dünyasında ilk demokratik dövlət məhz bizim ölkəmizdə qurulmuşdur. Bu sahədə bizim öz tariximiz və təcrübəmiz vardır. Bu səbəbdən də, bu ölkəyə xüsusi diqqət yerimək lazımdır və xüsusi siyasət işlənilməlidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan kövrək bir regionda yerləşir. Azərbaycan özünün dini dözümlülük və dünyəviliyi ilə digər müsəlman ölkələri üçün nümunə ola bilər.

Mürəkkəb reallıq və geosiyasi riskləri nəzərə alsaq, mən demokratiya doktrinasında hər hansı "mütləqiyyətin" olmasına inanmıram. Mən qətiyyətlə inanıram ki, parlament seçkiləri Azərbaycanın həyatında dönüş nöqtəsi oldu.

Birincisi və ən əsası, bu seçkilərin Azərbaycan seçiciləri üçün böyük maarifləndirici təsiri oldu, insanlar bir sıra yeni təcrübə qazandılar. Mən bütün bunları seçkilərin məhz ən böyük nailiyyəti hesab edirəm.

ABŞ Konqresi və ABŞ Administrasiyasının üzvlərinə ünvanlanmış məktublar

2001-ci ilədək artıq Cənubi Qafqazda vəziyyət dəyişmişdi. Qarabağ sülh prosesində fəal iştirakla bərabər, demokratikləşmə səyləri, enerji layihələri, insan hüquqları və korrupsiyaya qarşı mübarizə məsələləri ABŞ-ın gündəmində duran əsas məsələlərdən idi. ABŞ Konqresi tərəfindən qaldırılmış bəzi problemlər tam qanuni idi və mən həmişə konstruktiv təklifləri alqışlamışam. Lakin buna baxmayaraq, müəyyən dövrlərdə verilən bir sıra bəyanatlar və məktublar məhz Azərbaycanın bir ölkə kimi nüfuzuna xələl gətirməyə yönəlmişdi. Aşağıdakı məktub, bu cür müəlliflərdən biri olan Nümayəndələr Palatasının üzvü Cozef R. Pitsə (Respublikaçılar-Pensilvaniya) mənim cavabımdır.

25 iyun 2001-ci il.

Hörmətli Konqresmen Pits,

Bu yaxınlarda mən sizin Konqresmen Tankredo ilə birgə imzaladığınız, Azərbaycanla bağlı olan və Prezident Buşa ünvanlanmış məktubunuzla tanış oldum. Daha öncə sizə bildirdiyim kimi, mən Amerikanın Azərbaycana olan marağını, eləcə də Azərbaycan Respublikasının bir hissəsi olan Dağlıq Qarabağ üzərində Ermənistanla yaranmış münaqişənin həllində göstərdiyi səyləri yüksək qiymətləndirirəm. Bununla belə, icazə verin yuxarıda qeyd olunan məktubda öz əksini tapmış bir sıra fikirlərə öz münasibətimi bildirim:

- (1) *Siz bildirirsiniz ki, münaqişə nəticəsində və bir milyondan çox insanın qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşməsi səbəbindən Azərbaycan vətəndaşlarının böyük əksəriyyəti yoxsulluq vəziyyətində yaşayır. Gəlin, həqiqəti olduğu kimi ifadə edək; haqqında*

danışdığımız münacişə deyil, əksinə, Ermənistanın Azərbaycana qarşı olan təcavüzüdür və bunun nəticəsi olaraq Azərbaycan ərazisinin 20 faizi hərbi yolla işğal olunub. Əgər Birləşmiş Ştatların əhalisinin səkkizdə biri qaçqın və ya məcburi köçkün vəziyyətində olsaydı, siz bunun ölkə iqtisadiyyatına vuracağı fəsadları təsəvvür edə bilərsinizmi? Yoxsulluq həddi həm də, totalitar quruluşdan bazar iqtisadiyyatlı azad cəmiyyətə keçidin nəticəsi olaraq yaranmışdır.

- (2) *Siz qeyd edirsiniz ki, ABŞ özünün, "müstəqil, təhlükəsiz, demokratik və çiçəklənən Azərbaycan" yaratmaq məqsədlərinə çata bilmədi. Lakin, qeyd olunan çətinliklərə baxmayaraq, bu gün Azərbaycan Qafqazda ən sabit ölkədir və öz ərazisində heç bir xarici ölkənin qoşunu yoxdur (bu seçimi özü etmiş Ermənistan və təzyiqlə buna vadar edilmiş Gürcüstandan fərqli olaraq). Əslində, siz qeyd etməliydiniz ki, mənim ölkəmin sabitliyinə, üç ABŞ Prezidentinin etirazlarına baxmayaraq, doqquz ildən artıq müddət ərzində birtərəfli qaydada ədalətsiz sanksiyaların tətbiqi ilə nəticələnmiş ABŞ Konqresinin qəbul etdiyi qanun layihəsi (907-ci Bölmə) mənfi təsir göstərmişdir.*
- (3) *Daha sonra, siz bəyan edirsiniz ki, Prezident Əliyev "bir neçə saxtalaşdırılmış seçkilər" nəticəsində hakimiyyətini qoruyub saxlamışdır. Qeyd etmək istəyirəm ki, Azərbaycanda bir neçə seçkilər keçirilmişdir və ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Təşkilatının bəyan etdiyi kimi, hər bir seçkidə əvvəlkinə nisbətən bir sıra irəliləyişlər olmuşdur. Əslində, 2001-ci ilin yanvarında bir sıra rayonlarda parlamentə keçirilmiş əlavə seçkilər Avropa Şurası tərəfindən alqışlanmış və Azərbaycanın bu quruma üzv qəbul olunmasına səbəb olmuşdur. Əgər Azərbaycanda əsl Qərb yönümlü demokratiya quruculuğu istiqamətində davamlı tərəqqi olmasaydı, bizim*

ölkəmiz Avropa Şurasına üzv qəbul edilməzdi.

- (4) *Sizin, korrupsiya ilə bağlı qeydlərinizə gəldikdə, bu daha çox keçmiş Sovet dövrünün qalıqlarıdır və Prezident Əliyev bu halların aradan qaldırılması üçün qətiyyətli addımlar atmışdır. Bunun ən parlaq nümunəsi, Parlamentin keçmiş spikeri Rəsul Quliyevin bir vaxtlar neftayırma zavoduna rəhbərlik etdiyi dövrdə 60 milyon dollardan çox neft gəlirlərini mənimseməkdə ittiham edilməsidir. Təəssüflə bildirməliyəm ki, siz mənim ölkəmdə olan korrupsiya ilə bağlı yazdıqda bəzi insanlar və onların maliyyələşdirdiyi yazarlara (lobbistlərə) istinad edirsiniz ki, onların da mənfi rəyləri onlardan mənbə kimi istifadə edən hər bir kəşi çaşdırma bilər.*
- (5) *Azərbaycan, insan hüquqlarının qorunması sahəsində bir sıra irəliləyişlərə nail olmuşdur. Biz azad mətbuat, din azadlığı, insan hüquqlarının konstitusiyaya tərəfindən təminatına nail olmuşuq və ölüm hökmünü ləğv etmişik. Bu sadəcə boş bəyanat deyil; bütün bu məsələlərə Avropa Şurasının verdiyi qiymətləndirmələrlə tanış ola bilərsiniz. Azərbaycan da, digər keçmiş Sovet Respublikaları kimi həqiqi demokratiyaya keçid dövrünün eyni çətinlikləri ilə rastlaşır. Hər halda, siz özünü də mənim ölkəmin bu sahədə qazandığı nailiyyətləri qeyd edirsiniz.*

Sonda, Azərbaycanda baş verən hadisələr barəsində mühakimə yürüdərkən sizi bir qədər ehtiyatlı olmağa dəvət edirəm. Uzun illər ərzində qazandığım təcrübəyə əsaslanaraq deyə bilərəm ki, ABŞ Konqresi tərəfindən Azərbaycana qarşı hər hansı balanslaşdırılmamış tənqid, mənim ölkəmdə sabitliyin pozulması məqsədilə istifadə edilir və bu da sizin məktubunuzda qeyd etdiyiniz ABŞ-ın məqsədlərinə ziddir.

*Hörmətlə,
Hafiz Paşayev
Səfir*

2003-cü ilin oktyabrında İlham Əliyev Azərbaycanın Prezidenti seçildi. 16 oktyabr seçki gününün ardınca bəzi müxalifət partiyaları öz tərəfdarlarını iğtişələr yaratmağa və hüquq mühafizə orqanları ilə qarşıdurma çağırıldı. Etiraz edənlər polisi daşqalaq etdilər və paytaxt küçələri ilə irəliləyərək pəncərələri sındırmağa və azğınlaşmış şəkildə qarışıqlıq yaratmağa başladılar. Hüquq mühafizə orqanları zorakılığın daha da kəskinləşməsinin qarşısını almaq məqsədilə müdaxilə etdilər. Lakin bununla belə, bəzi hüquq mühafizə orqanı əməkdaşlarının sərt güc tətbiq etməsi beynəlxalq ictimaiyyət və ABŞ Konqresinin üzvləri tərəfindən tənqidlə qarşılandı. 2003-cü ilin oktyabr seçkiləri və seçkidən sonra baş verən hadisələrdəki qüsurlarla razılaşsam da, mən bilərəm ki, hüquq mühafizə orqanları tərəfindən qan tökülməsinin qarşısını almağa yönəlmiş addımlar heç də əsassız deyildi. Aşağıda, Nümayəndələr Palatasının üzvü Tom Lantosa (Demokratlar partiyası - Kaliforniya ştatı) ünvanladığım, seçkilər və sonrakı hadisələrlə bağlı çap edilmiş məlumat vərəqi də əlavə edilmiş məktubum verilmişdir.

10 fevral 2004-cü il.

Hörmətli Konqresmen Lanto,

Mən Azərbaycandakı seçkilərlə bağlı "Human Rights Watch" təşkilatının hesabatına dair sizin şərhlerinizi son dərəcə narahatlıqla oxudum.

Hər şeydən öncə, seçki prosesi və seçkilərin keçirilməsində yaranmış pozuntularla bağlı sizin ittihamlarınızı qəbul edərək, mən bir məqamı vurğulamaq istəyirəm ki, müxalifət də daxil olmaqla heç bir müşahidəçi son nəticələrə şübhə etdiyini bildirməmişdir. Müxalifət səsvermə nəticəsində məğlubiyyətinin qaçılmaz olduğunu bildirdi və seçkilərin nəticələrini şübhə altına atmağa ümid edərək, planlaşdırılmış şəkildə hakimiyyətlə qarşıdurma getdi.

Azərbaycan hökuməti baş vermiş qanun pozuntularının aradan qaldırılması üçün əlindən gələni edir. Lakin eyni zamanda, sənədləşdirilməmiş iddialara görə hökumət məsuliyyət daşıya bilməz. Təəssüf ki, əlavə edilmiş məlumat vərəqində görəcəksiniz ki, bu cür

əsaslandırılmamış ittihamlar çoxluq təşkil edir.

Sizinlə olan son söhbətimizi xatırlayaraq və sizin mənim ölkəmdə olan hadisələrə marağınızı nəzərə alaraq, mən inanıram ki, bu məktubdan sonra siz qeydlərinizdə toxunduğunuz məsələlərə daha dərinlərdən nəzər salacaqsınız.

Böyük məmnuniyyətlə, sizə münasib olan vaxtda görüşüb, suallarınızı cavablandırmağa hazırım.

Hörmətlə,

Hafiz Paşayev

Səfir

Məlumat vərəqi: "Human Rights Watch" təşkilatının 2004-cü ilin yanvarında hazırladığı hesabatın bəzi məqamları haqqında.

"Human Rights Watch" təşkilatının 15 oktyabr 2003-cü il tarixində keçirilmiş prezident seçkiləri və sonrakı hadisələr, xüsusilə də silahsız dinc nümayişçilərin "İfrat güc" tətbiq edən hüquq mühafizə orqanlarının əməkdaşları tərəfindən hücumla məruz qalmaları ilə bağlı bəzi tənqidi fikirlərinə münasibət bildirilməlidir.

Bəzi tənqidi məqamların heçiqəti əks etdirdiyini qəbul etsəm də, qeyd etmək lazımdır ki, Hesabatda əksini tapmış bir çox iradlar, xüsusən də "kütləvi və amansız həbs və işgəncə kampaniyası" ilə bağlı ittihamlar əsassızdır.

Aşağıda, qeyd olunan Hesabatda əksini tapmış iddialara bir sıra əks arqumentlər verilmişdir.

"15 oktyabr gecəsi baş vermiş birinci toqquşma, Müsavat partiyasının baş qərargahı qarşısına toplaşmış dinc nümayişçilər üzərinə təhlükəsizlik qüvvələrinin hücumu ilə başladı". (səh. 21).

Müxalifət partiyasının baş qərargahı qarşısına toplaşmış insanlar bura heç də dinc etiraz və yaxud da hətta vətəndaş itaətsizliyi məqsədilə toplaşmamışdılar. Seçkilər öncəsi və bundan bir neçə həftə əvvəl, eləcə də seçkilərin ertəsi günü dərc edilən müxalifət qəzetlərinə nəzər saldıqda onların öz siyasi məqsədlərinə çatmaq üçün gücdən istifadə etməyi planlaşdırdıqları açıq aşkar hiss olunur. Bunu, aşağıdakı sitatlar da təsdiq edir.

Müsavat partiyasının sədr müavini və "Yeni Müsavat" qəzetinin baş redaktoru Rauf Arifoğlu qəzetin 30 sentyabr 2003-cü il tarixi

buraxılışında yazır: "Kəndlərdə və uzaq rayonlarda yaşayan insanların seçki gününün sonunda seçki məntəqələrinə yemək və xüsusi hazırlanmış dəyənəklərlə getməlidirlər. Seçki məntəqəsində komissiya üzvlərindən kimsə seçkiləri saxtalaşdırmağa, kiminsə səsini və ya gələcəyini oğurlamağa cəhd göstərərsə həmin kəsi uzunqulaq kimi döymək lazımdır! Yalnız hər bir kənddə onlarla bu cür fəal və dəyənəklərlə silahlanmış insanlar həmin seçki məntəqəsindəki seçkilərin obyektivliyini təmin edə bilərlər".

Seçkilərdən bir həftə öncə Müsavat yönümlü "Bizim Azərbaycan" blokunun fəalı Almaz Əliyeva insanları "inqilaba hazır olmağa" çağırır. ("Cümhuriyyət", 7 oktyabr 2003). Eyni çağırışla cənab Arifoğlu "Reyting" qəzetinin 5 oktyabr buraxılışında çıxış edir.

Xalq partiyasının sədri Pənah Hüseynov elə həmin qəzetdə qeyd edir: "Sabitliyi mütləq Azərbaycandan aparmaq lazımdır. Bəli, biz sabitliyə qarşıyıq. Əgər biz hakimiyyətə gəlməyi arzulayırsınız, inqilaba gedəcəyik".

"Ümid" partiyasının sədri İqbal Ağazadə: "Biz İsa Qənbəri prezident kürsüsündə əyləşdirmək üçün son damla qanıma qəder vuruşacağıq" ("Xalq" qəzeti, 13 oktyabr 2003). Eyni bəyanatı, hesabatın 25-ci səhifəsində polisə "öz qardaşlarına hücum etməmək" müraciəti etdiyi bildirilən müğənni Flora Kərimova da səsləndirib. Lakin əslində toqquşmalar başlamazdan öncə "ya ölüm, ya ölüm" və "Bakının küçələri qanlı yuyulacaqdır" kimi şüarlar səsləndirməklə insanları qarşıdurmağa təhrik edirdi və hər iki şüar qəzetlərdə və televiziya çəkilişlərində öz əksini tapmışdır.

Cənab Arifoğlunun səsləndirdiyi daha bir bəyanat. "Yeni Müsavat" qəzetinin 11 sentyabr 2003-cü il tarixli sayında o, prezidentliyə namizədlərdən İlham Əliyev və Hafiz Hacıyev barəsində yazır: "Onun o itinın də başı əziləcək... Lakin istərdim ki, o köpəyin başı elə "Qələbə" meydanındaca əzilsin. Kimin əli boşdursa, bu işə girmək istəyirsə, təklif gözləməsin... Ona görə də bu qudurmuş itləri, erməniləri iqtidardan düşürmək hər birimiz üçün milli borudur". "...hökumət yönümlü Lider TV kanalında çalışan müxbir, naməlum adamlar tərəfindən hücumu məruz qalı" (səh. 21).

Lider TV kanalının müxbiri Sahil Kərimliyə hücum edən kimliyi müəyyən edilib. Bu, Mehdi Mehdiyevdir və O, İsa Qənbərin məs-

ləhətçisi olaraq Müsavat partiyasının rəhbərliyində təmsil olunur. [sitat] "Hərbi maşını ələ keçirmiş müxalifət tərəfdarları onu irəliləyən təhlükəsizlik qüvvələrinin üzərinə istiqamətləndirsələr də dərhal qarşısı alındı" (səh. 23).

Burada, çoxdu sayda nümayişçinin çıxılmaz vəziyyətə düşməsi ilə bağlı yanlış təəssürat yaranır. Lakin əslində, razılaşdırılmış tədbirlər nəticəsində, silahsız hüquq mühafizə orqanı əməkdaşının vurub yıxılması faktı video lentə köçürülmüş və bu haqda bir sıra media nümayəndələri tərəfindən məlumat verilmişdir.

Azərbaycan Hökumətinə qarşı "Human Rights Watch" tərəfindən irəli sürülən sət ittihamların əksəriyyəti (səh. 24, 31, 42, 43, 44 və s.) uydurma adlarla qeyd olunmuş insanlara istinadən verilmişdir. Bu səbəbdən də bu cür ittihamların yoxlanılması və təkzib edilməsi demək olar ki, qeyri-mümkündür.

Daha bir cəfəng ittiham səhifə 24-də öz əksini tapmışdır: "təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən təqib edilən bir qrup nümayişçi Xəzər dənizinə doğru qaçır (Azadlıq Meydanının şərq), burada bəziləri zorakılıqdan canlarını qurtarmaq üçün suya tullanırlar". Bu biabırçı ittiham, müxalifət də daxil olmaqla heç bir mənbə tərəfindən qeydə alınmamışdır. Heç şübhəsiz ki, əgər belə bir hadisə baş versəydi məhz onlar birinci növbədə bu ittihamdan istifadə edərdilər. Hesabat müəlliflərinin istinad etdikləri yeganə sübut isə uydurma Səidəli Muradov adlı birisinin həmin qrupda olmasını iddia etməsidir. "Saxlanılanlar və zorakılığa məruz qalanlar arasında saxtakarlıqların şahidi olmuş, seçki məntəqəsində səsərin sayılmasından sonra yekun nəticəni əks etdirən protokollara imza etməkdən imtina etmiş və ya şahidi olduqları saxtakarlıqla bağlı rəsmi şikayət etmiş yüzdən çox seçki komissiyasının üzvləri və müşahidəçilər də var idi" (səh. 36).

Seçkiləri Müşahidə Missiyası və ABŞ-ın Bakıdakı Səfirliyi tərəfindən saxlanılanların (həbs deyil!) siyahısına daxil edilmiş şəxslərdən yalnız 12 nəfəri seçki komissiyalarının üzvləri olub. Onların saxlanılması isə heç də seçki məntəqəsində yerinə yetirdikləri vəzifə ilə deyil, əksinə birbaşa olaraq törətdikləri qanun pozuntuları ilə bağlı olub. Bununla belə, saxlanılan insanlar çox qısa müddətdən sonra azadlığa buraxılıblar (16-18 oktyabr). Bu vaxta qədər heç kəs həbs edilməyib. Azərbaycan rəsmiləri bütün ittihamların və zorakılıq hal-

lanın ətraflı şəkildə araşdırılması üçün böyük qətiyyət nümayiş etdirmişdir: təxminən 700 seçki məntəqəsinin nəticələri ləğv edilib; jurnalistlər də daxil olmaqla saxlanılanların əksəriyyəti azadlığa buraxılıb. Barələrində açıq-aşkar dəlillər olanların işi isə məhkəmə tərəfindən araşdırılacaqdır.

Vaxtaşın erməni lobbisi Nümayəndələr Palatasının üzvləri Fränk Pallone Jr. və Co Nollenberqdən istifadə edərək öz niyyətlərini Konqresdə həyata keçirməyə cəhd göstərirdi. Bu konqresmenlər, öz həmkarları və Prezidentə "Hörmətli Həmkar" başlıqlı məktublar göndərməklə bir çox məsələlərdə Ermənistanı dəstəkləməyə çağırırdılar. Bu məktublarnın əksəriyyətində Azərbaycan və Dağlıq Qarabağla bağlı saxta və yanlış məlumatlar daxil edilirdi. Aşağıdakı məktub tərəfimizdən Konqresin bütün üzvlərinə göndərilmiş və onlara ABŞ Konqresindəki erməni lobbisinin tərəfdarlarının yaydığı yanlış məlumatların təsiri altına düşməməkləri üçün Azərbaycan və Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı həqiqi faktlar təqdim edilmişdir.

17 avqust 2005-ci il.

Hörmətli Konqresmen,

Avqustun 3-də Nümayəndələr Palatasının üzvləri Fränk Pallone Jr. və Co Nollenberq "Hörmətli Həmkar" başlıqlı məktub paylamış və Prezident Buşa ünvanlanacaq Dağlıq Qarabağla (DQ) bağlı məktubu dəstəkləməyi xahiş etmişlər.

Bu məktubda regiondakı vəziyyət və beynəlxalq ictimaiyyətin DQ-ın statusu ilə bağlı qeyri-dəqiq məlumatlar verilmişdir. Biz sizə təklif olunan təşəbbüsü dəstəkləmək qərarını verməzdən öncə, sizi aşağıdakı məlumatları nəzərdən keçirməyə çağırıraq:

(1) DQ heç zaman nə müstəqil, nə də ki Ermənistanın tərkib hissəsi olmayıb. Bu ərazi hər zaman Azərbaycanın tərkib hissəsi olmuşdur. Bu fakt Birləşmiş Ştatlar, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və digər beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən tanınmışdır. Ermənistan Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanı-

mayan yeganə dövlətdir. ABŞ tərəfindən DQ-la bağlı qəbul ediləcək hər hansı siyasi qərar və ya iqtisadi kömək Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində, hüquqi, siyasi və iqtisadi inkişaf kontekstində həyata keçirilməlidir. Nollenberq/Pallone məktubu isə sizdən bu məsələdə ABŞ siyasətinin dəyişdirilməsini dəstəkləməyi xahiş edir.

- (2) DQ-ın müstəqil olması və ya Ermənistanla birləşdirilməsi məqsədilə, Ermənistan 1988-ci ildə Azərbaycana qarşı silahlı münaqişənin əsasını qoydu və 1991-ci ildə geniş miqyaslı hərbi əməliyyatlara başladı.
- (3) Ermənistanın təcavüzü nəticəsində təkcə DQ deyil, Azərbaycanın digər yeddi rayonu da işğal edilmiş və bir milyon insan qaçqın və məcburi köçkünə çevrilmişdir. 1993-cü ildə BMT Təhlükəsizlik Şurası dörd qətnamə qəbul edərək Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal edilmiş ərazilərdən qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb etdi. NATO, ATƏT və digər beynəlxalq təşkilatlar da dəfələrlə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpasını tələb etmişlər. Bütün bu müraciətlərə isə Ermənistan məhəl qoymur. Rusiyanın vasitəçiliyi ilə 1994-cü ildə əldə edilmiş atəşkəs qüvvədə qalır, bununla belə, Rusiya tərəfinin 1 milyard dollar həcmində silahın qeyri-qanuni ötürülməsi də daxil olmaqla Ermənistanla göstərdiyi hərbi yardım Ermənistanın hərbi işğalını sürətləndirmişdir. Regionun beynəlxalq nəzarətdən kənar qalması isə narkotik və silah alverinə əlverişli şərait yaratmışdır.
- (4) Münaqişəni başladıqdan, azərbaycanlıları bütünlüklə öz torpaqlarından qovduqdan və DQ və Azərbaycanın yeddi rayonunda etnik təmizləmə aparıldıqdan sonra, Ermənistan və DQ-ın qondarma rəhbərliyi öz hərəkətlərinə qanuni don geyindirməyə başladılar. Onlar heç bir beynəlxalq təşkilat və ya birlik tərəfindən tanınmayan seçkilər keçirməklə özələrinə

"demokratik" imic yaratmağa cəhd göstərdilər. Birləşmiş Ştatlar hər zaman bu cür addımların qeyri-qanuni olduğunu və sülh prosesinə kömək etmədiyini qəti şəkildə bəyan etmişdir.

- (5) 29 oktyabr 2004-cü ildə Baş Komitənin tövsiyəsi əsasında BMT-nin Baş Assambleyası öz gündəliyinə "Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindəki vəziyyət" adlı məsələni daxil etməyi qərara aldı. Bu qərara yalnız Ermənistan qarşı çıxmışdır.

Birləşmiş Ştatlar Konqresinin, Azərbaycanın bütün dünya dövlətləri tərəfindən tanınan ərazi bütövlüyü ilə bağlı ABŞ siyasətini qəbul etməsi və buna hörmətlə yanaşması son dərəcə önəmlidir. DQ münaqişəsi ilə bağlı Azərbaycan və Ermənistan Xarici İşlər Nazirləri arasında aparılan danışıqların hazırkı kövrək mərhələsində sizin Nollenberq - Pallonenin təşəbbüsünü dəstəkləməyiniz Minsk sülh prosesinə mənfi təsir göstərəcəkdir. ABŞ siyasətinin dəyişdirilməsi strateji cəhətdən önəmli olan Cənubi Qafqazda ABŞ xarici siyasətinin geniş prioritetlərini qəbul etməyənlərin maraqlarına uğursuz şəkildə güzəştə gedilməsi ilə nəticələnəcəkdir.

Azərbaycan artıq bu cür təşəbbüslərin iqtisadi və siyasi təsirlərindən çox əziyyət çəkmişdir. 1992-ci ildə Konqresin Azadlıq Müdafiə Aktına qəbul etdiyi 907-ci Bölmə Azərbaycana bərbəşə yardımların göstərilməsini qadağan edərək, dünya dövlətləri içərisində yalnız Azərbaycanı humanitar yardımlar da daxil olmaqla ABŞ-ın bərbəşə köməyindən məhrum etmişdir. 11 sentyabrdan sonra Administrasiya 907-ci Bölməni dayandırmaqla ABŞ maraqlarının istiqamətini müəyyən etdi.

Xahiş edirəm, öz mövqeyinizi nəzərdən keçirərək yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alın. Mən böyük məmnuniyyətlə bu məsələni sizinlə müzakirə etməyə və suallarınıza cavablandırmağa hazırım.

Hörmətlə,
Hafiz Paşayev
Səfir

Katrina qasırgası Birləşmiş Ştatların son vaxtlarda üzleşdiyi ən

dəhşətli təbii fəlakətlərdən biridir. Fəlakət nəticəsində ev-eşiklərini itirmiş amerikalıların düşdükləri ağır vəziyyəti seyr edib və qurbanların çarəsiz imdad səslərini eşidərkən mən Azərbaycandakı qaçqın və məcburi köçkünləri xatırlayırdım. Azərbaycan hökuməti Katrina qasırgasından əziyyət çəkmiş insanlara yardım məqsədilə 500, 000 dollar vəsait ayırdı. Aşağıda, Senator Daniel Akakaya (Demokrat-Havay) ünvanladığım məktubda mən onun Azərbaycanda keçiriləcək 2005-ci ilin Parlament seçkilərinə göstərdiyi diqqətə görə təşəkkürümü bildirmişəm və "The Washington Times" qəzetində Azərbaycandakı seçkilərlə bağlı dərc olunmuş məqaləni əlavə etmişəm.

14 sentyabr 2005-ci il.

Hörmətli Senator Akaka,

Xahiş edirəm, Katrina qasırgası nəticəsində baş vermiş insan itkisinə görə baş sağlığımı və dəymiş ziyanı görə dərin təəssüf hissi keçirdiyimi qəbul edin. Azərbaycanlıların ürəkləri və düşüncələri ölkənizin üzleşdiyi ən dəhşətli təbii fəlakətlə mübarizə apararı bir amerikalının yanındadır.

Ermənistanın təcavüzü nəticəsində bir milyon qaçqın və məcburi köçkün problemi ilə üzleşmiş Azərbaycan hökuməti dərhal Katrina qurbanlarına maddi yardımın göstərilməsində iştirak etmişdir.

Azərbaycan da öz növbəsində, noyabrda keçiriləcək parlament seçkilərində xalqımızın və beynəlxalq ictimaiyyətin ümidlərini doğrultmağa çalışacaqdır. Biz müstəqillik, sabitlik və rifahın uğurlu demokratik islahatlardan asılı olduğunu anlayırıq.

Biz ABŞ-ın Azərbaycandakı demokratik proseslərə marağını və dəstəyini yüksək qiymətləndiririk. Bu yaxınlarda Nümayəndələr Palatası 326 sayılı Qətnamə qəbul edərək Azərbaycanı "ölkədə uzunmüddətli inkişaf və sabitliyin təmin olunması üçün 2005-ci ilin noyabrında düzgün, dinc, azad və ədalətli seçkilərin keçirilməsinə" çağırmışdır. Qətnamədə əksini tapmış tövsiyələrin həyata keçirilməsi üçün onlar diqqətlə nəzərdən keçirilmişdir.

Bu fikrin davamı olaraq, əlavədəki "The Washington Times" qəzetində nəşr edilmiş məqalə son zamanlar həyata keçirilmiş yeniliklərlə bağlı sizdə təsəvvür yaradacaqdır.

ABŞ-Azərbaycan əlaqələrinə təsir göstərən hər hansı digər məsələləri sizinlə müzakirə etmək imkanını səbirsizliklə gözləyirəm.

*Hörmətlə,
Hafiz Paşayev
Səfir*

Konqresdəki Ermənistan fraksiyasının həmsədrələri olan Nümayəndələr Palatasının üzvləri Pallone və Nollenberq yenidən xalq diplomatiyasının qəbul olunmuş bütün normalarını kobud şəkildə pozaraq, beynəlxalq hüququn prinsiplərinə hörmətsizlik nümayiş etdirdilər. Onlar beynəlxalq səviyyədə tanınmış bir dövlətin tərkib hissəsi olan ərazidəki qurumun özbaşına elan etdiyi və heç kəsin qəbul etmədiyi müstəqilliyini qeyd etmək məqsədilə tədbir keçirdilər. Aydındır ki, separatist və hərbi rejimləri dəstəkləmək və onlara öz rəğbətlerini bildirməklə, Konqresmen Pallone və Nollenberq uzun illər ərzində separatizm və işğala qarşı mübarizə aparmış səkkiz milyonluq Azərbaycan xalqına və dünyadakı digər ABŞ müttəfiqlərinə heç də öz müsbət niyyətlərini çatdırmırdılar. Mən bu məsələni Spiker Denis Hastertin diqqətinə ona ünvanlandığım aşağıdakı məktubda çatdırmağa ehtiyac duyurdum.

29 sentyabr 2005-ci il.

Hörmətli Spiker Hastert,

28 sentyabr tarixində Ermənistan fraksiyasının həmsədrələri Fränk Pallone və Co Nollenberq digər qruplarla birlikdə Konqresdə "Dağlıq Qarabağın müstəqilliyinin 14 ili: azadlıq, demokratiya və iqtisadi inkişafa doğru tərəqqi" adlı tədbir keçirdilər. Bu tədbirdə mövcud olmayan bir ölkəyə ehtiram göstərilməsi, onun himninin səsləndirilməsi və bayrağının nümayiş etdirilməsi məzhəkədən başqa bir şey deyildir.

Cənab Spiker, ABŞ-in həm terrorizmə qarşı apardığı mübarizədə, həm də iqtisadi sahədə yaxın müttəfiqi olan bir ölkənin Səfiri kimi bu cür fəaliyyətləri mən son dərəcə təhqiramiz hesab edirəm. Azərbaycan ərazisi olan Dağlıq Qarabağ (DQ) hal-hazırda Ermənistan qüvvələri tərəfindən işğal altında saxlanılır.

- (1) *DQ heç vaxt nə müstəqil, nə də Ermənistanın tərkib hissəsi olmayıb. Bu ərazi həmişə Azərbaycanın tərkib hissəsi olmuşdur. Bu fakt, Birləşmiş Ştatlar, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və digər beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən tanınmışdır. Ermənistan Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanımayan yeganə dövlətdir.*
- (2) *Ermənistanın təcavüzü nəticəsində təkcə DQ deyil, Azərbaycanın digər yeddi rayonu da işğal edilmiş və bir milyon insan qaçqın və məcburi köçkünə çevrilmişdir.*
- (3) *1993-cü ildə BMT Təhlükəsizlik Şurası dörd qətnamə qəbul edərək Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal edilmiş ərazilərdən qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb etdi. NATO, ATƏT və digər beynəlxalq təşkilatlar da defələrlə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpasını tələb etmişlər. Bütün bu müraciətlərə isə Ermənistan məhəl qoymur.*
- (4) *Rusiyanın vasitəçiliyi ilə 1994-cü ildə əldə edilmiş atəşkəs qüvvədə qalır, bununla belə Rusiya tərəfinin 1 milyard dollar həcmində silahın qeyri-qanuni ötürülməsi də daxil olmaqla, Ermənistanı göstərdiyi hərbi yardımı Ermənistanın hərbi işğalını sürətləndirmişdir. Regionun beynəlxalq nəzarətdən kənar qalması isə narkotik və silah alverinə əlverişli şərait yaratmışdır.*
- (5) *Münaqişəni başladıqdan, azərbaycanlıları bütünlüklə öz torpaqlarından qovduqdan, DQ və Azərbaycanın yeddi rayonunda etnik təmizləmə apardıqdan sonra, Ermənistan və DQ-ın qondarma rəhbərliyi öz hərəkətlərinə qanuni don geyindirməyə başladılar. Onlar heç bir beynəlxalq təşkilat və ya birlik tərəfindən tanınmayan seçkilər keçirməklə özlərinə "demokratik" imic yaratmağa cəhd göstərdilər. Birləşmiş Ştatlar həmişə bu cür addımların qeyri-qanuni olduğunu və sülh prosesinə kömək etmədiyini qəti şəkildə bəyan etmişdir.*

Birləşmiş Ştatların Konqresi Azərbaycanın bütün dünya dövlətləri tərəfindən tanınan ərazi bütövlüyü ilə bağlı mövcud ABŞ siyasətini qəbul etməli və buna hörmətlə yanaşmalıdır. DQ münaqişəsi ilə bağlı Azərbaycan və Ermənistan Xarici İşlər Nazirləri arasında aparılan danışıqların hazırkı kövrək mərhələsində Konqres üzvlərinin ABŞ siyasəti ilə ziddiyyət təşkil edən fəaliyyətləri Minsk sülh prosesinə mənfi təsir göstərir.

Azərbaycan artıq bu cür təşəbbüslərin iqtisadi və siyasi təsirlərindən çox əziyyət çəkmişdir. 1992-ci ildə Konqresin Azadlığı Müdafiə Aktına qəbul etdiyi 907-ci Bölmə Azərbaycana birbaşa yardımların göstərilməsini qadağan edərək, dünya dövlətləri içərisində yalnız Azərbaycanı humanitar yardımlar da daxil olmaqla ABŞ-ın birbaşa köməyindən məhrum etmişdir. 11 sentyabrda sonra Administrasiya 907-ci Bölməni dayandırmaqla ABŞ maraqlarının istiqamətini müəyyən etdi.

Cənab Spiker, aydındır ki, sizin iş qrafikiniz gərgindir və Konqresdə keçirilən hər bir tədbiri izləmək imkanınız olmaya bilər. Bu baxımdan nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm ki, bəzi fəaliyyətlər ABŞ siyasətinə əksdir və ABŞ-ın regiondakı maraqlarına xələl gətirir. Bu cür fəaliyyətlər ABŞ-ın Cənubi Qafqazdakı niyyətləri ilə bağlı Azərbaycanda təhrif edilmiş rəy yaradır.

Mən böyük məmnuniyyətlə sizinlə görüşüb bu məsələni müzakirə etmək və suallarınızı cavablandırmağa hazırım.

Hörmətlə,

Hafiz Paşayev

Səfir

Fəsil 4

Nəşr edilmiş məqalələr və redaktora məktublar

The Boston Globe

3 yanvar 1994-cü il.

"Ermənilər sözdə sülh danışıqları, əməldə isə müharibə aparırlar" Corc Keveryanın məqaləsini (13 dekabr) oxuyan hər bir kəsdə elə bir təəssürat yaranır ki, "təhlükədə olan ermənilər" Azərbaycan tərəfinin amansız hücumlarına məruz qalırlar. İcazə verin, sizin oxucularınızın diqqətinə Keveryanın qeyd etməyi yaddan çıxartdığı bəzi faktları çatdırım:

- Hal-hazırda Ermənistan qüvvələri Azərbaycan ərazisinin 25 faizini işğal ediblər; Azərbaycan Ermənistanın torpağını işğal etməyib.
- BMT-nin hesablamalarına əsasən Ermənistanın hücumları nəticəsində 1 milyon insan qaçqına çevrilib; bu isə ölkə əhalisinin yeddi nəfərindən birinin qaçqın olması deməkdir.
- Azərbaycan daxilində Ermənistanın həyata keçirdiyi hərbi əməliyyatlar dəfələrlə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi, Birləşmiş Ştatlar, Rusiya və Türkiyə, eləcə də Avropa və digər dövlətlər tərəfindən pislənmişdir, lakin bütün bunların heç bir faydası olmamışdır. Ermənilər sözdə sülh danışıqları, əməldə isə müharibə aparırlar.
- Ermənistanın apardığı hərbi əməliyyatlar nəticəsində 18000 azərbaycanlı qətlə yetirilib və 50000-dən çox insan yaralanıb.

Ermənistan uzun illər ərzində özünün dünyada ən böyük qurban obrazını yaratmağa çalışmışdır. 29 noyabr tarixində

Newsweek qəzetində dərc edilmiş məqalədə ("Qurban davakara çevriləndə") deyilir: "Ermənilər özlərini ənənəvi olaraq tarixin qurbanları kimi qələmə vermişlər, lakin indi onlar bu ssenarini yenidən yazmaqda maraqlıdırlar. Son yeddi ayda qoşunlar və tanklar düşmən Azərbaycanın ərazisinə hücumlar edir. Bu cür torpaq ələ keçirilməsi son bir ildə serblərin əldə etdiyi nailiyyətləri belə arxada qoyur. Ötən ay onlar cənuba doğru - İran sərhədinə qədər irəliləyərək, 60000 Azərbaycan vətəndaşını Araz çayını keçərək İrana qaçmağa məcbur etdilər. Boş qalmış kəndləri isə talan edərək yandırdılar".

Newsweek qəzetində yazıldığı kimi əslində erməni qüvvələri Böyük Ermənistan yaratmaq məqsədlərini həyata keçirmək üçün torpaq ələ keçirməklə məşğuldurlar. Bu yenilik deyil; Ermənistan əvvəllər də Gürcüstan, Türkiyə və digər qonşu dövlətlərə qarşı ərazi iddiaları irəli sürmüşdür.

Ermənistanın özünə birləşdirməyə cəhd etdiyi ərazi suveren Azərbaycanın bir hissəsidir və bu, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Birləşmiş Ştatlar, Rusiya və bütün digər beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən təsdiq edilmişdir.

Ermənilər məntiq, diplomatiya və ya sağlam düşüncə ilə nail ola bilmədiklərini silah yolu ilə həyata keçirməyə çalışırlar, çünki dünya hər şeyi daha yaxşı bilir.

The Christian Science Monitor

26 yanvar 1994-cü il.

"Azərbaycanlılar yardımın qadağan olunmasına layiq deyillər"

Rusiyanın gələcəyi ilə bağlı yeni yaranmış narahatçılıq keçmiş Sovet İttifaqının üzvü olmuş digər bir müstəqil ölkədə baş verən faciənin üzərinə kölgə salmamalıdır.

Konqresin Azərbaycana qarşı hüquqi zəmində qərəzli mövqeyi və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən pislənən erməni təcavüzünü dəstəkləməsindən sadəcə amerikalılar xəbər tutsaydı onların nitqi tutulardı. Azərbaycanlıların öz torpaqlarını müdafiə etməsinə qarşı olan bu mövqə, Birləşmiş Ştatların Azərbaycanın Xəzər dənizinə aid olan hissəsində neft

müqavilələrinin imzalanmasını dəstəklədiyi və serblərin Bosniyadakı təcavüzünə qarşı çıxdığı bir vaxtda baş verir.

"Böyük Ermənistan" yaratmaq arzusu ilə Ermənistanın qatı millətləri Azərbaycan Respublikasının dördüdə bir hissəsini işğal etmiş və viran qoyduqları 700 şəhər və kənddən 1,1 milyon azərbaycanlını didərgin salmışlar. Buna baxmayaraq, münafişlərin gətirdiyi altı il ərzində Azərbaycan Ermənistan ərazisinin bir qisminə belə hücum etməmiş və ya buna cəhd göstərməmişdir. Azərbaycan dünyəvi dövlət olaraq çoxmillətli dövlətdir və ərazisində yaşayan ruslar, ermənilər və yəhudilər də daxil olmaqla 70-dən çox etnik qrupların hüquqlarını ciddi şəkildə qoruyur.

Bir ay davam etmiş atəşkəs razılaşması 23 oktyabr 1993-cü il tarixində Ermənistan ərazisindən artilleriya qüvvələrinin dəstəyi ilə erməni silahlıları tərəfindən pozulmuş və 60000 azərbaycanlı öz yaşadıqları ərazilərdən qovulmuşdur. Bu vaxta qədər 17000 insan həyatını itirmiş və əlavə olaraq yarım milyon qaçqının ərzaq və sığınacaq olmadan şaxtılı qafqaz qışına məruz qalmaq məcburiyyətinə düşməsi ölənlərin sayının günbəgün artması ilə nəticələnmişdir.

12 noyabrda BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası Ermənistanın davam edən təcavüzünü pisləmiş və "işğalçı qüvvələrin birtərəfli qaydada geri çəkilməsini" tələb etmişdir. Ermənistan tərəfinin hücumları davam etdiyi bir vaxtda ABŞ enerji nazirinin müavini Uilyam Uayt Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərində Prezident Heydər Əliyevlə görüşmüş və "Amoco", "Unocal", "Pennzoil" və "McDermott" neft şirkətlərinin eləcə də digər Qərb dövlətləri və Rusiyanın "Lukoil" şirkətinin də iştirak etdiyi dəyəri 7 milyard dollar olan neft hasilatı sazişinin imzalanması məsələsini müzakirə etmişdir.

Bizim aşağıdakıların təxirə salınmadan həyata keçirilməsinə ehtiyacımız vardır:

- Ermənistanın amansız qətlərə, talanlara və yanğınlara son qoyması, pozulmuş atəşkəsi bərpa etməsi və düzgün danışıqlar aparması üçün Klinton

- administrasiyasının həlledici səylər göstərməsi.
- BMT, ABŞ və digər donor ölkələrinin fəvqəladə hallar üçün əlavə yardımlar göstərməsi. BMT Ümumdünya Ərzaq Proqramının 18 noyabrda növbəti altı aylıq müddətə elan etdiyi 8,4 milyon dollarlıq yardımı və ABŞ hökumətinin qeyri-hökumət təşkilatları vasitəsilə həyata keçirdiyi yardımlar ehtiyacları qarşılamağa bəs etmir.
 - Prezident Klintonun 1992-ci il Azadlığı Müdafiə Aktı çərçivəsində 1994-cü maliyyə ilində Ermənistanla qarşı "Keçmiş Sovet İttifaqına üzv olmuş Yeni Müstəqillik Qazanmış Dövlətlərin hər hansının digər Yeni Müstəqillik Qazanmış Dövlətə qarşı birbaşa ərazi bütövlüyü və ya dövlət suverenliyinə təcavüz etməsi nəticəsində" ABŞ yardımının qadağan edilməsini nəzərdə tutan büdcə ayırmaları üzrə qanun layihəsini tətbiq etməsi.
 - Azadlığı Müdafiə Aktı çərçivəsində "hökumətin demokratik quruluşlarının möhkəmləndirilməsi və iqtisadi artımın sürətləndirilməsi" məqsədiylə Azərbaycana birbaşa yardımların göstərilməsinə imkan verən rəsmi Prezident fərmanının qəbul olunması və beləliklə də Konqresin keçmiş Sovet respublikaları arasında yalnız Azərbaycana qarşı qəbul etdiyi bu qadağanın aradan qaldırılması.

Arizona ştatından seçilmiş Senator Dennis Dekonsini (Demokrat) də daxil olmaqla bəzi amerikalılar hesab edirlər ki, Azərbaycana qarşı yardımların qadağan edilməsinin hazırkı vəziyyətdə davam etməsi müvafiq deyildir. Rusiya məsələləri üzrə səfir Strob Talbot, Konqres qarşısında çıxış edərkən bəyan etmişdir ki, "Azadlığı Müdafiə Aktı çərçivəsində tətbiq edilən məhdudiyyətlər əslində bizim xarici siyasət məqsədlərimizə mane olur".

Azadlığı Müdafiə Aktına əsasən "Ermənistan və etnik ermənilərin üstünlük təşkil etdiyi və 1919-cu il Versal

Konfransında beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən Azərbaycan torpağı kimi tanınmış ərazi olan Dağlıq Qarabağa qarşı blokada və təcavüzkar güc tətbiq edilməsi davam etdiyi müddətdə" ABŞ tərəfindən Azərbaycana hər hansı birbaşa hökumətlərarası yardım göstərilə bilməz.

Həç şübhəsiz, "blokada" və "təcavüzkar güc tətbiq edilməsi" ifadələri bu birtərəfli münaqişədə Azərbaycana aid edilə bilməz. Erməni qatı millətçilərinin vəhşiliklərinin nəticəsi olaraq təbiidir ki, Azərbaycan neft satışı da daxil olmaqla Ermənistanla olan ticarət əlaqələrini dayandırmışdır; bu vəhşiliklərin nəticəsi olaraq, 200000 etnik azərbaycanlı Ermənistandan deportasiya edilmiş və Dağlıq Qarabağın 60000 nəfərlik azərbaycanlı icması tamamilə buradan qovulmuşdur.

Həç bir "blokada"dan söhbət gedə bilməz, belə ki, ermənilər güc yolu ilə Dağlıq Qarabağ və Ermənistanla İran sərhədi arasında olan əraziləri öz nəzarətləri altına alaraq işğal ediblər. Ermənistanın özü isə "blokada"ya alınmayıb, çünki bu ölkənin Türkiyə, Gürcüstan və İran, eləcə də Azərbaycanla sərhədləri vardır.

Artıq, bu fəlakətli münaqişədə ABŞ tərəfindən qətiyyətli, tərəfsiz və ədalətli münasibətin göstərilməsinin vaxtı çatmışdır.

The Boston Globe

19 fevral 1994-cü il.

"Globe" qəzetinin Qarabağ məqaləsinə qarşı dəlilləri"

9 fevral buraxılışında nəşr edilmiş "Qarabağda gözəgörünməz müharibə" başlıqlı məqalə məni sarsıtdı. Bu məqalə sanki ABŞ-ın erməni lobbisinin dilindən səslənir.

İcazə verin bəzi dəlilləri sizin diqqətinizə çatdırım:

Məqaləni oxuyan hər bir kəsdə elə təəssürat yaranır ki, bu münaqişədə təcavüzkar tərəf Azərbaycandır. Əslində isə, Ermənistan qüvvələri Azərbaycan ərazisinin 25 faizini işğal ediblər. Bu işğalın əsas hissəsi ötən il ərzində həyata keçirilmiş və qətlər, talanlar və yaşayış məskənlərinin yandırılması ilə müşayiət olunmuşdur.

Məqələdə hər iki tərəfin əziyyət çəkdiyi göstərsə də, məhz ermənilərin başlıca qurban olmaları önə çəkilir. Ermənilərin həyata keçirdikləri hərbi əməliyyatların nəticəsi olaraq, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının hesablamalarına əsasən 1 milyon azərbaycanlı qaçqına çevrilmişdir ki, bu da ölkə əhalisinin hər yeddi nəfərindən birinin qaçqın olması deməkdir. Bu münaqişə nəticəsində mənim 18000 həmvətənlim qətlə yetirilmiş və 50000 nəfər yaralanmışdır.

Ən biabırçı bəyanat isə Azərbaycan tərəfindən Qarabağda etnik təmizləmənin aparılması ilə bağlıdır. Münaqişə başlayanda Qarabağ ərazisində 50000 azərbaycanlı yaşayırdı. Bu gün isə orada bir nəfər də azərbaycanlı qalmayıb. Ermənilər etnik təmizləmə siyasətini nəinki Qarabağda, eləcə də Ermənistanın özündə həyata keçirirlər. Münaqişə başlayanda Ermənistanda 200000 azərbaycanlı yaşayırdı, bir həftə ərzində onların hamısı qovuldu. Ermənistan rəsmiləri indi ölkələrinin 99 faiz saf olması ilə öyünürlər.

Məqələdə Birləşmiş Ştatlar və digər Qərb hökumətlərinin Azərbaycana münasibətdə olduqca qayğıkeş olduqları güman edilir. Əslində isə, erməni lobbisinin təsiri altında ABŞ Konqresi Azadlığı Müdafiə Akti çərçivəsində Azərbaycana hər hansı yardımın göstərilməsini qadağan etmişdir. Beləliklə, 1 milyon qaçqını olan və ərazisinin 25 faizi ermənilər tərəfindən işğal edilmiş Azərbaycana, ABŞ hökumətinin hətta humanitar yardım belə göstərməsi qadağan edilmişdir. Azərbaycana münasibətdə qayğıkeşlik göstərmək əvəzinə, Amerika hökuməti erməni lobbisinin əsirinə çevrilmişdir.

Məqələdə Azərbaycan sərhədlərinin qanuni olmaması güman edilir. Lakin, Birləşmiş Millətlər və digər beynəlxalq təşkilatlar Qarabağı suveren Azərbaycanın tərkib hissəsi kimi tanıyırlar.

Anlayıram ki, Massaçusets ştatında böyük erməni diasporu mövcuddur, lakin bu heç də "Globe" qəzetində çalışan müəlliflərin başlıca dəlillərə göz yumması ilə nəticələnməməlidir.

The New York Times

23 fevral 1994-cü il.

"Dünyəvi müsəlman ölkələrinin diqqəti Bosniyanın üzərindədir"

Birləşmiş Ştatlar və Qərb ölkələri çox vaxt fəaliyyətlərinin və ya fəaliyyətsizliklərinin digər ölkələrə olan təsirini dərk etmirlər. Məsələn üçün Bosniya. Serblərin və xorvatların hər gün Bosniya vətəndaşlarına qarşı törətdikləri vəhşiliklərlə bağlı narahatlığın çox, fəaliyyətin isə az olmasına baxmayaraq amerikalılar hərəkətlərinin keçmiş Yuqoslaviyadan başqa digər ölkələrə olan təsiri barəsində düşünmürlər.

Mənim ölkəm - Azərbaycan da Bosniya kimi dünyəvi dövlətdir. Bu hal, keçmiş Sovet İttifaqının üzvləri olmuş bir sıra digər ölkələrdə də belədir. Sovet köləliyindən azad olmuş bütün bu ölkələr Qərb və Birləşmiş Ştatlara demokratiya və azad bazar islahatlarının modeli kimi baxmağa başladılar. Biz Qərbin insan hüquqlarının, ərazi bütövlüyünün və müstəqilliyin qorunması tarixinə nəzər saldıq. Qərbin dünya müharibələri, soyuq müharibə və Fars Körfezi müharibəsi zamanı oynadığı rol hələ də bizim yaddaşımızdadır.

Lakin dünyəvi və yeni demokratik dəyərləri qəbul edən, öz müstəqilliyi və suverenliyi barəsində narahatlıq keçirən bütün bu keçmiş Sovet respublikaları Qərbin Bosniya dəhşətlərinə göstərdiyi münasibəti görüb məyusluq hissi keçirdilər. Bu hal bəzilərinə Qərbin müsəlman demokratiyası və müstəqilliyinə xristianlardan daha az önəm verməsi ilə bağlı suallar yaradır.

Əgər bu ölkələr, onların azadlığı və müstəqilliyinin Qərbi narahat etmədiyinə inanmağa başlasalar, bu, dünyanın digər yerlərində yayılan radikal müsəlman fundamentalizminin artmasına təkan verəcəkdir. Bu cür radikal fundamentalizm, yəqin ki, növbəti on illiklər ərzində dünyadakı sabitliyə ən böyük təhlükə olacaqdır.

Birləşmiş Ştatlar və Qərb, müsəlman ölkələrinin Türkiyənin təcrübəsindən istifadə edərək demokratiya və azad bazar iqtisadiyyatına sadıq olan dünyəvi hökumət qurucularına böyük ümidlər bəsləyirlər. Bu, heç şübhəsiz Azərbaycanın və Mərkəzi Asiyanın yeni yaranmaqda olan demokratik quruluşlarının arzusudur. Lakin Birləşmiş Ştatlar və Qərb öz davranışları və ya fəaliyyətsizliyi ilə öz hüquqlarını qorumaq uğrunda apardığı mübarizədə Bosniyaya kömək etməməklə dünyəviliyin tərəfdarlarını ruhdan salmış olurlar.

Təhlükədə olan təkə Bosniya deyildir.

The Los Angeles Times

19 mart 1994-cü il.

"ABŞ yardımına Ermənistanın iddiası"

Vaşinqtonun Ermənistanın ehtiyaclarını yetərinə nəzərə almamağı ilə bağlı Raffi K. Hovanisyanın yazdığı məqaləyə ("Commentary" jurnalı, 25 fevral) cavab verməyə bilməzdim.

Əgər Ermənistan Azərbaycana qarşı təcavüzkar müharibə aparmasa idi, onda Birləşmiş Ştatlarda və dünyada daha çox rəğbət qazanardı. Bu ölkənin apardığı müharibə nəticəsində Ermənistan silahlı qüvvələri mənim ölkəmin 25%-dən çoxunu işğal edib, yüzlərlə kəndi talan edib və yandırdılar, hərbi əməliyyatlar zamanı bir milyon insan qaçqına çevrilib, 16000 insan qətlə yetirilib və 50000 nəfər yaralanıb.

Bu cür hərəkətlərdən sona hər hansı rəğbət və ya dəstək gözləməyə dəyməz. Hazırkı Ermənistan hökumətinin fəaliyyəti aşağıdakıların dəstəklənməsindən ibarətdir:

- Bütün beynəlxalq normaları kobud şəkildə pozmaqla ərazi iddiası ilə işğalçı müharibə aparan Ermənistan, silah yolu ilə Böyük Ermənistan yaratmağa can atır. Mən inanıram ki, bu, azərbaycanlıların əsrlər boyu birlikdə yaşadığı və çalışdığı erməni xalqının deyil, bir qrup qatı millətçilərin fəaliyyətinin nəticəsidir.

- Bir daha beynəlxalq hüquqa və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı və dünyanın digər aparıcı təşkilatlarının müdafiə etdiyi başlıca prinsiplərə zidd olaraq sərhədlərin və ərazi suverenliyinin güc yolu ilə pozulmasının mümkünlüyü ehtimalı. İraqın güc yolu ilə Küveyti işğal etmək cəhdi ilə Ermənistan silahlı qüvvələrinin fəaliyyəti arasında heç bir fərq yoxdur.
- Azərbaycan əhalisinin hər yeddi nəfərindən birinin qaçqına çevrilməsi ilə nəticələnən Ermənistanın apardığı hərbi əməliyyatlar. Bütün bunlara baxmayaraq, Ermənistan hökumətinin Amerikadakı lobbisi, Konqresi, Azərbaycana, hətta qaçqunlara birbaşa yardımı qadağan edən qanun layihəsini qəbul etməyə inandıra bilib. Əslində ermənilər həqiqətən də hökumətin fəaliyyətinin nəticəsindən dəhşətli dərəcədə əzab çəkirlər, lakin bu, öz yurd-yuvasını itirmiş və hal-hazırda qışı yol kənarında yerləşən çadır düşərgələrində keçirməyə məcbur olmuş on minlərlə günahsız azərbaycanlıların əzabları ilə müqayisə edilə bilməz.

Ona görə də, cənab Hovanesyan, riyakarcasına ağlamaqdan əl çəkin. Ermənistan, nə vaxt digər sivil ölkələr kimi özünü aparsa onda dünyada daha çox rəğbət qazanacaqdır.

The Wall Street Journal

22 mart 1994-cü il.

"Arzuolunmaz müharibə"

Feliks Kourlinin "Unudulmuş Müharibə" adlı məqaləsi (redaktor səhifəsi, 3 mart) Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münaqişəni dar çərçivədə təsvir edir. Burada əks olunmuş fikirlər, daim Ermənistan və Dağlıq Qarabağ ermənilərinin

Azərbaycanın hücumları nəticəsində mühasirədə olduğunu iddia edən Erməni-Amerika lobbisinin fikirləri ilə eynidir. Danılmaz fakt isə ondan ibarətdir ki, Ermənistanın silahlı qüvvələri Azərbaycan ərazisinin dördü birini nəzarət altında saxlayırlar.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının hesablamalarına əsasən münaqişə nəticəsində Azərbaycanda hazırda 1,1 milyon qaçqın vardır. ABŞ birbaşa olaraq bu qaçqınlara hər hansı köməklik göstərə bilmir, çünki erməni lobbisi Konqresi, humanitar yardımlar da daxil olmaqla Azərbaycana hər hansı köməkliliyin göstərilməsini qadağan edən qanun layihəsini qəbul etməyə məcbur etmişdir. Bu ABŞ qanunu həyata keçirildiyi halda, digər qanunlara məhəl qoyulmur. 1994-cü maliyyə ilində qəbul edilmiş, Xarici Fəaliyyətlərə Bütçə Ayırmalarını nəzərdə tutan qanun layihəsində göstərilən şərtə əsasən "keçmiş Sovet İttifaqının üzvü olmuş, yeni müstəqillik qazanmış dövlət, hər hansı yeni müstəqillik qazanmış digər dövlətə qarşı ərazi bütövlüyünün pozulması ilə nəticələnən fəaliyyət göstərsə", bu halda maliyyə yardımından məhrum ediləcəkdir.

Cənab Kourli də, bu müharibənin Qarabağ erməniləri tərəfindən təkbəşinə (100000 erməni yeddi milyon azərbaycanlıya qarşı) aparıldığına inanmaqla ənənəvi yanlışlığa yol verir. Bu cür uydurmanı Serbiya da irəli sürür. Bosniya serbləri kimi, Qarabağ erməniləri də bu cür təcavüzkar müharibəni aparmaq üçün iri çaplı silahlara, artilleriya və vertolyotlara malik deyillər. Canlı hərbi qüvvə də daxil olmaqla silah-sursatın hamısı Ermənistan tərəfindən təmin edilir. Eyni şəxsin həm Ermənistanın, həm də Qarabağın müdafiə naziri işləməsi heç də təsadüfi deyildir. Cənab Kourli Sumqayıtda "onlarla" erməninin qətlə yetirildiyi hadisəni qeyd etdiyi halda, 1992-ci ilin fevralın 25-də Xocalıda baş vermiş soyqırımına qarşı etinasızlıq göstərir. 7000 nəfər əhalisi olan bu şəhərdə, erməni hərbiçiləri bir gecənin içində yüzlərlə dinc sakini qətlə yetirmiş, minlərlə insanı ev-eşiklərindən qovmuş və şəhəri bütünlüklə məhv etmişlər. Ermənistanın işğal altında olan digər şəhərlərin də taleyi məhz belə olmuşdur.

Heç bir sübut gətirmədən, arxayınlıqla, "İran və digər yerlərdən olan muzdlular" müharibədə Azərbaycana kömək edirlər deyən cənab Kourli erməni komandirlərinin "Liviya və Livandakı gizli düşərgələrdə hərbi təlimlər keçməsi" ilə bağlı geniş yayılmış hesabatları (Avrasiya Mərkəzinin Hesabatı, qış 1992, "The Eurasia Center") müzakirə etməkdən yayınır. Ermənistan və Azərbaycan arasında uzun müddətdən bəri davam edən bu münaqişənin həll edilməsi üçün ABŞ-ın bizim yaşadığımız gərgin regionda qərəzsiz siyasətə əsaslanan səylər göstərməsinə ehtiyac vardır. Cənab Kourlinin hazırladığı kimi, birtərəfli hesabatların tərtibatı yaxşı olsa da, bu sənədlər siyasətçilər və geniş ictimaiyyətin maarifləndirilməsi baxımından az rola malikdirlər.

The Washington Times

5 aprel 1994-cü il.

"Səfirərin dueli" Ceyms Morrison

Ermənistan və Azərbaycanın səfirləri ölkələrini altı ildir ki, bir-birinə qarşı qoymuş müharibə barəsində müzakirə aparmaq üçün bu həftə eyni səhnəni bölüşəcəklər. Bir azərbaycanlı diplomatın dediyi kimi, "Biz bunu səbirsizliklə gözləyirik". Açıq və səmimi fikir mübadiləsi olacaqmı sualımızı isə, o təbəssümlə cavablandırdı.

Əlbəttə ki, bu, ciddi mübahisəni istisna edən qarşıdurmanı ifadə edən diplomatik şifredir.

Ermənistanın səfiri Ruben Şuqaryan və Azərbaycanın səfiri Hafiz Mir Cəlal oğlu Paşayev, cümə axşamı günü saat 3.00-da Fevrfaksda, Corc Meyson Universitetində çıxış edəcəklər.

Münaqişəni səciyyələndirən düşmənçilik, qəddarlıq, ittihamlar və əks-ittihamları nəzərə alsaq, tədbir təşkilatçılarının ümid etdiyi kimi, səfirlərin müharibənin "sülh yolu ilə həll olunmasında eyni fikirləri bölüşüb-bölüşmədiklərinin" şahidi olmaq maraqlı olacaqdır.

Ermənilərin üstünlük təşkil etdiyi Dağlıq Qarabağ üzərində 1988-ci ildə münaqişə başladıqdan bu vaxta qədər, Ermənistan Azərbaycan ərazisinin dördü birini zəbt edib.

Vaşinqtonda bu münaqişə artıq ictimai əlaqələr müharibəsinə

çevrilmişdir, belə ki, erməni tərəfi ətrafa küllü miqdarda məktublar və fakslar yağdıraraq ABŞ-a Azərbaycana yardımı qadağan edən qəranı ləğv etməklə bağlı xəbərdarlıqlar edir.

Elə ötən həftə, Amerikanın Erməni Milli Komitəsinin göndərdiyi faksda, ABŞ-ın Ermənistanı göndərdiyi humanitar yardımın daşınmasını "gecikdirmək cəhdinə" görə Rusiya tərəfi pislənmişdi.

Komite, Dövlət Katibinin müavini Strob Talbotun əsasən buğda məhsulundan ibarət olan yardımın çatdırılmasını gecikdirdiyinə görə Moskva ilə "qalmaqal salmasını" alqışlamışdı.

Yanvar ayında, "The Washington Times" qəzetinə verdiyi müsahibədə Azərbaycan səfiri, ölkəsinin müharibə nəticəsində yaranmış 1 milyondan çox qaçqın problemindən əziyyət çək-məsindən şikayətlənmişdi. Cənab Paşayev demişdir: "Bizim humanitar vəziyyətimiz çəxalmaz haldadır. Ermənistanın işğal altında olan bütün şəhərlərimiz yandırılıb, talan edilib və dağıdılıb".

© 1994 News World Communications, Inc. The Washington Times qəzetinin icazəsi ilə yenidən nəşr olunmuşdur. Bu nəşr hər hansı məhsulun, xidmətin, şirkətin və ya təşkilatın dəstəyini və ya sponsorluğunu nəzərdə tutmur.

The Washington Post

29 aprel 1994-cü il.

"Azərbaycana qarşı təcavüz"

Stiv Levin 21 aprel tarixli məqaləsində ("Azərbaycan yeni çağırışları müharibəyə atır", "World News") vurğuladığı kimi erməni hərbi qüvvələri Azərbaycan Respublikasına qarşı yeni hərbi əməliyyata başlayıb. Bu qüvvələr indi, strateji cəhətdən əhəmiyyətli olan Yevlax şəhərinə doğru irəliləyirlər. Bu şəhərin ələ keçirilməsi isə, Azərbaycanın ikinci böyük şəhəri olan Gəncə ilə əlaqələrin kəsilməsi ilə nəticələnməkdir. Əhalisinin hər yeddi nəfərindən biri - 1 milyon - qaçqın və məcburi köçkünə çevrilmiş bir ölkənin düşdüyü ağır vəziyyəti nəzərə alsaq, Ermənistanın başladığı yeni hücumların hansı ağıla gəlməyən nəticələrə səbəb olacağını düşünmək çətin deyildir.

Qərribə təsadüfdür ki, tarixin məzlum erməniləri kimi çələmə verilən və haqqında danışılan bir ölkənin hərbiçiləri özlərinin ərazi genişləndirmək niyyətlərində daha da irəli gedir və müqayisədə Bosniyadakı vəziyyəti belə kölgədə qoyan etnik təmizləmə aparır-lar, lakin ermənilərin son vaxtlar həyata keçirdikləri hərbi əməliyyatlarla qarşı heç kəs etiraz etmir. Əksinə, bir çoxları elə danışırlar ki, sanki Azərbaycan qüvvələri Yerevanın bir addımlığında dayanıblar.

Hal-hazırda Ermənistan qüvvələri bütün Dağlıq Qarabağ regionuna, eləcə də Azərbaycan Respublikası ərazisinin 20 faizindən çoxuna nəzarət edirlər. Azərbaycan torpağının zəbt olunması BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən dəfələrlə pislənmişdir. Heç bir Azərbaycan əsgəri Ermənistan torpağını işğal etməyib, ermənilərlə bağlı hesabatlarda geniş yazıldığı kimi onlardan fərqli olaraq bizim qoşunlarımız Liviyada təlim keçmir və bizim ölkəmizin heç bir rəhbəri qoşunlarımızın hesabına ərazimizin genişləndirilməsini tələb etmir.

Konqres "Ermənistan və Dağlıq Qarabağa qarşı blokada və digər təcavüzkar güc tətbiq edilməsini" dayandırmayınca humanitar yardımlar da daxil olmaqla Azərbaycana hər hansı köməliyin göstərilməsini qadağan etmişdir. Dağlıq Qarabağın azərbaycanlılardan "etnik təmizləndiyini" və hərbi əməliyyatları erməni qüvvələrinin həyata keçirdiyini nəzərə alsaq, bu siyasətin heç bir aidiyyəti olmadığı görünür, çünki belə olmasa idi, xarici işğalçıların əvvəllər və indiki hücumlarından bu qədər mülki insan əziyyət çəkməzdi.

Birləşmiş Ştatlar bütün dünya üçün demokratiya və azadlıq nümunəsi olaraq qalır. Azərbaycan kimi, 70 il ərzində Sovet imperalizminin köləliyi altında olmuş və yenidən qurulmaqda olan ölkələr üçün bu ideallaşdırılmış obraz xüsusilə önəmlidir. Qoşunlarımız tərəfindən bu cür vəhşi hücumlara məruz qaldığımız bir vaxtda, regionumuza münasibətdə ABŞ siyasətinin birtərəfli təbiəti bizdə çaşqınlıq yaradır. Tarazlığın qorunub saxlanması ilə bağlı çağırışlarımız daim cavabsız qalmışdır. Prezident Heydər Əliyev Azərbaycanın öz suverenliyi və həqiqi

müstəqilliyini qoruyub saxlamaq əzmində olduğunu dəfələrlə bəyan etmişdir. Lakin biz Qərbdən hələ də heç bir dəstək görmürük.

Yəqin, bizim qaçqınlarımızın sayı Bosniyada olduğu kimi 2 milyona çatanda kimsə bu haqda danışacaq. Bəlkə, ermənilər bizim torpaqlarımızın dördde üçünü işğal etdikdən sonra, kimsə onların təcavüzkar olmasını qəbul edəcəkdir. Bəlkə bundan sonra kimsə mənim ölkəmin insanların məruz qaldıqları vəhşilikdən danışacaq, lakin həmin vaxt bu artıq çox gec olacaqdır.

The Los Angeles Times

5 may 1994-cü il.

"Ermənilər Qarabağda"

Sizin "Qafqazda Davud və Qoliaf" başlıqlı məqaləinizdə (21 aprel) əksini tapmış, xırda Dağlıq Qarabağ ərazisindəki 120,000 cəsur erməninin 7 milyonluq zəngin azərbaycanlılar üzərində uğur qazanması fikri yanlışdır.

Bosniya serbləri kimi Qarabağ erməniləri də həyata keçirdikləri təcavüzkar müharibəni təkbaşına apara bilməzdilər. Hər iki halda, təcavüzkar müharibənin həyata keçirilməsində tələb olunan silah-sursat və maliyyə vəsaitlərini təmin edən tərəf onların vətənidir. Qarabağ erməniləri böyük coşğunluqla hərbi silah-sursatı Azərbaycan hərblərindən ələ keçirdiklərini iddia edirlər.

Qarabağ ermənilərinin vertolyotlar, tanklar, zirehli heyət daşıyıcıları, raket qurğuları və s. istehsal etmək imkanları yoxdur. Çox güman ki, bu hərbi silah-sursatın 90%-i Ermənistanın özündən, müəyyən hissəsi isə Ermənistanda yerləşən Rusiya hərbi hissələri tərəfindən təmin olunur.

Lakin sizin məqaləinizdə əksini tapmış və Amerikanın erməni lobbisi tərəfindən də əbediləşdirilmiş ən pis uydurma Ermənistan əsgərlərinin bu döyüşlərdə iştirak etməməsi fikridir. Mən sizin diqqətinizə "New York Times" qəzetinin 16 aprel buraxılışında dərc olunmuş məqalədən bir parçanı çatdırıram.

"Ermənistan hökuməti uzun müddət bəyan edirdi ki, cənab Qevorkiyan kimi Qarabağ döyüşlərində iştirak edən Ermənistan

vətəndaşlarının hamısı könüllülərdir və hökumət qoşunları burada iştirak etmir. Lakin Şəhidlər Qəbiristanlığı bunun əksinə olduğunu deyir".

Daha sonra məqalədə Ermənistan əsgərinin dəfn olunması qeyd olunur və "döyüşdə onun daha altı əsgərinin həlak olduğunu" bildiren komandirdən sitat gətirilir. Cənab Yeçoyan (komandır) bildirmişdir: "onların hamısı Ermənistanın Daxili İşlər Nazirliyinin xüsusi hərbi bölməsinin - Ermənistan hökumətinin Daxili qoşunlarının üzvləri idi!"

Əslində, həqiqət ondan ibarətdir ki, bu müharibə Qarabağ erməniləri və Azərbaycan arasında aparılır. Bu, Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında olan müharibədir. Belə olmasa idi, erməni qüvvələri Azərbaycan ərazisinin 25%-dən çoxunun işğal, 1 milyon azərbaycanlının qaçqına çevrilməsi və 18000-dən çox azərbaycanlının qətlə yetirilməsi, eləcə də onlarla Azərbaycan şəhər və kəndlərinin talan edilməsi və yandırılması ilə nəticələnən bu işğalçı müharibəni həyata keçirə bilməzdilər.

The Journal of Commerce

30 may 1994-cü il.

"Ermənistanın enerji böhranının başlanğıcı"

Ermənistanın enerji vəziyyəti ilə bağlı dərc etdiyiniz "Reuters"-in məqaləsində Ermənistanın enerji böhranına Azərbaycanın səbəb olması ilə bağlı mif bir daha əbediləşdirilir ("Ermənistan mübahisəli nüvə zavodunu yenidən işə salır", 9 may, səh. 5).

Məqalədə bildirilir ki, dörd il bundan əvvəl, "Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ ərazisində aparılan elan edilməmiş müharibə səbəbindən öz ərazisindən Ermənistana daşınan enerji təchizatına embarqo qoymuşdur".

Həqiqətdə isə, Azərbaycanın ərazisində yerləşən və beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən tanınan Dağlıq Qarabağın erməni icması 1988-ci ildə birtərəfli qaydada Azərbaycandan ayrılıqlarını elan etdi, Ermənistanın fitnəsi və dəstəyi ilə müstəqillik qazanmaq uğrunda müharibəyə başladı.

Həmin vaxtdan bəri erməni silahlılarının apardıqları hərbi əməliyyatlar nəticəsində, Azərbaycan ərazisinin 20%-i işğal edildi, 1 milyon insan qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşdü, şəhərlər yandırıldı və 18000 azərbaycanlı qətlə yetirildi. Bu cür kütləvi təcavüzün qurbanına çevrilmiş bir ölkədən öz təcavüzkarının müharibə maşını yanacaq təminatını təmin etməsini gözləmək heç bir məntiqə sığmır. Ermənilər yanacaq qalıblar, çünki onların hökuməti işğal müharibəsi aparır və sıradan insanlara çatacaq yanacaq təchizatı məhz müharibəyə sərf edilir. Eyni zamanda, Azərbaycan ərazisindən Ermənistanı hər hansı enerji təchizatının həyata keçirilməsi onsuz da qeyr-mümkündür, çünki hərbi hücumlar nəticəsində bu cür daşınmalar üçün istifadə olunan demir yolları və magistral yollar dağıdılmışdır.

Ermənistanın təhlükəli olan nüvə zavodunu işə salacağından narahatlıq keçirməkdənsə, beynəlxalq ictimaiyyət Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzün son qoyması üçün bu ölkəyə təzyiq göstərməlidir.

The Washington Times

24 yanvar 1995-ci il.

"Təklif olunan yardım üzrə qanun ən pis ikili standartlar yaradacaqdır"

Mən sizin 13 yanvar tarixində "World" qəzetində nəşr olunmuş "Doul ABŞ yardımına mane olan dövlətləri hədəf seçir" başlıqlı məqaləni böyük maraqla oxudum. Məqalənin əsas məğzi ondan ibarətdir ki, təklif olunan qanunvericilik ABŞ humanitar yardımının öz ərazisindən keçməklə üçüncü ölkəyə daşınmasına mane olan ölkələrə qarşı Amerikanın hər hansı köməkliyinin qadağan olunmasını nəzərdə tutur. Qanunvericilikdə birbaşa qeyd olunmasa da, burada məqsəd yardımın Ermənistanı daşınmasını təmin etmək və Azərbaycanın dostlarını cəzalandırmaqdır.

Bu qəribə təsadüfdür ki, Erməni-Amerika lobbisi tərəfindən irəli sürülən qanun layihəsinin əsas mahiyyəti hal-hazırda Ermənistan və ABŞ Konqresi tərəfindən tamamilə pozulur. Hazırda, Ermənistan və Azərbaycan arasında davam edən

münaqişə zamanı Ermənistan tərəfinin həyata keçirdiyi hərbi əməliyyatlar nəticəsində 1 milyon azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkünə çevrilmiş və Azərbaycan ərazisinin 20 faizi işğal edilmişdir. Azərbaycan əhalisinin hər yeddi nəfərindən biri öz vətəninə qaçqın həyatı yaşayır. Faiz nisbəti ilə götürsək, bu qaçqınların sayı Birləşmiş Ştatlar əhalisinin 37 milyon nəfərinə bərabər olar.

Bir zamanlar, İosif Stalinin göstərişi ilə Ermənistan üçün yaradılmış ərazi dəhlizi və Azərbaycan ərazisinin böyük bir hissəsinin erməni hərbciləri tərəfindən işğal edilməsi nəticəsində, Azərbaycanın tərkib hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikası Azərbaycan ərazisindən ayrı düşmüşdür. Ermənistan Azərbaycanın humanitar yardımlarının idarə olunduğu Bakıdan gələn hər hansı humanitar yardımın nə işğal edilmiş ərazilərdən keçməsinə, nə də Ermənistan ərazisindən keçməklə Naxçıvana çatdırılmasına icazə vermir.

Bununla bərabər, yenə də Erməni-Amerika lobbisinin təkidi ilə ABŞ Konqresi azərbaycanlı qaçqınlar üçün humanitar yardımlar da daxil olmaqla ABŞ tərəfindən hər hansı köməkliliyin göstərilməsini qadağan edən qanun qəbul etmişdir. Bildiyimə görə, dünya dövlətləri arasında Amerika hökumətinin birbaşa yardımından yeganə olaraq məhz azərbaycanlı qaçqınlar məhrum edilmişlər.

Erməni-Amerika lobbisi hətta Konqresdəki dostlarına verdikləri təklifin riyakar mahiyyətini belə dərk etməklə istəmir.

© 1995 News World Communications, Inc. *The Washington Times* qəzetinin icazəsi ilə yenidən nəşr olunmuşdur. Bu nəşr hər hansı məhsulun, xidmətin, şirkətin və ya təşkilatın dəstəyini və ya sponsorluğunu nəzərdə tutmur.

The New York Times

27 fevral 1995-ci il.

"Azərbaycana yardıma icazə verin"

Azərbaycan Respublikasının Birləşmiş Ştatlardakı səfiri olaraq, mən iki ildir ki, Konqresi Birləşmiş Ştatların Azərbaycana yardımını qadağan edən Azadlıq Müdafiə Aktına əlavə etdiyi

907-ci Bölməni ləğv etməyə inandırmağa çalışıram.

Lakin hələ də Erməni-Amerika lobbisi Konqresin hətta bu maddəyə dəyişikliklər etməsinə belə mane olaraq, Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində qaçqına çevrilmiş bir milyon insana birbaşa yardım göstərilməsinin qarşısını alır.

"ABŞ-ın maneələrinə baxmayaraq azərbaycanlılar ingilis dilini öyrənir" (19 fevral) başlıqlı məqalə bu qadağanın ləğv edilməsinə olan ehtiyacı daha yaxşı əks etdirir. Məqalədə bir azərbaycanlı qadının ermənilər haqqında dedikləri vəziyyəti ən bariz şəkildə təsvir etmiş olur: "Onlar bizim torpaqların 20 faizini işğal edib, lakin siz bizi cəzalandırırsınız. Siz amerikalılar qərribə insanlarsınız".

The Christian Science Monitor

10 aprel 1995-ci il.

"Sovet mənşəli münaqişələr"

Bu yaxınlarda, Bosniya səfirini Azərbaycan səfirliyində qəbul etmək şərəfinə nail oldum. Görüş zamanı, ölkələrimiz arasında diplomatik əlaqələrin qurulmasını nəzərdə tutan sənədləri imzaladıq.

Bosniya və Azərbaycanı birləşdirən bir çox cəhətlər vardır. Biz, Sovet İttifaqının dağılmasından sonra yaranmış dünyəvi müsəlman ölkələriyə. Keçmiş Sovet Respublikası olan Azərbaycan Sovet kommunizmi dağıldıqdan sonra öz müstəqilliyinə qovuşdu. Bosniya xalqı həm Şərqi Avropa, həm də keçmiş Yuqoslaviya daxilində kölə edilmişdi və Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra isə hər iki ölkə öz müstəqilliyini tələb etdi.

Bizi eyni zamanda, demokratiya və azad bazar iqtisadiyyatı qurmaq istəklərimiz də birləşdirir. Bizim yüksək təhsilli işçi qüvvəmiz var və lazımı şərait təmin olunan kimi heç şübhəsiz, onlar ölkələrimizin yenidən qurulmasında iştirak edəcək və kommunizmin boğmağa çalışdığı, lakin məhv edə bilmədiyi yaradıcılıq qabiliyyətlərini və bacarıqlarını nümayiş etdirəcəklər.

Bosniya və Azərbaycan çoxmillətli cəmiyyətlərdir və bunu gələcəkdə də qoruyub saxlamaq əzmindədirlər. Hər ikisi əsas

etibarilə müsəlman ölkəsidir, lakin digər dinlərə qarşı dözümlülük yüksəkdir.

Təəssüf ki, bizi birləşdirən digər bir xüsusiyyət də vardır: hər ikimiz, gələcəyimizə və ölkələrimizin müstəqilliyinə təhlükə olan etnik mənşəli müharibəyə cəlb edilmişik. Hə iki müharibə, Qərbdə hər vaxtlə və yanlışlıqla müsəlmanlar və xristianlar arasında baş verən münaqişə kimi qələmə verilmişdir. Həqiqətdə isə, bu müharibələr işğalçılıq məqsədilə həyata keçirilir və təcavüzkar tərəf silah gücü ilə öz ərazisini genişləndirməyə can atır. Hər iki halda, əsas niyyəti qəsbkarlıq yolu ilə öz ərazisini genişləndirmək olan xarici ölkə tərəfindən silahlandırılan və dəstəklənən daxili etnik qrup mövcuddur.

Serbiya, Bosniya serblərini silahlandırdığı və təhrik etdiyi kimi, Ermənistan da Dağlıq Qarabağ ermənilərini silahla təchiz edib və onları birtərəfli qaydada müstəqilliklərini bəyan etməyə sövq edib. Bu niyyətin həyata keçirilməsi məqsədilə aparılmış hərbi əməliyyatlar nəticəsində Bosniyada olduğu kimi Azərbaycanda da çoxlu sayda insan qaçqına çevrilib (1 milyondan çox) və böyük bir ərazi hərbi işğala məruz qalıb. Başlanğıcda Serbiya və Ermənistan bu işdə əli olmadığını bəyan etsələr də, artıq onlar bu cür uydurma iddialarını heç cür əsaslandırma bilmirlər.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və bu məsələ ilə bağlı məlumath olan bir çox diplomatlar, bu münaqişələrin işğalçılıq məqsədilə aparılan müharibə olduğunu bilsələr də təcavüzün dayandırılması üçün hələ də əməli tədbirlər həyata keçirilmir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı təcavüzkan dayanmağa çağıran çox yaxşı qətnamələr qəbul etsə də, hələ ki, bu baş vermir. Bizə qarşı son dərəcə güclü rəğbət ifadə edilir, lakin həqiqi dəstək az göstərilir.

Bununla bərabər, Bosniya və Azərbaycanın Birləşmiş Ştatlar hökuməti ilə olan əlaqələrində qərribə müxtəliflik mövcuddur.

Bosniya ABŞ Konqresindən çox güclü dəstək alsada, hakimiyyətin Prezident Buş və Klintonun rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərən icraedici qolu ilə çətinliklər yaşamışdır.

Digər tərəfdən isə, Azərbaycan Amerika hökumətindən münaqişədə qərəzsiz mövqə tutmağı və vicdanlı vasitəçi rolunu

oynamağı xahiş etmişdir. Həm Buş həm də Klinton administrasiyası bu fəaliyyətə sadıq olduqlarını nümayiş etdirlərdə, Konqres, ABŞ siyasətini Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və ABŞ administrasiyasının birbaşa ziddinə olaraq Ermənistanə tərəf istiqamətləndirmişdir.

Bosniya və Azərbaycan arasında olan oxşarlıqlar, eləcə də bizim ölkələrimizə Konqres və Amerika administrasiyası tərəfindən göstərilən münasibət barəsində mən çox düşünmüşəm.

Yeganə gəldiyim qənaət odur ki, bir çox amerikalılar yeni yaranmaqda olan balaca dünyəvi müsəlman ölkələrinin əhəmiyyətini və onların üzlaşdıqları təhlükəni dərk etmirlər.

Konqresin bu cür acizliyi və icraedici qolun isə bu siyasətlə razılaşması, Amerikanın təsirini azaldır, Amerikanın dostlarını çəbaş salır və münacişələrin uzanmasına rəvac verir.

The Washington Times

16 may 1995-ci il.

"Etnik siyasət humanitar narahatlıqlara və ABŞ-ın milli maraqlarına üstün gəlir"

İcazənizlə, qəzetinizdə sabiq Dövlət Katibi Ceyms A. Beyker III tərəfindən Makedoniya ilə bağlı yazılmış 30 aprel tarixli məqaləyə öz münasibətimi bildirirəm.

Məqələdə daxili siyasətin ABŞ xarici siyasətinin formalaşmasında və həyata keçirilməsində oynadığı rol qərəzsiz və səmimi şəkildə təsvir edilmişdir. Amerika xarici siyasətində olan təhrif olunma narahatlıq doğursa da, medianın bu cür hallara diqqət yetirməməsi tez-tez bu narahatlıqların diqqətdən kənar qalmasına səbəb olur.

Yeni qurulmuş demokratik Respublika olan Azərbaycana gəldikdə isə, Ermənistan qüvvələri hazırda bizim ölkəmizin 20 faizini işğal edərək, yüzlərlə şəhər və kəndləri talan edib, yandırdı və dağıdıblar. İşğalın nəticəsində 1 milyondan çox insan öz yurd-yuvasından didərgin düşüb ki, bu da ümumi əhalinin yeddidə birini təşkil edir. Lakin yerli erməni lobbisinin təsiri nəticəsində Konqres hətta humanitar yardımlar da daxil olmaqla Azərbaycana hər hansı birbaşa köməliyin göstərilməsini qadağan edib. Bildiyimə görə, dünyada yeganə olaraq

məhz Azərbaycan qaçqınları ABŞ humanitar yardımından məhrum ediləblər. Konqres bu addımı atarkən nə Buş, nə də Klinton administrasiyasının qəti etirazlarına məhəl qoymamışdır.

Makedoniya ilə bağlı isə cənab Beyker yazır: "Bizim hərtərəfli diplomatik əlaqələr qurmaqdan imtina etdiyimiz bir millətin ərazi bütövlüyünü müdafiə edən Birləşmiş Ştatlar qərribə vəziyyətə düşmüşdür". Azərbaycana gəldikdə isə, biz bu yaxınlarda, Birləşmiş Ştatların "Amoco", "Unocal", "Pennzoil", "Exxon" və "McDermott" kimi neft şirkətlərinin iştirakı ilə ümumi dəyəri 9 milyard dollar olan neft müqaviləsini imzalamışıq. Yaxın Şərqi və İran ətrafında hazırda yaranmış qeyri-müəyyən şəraitdə gündəlik olaraq istehsal ediləcək 600,000 barel neft Qərbi dövlətləri və Amerikanın enerji müstəqilliyinin təmin olunmasına kömək edəcəkdir.

Konqresdəki etnik siyasət üzündən Birləşmiş Ştatlar hələ də Azərbaycanla münasibətdə əsl müttəfiqlər arasında olan tam və ədalətli diplomatik əlaqələr qura bilməyib. Cənab Beykerin vurğuladığı kimi, daxili siyasətin ABŞ xarici siyasətini təhrif etməsinə icazə vermək təhlükəlidir və uzaqgörən deyil.

© 1995 News World Communications, Inc. *The Washington Times* qəzetinin icazəsi ilə yenidən nəşr olunmuşdur. Bu nəşr hər hansı məhsulun, xidmətin, şirkətin və ya təşkilatın dəstəyini və ya sponsorluğunu nəzərdə tutmur.

The Washington Times

22 avqust 1995-ci il.

"Lobbi ilə qarşı-qarşıya" Ceyms Morrison

Azərbaycan səfiri yay mövsümü ərzində Konqresi, ölkəsinə humanitar yardım təsdiq etməyə inandırmağa çalışdı. Lakin o, bu yolda güclü erməni lobbisi ilə qarşı-qarşıya gəldi.

Səfir Hafiz Paşayev Dövlət Departamenti və Ermənistanə qarşı tətbiq etdiyi iqtisadi blokadaya görə Azərbaycana yardım göstərilməsi üzrə qadağaya istisna etməyin mümkünlüyünə inanan bir neçə sağlam düşüncəli, lakin erməni yönümlü olan qanunvericilik orqanının üzvlərinin dəstəyini qazanmışdı.

İki ölkə Azərbaycanın daxilində yerləşən və ermənilərin əksəriyyət təşkil etdiyi Dağlıq Qarabağ üstündə müharibəyə 1991-ci ildə

başlayıblar. Tərəflər artıq bir ildən çoxdur ki, atəşkəse riayət edir.

1992-ci il Azadlığı Müdafiə Aktına təklif olunan düzəlişin qəbul edilməməsi səfiri çıxılmaz vəziyyətə salıb.

"Hər hansı Konqres üzvünün bu qanun maddəsinə necə qarşı çıxma bilməsini təsəvvür etmək belə mənim üçün çətindir", deyə cənab Paşayev bu yaxınlarda bir sıra səfirliklərə ünvanladığı məktubda yazır. "Axı biz, Birləşmiş Ştatların daim humanitar yardım və demokratiya quruculuğunu müdafiə etdiyini düşünürdük". O, blokadaya haqq qazandıraraq deyir: "Azərbaycan, Ermənistanın bizə qarşı istifadə etdiyi tanklarına yanacaq verməyəcək".

İyun ayının sonlarında Nümayəndələr Palatasında aparılan müzakirələr zamanı palatanın üzvü Piter J. Viskloski, Azərbaycana qarşı qadağanın tam qüvvədə qalmasına tərəfdar olaraq bu məsələdə qızgın mübarizə apardı. "Qadağanın aradan qaldırılmasına yönəlmiş hər hansı cəhd, Azərbaycanın Ermənistanı blokada vəziyyətində saxlamasına, bundan müharibə silahı kimi istifadə etməsinə və aparılan sülh danışıqlarını pozmaq mövqeyinə dəstək verilməsi kimi qiymətləndirilməlidir", İndiana ştatından seçilmiş Demokrat belə deyir.

"Əgər, Azərbaycan hökuməti Birləşmiş Ştatların səxavətindən dadmaq istəyirsə, onda blokadadan əl çəkməlidir" deyə o, bildirmişdir.

Lakin Nümayəndələr Palatasının digər üzvü, Robert L. Livingston isə humanitar yardımın göstərilməsini dəstəkləmiş və bildirmişdir ki, Birləşmiş Ştatlar münacişə tərəflərindən hansınsa mövqeyini müdafiə etməməlidir. "Məsələ ondadır ki, Birləşmiş Ştatlar burada kimisə təqib etmir", Luizianadan seçilmiş Respublikaçılar partiyasının üzvü bildirir: "Biz insanlara kömək etməliyik".

Nümayəndələr Palatasının üzvü Virjiniya ştatından seçilmiş Respublikaçı Frənk R. Volf özünün "erməni yönümlü" olduğunu etiraf etsə də, Azərbaycana humanitar yardımın göstərilməsinə tərəfdar olduğunu deyib.

Düzəlişin digər bir tərəfdarı olan Nümayəndələr Palatasının üzvü və Palatanın Helsinki Komissiyasının sədri Kristofer H. Smit isə heç kəsin onun insan hüquqlarının qorunmasına olan sadıqlığını şübhə altına ala bilməyəcəyini bəyan edib.

Nyu Cersi ştatından seçilmiş Respublikaçılar partiyasının üzvü isə sanki məğlubiyyəti əvvəlcədən göz altına almışdı. O, "Bilərəm... bu mənim çox vaxt dəstəklədiyim və məni dəstəkləyən erməni lobbisinə qarşıdır. Lakin əgər kimsə əziyyət çəkirsə və biz maddi köməklik göstərə bilsək, onda biz bunu etməyə çalışmalıyıq" deyə bildirmişdir. © 1995 News World Communications, Inc. The Washington Times qəzetinin icazəsi ilə yenidən nəşr olunmuşdur. Bu nəşr hər hansı məsuhun, xidmətin, şirkətin və ya təşkilatın dəstəyini və ya sponsorluğunu nəzərdə tutmur.

The Washington Times

9 dekabr 1996-cı il.

"Diplomatların dueli" Ceyms Morrison

Azərbaycan və Ermənistanın olan səfirlər hər iki ölkə arasında olan münacişəyə həsr edilmiş toplantıda kəskin diplomatik ifadələrdən istifadə etdilər.

Azərbaycan səfiri Hafiz Paşayev bu yaxınlarda Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv olan 54 ölkənin iştirakı ilə Lissabonda keçirilmiş sammitdə irəli sürülən qətnaməyə Ermənistanın əngəl törətməsini pislədi.

Onun sözlərinə görə, 53 dövlətin təsdiq etdiyi qətnaməni Ermənistanın imzalamamağı "onun ermənilərin üstünlük təşkil etdiyi və Azərbaycan ərazisində yerləşən Dağlıq Qarabağ ərazisi üzərində münacişəyə himayədarlıq etdiyini" bir daha sübut edir. Cənab Paşayevin bildirdiyi kimi, Ermənistan qüvvələri hal-hazırda Dağlıq Qarabağ da daxil olmaqla Azərbaycan ərazisinin 20 faizini işğal altında saxlayır.

Ümumi konsensus əsasında səsverməyə qoşulmuş bu qətnamədə sözü gedən ərazi Azərbaycanın muxtar vilayəti kimi tanınmalı idi. "Ermənistan Respublikası Azərbaycanın suverenliyini qəbul etməkdən imtina edir, çünki o hələ də Dağlıq Qarabağı hərbi yolla ələ keçirmək istəyir" cənab Paşayev bəyanatında qeyd etmişdir. "Bu, həm də müharibənin arxasında Dağlıq Qarabağdakı etnik ermənilərin deyil, məhz Ermənistanın dayanmasına olan şübhələri aradan qaldırmaq olar".

Ermənistanın səfiri Ruben Şuçaryan isə cənab Paşayevin bu ittihamlarını qəbul etmir. "Ermənistan həmişə Dağlıq Qarabağ danışıqlarında konstruktiv olub və bu fakt beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən də qəbul

edilir" deyə cənab Şuçaryan bildirmişdir. "Biz hər zaman və indi də səskiyə qaldırmaq və ya təbliğat aparmaq deyil.... Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinə nail olmaq məqsədi güdmüşük", Ermənistan səfiri bildirmişdir.

Cənab Şuçaryan münaqişənin "sülh danışıqları yolu ilə öz müqəddəratını təyin etmək hüququ və ərazi bütövlüyü əsasında" həll olunmasının vacibliyini bildirmişdir.

© 1995 News World Communications, Inc. The Washington Times qəzetinin icazəsi ilə yenidən nəşr olunmuşdur. Bu nəşr hər hansı məhsulun, xidmətin, şirkətin və ya təşkilatın dəstəyini və ya sponsorluğunu nəzərdə tutmur.

The Washington Post

7 may 1996-cı il.

"Sülh axtarıqlarının ikiqat artırılmasına ehtiyac var"

Löli Veymut Ermənistan və Azərbaycan arasında olan münaqişəni ("Qarabağ dolaşığı", 24 aprel nəşri) çox yaxşı təhlil edir. Ermənistan Azərbaycan ərazisinin 20 faizini işğal edib, Birləşmiş Ştatlar və Rusiyanın son vaxtlarda göstərdiyi diplomatik səylər uğursuzluğa düşər oldu, çünki Ermənistan işğal edilmiş ərazilərdən geri çəkilmək istəmir və Erməni-Amerika lobbisi bu məsələdə ABŞ xarici siyasətinə son dərəcə güclü (hətta hələdici) təsir göstərir.

Prezident Klinton, Dövlət Katibinin müavini Strob Talbot və milli təhlükəsizlik məsələləri üzrə məsləhətçinin müavini Səndi Börger son vaxtlar bu problemlərin həll olunması istiqamətində çox vaxt və səy sərf etmişdilər. Eləcə də Rusiya. Missiyanın uğursuzluğu bütün maraqlı tərəfləri təslim olmağa deyil, öz səylərini ikiqat artırmağa məcbur etməlidir. Qarabağ probleminin həlli, Birləşmiş Ştatlardan Bosniyada olduğu kimi burada da eyni diplomatik səyləri göstərməsini tələb edir.

Xanım Veymut eyni zamanda düzgün olaraq göstərir ki, Rusiya Qafqazda diplomatik cəhətdən fəaldır. İndi Rusiya tərəfsiz siyasət yürütməkdə daha maraqlı görünür. Lakin axtarıqlarda olan Azərbaycanın keçmiş müdafiə nazirinin Bakıya məhkəmə qarşısına çıxması üçün qaytarılması Rusiya və Azərbaycan arasında olan mövcud razılaşmaya uyğun olaraq həyata keçirilib. Bu heç də regionda ABŞ-ın təsirini azaltmaq məqsədi daşmır.

1992-ci ildə Azərbaycana hər hansı yardımın göstərilməsini qadağan edən qanun qəbul edildikdən bu vaxta qədər və hal-hazırda da bəzi Konqres üzvləri Prezident Klintonu Nümayəndələr Palatasının üzvü Çarlz Uilson tərəfindən (Demokrat-Texas) irəli sürülmüş və 1 milyon azərbaycanlı qaçqına ABŞ-ın birbaşa humanitar yardım göstərməsini nəzərdə tutan düzəlişi qəbul etməməyə çağırırlar. Əgər onların bu cəhdləri baş tutsa, onda Azərbaycan dünyada Amerikanın birbaşa humanitar yardımından məhrum edilmiş yeganə ölkə olaraq qalacaqdır.

The Washington Post

7 oktyabr 1996-cı il.

"Azərbaycanda faciə"

"Qarabağ həyat yolunu hamarlaşdırır" başlıqlı məqalədə (19 sentyabr) Dağlıq Qarabağdakı vəziyyət bir məqam istisna olmaqla düzgün təsvir edilmişdir. Belə ki, müəllif məqalədə, Azərbaycanın qərb hissəsinin hərbi təcavüz yolu ilə işğal edilməsinin yalnız Qarabağ erməniləri tərəfindən həyata keçirildiyini güman edir. Əslində isə, bu təcavüz Ermənistan Respublikasının himayəsi altında və bu ölkənin hərbiçiləri tərəfindən həyata keçirilmişdir. Qarabağın etnik erməniləri təbəşinə Azərbaycan ərazisinin 20 faizini hərbi yolla işğal edər, insanları yurd-yuvasından qovma və etnik təmizləmə apara bilməzdilər.

Məqalədə münaqişənin həll olunması istiqamətində aparılan danışıqların durğunluq vəziyyətində olduğu düzgün göstərilib. Bu, Bosniyada bir neçə il ərzində davam etmiş vəziyyəti xatırladır və beynəlxalq ictimaiyyət müharibənin aradan qaldırılması üçün güclü siyasi iradə göstərməli və Azərbaycan ərazisinin beşdə birinin hərbi yolla işğalına son qoymalıdır. Qərb dövlətlərinin aksəriyyətində, bizim regionla bağlı olan siyasət ölkənin dəyərləri və milli maraqlarına görə deyil, daha çox etnik diasporların dəstəklədiyi lobbici qruplar tərəfindən müəyyənləşir.

Mən "The Washington Post" qəzetinin bu məsələyə maraqlı göstərməsini təqdirəlayiq hesab edirəm və qəzeti mənim ölkəmin üzvləyini faciənin nəticələrini işıqlandırmaq üçün Azərbaycana öz müxbirini göndərməyə dəvət edirəm. Bəlkə bu, beynəlxalq diplomatik ictimaiyyəti münaqişənin həll edilməsi üçün daha güclü səylər göstərməyə ilhamlandırar.

The Washington Times

6 yanvar 1997-ci il.

"Bəs Azərbaycandakı böhran?"

"The Washington Times" qəzetinin 30 dekabr buraxılışında dərc edilmiş "Reuters" İnformasiya Agentliyinə məxsus məqalədə ("Qaçqınlar üçün 1996-cı il ən dəhşətli il oldu") müxtəlif regional müharibələr və münacişlər nəticəsində bütün dünyada müşayiət olunan qaçqın böhranları barəsində danışılır. Məqalədə Bosniya, Orta Şərqi, Şimali İrlandiya, Mərkəzi Afrika və Əfqanıstandakı vəziyyətə toxunulur.

Mən sizin oxucularınıza digər bir uzun müddətli münacişəni xatırlatmaq istərdim. Bu münacişə 1988-ci ildə mənim ölkəm Azərbaycan və Ermənistan Respublikası arasında başlanmışdır. Ermənistan qüvvələri hal-hazırda Azərbaycan ərazisinin 20 faizini işğal ediblər və BMT-nin hesablamalarına əsasən bu münacişə nəticəsində 1 milyona yaxın azərbaycanlı qaçqına çevrilmişdir. Başqa sözlə desək, Azərbaycan Respublikası əhalisinin hər yeddi nəfərindən biri qaçqın həyatı yaşayır. Vurduğu ziyan az imişkən, Erməni-Amerika lobbisi özünün Konqresdəki dostlarının köməyi ilə Azərbaycana hətta humanitar məqsədlər üçün belə birbaşa yardımın göstərilməsinə olan qadağanın qüvvədə saxlanılmasına nail olmuşdur.

"Reuters"-in məqaləsində bu münacişənin həll olunmasında olan daha böyük problem öz əksini tapmışdır. Geniş anlamda dünyanın və xüsusən də Amerika ictimaiyyətinin bu müharibə ilə bağlı məlumatı və anlayışı çox azdır. Əgər onların məlumatı olsaydı, mən əminəm ki, Ermənistanın həyata keçirdiyi təcavüz və bunun ardınca təcavüz qurbanlarına humanitar yardımın qadağan edilməsi əksər amerikalıları hid-dətləndirirdi.

Tarixən, amerikalılar Birinci və İkinci Dünya Müharibələri, Koreya, Küveyt, Şərqi Avropa, Baltıqyanı dövlətlər və Bosniyadakı hadisələr zamanı ərazilərin güc yolu ilə genişləndirilməsi cəhdlərinə qarşı çıxmışlar. Eyni mövqeyi, yeni, müstəqil və demokratik respublika olan Azərbaycana münasibətdə də göstərmək lazımdır.

© 1997 News World Communications, Inc. The Washington Times qəzetinin icazəsi ilə yenidən nəşr olunmuşdur. Bu nəşr hər hansı məhsulun, xidmətin, şirkətin və ya təşkilatın dəstəyini və ya sponsorluğunu nəzərdə tutmur.

The Washington Post

12 mart 1997-ci il.

"Ermənistanı yardım"

"The Washington Post" qəzetinin 1 mart tarixi buraxılışında dərc edilmiş "Ermənistanı kömək" başlıqlı məqalə başdan ayağa təzadlarla dolu idi, çünki:

- (1) Ermənistan, adambaşına düşən yardımın həcminə görə Birləşmiş Ştatlardan ikinci ən böyük kömək alan ölkədir. Halbuki, ABŞ-ın 1 milyon azərbaycanlı qaçqına birbaşa yardım göstərməsinin qadağan olunmasında məhz Ermənistanın Vaşinqtondakı etnik lobi qrupu məsuliyyət daşıyır.
- (2) Azərbaycanın Ermənistanı və yaxud da, hər hansı digər bir ölkəyə qarşı ərazi iddiası olmasa da, Ermənistan qüvvələri hal-hazırda Azərbaycan ərazisinin 20 faizini işğal altında saxlayır. Lakin, buna baxmayaraq ABŞ Konqresi Ermənistanın bu təcavüzünü dəstəkləyir və təcavüzün qurbanına çevrilmiş bir milyon qaçqını isə cəzalandırır.
- (3) Ermənistanda keçirilmiş seçkilərin saxtalaşdırılmasına və bu ölkənin avtokratik qaydaya meylinə baxınaraq, Ermənistanın istəyi ilə administrasiya və Konqres ABŞ rəsmilərinin Azərbaycanda keçirilmiş ilkin prezident və parlament seçkilərinə, eləcə də demokratik təsisatların inkişafına kömək göstərməsinə mane oldu.
- (4) Amerika, Birinci və İkinci Dünya Müharibələri, Koreya və İraq hadisələri zamanı ərazilərin güc yolu ilə genişləndirilməsinə qarşı çıxdı. Bu yaxınlarda isə Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının üzv olan 54 ölkənin iştirakı ilə Lissabon sammitində Ermənistan 54 iştirakçı dövlət arasında Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təsdiq edən bəyanata qarşı çıxan yeganə dövlət idi. Bu hadisəyə isə Amerikanın münasibəti belədir: Ermənistanı yardımları artırmaq.

Xarici siyasət üzrə mütəxəssislərin fikirlərinə görə ölkələr hər zaman özlərinin maraqlarından çıxış edirlər. Bu halda isə, mən şübhələnirəm.

The Washington Times

15 aprel 1997-ci il.

"Rusiyanın Ermənistana silah təchizatı Azərbaycana böyük təhlükədir"

Qəzetinizdə 10 aprel tarixində nəşr olunmuş "Ermənistan Azərbaycanla müharibə üçün Rusiya tərəfindən silahlandırılır" başlıqlı məqalədə həm Qafqaz regionunda təhlükəsizliklə bağlı ciddi narahatlıq ön plana çəkilir, həm də son dövrlərdə yaranmış bir çox suallara cavab verilir.

1993-cü ildə Ermənistan qüvvələrinin Azərbaycana qarşı başladığı hərbi əməliyyatlar nəticəsində minlərlə günahsız dinc sakinlər qətlə yetirildi, Azərbaycan ərazisinin 20 faizi hərbi yolla işğal edildi (hələ də işğal altındadır) və 1 milyona yaxın insan yaşadıqları ərazilərdən qovularaq qaçqın və məcburi köçkünə çevrildi.

Həmin dövrdə və elə indi də Ermənistan Respublikası bu döyüşlərdə yalnız Azərbaycan ərazisi olan Dağlıq Qarabağda yaşayan etnik ermənilərin iştirak etdiyini iddia edir. Dünyaya isə bəyan edilir ki, erməni qüvvələri tərəfindən istifadə edilən hərbi silah-sursatın hamısı Azərbaycandan ələ keçirilib. Ermənilərin bu uğuru isə, onların cəsarəti və müstəqillik qazanmaq arzuları ilə izah edilir.

Ancaq indi bizə məlumdur ki, tanklar, toplar, "yer-göy" tipli raketlər və döyüş sursatı da daxil olmaqla 1 milyard dollar həcmində hərbi avadanlıq həmin dövrdə Rusiya tərəfindən gizli və qeyri-qanuni yolla Ermənistana ötürülüb. Azərbaycan isə bu cür silah-sursatın yalnız cüzi bir hissəsinə malik idi. Bu hərbi təchizatın daşınması həm hərbi əməliyyatlar aparıldığı dövrdə, həm də artıq üç ildir ki, davam edən atəşkəs dövründə həyata keçirilib.

Bu hərbi təchizat nəticəsində qüvvələr nisbətinin dəhşətli dərəcədə pozulması, gələcəkdə təkə Azərbaycan üçün deyil, eyni zamanda Ermənistanın digər qonşuları üçün də böyük təhlükə

yaradır. Heç şübhəsiz münaqişənin sülh yolu ilə deyil, hərbi yolla həll etmək arzusunun göstəricisidir. Həqiqətən də, bu yaxınlarda Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının (ATƏT) Lissabon sammiti zamanı təşkilata üzv olan 54 ölkə arasında yeganə olaraq Ermənistan, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təsdiq etməkdən imtina etdi.

Sadalanan dəlillərin üzərinə, Robert Köçəryanın Ermənistanın baş naziri təyin olunmasını da əlavə etsək onda həqiqətən də narahatlığa ciddi əsas var. Əvvəllər o, erməni separatçılarının Dağlıq Qarabağda yaratdığı qondarma hakimiyyətin müharibə tərəfdarı olan "Prezidenti" olub.

Lakin həqiqət, hər zaman diktaturaların, avtoritar rejimlərin və güc yolu ilə əraziləri genişləndirmək niyyətində olan hakimiyyətlərin planlarını alt-üst edir. Həqiqətdə, qatı millətçi ermənilərin açıq-aşkar işğalçılıq meyilləri hamıya bellidir və onların bu niyyəti dünya ictimaiyyətinin diqqətindən yayına bilməz.

© 1997 News World Communications, Inc. The Washington Times qəzetinin icazəsi ilə yenidən nəşr olunmuşdur. Bu nəşr hər hansı məhsulun, xidmətin, şirkətin və ya təşkilatın dəstəyini və ya sponsorluğunu nəzərdə tutmur.

The Boston Globe

24 aprel 1997-ci il.

"Azərbaycan hələ də "böyük oyun" təhlükəsindədir"

Amerikanın xarici siyasət dairələri və medianın diqqəti demək olar ki, yalnız Çin, NATO-nun genişlənməsi və Orta Şərqi böhranı üzərində cəmləşib. Bu məsələlərin hər biri diqqətə layiq olsa da, xarici siyasət elitası digər bir önəmli və təhlükəli məsələni lazımınca qiymətləndirmir: bəs keçmiş Sovet İttifaqının üzvü olmuş müstəqil respublikaların taleyi necə olacaq?

Mənim ölkəm Azərbaycanda baş vermiş son hadisələrə nəzər salaq. Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının dekabr ayında keçirdiyi sammit zamanı, təşkilatın sədri 1988-ci ildən bəri münaqişə vəziyyətində olan Ermənistan və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təsdiq edən bəyannamə təklif etdi. Təklifdə,

eyni zamanda Dağlıq Qarabağ regionuna yüksək səviyyəli muxtariyyətin və buradakı bütün vətəndaşların hüquqlarının qorunmasına təminatın verilməsi də öz əksini tapmışdı. Lakin, sammitdə iştirak edən 54 üzv ölkə arasında yalnız Ermənistan bu bəyannaməni dəstəkləməkdən imtina etdi.

Bundan başqa, mart ayında Rusiya müdafiə nazirliyi 1993 və 1996-cı illər arasında külli miqdarda hərbi silah-sursatın qeyri-qanuni yolla Ermənistanla ötürülməsi faktını ifşa etdi. Bu hərbi təchizata 84 ədəd müasir tipli tank, 50-dən çox zirehli heyət daşıyıcıları və dəqiq sayı belli olmayan raketlər daxildir. Rusiya parlamentinin müdafiə məsələləri üzrə komitəsinin sədri, bu hərbi təchizatın 1 milyard dollar həcmində olduğunu bildirir.

Bu cür hərbi təchizat Azərbaycan üçün ciddi təhlükə yaratmaqla bərabər, Avropada adi silahlar haqqında sazişi kobud şəkildə pozur və Ermənistanın qonşuları tərəfindən iqtisadi "embarqoya" məruz qalması və ağır maliyyə vəziyyətində olması iddialarının cəfəngiyat olduğunu göstərir.

Bundan əlavə, ötən ay Ermənistan prezidenti Levon Ter-Petrosyan, Robert Köçeryanın baş nazir təyin olunmasını elan etdi. Köçeryan heç Ermənistan Respublikasının vətəndaşı belə olmayıb, əksinə o, Dağlıq Qarabağın qondarma hakimiyyətinə "prezidentlik" edib.

Ermənistanın həyata keçirdiyi hərbi əməliyyatların nəticəsi olaraq Azərbaycan ərazisinin 20 faizi (Dağlıq Qarabağ daxil olmaqla) hal-hazırda Ermənistan qüvvələrinin işğalı altındadır. Köçeryanın işğalçı müharibəyə rəhbərlik etməsi onun bu vəzifəyə təyin edilməsi ilə nəticələnmişdir. Bu təyinat, Ermənistan və "müstəqil" Dağlıq Qarabağın eyni müdafiə nazirinin olması faktı ilə üst-üstə düşür.

Aprel ayının əvvəlində, Moskvanın apancı qəzetlərindən birində nəşr edilmiş imzasız məqalə Rusiyada siyasi qalmaqala səbəb oldu. Bu məqalədə, Rusiya hökumətinin keçmiş Sovet İttifaqı ərazisində yaranmış dövlətlərdə guya "anti-Rusiya" fəaliyyətlərinin qarşısını almaq üçün buradakı hökumətlərdə sabitliyin pozulması da daxil olmaqla lazımi addımları atmasının

zəruri olduğu bildirilirdi. Müstəqil Dövlətlər Birliyinə üzv olan ölkələr bu fikirləri pisləyərək, onların müstəqilliklərinə təhlükə olduğunu bildirdikdən sonra Rusiya Xarici İşlər Nazirliyi də məqaləni pislədi. Lakin sonradan, məqalə müəlliflərinin Rusiya rəhbərliyinə yaxın olan siyasi icmalçıların olması məlum oldu.

Bu hadisələrin kökündə əlbəttə ki, Azərbaycanın enerji ehtiyatlarının işlənməsi dayanır. Bu günə qədər Prezident Heydər Əliyev, Qərb neft şirkətləri eləcə də Rusiya, İran və Türkiyənin dövlət neft şirkətləri ilə ümumi dəyəri 15 milyard dollardan çox olan neft sazişləri imzalayıb. Bəzi müşahidəçilər Azərbaycanda Küveytdə olduğu qədər neft olduğunu bildirirlər və təbii olaraq bu neftə və neftdən gələn pullara nəzarət etmək istəyən insanlar az deyildir.

Bu hadisələrdə uyğunluğun olduğunu görməmək mümkün deyil, lakin bu heç də təzə bir şey deyil. Bu, sadəcə olaraq böyük qüvvələrin əsrlər boyu regionda oynadığı "böyük oyunun" yeni formasıdır.

Biz Azərbaycanda hadisələrin bu cür gedişatından narahat oluruq, çünki bizim bütün qonşularımızla yaxşı əlaqələrimiz vardır və eyni əlaqələrin Ermənistanla da qurulmasını arzu edirik. Lakin, aydındır ki, regionda olan qeyri-rəsmi ünsürlər sabitliyi pozmaq və Azərbaycanı parçalamaq üçün Ermənistanla fəal iş aparırlar.

Nə qədər ki, xarici siyasət dairələri və media bu məsələlərə öz diqqətini artırmayacaq, etnik Erməni-Amerika lobbi qrupları ABŞ-ın Azərbaycan və regionla bağlı olan siyasətinə təsir etməkdə davam edəcəklər. Bu qrupların isə başlıca niyyəti Amerikanın maraqları deyil, Böyük Ermənistan yaratmaq arzusudur. Bu lobbi qrupları Konqres daxilində ABŞ siyasətini nəzarət altında saxdayırlar və deyəsən Amerika administrasiyası onların bu təsirini hələ də dəf etmək iqtidarında deyil. Qeyd olunan məsələlər digər xarici siyasət məsələləri qədər nəzərə çarpan olmasa da, onların yaratdığı ciddi nəticələri Birləşmiş Ştatlar nəzərdən qaçırmamalıdır.

Yeni müstəqillik əldə etmiş ölkələrin gələcək taleyi qeyri-müəyyəndir, lakin bir məsələ yəqindir ki, bu respublikaların üzləşdiyi hər hansı hadisə mütləq şəkildə Rusiya, Türkiyə və İrana və nəticə etibarilə Mərkəzi Avropa və Mərkəzi Asiyaya öz təsirini

göstərəcəkdir; və bu bütünlüklə Avropa millətlərinin təhlükəsizliyi ilə bağlı olan həyati əhəmiyyətli məsələləri ortaya çıxarır.

The Washington Post

12 iyul 1997-ci il.

"Azərbaycanın nefti"

Mən sizin, ABŞ-ın Azərbaycan neftinə olan marağı barəsində yazılmış "Keçmiş yüksək vəzifəli ABŞ məsləhətçisi Xəzərdə neft fontanı axtarışındadır" (üz qabığı, 6 iyul) adlı məqalənizi böyük maraqla oxudum.

ABŞ-Azərbaycan əlaqələrinin inkişaf etməsinin səbəblərinə nəzər saldıqda əlbəttə ki, burada neft və enerji layihələrini nəzərə almamaq mümkün deyildir. Lakin eyni zamanda onu da nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan demokratik prinsipləri qəbul etmişdir və Qərbi ölkələri, eləcə də Birləşmiş Ştatlarla münasibətdə dost siyasəti yürüdür. Azərbaycan Qafqazda ən sabit hakimiyyəti formalaşdırmış, bazar islahatlarını həyata keçirir və fundamentalist qaydalarının tətbiq olunması cəhdlərinə qarşı çıxmışdır. Azərbaycan eyni zamanda keçmiş Sovet respublikaları arasında (Baltıqyanı ölkələrdən başqa) yeganə ölkədir ki, ərazisində heç bir xarici ölkənin qoşunları yoxdur.

Azərbaycandan fərqli olaraq, Ermənistan kifayət qədər səbəblər üzündən ABŞ ictimaiyyətinin hörmətini itirmişdir. Ermənistan, Azərbaycan ərazisinin 20 faizini işğal altında saxlayır; qeyri-qanuni yolla Rusiyadan ümumi dəyəri 1 milyard dollardan çox olan silah-sursat ("Skad" tipli raketlər də daxil olmaqla) ələ keçirib və Azərbaycanın yüzlərlə kəndini məhv edərək 1 milyon insanın qaçqın və məcburi köçkünə çevrilməsinə səbəb olub. Erməni lobbisinin Konqresə olan təsiri ilə bu insanlar ABŞ-ın bir-başına yardımından məhrum ediləblər. Bundan əlavə, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatına (ATƏT) üzv olan 54 dövlət arasında yalnız Ermənistan, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təsdiq etməkdən imtina edir.

The Washington Times

11 avqust 1997-ci il.

"Prezident Əliyev siyasi bürodakı günlərindən bu vaxtadək uzun yol qət edib".

Qəzetinizin 30 iyul tarixi buraxılışında dərc edilmiş "Xəzər Dənizinin qara qızılı" başlıqlı məqalədə düzgün və dəqiq təhlil aparılmışdır. Sizin Azərbaycan üzərində olan sanksiyaların aradan qaldırılması və Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsində olan münacişinin həlli ilə bağlı şərtlərinizin faydalı olduğunu hesab edirəm, xüsusən də beynəlxalq ictimaiyyətin təzyiqi və dəstəyi olmadığından uzun müddət ərzində aparılan danışıqların zəifləməsi ilə bağlı iradınız yerinə düşür. Ümid edirəm ki, hazırda Birləşmiş Ştatların Rusiya və Fransa ilə birlikdə danışıqlar prosesinə həmsədrlik etməsi və eyni zamanda "The Washington Times" qəzetində olduğu kimi ictimai təzyiqi həll prosesinin sürətlənməsinə təkan verəcəkdir.

Bununla belə, mən məqalədə Vaşinqtona ilk rəsmi səfəri diqqət mərkəzində saxlanılmış Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevlə bağlı sizin qeydlərinizlə razılaşmıram. Düzdür, cənab Əliyev keçmiş Sovet İttifaqının siyasi bürosunun üzvü olub, lakin o, 1989-cu ildə Moskva öz qoşunlarını Bakıya yeritdikdən sonra istefaya çıxmışdır. Həmin dövrdən etibarən o, Azərbaycanda təkə kommunistlərin qalıqlarının aradan qaldırılması üçün deyil, eyni zamanda azad bazar iqtisadiyyatlı demokratiyanın qurulması üçün yorulmadan çalışmışdır.

Yəqin ki, sizin ifadə etdiyiniz narahatlıqların ən yaxşı cavabı Frənk Cafni ("Bizim Xəzər narahatlığımızın sonu", 30 iyul), Ariel Kohen ("Mərkəzi Asiya neftinin yeni ipək yolu", 4 avqust) və Corci Ənn Geyerin ("Dəyişən ideologiyalara səyahətlər", 6 avqust) müəllifi olduğu məqalələrdə verilmişdir. Xanım Geyer öz məqaləsində, cənab Əliyevin keçmiş Sovet siyasi bürosundakı fəaliyyətindən bu vaxta qədər keçdiyi "şəxsi ideoloji səyahət" barəsində yazır və onun necə anti-kommunist və Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda mübarizə apararaq prezidentə çevrilməsini təsvir edir.

Onun Vaşinqton, Hyuston, Nyu York və Çikaqoda etdiyi çıxışları dinləyən hər bir kəs cənab Əliyevin ölkəmizin gələcəyini məhz demokratiya, azad bazar iqtisadiyyatı, müstəqillik və Birləşmiş Ştatlar

eləcə də Qərb ölkələri ilə dostluq əlaqələrinin qurulmasında gördüyünə şübhə etməz. Əgər belə olmasa idi, onun Prezident Klinton və beş Kabinet üzvü tərəfindən yüksək səviyyədə qarşılınması, eləcə də Respublikaçılar partiyasının xarici siyasət mütəxəssisləri ilə görüşləri olmazdı. Kommunist partiyasının mövcudluğuna artıq təkcə Rusiyada deyil, eyni zamanda Azərbaycanda da son qoyulmuşdur və cənab Əliyev onun dəfn olunmasına kömək etmişdir.

© 1997 News World Communications, Inc. The Washington Times qəzetinin icazəsi ilə yenidən nəşr olunmuşdur. Bu nəşr hər hansı məhsulun, xidmətin, şirkətin və ya təşkilatın dəstəyini və ya sponsorluğunu nəzərdə tutmur.

The Journal of Commerce

13 avqust 1997-ci il.

"Xəzər regionunun dərinədən işıqlandırılması"

Azərbaycan Respublikasının Birləşmiş Ştatlardakı səfiri kimi Vaşinqtona ayaq basdığım ilk gündən bəri, 1993-cü ilin əvvəllərində amerikalıların Azərbaycan, onun keçmişi və gələcəyi haqda məlumatlandırmaq, xüsusən də növbəti bir neçə onilliklər ərzində enerji və geostrateji məsələlərlə bağlı mənim ölkəmin oynayacağı rolu onlara izah etmək üçün var qüvvəmi sərf etmişəm.

Bu məsələlərin işıqlandırılmasında sizin qəzetiniz hər zaman ən yaxşı və məlumatlandırıcı vasitələrdən olmuşdur. Sizin qəzetiniz Amerika mediasının bir çox digər nümayəndələrindən əvvəl Xəzər Dənizinin enerji ehtiyatlarının və strateji önəmini müvafiq olaraq qiymətləndirmişdir. Prezident Heydər Əliyevin Vaşinqtona ilk rəsmi səfərinin işıqlandırılması bir daha sizin qəzetin bu hadisələrin önəmliyini dərinədən dərk etdiyini sübut edir ("Xarici siyasət, neft, Azərbaycan", 29 iyul).

Qəzetinizdə yazılanlarla çox vaxt razılaşmasam da, sizin dərc etdiyiniz məqalələr regionun strateji və iqtisadi əhəmiyyətinin Amerikanın diqqət mərkəzində olmasına kömək etmişdir. Cənab Əliyevin səfərinin məqsədi Vaşinqtonla olan əlaqələrin daha da möhkəmləndirilməsi, eləcə də sizin qəzetinizin bir neçə illər ərzində işıqlandırdığı məsələlərin ön plana çəkilməsi idi.

Azərbaycan bütün qonşuları və Qərb dövlətləri ilə qarşılıqlı hörmət

əsasında dostluq münasibətlərinin qurulmasında maraqlıdır, çünki məhz bu yolla biz, yetmiş il Sovet İttifaqının əsarətindən sonra 1992-ci ildə qazandığımız müstəqilliyimizi qoruya bilərik.

Mən "The Journal of Commerce" qəzetinin Azərbaycan, Qafqaz və Xəzər Dənizinin enerji ehtiyatları ilə bağlı məsələləri ən yüksək səviyyədə işıqlandırmasını təqdir edirəm.

The Washington Post

20 avqust 1997-ci il.

"Azərbaycan: xeyirxah və suveren".

Fred Hyatın müəllifiyi ilə 4 avqust tarixində dərc edilmiş "Rusiyaya soyuq münasibət göstərməyin" başlıqlı məqalədə qeyd olunan - Xəzər Dənizinin enerji ehtiyatlarının işlənməsində Rusiya kənarında qalmamalıdır fikri ilə mən də razıyam. Məhz elə bu səbəbdən də Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev, Rusiyanın dövlət neft şirkəti "Lukoil"-un bir sıra layihələrdə, o cümlədən irəli sürülən neft kəməri layihələrində iştirak etməsini təmin etmişdir. Azərbaycan, Rusiyanın kənarlaşdırılmasını arzulamır, əslində Rusiya bizim əsas ticarət tərəfdaşımız və tarixi qonşumuzdur. Azərbaycan, eyni zamanda Türkiyə, Gürcüstan, İran, Fransa, Britaniya, eləcə də ABŞ neft şirkətlərinin neft kəməri layihələrinin və ya təkliflərinin həyata keçirilməsində iştirakını təmin etmişdir.

Bütün bu ölkələrin uğurlu fəaliyyətimizdə bizimlə birgə iştirak etməsi bizi məmnun edir və biz Xəzərin Azərbaycana aid olan hissəsində mövcud olan təbii ehtiyatlar üzərindəki qanuni hüquqlarımızı müdafiə etməkdə davam edəcəyik. Biz bu enerji ehtiyatlarının işlənməsindən Azərbaycan xalqının ədalətli şəkildə faydalanmasını təmin edəcəyik.

Yüz illər boyu regionda hökmranlıq etmiş müxtəlif imperiyaların əsarətindən qurtulmuş Azərbaycan, nəhayət 1992-ci ildə öz müstəqilliyinə qovuşdu. Bir millət olaraq biz, xalqımızın təbii ehtiyatlarımızdan faydalanmasını təmin etmək və bundan müstəqilliyimizin təminatçısı kimi istifadə etmək istəyirik. Bu məqsədlərə nail olmaq üçün Prezident Əliyev, böyük məharətlə bütün qonşularımızı bu fəaliyyətə cəlb etməyə və Birləşmiş Ştatlara müttəfiqlik əlaqələri qurmağa müvəffəq olmuşdur. Cənab Əliyevin Vaşinqtona ilk rəsmi səfərinin məqsədi də məhz

bu məsələlərlə bağlı idi. Bu, regional və beynəlxalq əməkdaşlığın eləcə də, Azərbaycanın azadlığı və müstəqilliyinin təmin olunmasının ən münasib yoludur.

Səfirlik Xəbəri (The Washington Diplomat)
Oktyabr 1997-ci il.

Azərbaycan Səfiri Hafiz Paşayevlə müsahibə
Həqiqi məqsədə doğru
Con Şou

Azərbaycanın Birləşmiş Ştatlardakı ilk səfiri kimi 1993-cü ilin fevralında Vaşinqtona gələn Hafiz Paşayev özü ilə diplomatiyanın müfəssəl nəzəriyyələrini, geniş əlaqələr və ya vətəni ilə bağlı uzun-uzadı rezümə gətirməmişdi.

Bunun əvəzində Bakı Dövlət Universitetinin fizika elmləri üzrə professoru özünün ilk diplomatik vəzifəsinə iti ağıl, bir çox nailiyyətlər və aydın məqsədlə gəlmişdi: Azərbaycanın keçmişdə üzləşdiyi Sovet İttifaqının burxovundan azad olması və çiçəklənən, müstəqil dövlətə çevrilməsi üçün Birləşmiş Ştatlara bu ölkəyə kömək etməyə inandırmaq.

Cənab Paşayev dörd il yorulmadan bu məqsədə doğru irəlilədi və indi öz gərgin əməyinin, eləcə də Azərbaycanın malik olduğu zəngin təbii sərvətləri, xüsusən də böyük neft ehtiyatlarından məharətlə istifadə edə bilməsinin bəhrəsini görür. Bu gün Azərbaycana böyük tələbat vardır və səfirin təmsil etdiyi Xəzər Dənizinin sahilində yerləşən bu balaca dövlət Birləşmiş Ştatlara və dünyanın digər dövlətlərinin diqqət mərkəzindədir.

"McPherson" meydanında yerləşən iş otağında bizi qəbul edən Paşayev, bu vəzifəyə seçilməsini xatırlayır və bildirir ki, o vaxt Azərbaycan rəhbərliyinə, dövləti Vaşinqtonda təmsil etmək üçün Sovet keçmişi ilə ləkələnmiş və Birləşmiş Ştatlara yaxından tanış olan bir nümayəndə lazım idi.

Azərbaycan Elmlər Akademiyasının metal fizikası laboratoriyasının direktoru vəzifəsində çalışan professor Paşayev Sovet

hakimiyyəti dövründə siyasətlə məşğul olmamış və 1970-ci illərin ortalarında bir il ərzində Birləşmiş Ştatlarda yaşamış və İrvin şəhərində yerləşən Kaliforniya Universitetində tədqiqat aparmışdır. "Mən elm sahəsində özümü çox xoşbəxt hiss edirdim", Paşayev deyir. "Mən yeni karyera axtarışında deyildim". Paşayev 100-dən çox elmi məqalə və kitabların müəllifidir. Lakin sonralar baş verən hadisələr, xüsusən də 1990-cı ildə Sovet qoşunlarının Bakıya yeridilməsi, Dağlıq Qarabağ üstündə Ermənistanla davam edən mübarizə və yeni qurulmuş ölkəni Birləşmiş Ştatlarda təmsil etmək kimi nadir bir imkan, onun fikrini dəyişdi.

Beləliklə o, yeni vəzifəni qəbul edərək, 1993-cü ilin əvvəllərində Vaşinqtona köçür və çox keçməmiş elmin sərt qayda-qanunları ilə beynəlxalq siyasətin qarmaqarışları arasında olan fərqləri aşkar edir.

"Fizikada müəyyən faktlar və ya həqiqətlər vardır ki, onlar bu sahə ilə məşğul olan insanlar tərəfindən dünyanın hər bir yerində qəbul edilir", o deyir. "Lakin mənə məlum oldu ki, siyasətdə və diplomatiyada hadisələr və həqiqətlərin hamısı nisbidir".

Səfir etiraf edir ki, bəzən siyasi həqiqətin nisbiliyi və diplomatiyanın mühakimələri onu məyus edir. "Bir alim kimi, Sovet İttifaqı dövründə mən, qeyri-azad bir cəmiyyətdə müstəqil idim. Diplomat olaraq mən hazırda azad bir ölkədə çalışıram, lakin mən müstəqil deyiləm, çünki hökumət rəsmisiyəm", - deyir o bildirir.

Müstəqil olmadığını bildirən Paşayev öz fikirlərində son dərəcə səmimi və açıqdır. Öz çıxış və müsahibələrində kifayət qədər nəzakətli, lakin eyni zamanda da olduqca dürüstdür. O, ABŞ Konqresinə şikayət edib, Ağ Evi məzəmmətleyib və on il davam edən müharibədən sonra Azərbaycanla atəşkəs əldə etmiş Ermənistanı biabır edib. "Mənim fikrimcə, ən yaxşı diplomatiya səmimi olmaqdır", o deyir. "İnsan səmimi və açıq olanda, ona daha çox inanırlar, ciddi qəbul edirlər və anlayırlar. Nə qədər sadə və dürüst olsan, həyat da sənin üçün bir o qədər asan olar".

Paşayev özünün Vaşinqtondakı ilk iki ilini xatırlayır və bildirir ki, bu illər onun üçün daha çox məyusluq və ruh düşkünlüyü ilə yadda qalan olmuşdur. Konqresdə, Azərbaycanı çox az sayda insan

tanıyırdı və onlar da onu yalnız Ermənistanla yaşadığı əzablı ixtilafa görə tanıyırdılar.

İki ölkə arasında davam edən gərginlik 1988-ci ildə ermənilərin üstünlük təşkil etdiyi Dağlıq Qarabağ ərazisi Ermənistanın dəstəyi ilə özünü müstəqil elan etdikdən sonra daha kəskin həddə çatdı. Bundan sonra Azərbaycan Ermənistanla qarşı əmbargo tətbiq etdi.

Ermənistan hələ də Azərbaycan ərazisinin 20 faizini nəzarət altında saxlayır. 1994-cü ildə atəşkəs əldə olunub və həmin vaxtdan bəri Birləşmiş Ştatlar, Rusiya və Fransanın vasitəçiliyi ilə sülh danışıqları aparılır. Lakin münaqişə hələ də öz həllini tapmamışdır.

ABŞ Konqresi, 1992-ci ildə keçmiş Sovet İttifaqına üzv olmuş yeni dövlətlərə yardım göstərmək məqsədilə Azadlığı Müdafiə Aktını qəbul etdi və bu məqsədlər üçün təxminən 2,2 milyard dollar vəsait ayrıldı. Lakin, qanunun 907-ci Bölməsi, Azərbaycan Ermənistan üzərindəki əmbargonu aradan qaldırmayana qədər ABŞ-ın Azərbaycana birbaşa kömək göstərməsini qadağan edir. Bu maddə, eyni zamanda Birləşmiş Ştatların Azərbaycanda seçkilərə, iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi və enerji işlənməsi söylərinə kömək etməsinin qarşısını alır.

907-ci Bölmənin ləğv edilməsini Paşayev özünün şəxsi amansız mübarizəsinə çevirmiş və bu mübarizəni onu Amerika və beynəlxalq siyasətin qaynar mərkəzinə itələmişdir.

"907-ci Bölmə siyasi məsələdir, bunun realılıqla heç bir əlaqəsi yoxdur", Paşayev bildirir. "Azərbaycan xalqı bunu çox ədalətsiz bir addım kimi qəbul edir. Belə çıxır ki, Birləşmiş Ştatlar bizi, bizim başlamadığımız bir müharibəyə görə cəzalandırır".

Ermənistan səfirliyinin nümayəndəsi isə iki ölkə arasında olan müharibəni törədən səbəblərlə razılaşmır və bildirir ki, onun hökuməti maddənin qüvvədə qalmasını istəyir. "907-ci Bölmə tətbiq ediləndən bu vaxta qədər heç nə dəyişməyib", o bildirir. "Biz hesab edirik ki, əmbargo ləğv edilməyənə qədər bu öz qüvvəsində qalmalıdır".

Həm Buş həm də Klinton administrasiyası Azərbaycanın 907-ci Bölmənin ləğv edilməsi söylərini dəstəkləmiş, lakin Konqres buna

qarşı çıxmışdır. Paşayev öz mövqeyini əsaslandırmaq üçün qanunvericilik orqanının 150 nəfərə yaxın üzvü ilə görüşlər keçirib. Bəzilərini inandıra bilsə də, bu, qanunun dəyişməsinə kifayət etməmişdir.

Paşayevin Konqresə olan mesajı sərtədir: 907-ci Bölmə Azərbaycanın suverenliyinə qarşı "təhqirdir". Bu, Birləşmiş Ştatlar və onun ölkəsi arasında "daim fikir ayrılığına səbəb olan qərəzli bir qanun layihəsidir". Azərbaycan, Ermənistanla olan mübahisəni həll etmək istəyir, lakin Ermənistan ləng tərpənir və səfirin ölkəsi demokratik təsisatlar və bazar iqtisadiyyatı qurmaq istiqamətində səy göstərdiyi bir vaxtda ABŞ-ın bu ölkəyə olan dəstəyi həlledici rola malikdir.

Paşayev vaxtının çoxunu Vaşinqtonda, Konqreslə işləməyə sərf etsə də, o, Azərbaycanı təbliğ etmək və ABŞ-ın onun ölkəsi ilə daha sıx əməkdaşlıq etməyə və sərmayə qoymağa inandırmaya üçün 32 ştata səfərlər edib. O, ABŞ-ın Azərbaycanla sıx əməkdaşlıq etməsi üçün üç səbəb göstərir: neft, geosiyasət və yeni qurulmaqda olan demokratiyaya dəstək.

Azərbaycan, Xəzər Dənizinin qərb sahilində və Qafqazın cənub şərqində yerləşir. Bu ölkə, şimaldan Rusiya, cənubdan İran, qərbdən Gürcüstan və Ermənistanla sərhəddir. Azərbaycanın eyni zamanda Türkiyə ilə təxminən 15 kilometr sərhədi vardır.

Əhalisinin sayı 7,5 milyon nəfərdir və sahəsinə görə Men ştatı böyüklüyündədir. Azərbaycan nisbətən kasıb ölkədir, burada adambaşına düşən gəlir təxminən 1790 dollar təşkil edir. Lakin bu, getdikcə dəyişir.

Fars Körfəzindən sonra ən böyük neft ehtiyatlarının Xəzər Dənizi hövzəsində olduğu hesab edilir və bu neftin böyük hissəsi Azərbaycan sektorundadır. Tədqiqatçıların hesablamalarına əsasən regionda 200 milyard barel neft ehtiyatları mövcuddur ki, bu da hazırkı qiymətlərlə 4 trilyon dollara bərabərdir. Burada müqayisə edilə bilən təbii qaz ehtiyatları da mövcuddur.

Xəzər bölgəsi əsrlər boyu öz neftinə görə tanınmışdır. Çar dövründə Bakı Rusiya neft istehsalının mərkəzi idi. Məhz, Azərbaycanın neft ehtiyatlarına tamahı düşən Hitler, 1941-ci ildə

Sovet İttifaqını işğal etmək qərarnə gəlir.

Son beş ildə Qərb neft şirkətləri Xəzər hövzəsini fəal şəkildə tədqiq etmişlər və regionda olan neft və təbii qaz ehtiyatlarının çıxarılaraq dünya bazarlarına daşınması üçün külli miqdarda sərmayə qoymuşlar. Bu sərmayənin böyük bir hissəsi Bakıda cəmlənmişdir. Azərbaycan Birləşmiş Ştatlar, Qərbi Avropa, Rusiya, Türkiyə və İrandan olan neft şirkətlərinin iştirakı ilə ümumi dəyəri 25 milyard dollardan çox olan müqavilələr imzalayıb.

Neftin Bakıdan Qara Dənizə daşınması üçün iki neft kəməri tikilməkdədir: Rusiya ərazisindən keçməklə şimal marşrutu və Gürcüstan ərazisindən keçməklə qərb marşrutu. Üçüncü əsas boru kəmərinin isə tezliklə inşa ediləcəyi gözlənilir, çox güman ki, bu, Türkiyə ərazisindən keçməklə Aralıq Dənizindəki Ceyhan limanına qədər uzanacaqdır. "Neft, Azərbaycan üçün yeni deyil", Paşayev bildirir. "Bizim neft tədqiqatı və kəşfiyyatı sahəsində 150 illik təcrübəmiz vardır. Ölkəmizdə ilk neft bumu ötən əsrin sonlarında baş verib və bunun ardınca neft istehsalında bir neçə bum da olmuşdur. Ona görə də mən, yeni sərvətlər və imkanların Azərbaycana hər hansı zərər vuracağından narahat deyiləm".

Paşayev bildirir ki, onun ölkəsi neft və təbii qazdan gələn gəlirlərdən yararlanaraq iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsində maraqlıdır. "Azərbaycan iqtisadiyyatının əsasını neft avadanlıqlarının istehsalı, neft-kimya və kənd təsərrüfatı sahələri təşkil edir və eyni zamanda turizm və kiçik sənaye müəssisələrinin də genişlənməsinə böyük potensial vardır" deyərək bildirir.

Azərbaycan, kələ-kötür yollar və müasir tələblərə cavab verməyən su təmizləmə qurğuları da daxil olmaqla özünün maddi infrastrukturunu təkmilləşdirməyi planlaşdırır və Paşayev tez-tez onun ölkəsində "geniş orta təbəqənin" yaranması zərurətini önə çəkir.

Yeni neft bumunun Azərbaycan daxilində və beynəlxalq aləmdə geniş nəticələri vardır. Ölkəyə öz iqtisadiyyatını yenidən qurmaq imkanı yaratmaqla bərabər, neft, Azərbaycanı dünyada çox məşhur bir ölkəyə çevirib. Birləşmiş Ştatlarda Azərbaycana böyük maraq vardır. Son aylarda, Ceyms Beyker, Henri Kissincer, Brent Skoukroft,

Riçard Çeyni, Con Sununu, Zbiqnev Brjezinski və Loyd Bentsen də daxil olmaqla ABŞ-ın bir sıra xarici siyasət simaları öz çıxışlarında Azərbaycanı dəstəkləmişlər.

Paşayev bildirir ki, bu dəstək sadəcə neftə görə deyil. "Geostrateji məsələləri başa düşən insanlar Azərbaycanın əhəmiyyətini anlayırlar. Biz dünyanın çox önəmli bölgəsində Qafqazda yerləşirik, bura həm də Mərkəzi Asiyaya açılan bir qapıdır. Özünün coğrafiyası, təbii sərvətləri və geosiyasi şəraitinə görə Azərbaycan növbəti on-illiklər ərzində beynəlxalq diplomatiyanın mərkəzində olacaqdır" deyərək səfir gələcəyi proqnozlaşdırır.

Xarici qüvvələrin regionda birincilik uğrunda mübarizəyə qoşulmaları 19-cu əsrdə oynanılan "Böyük Oyunun" 21-ci əsrdə yenidən başlanılması ehtimalı Paşayevi narahat edir. Məlumdur ki, tarixən ilk öncə Britaniya və Rusiya İmperiyası, daha sonralar Fars, Osmanlı və Çin imperiyaları Qafqaz və Mərkəzi Asiyada hökmranlıq etmək üçün mübarizə aparmışlar.

"Birləşmiş Ştatlar bu regionun strateji əhəmiyyətini diqqət mərkəzində saxlamalıdır" deyərək Paşayev əlavə edir ki, onun dövlətinin dəstəklənməsi Amerikanın da maraqlarına cavab verir. "Əgər, Azərbaycan müvəffəqiyyət qazanarsa və "əsl müstəqil" dövlətə çevrilərsə, bu, digər Mərkəzi Asiya və Qafqaz ölkələrinin demokratik təsisatlar qurmaq səylərini daha da gücləndirər və onların Birləşmiş Ştatlarla daha yaxından tərəfdaşlıq etməsinə yol açar" deyərək qeyd edir.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev bu yay özünün Birləşmiş Ştatlara ilk rəsmi səfərini həyata keçirərək, ölkəsinin yeni təsir qüvvəsinə malik olmasını nümayiş etdirdi.

Səfər zamanı, Əliyev, Prezident Klinton, Vitse-Prezident Albert Qor, Dövlət Katibi Madlen Olbrayt və digərləri ilə görüşlər keçirmişdir. Nyu Yorka səfəri çərçivəsində o, Kissincerlə görüşmüşdü.

Əliyev və Qorun sədrliyi ilə keçən mərasim zamanı Azərbaycan tərəfi, ABŞ-ın neft şirkətləri ilə ümumi dəyəri 8 milyard dollar olan neft sazişləri imzaladı.

"Prezidentin səfəri çox uğurlu keçdi", Paşayev deyir. "Hətta mən gözlədiyimdən də daha yaxşı oldu. Bu, dörd il ərzində aparılan gər-

gin əməyin kulminasiya nöqtəsi idi. Amerika kütləvi informasiya vasitələri artıq Azərbaycanın vacibliyini anlamağa başlayıblar".

Səfir deyir ki, o, həmişəlik vətənə qayıtması barədə Prezident Əliyevlə söhbət etmişdir, lakin prezident, Paşayevin hələ Vaşinqtonda qalmasını, Birləşmiş Ştatlarla əlaqələrin daha da möhkəmləndirilməsi və 907-ci Bölmənin ləğv olunması istiqamətində çalışmasını istədiyini bildirmişdir.

"Mən yorulmamışam, lakin doğurdan da gözəl şəhərim Bakıya geri qayıtmaq istəyirəm. Mən vətənimdən ötrü darıxıram", o deyir. Lakin Paşayev, bundan sonra da irəliyə doğru gedəcəyini və əsl məqsədə çatmaq üçün mübarizəsini davam etdirəcəyini bəyan edir. "Məncə biz, 907-ci Bölmə ilə bağlı tərəqqiyə nail oluruq", o bildirir. "İndi Konqresin bir çox üzvləri həqiqətləri anlayır və siyasi cəhətdən müstəqil olanlar bizi dəstəkləyirlər. Bu hələ kifayət etmir, lakin mən düşünürəm ki, gələn il biz, 907-ci Bölməni aradan qaldıra biləcəyik. Bundan sonra isə mən vətənə qayıda bilərəm".

Time Magazine

15 iyun 1998-ci il.

"Azərbaycan: neft və diplomatiya"

ABŞ-Azərbaycan əlaqələrinin son dərəcə inkişaf etdiyini bildirməklə bərabər qeyd etmək lazımdır ki, bir əsas məsələdə hələ də irəliləyiş yoxdur.

Azərbaycanın ABŞ-dakı ilk səfiri kimi 1993-cü ildə mən Amerikaya gələndə, ABŞ Azərbaycan arasında əlaqələr mövcud deyildi. Çox az sayda Amerika siyasətçiləri və qanunvericilik orqanının cəmi bir neçə üzvü Azərbaycan haqqında eşitmişdi. Azərbaycanın keçmiş Sovet Respublikası olmasından başqa, bu ölkə haqqında çox az məlumat var idi.

1993-cü ilin əvvəllərindən bəri ABŞ - Azərbaycan əlaqələrində böyük dəyişikliklər və inkişaf baş vermişdir. Azərbaycan, demokratiya və azad bazar islahatları yolunu seçmişdir və 1991-ci ildə müstəqillik əldə etdikdən sonrakı dövrdə keçirilmiş üç ümum-xalq seçkiləri, eləcə də kiçik ölçülü müəssisələrin artıq özəl-ləşdirilməsi və geniş torpaq islahatının aparılması faktları da bunu

bir daha sübut edir. Azərbaycan, ümumi məbləği 30 milyard dollardan çox olan doqquz əsas neft müqavilələri imzalamışdır və bu müqavilələrin əksəriyyətində Amerika və Qərb dövlətlərinin neft şirkətləri iştirak edirlər.

Vaşinqtonda müntəzəm olaraq, hər iki hökumət rəsmilərinin fəal iştirak etdiyi ABŞ-Azərbaycan əlaqələri və Xəzər Dənizinin neft ehtiyatlarının işlənilməsinə həsr olunmuş konfranslar keçirilir. Konfranslarda iştirakçı olmuş Enerji Naziri Federiko Pena, Ticarət Naziri Uilyam Deyli, Dövlət Katibinin Müavini Strob Talbot, Dövlət Katibinin Köməkçiləri Stüart Eyzensat və Tomas Pikerinq, keçmiş Müdafiə Naziri Dik Çeyni, keçmiş Maliyyə Naziri Lloyd Bentsen, keçmiş Dövlət Katibi Laurens İqlbörqer və keçmiş Milli Təhlükəsizlik Məsələləri üzrə Məsləhətçi Zbiqnev Brjezinski dəfələrlə ABŞ-Azərbaycan arasında sıx əməkdaşlığın qurulmasını dəstəklədiklərini bəyan etmişlər.

Hökumətlər arası mübadilələr də nəzərəcarpacaq dərəcədə artmış, ötən ilin avqustunda Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev və ABŞ Prezidenti Bil Klinton arasında Vaşinqtonda keçirilən görüşlər bu əməkdaşlığın vacibliyini bir daha önə çəkmişdir. Prezident Əliyev ABŞ-a etdiyi tarixi rəsmi səfəri çərçivəsində eyni zamanda Vitse-Prezident Albert Qor, Dövlət Katibi Madlen Olbrayt, Müdafiə Naziri Uilyam Kohen və Amerika hökumətinin digər rəsmiləri ilə görüşlər keçirmişdir və Konqres rəhbərliyi ilə də məsləhətləşmələr aparmışdır. Bu səfərin nəticəsi olaraq, ABŞ və Azərbaycan arasında təhlükəsizlik və enerji sahəsində ikitərəfli işgüzar əlaqələrin əsası qoyulmuşdur.

Amerikanın bütün apancı neft şirkətləri də daxil olmaqla Amerikanın biznes dairələri Azərbaycanın paytaxtı Bakıda öz fəaliyyətlərini getdikcə artırır. Qeyd etmək lazımdır ki, ABŞ biznes nümayəndələrini sadəcə neft cəlb etmir. Amerikanın telekommunikasiya, tikinti və mineral yataqların işlənməsi sahəsində fəaliyyət göstərən şirkətləri də Azərbaycana böyük maraq göstərirlər. Amerikanın Bakıdakı mövcudluğu həm də onunla nəzərə çarpır ki, indi Amerika restoranları və ingilis dilinin yayılması adı haldır.

Bəs, ABŞ və Azərbaycan arasındakı əlaqələrin bu səviyyəyə yüksəlməsinin səbəbi nədir? Burada üç amili qeyd etmək olar: 1) Qafqaz regionuna təsir edən geostrateji məsələlərdə Azərbaycanın aparıcı rolu; 2) Azərbaycanın gələcəkdə neft istehsal edən əsas ölkəyə çevrilməsi; və 3) müstəqillik, demokratiya və azad bazar iqtisadiyyatı ilə bağlı Amerika və Azərbaycanın ümumi dəyərləri bölüşməsi.

Gəlin bu üç amilin hər birinə ayrılıqda nəzər salaq.

Azərbaycanın coğrafi yerləşməsi onun Qafqazda aparıcı geostrateji mövqeyə malik olmasını şərtləndirir. Regionun qarşısında duran bütün ticarəti və diplomatik yolların kəsişməsində yerləşən Azərbaycan, onun üzərində hökmranlıq etmək arzusunda olan xarici qüvvələrə qarşı müqavimət göstərib. Əslində, keçmiş Sovet respublikaları arasında Baltıyanı dövlətlər istisna olmaqla, Azərbaycan yeganə ölkədir ki, ərazisində heç bir xarici ölkənin qoşunları yoxdur. Azərbaycan eyni zamanda burada İslam respublikası yaratmaq arzusunda olan dini fanatiklərin səylərinin də qarşısını almışdır. Azərbaycan, Böyük Ermənistan yaratmaq niyyəti ilə Azərbaycan ərazisini işğal etmək istəyən erməni ekstremistlərinə qarşı da güclü müqavimət göstərmişdir. Mərkəzi Asiya respublikalarının gələcəyi, onların müstəqilliyi və ya regiondakı qüvvələrin təsiri altına düşməsi, demokratik və ya totalitar olması, azad bazar, yoxsa mərkəzdən planlaşdırılan iqtisadiyyata malik olmalarında da məhz Azərbaycan başlıca rola malikdir.

Dünyanın bir çox enerji mütəxəssisləri hesab edirlər ki, Xəzər Dənizi bölgəsində Şimal Dənizində olduğu qədər neft vardır və bəziləri Azərbaycanın Küveytdə olduğu qədər böyük həcmdə neft ehtiyatlarına malik olduğunu hesablayıblar. Bu ilin sonlarında Azərbaycanın və çox güman ki, digər Xəzəryanı ölkələrdən gələn neftin də Aralıq Dənizi və Qərbin neft bazarlarına çatdırılmasını nəzərdə tutan Əsas İxrac Boru Kəmərinin tikintisinə başlanacaqdır. Etibarlı enerji təchizatının müvafiq qiymətlərlə çatdırılması baxımından bu cür iri həcmli neft təchizatı Birləşmiş Ştatlar və Qərbin sənaye dünyası üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

İlkin neft artıq hasil olunur və mövcud neft kəməri vasitəsilə

Rusiya ərazisindən keçməklə Qara Dənizə nəql edilir. Digər bir tranzit neft kəməri isə çox güman ki, Gürcüstan ərazisindən keçməklə Qara Dənizə qədər uzanacaqdır. Azərbaycan, Birləşmiş Ştatlar və Türkiyə əsas ixrac boru kəməri vasitəsilə Gürcüstan və Türkiyə ərazisindən keçməklə neftin Türkiyənin Aralıq Dənizindəki Ceyhan limanına daşınmasını nəzərdə tutan layihəni dəstəkləyirlər. Bu boru kəməri tikildikdən sonra Azərbaycan bir daha dünyanın enerji hasilatı sahəsində aparıcı rol oynayacaqdır.

ABŞ-Azərbaycan əlaqələrinin inkişaf etməsi üçün zəmin yaradan üçüncü səbəb, hər iki tərəfin siyasi müstəqillik, demokratiya və azad bazar iqtisadiyyatı ilə bağlı olan ümumi dəyərləri bölüşməsidir. 70 il ərzində keçmiş Sovet İttifaqının əsarəti altında yaşamış azərbaycanlılar hər zaman ABŞ-ın keçmişdə müstəmləkəçilikdən qurtularaq müstəqil ölkəyə çevrilməsini heyranlıqla qarşılamışlar.

Eyni zamanda, demokratiya və azad bazar iqtisadiyyatına dünyada ən başlıca dəstək verən və təbliğ edən bir ölkə kimi ABŞ-ın tutduğu mövqə hər zaman bizdə fərəh hissi oyatmışdır. Bu ilin sonlarında növbəti prezident seçkiləri keçiriləcəkdir. O cümlədən də özəl mülkiyyət və kiçik ölçülü müəssisələr əksəriyyəti aparıcı biznes müəssisələri özəlləşdirilmişdir. Biz, yeni valyutamız olan manatı dövrüyyəyə buraxmışıq və son bir il ərzində inflyasiya dörd faizdən də az həddə endirilmişdir. Bu dövrdə Ümumi Daxili Məhsul artımı 5,8 faizə çatmış və özəl müəssisələrin payı 1997-ci ildə olan 30 faizdən artaraq 1999-cu ildə 70 faizə qədər yüksələcəkdir.

Əvvəldə qeyd etdiyim kimi, bir başlıca maneə Azərbaycan və Ermənistan arasında olan münacişə baxımından Konqresin tutduğu mövqə istisna olmaqla, ABŞ - Azərbaycan əlaqələrini yüksək sürətlə inkişafı seçiyyələndirmək olar. Azərbaycanın Vaşinqtonda nə səfiri, nə də ki səfirliyi olmadığı bir vaxtda, 1992-ci ildə, Konqres daxilində olan erməni yönümlü qüvvələr ABŞ-ın Azərbaycana bir-başına yardımını qadağan edən Azadlıq Müdafiə Aktına 907-ci Bölmənin qəbul edilməsinə nail olurlar. Qadağa qüvvəyə mindikdən bir il sonra Ermənistan, hərbi əməliyyatlara başlayır və bunun nəticəsində Dağlıq Qarabağ da daxil olmaqla Azərbaycan ərazisinin 20 faizini işğal edir. Bu hərbi əməliyyatlar zamanı min-

lərlə azərbaycanlı qətlə yetirilib, yüzlərlə şəhər və qəsəbələr talan edilərək yandırılıb və bir milyon insan (BMT-nin hesablamalarına əsasən) öz yurd-yurvasından qovularaq məcburi köçkünə çevrilib. Bu hücumlara baxmayaraq, Konqres hələ də 907-ci Bölməni ləğv etmək istəmir və Amerikanın xarici siyasətini Ermənistanın xeyrinə istiqamətləndirir.

Ermənistan və Azərbaycan arasında davam edən müharibədə artıq dörd ildir ki, atəşkəs rejimi saxlanılır. Bu dörd il ərzində Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı münacişinin həll olunması yolunda cəsarətli cəhdlər etmişdir. Qatı-xəttin tərəfdarı olan keçmiş baş nazirin hazırda Ermənistanın Prezidenti kürsüsünə sahib olması münacişinin həllini daha da çətinləşdirir və Ermənistanı beynəlxalq ictimaiyyətlə qarşı-qarşıya qoyur.

Birləşmiş Ştatlar Hökuməti bu hadisələrə öz sərt münasibətini bildirərək 26 yanvar tarixində bəyan etmişdir: "Dağlıq Qarabağ münacişəsi ilə bağlı Ermənistan hökumətinin atdığı addımlar Helsinki Yekun Aktına ziddir. Ermənistan, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ ərazisindəki erməni separatçılarna həm hərbi, həm də maliyyə dəstəyi göstərir. Ermənistan hərbi qüvvələri tərəfindən dəstəklənən Dağlıq Qarabağ qüvvələri hazırda Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ regionu və ətraf ərazilərini işğal altında saxlayır".

Amerikanın bu münacişinin həllində ədalətli vasitəçi rolunu oynaması üçün ABŞ Konqresi, Azadlığı Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsini ləğv etməlidir. Mən inanıram ki, bu bədnam qanun layihəsi tezliklə Administrasiya tərəfindən ləğv ediləcək və ya dayandırılacaqdır, çünki bu layihə o dərəcədə qərəzli mahiyyətə malikdir ki, bununla Amerikanın müdafiə etdiyi dəyərlər ələ salınır. Getdikcə Konqresin daha çox üzvləri 907-ci Bölməyə qarşı çıxırlar və Amerikanın bölgədə tərəfsiz siyasət yürütməsinin vacibliyini bəyan edirlər.

Sonda bir daha vurğulamaq istərdim ki, son beş ildə ABŞ - Azərbaycan əlaqələrində əhəmiyyətli dərəcədə böyük tərəqqiyə nail olunmuşdur və biz artıq arxayınqla ABŞ - Azərbaycan tərəfdaşlığından danışıq bilərik. Beş ildən sonra isə mən, qarşılıqlı inam və anlaşma əsasında qurulmuş və ümumi dəyərlərlə tamamlanan

ABŞ - Azərbaycan əlaqələrinin daha da möhkəm və güdrətli olacağını görə bilərəm.

The Washington Post

2 iyul 1998-ci il.

"Azərbaycanın islahat vədi"

Sizin 11 iyun tarixində dərc olunmuş "Ağ Evin vədi" başlıqlı məqalənizə öz münasibətimi bildirmək istəyirəm. Prezident Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının xeyrinə olaraq Azərbaycanda demokratik və azad bazar islahatlarını həyata keçirir. Bu heç də ötən ilin avqustunda onun Amerikaya səfəri zamanı Ağ Evə verdiyi vədlə bağlı deyildir.

Əvvəllər keçmiş Sovet siyasi bürosundakı fəaliyyətinə görə bəzi insanlar Prezident Heydər Əliyevin bu gün Azərbaycanın müstəqilliyi və suverenliyinin qorunub saxlanılmasına sadıqlıyını və ölkəsinin müstəqilliyi uğrunda mübarizə aparmasını qəbul edə bilmirlər. Azərbaycanın mövcudluğunun təhlükə altında olduğu bir vaxt, 1993-cü ildə onun oynadığı tarixi rolu Azərbaycan xalqı yüksək qiymətləndirir. O, demokratiyaya inanır və 1991-ci ildən bu vaxta qədər üç dəfə demokratik ümumxalq seçkiləri keçirmiş Azərbaycanda bu dəyərlərin həyata keçirilməsinə sadıqdır.

Prezident Əliyev bu demokratik islahatları hansı şəraitdə həyata keçirdiyini də nəzərə almaq lazımdır. Biz hələ də, Ermənistanın təcavüzü nəticəsində yaranmış ağır iqtisadi şəraitdə yaşayırıq. Bizim bir milyon (hər yeddi azərbaycanlıdan biri) qaçqın və məcburi köçkünümüz var, ərazimizin 20 faizi Ermənistanın hərbi işğalı altındadır və islahatların həyata keçirildiyi bir vaxtda Azərbaycan, regiondakı qüvvələrin böyük təzyiqləri ilə üzleşir.

Parlament tərəfindən qəbul edilmiş seçki qanunu ilə bağlı: bu qanunun layihəsi Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı tərəfindən müstəqil şəkildə nəzərdən keçirilmiş və bunun nəticəsində qanunun beynəlxalq standartlara cavab verməsi üçün 59 maddədən 32-sində dəyişikliklər edilmişdir. Seçki komissiyası da bu standartların tələblərinə uyğun şəkildə formalaşub.

Məqalədə o da deyilir ki, Azərbaycanda azad bazar islahatları,

neft hasilatı ilə bərabər səviyyədə aparılır. Ötən iki il ərzində demək olar ki, bütün kiçik ölçülü müəssisələr özəlləşdirilmiş, torpaqların özəlləşdirilməsi sürətlə davam edir və apancı sənaye sahələri yenidən qurulur. Azərbaycan 1995-ci ildə 1600 faiz həddində olan inflyasiyanı bu gün 4 faizdən də aşağı həddə endirmişdir. Həm Beynəlxalq Valyuta Fondu, həm də Dünya Bankı azad bazar islahatlarının həyata keçirilməsinin səviyyəsindən və sürətindən razılığını bildirmişdir.

Sonda bir daha Ağ Evin vədinə toxunmaq istədim: Ağ Ev də öz növbəsində Azadlıq Müdafiə Aktını ABŞ-ın Azərbaycana birbaşa yardımını qadağan edən 907-ci Bölməsinin Konqresdə tezliklə aradan qaldırılmasına nail olacağına söz verib. Artıq həmin vaxtdan təxminən bir il keçib, lakin 907-ci Bölmə hələ də qüvvədədir və bu maddə keçid dövründə bizim həyata keçirdiyimiz söylərin əhəmiyyətini azaldır.

The Washington Times

15 iyul 1998-ci il.

"Xəzər hövzəsinin nefti ABŞ milli təhlükəsizliyi üçün önəmlidir"

Sizin 9 iyul tarixli "Senator Xəzər neftinin diqqətdə olmasından xəbərdar edir" başlıqlı məqalənizdə bu yaxınlarda Senatın ixrac və ticarətin inkişafı üzrə Xarici Əlaqələr altkomitəsində "Xəzərdə ABŞ siyasətinin" mövzusunda həsr olunmuş dinləmələrdə səslənən fikirlər hərtərəfli əks olunmamışdır. Senator Paul S. Sarbanesin regiondakı neftin həddən artıq şişirdilməsi ilə bağlı fikirləri Dövlət Katibinin Köməkçisi Mark Qrosman, Dövlət Katibinin Xüsusi Məsləhətçisi Stiven Sestanoviç və keçmiş Milli Təhlükəsizlik Məsələləri üzrə Məsləhətçi Zbiqnev Brjezinski tərəfindən etirazla qarşılandı. Onların hər üçü bir fikri vurğuladılar ki, Xəzər hövzəsində hasil olunan neft, Amerikanın milli təhlükəsizlik maraqları, eləcə də regiondakı bütün müstəqil dövlətlərin gələcək iqtisadi və demokratik inkişafı baxımından əhəmiyyətli rola malikdir.

Cənab Sarbanes eyni zamanda insan hüquqları məsələsinə də toxunmuşdu. Lakin cənab Brjezinski haqlı olaraq bildirdi ki, yetmiş

il ərzində Sovet hakimiyyəti altında yaşamış ölkələrin qısa müddət ərzində demokratiya quracaqlarını gözləmək qeyri-realdır. Bunun ən bariz nümunəsi kimi digər keçmiş Sovet respublikası olmuş Ermənistanı göstərmək olar, bu ölkədə artıq iki dəfə saxtalaşdırılmış prezident seçkiləri keçirilmişdir.

1 milyon insanın qaçqın və məcburi köçkünə çevrilməsi ilə nəticələnmiş Ermənistan tərəfinin davamlı hərbi təcavüzü, Azərbaycandakı vəziyyəti ağırlaşdırır. Bununla belə oktyabr ayında Azərbaycanda prezident seçkilərinin keçirilməsi planlaşdırılır və hökumət, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının 140 nəfər müşahidəçisi və digər yüzlərlə müşahidəçilər də daxil olmaqla, dünyanın hər bir yerindən müşahidəçiləri bu seçkiləri izləməyə və azad və ədalətli seçki prosesini öz gözləri ilə görməyə dəvət edir. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev öz xalqının mənafeyi naminə azad və ədalətli seçkilərin keçirilməsində maraqlıdır.

Məqalənizdə Klinton administrasiyasının Azadlıq Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsinə qarşı çıxması çox düzgün olaraq əks olunub. Əsasən etnik siyasətin təsiri ilə qəbul edilmiş bu qərəzli qanun layihəsi, ABŞ-ın birbaşa yardımını qadağan etməklə keçmiş Sovet respublikaları arasında yalnız Azərbaycana qarşı ayrıseçkiliyin aparılmasına səbəb olur. Mən inanıram ki, bu maddənin ləğv edilməsi qarşılıqlı olaraq bizim ölkələrimizin xeyrinə olacaqdır.

© 1998 News World Communications, Inc. The Washington Times qəzetinin icazəsi ilə yenidən nəşr olunmuşdur. Bu nəşr hər hansı məhsulun, xidmətin, şirkətin və ya təşkilatın dəstəyini və ya sponsorluğunu nəzərdə tutmur.

The Washington Times

14 avqust 1998-ci il.

"Azərbaycan çox əziyyət çəkib"

Hazırda dünyada ABŞ tərəfindən birtərəfli sanksiyalara məruz qalan çoxsaylı ölkələrdən biri də Azərbaycandır. Bu yaxınlarda yaradılmış Senatın İqtisadi Sanksiyalar üzrə Xüsusi Komissiyası ABŞ tərəfindən tətbiq olunan bütün sanksiyaların təsirini araşdırır və tezliklə Konqresə öz tövsiyələrini təqdim edəcəkdir. Hazırkı siyasi və ya diplomatik realiaqlar baxımından heç bir əsası

olmayan və yalnız Birləşmiş Ştatlar və dünyanın strateji və iqtisadi cəhətdən önəmli bir bölgəsində yerləşən əsas tərəfdaş ölkə arasında konstruktiv əlaqələrin qurulmasına mane olan 907-ci Bölmə, ABŞ-ın sanksiyalar siyasətinin ən bariz nümunəsidir.

Bu ay, Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Birləşmiş Ştatlara ilk rəsmi səfərindən bir il ötür. Həmin səfər iki ölkə arasında siyasi və ticari əlaqələrin gücləndirilməsinə böyük töhfə vermişdir. Bu yaxınlarda Prezident Əliyev, Birləşmiş Krallıqda da rəsmi səfərdə olmuşdur. Bu səfər zamanı Azərbaycanın Qərb dövlətləri ilə artan diplomatik və biznes əlaqələrinin uğurlu şəkildə inkişaf etməsi bir daha təsdiq olunmuşdur.

ABŞ səfərinin bir ilinin tamam olması, Birləşmiş Krallığa edilmiş son səfər iktisadi və regional əlaqələr və maraqların bir daha qiymətləndirilməsi üçün çox yaxşı imkan yaratmışdır. Nə üçün Azərbaycanın sıx əlaqələr qurmaq səyləri ABŞ və Avropa ölkələri ilə böyük əhəmiyyətə malikdir? Əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, ABŞ-ın Azərbaycanda və Qafqazda həyati əhəmiyyətli maraqları vardır.

Birincisi, Azərbaycan və onun digər qonşuları olan keçmiş Sovet İttifaqı respublikaları hazırda gənc, müstəqil dövlətlər olaraq uzun müddətdən beri davam edən etnik və sosial münaqişələri aradan qaldırmaq üçün demokratik təsisatlar və azad bazar iqtisadiyyatı qurmaq üçün səy göstərirlər. Bizim qarşımızda duran maneələr və çətinlikləri amerikalılar çox düzgün başa düşür və bu işdə dəstək göstərirlər. Sabit, iqtisadi əməkdaşlıq üçün açıq olan və təhlükəsiz, eləcə də beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədləri ilə səciyyələnən Qafqaz bölgəsi ABŞ-ın xeyrinədir. Azərbaycan bir neçə böyük dövlətlərin - Rusiya, İran və Türkiyənin əhatəsində olan kiçik ölkədir. Sabitlik və təhlükəsizlik məsələlərinin nəticələri bizim sərhədlərimizdən kənarında özünü göstərir.

İkincisi, Azərbaycan və ABŞ hal-hazırda, Xəzər bölgəsindən Aralıq Dənizinə qədər uzanacaq neft kəmərlərinin tikilməsi ilə bağlı həlledici qərarların verilməsində əməkdaşlıq edirlər. Veriləcək qərarlar, Xəzər Dənizinin külli miqdarda neft və təbii qaz

ehtiyatları axınının XXI əsrdə kimin tərəfindən idarə olunacağını (və ya maneə olunacağını) müəyyən edəcəkdir. Həm Cənab Əliyev, həm də Klinton administrasiyası gələcəkdə neftin Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə ərazisindən nəqlini nəzərdə tutan Bakı - Ceyhan marşrutunu dəstəkləyirlər.

Üçüncüsü, Azərbaycanın başladığı geniş iqtisadi islahatlar proqramı artıq öz bəhrəsini verməkdədir. 1998-ci ilin birinci yarısında ÜDM doqquz faiz artmışdır. Azərbaycan, ABŞ və digər Qərb şirkətlərini təkcə enerji sektorunda deyil, eyni zamanda tikinti, mineral yataqların tədqiqi, biznes xidmətləri və telekommunikasiya sahəsində də əməkdaşlığa dəvət edir.

Dördüncüsü, Azərbaycan demokratik təsisatların inkişaf etdirilməsində həqiqi tərəqqiyə nail olur və ölkəmizdə oktyabr ayında çoxpartiyalı sistem əsasında prezident seçkiləri keçiriləcəkdir. Hökumət bu seçkilərin beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə keçirilməsi üçün bir sıra addımlar atmışdır. Beynəlxalq Məsələlər üzrə Milli Demokratiya İnstitutu və Seçki Sistemləri üzrə Beynəlxalq Fond da daxil olmaqla bir sıra QHT-lər, eləcə də Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı (ATƏT) yeni seçki qanunu layihəsinin hazırlanmasında Azərbaycana kömək etmişlər və qarşıdan gələn seçki prosesinin monitorinqini həyata keçirəcəklər.

Bununla bərabər Azərbaycanla ABŞ arasında olan əlaqələrdə öz həllini tapmamış bəzi problemlər hələ də qalmaqdadır. Ən önəmli məsələ, 1992-ci il Azadlıq Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsinə əsasən Konqres tərəfindən tətbiq edilmiş sanksiyaların aradan qaldırılmasıdır. Azərbaycan və qonşu Ermənistan arasında Dağlıq Qarabağ bölgəsi üzərində on ildir davam edən münaqişə nəticəsində yaranan bu sanksiyalara əsasən, Azərbaycanın "Ermənistan və Dağlıq Qarabağa qarşı blokada və təcavüzkar güc tətbiq edilməsini aradan qaldırmasınadək", ABŞ-ın Azərbaycana hər hansı birbaşa yardımı qadağan edilir. Əslində isə Ermənistana qarşı heç bir blokada yoxdur. Bu ölkə öz sərhədləri vasitəsilə qonşu Gürcüstan və İranla müntəzəm ticarət əlaqələri aparır və artıq dörd ildir ki, beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş atəşkəsə

Dağlıq Qarabağ ərazisində riayət olunur. Heç bir tərəf hərbi əməliyyatlar aparmır.

Həqiqət isə ondan ibarətdir ki, bu gün Azərbaycan ərazisinin 20 faizi Ermənistanın nəzarəti altındadır. Təxminən bir milyon Azərbaycan vətəndaşı - ölkə əhalisinin 15 faizi - Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ və ətraf rayonlarından qovularaq öz vətənlərində qaçqın və məcburi köçkün həyatı yaşayırlar.

Son vaxtlar Ermənistan hökumətində baş vermiş dəyişiklik münacişinin sülh yolu ilə beynəlxalq səviyyədə həll olunmasını daha da çətinləşdirmişdir. Belə ki, ABŞ və ATƏT-in Minsk qrupu tərəfindən dəstəklənən həll planını qəbul edən Ermənistanın keçmiş Prezidenti Levon Ter-Petrosyan, Ermənistanın heç bir kompromisi qəbul etməyən qrupları tərəfindən bu ilin əvvəlində öz postundan getməyə məcbur edilmişdir.

Ermənistanın yeni prezidenti və Erməni-Amerika lobbi qrupları ATƏT-in münacişinin həlli ilə bağlı təklif etdiyi 2 mərhələli həll planını qəbul etmirlər. Təklif olunan plana əsasən birinci mərhələdə Ermənistan, Azərbaycanın işğal olunmuş səkkiz rayonunun yeddisindən öz qoşunlarını çıxarır və ikinci mərhələdə Azərbaycan daxilində Dağlıq Qarabağın statusu ilə bağlı yekun danışıqlar aparılır. Əslində isə Ermənistan, ABŞ, Fransa və Rusiyanın həmsədrliyi və bir sıra digər Avropa ölkələrinin fəal iştirakı ilə Minsk Prosesi çərçivəsində bir neçə il aparılmış danışıqları pozmaq və ya dayandırmağı təklif edir.

Azərbaycanın Minsk sülh prosesinə sadıq olması və Klinton administrasiyasının 907-ci Bölmənin Konqres tərəfindən ləğv olunmasını dəstəkləməsinə baxmayaraq bu sanksiyalar hələ də qüvvədə qalır, çünki Konqres Ermənistanın lobbi qruplarının güclü təzyiçi altındadır. Azərbaycan son aylarda Klinton administrasiyasının prezidentlik qətiyyəti nümayiş etdirərək 907-ci Bölmənin dayandırılmasına əsas ola biləcək kifayət qədər "tutarlı addımlar" atmışdır.

© 1998 News World Communications, Inc. The Washington Times qəzetinin icazəsi ilə yenidən nəşr olunmuşdur. Bu nəşr hər hansı məhsulun, xidmətin, şirkətin və ya təşkilatın dəstəyini və ya sponsorluğunu nəzərdə tutmur.

The Washington Post

3 noyabr 1998-ci il.

"Azərbaycanda demokratiya"

"The Washington Post" qəzetinin 17 oktyabr tarixli buraxılışında Azərbaycandakı prezident seçkiləri ilə bağlı dərc olunmuş "Bakıda əldən verilmiş fürsət" başlıqlı məqalə, mənə su bardağının yan dolu və ya yan boş olması ilə bağlı məşhur sualı xatırladır. Yəqin ki, sizin qəzetiniz də Azərbaycandakı proseslərə seçkiləri yan-boş adlandırmağa üstünlük verib. Mənim fikrimcə isə daha sağlam düşüncəli və nikbin mühakimə aparılırdı seçkilər yan-dolu adlandırılardı.

Biz seçkilərin mükəmməl olacağını gözləmərdik, lakin demək olar ki, bütün müşahidəçilər əvvəlki seçkilərlə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə irəliləyişlərə nail olduğunu qeyd ediblər. Belə ki, seçkilərə hazırlıq dövründə seçki qanunu təkmilləşdirildi, senzura aradan qaldırıldı, hər bir namizədə dövlət televiziyasında pulsuz efir vaxtı ayrıldı, açıq seçki kampaniyalarının keçirilməsinə şərait yaradıldı, müxalifətdən olan namizədlərin sayı artdı və yüzlərlə müşahidəçisi seçki prosesini izləmək üçün ölkəyə dəvət edildi. Müəyyən qanun pozuntuları aşkar olunsada, heç kəs nəticələri şübhə altına almır.

Tez-tez istinad olunan Beynəlxalq Respublikaçılar İnstitutu (BRİ) tərəfindən səslənmiş tənqidlərə gəldikdə isə, qeyd etmək lazımdır ki, uzun müddətli müşahidəçilər adətən daha konstruktiv olurlar və hadisələri dərinlən anlayırlar. Biz, BRİ-un iradlarını qəbul etsək də, hesab edirik ki, təşkilatın seçki qabağı maarifləndirmə prosesində geniş tərkibdə iştirak etməsi daha müvafiq olardı.

The Boston Globe

23 fevral 1999-cu il.

"ABŞ-Azərbaycan əlaqələri və milli təhlükəsizlik"

Con Ellis Birləşmiş Ştatların milli təhlükəsizlik maraqları və Azərbaycan arasında olan qarşılıqlı əlaqələri çox düzgün qiymətləndirir ("ABŞ Azərbaycanda hərbi bazasını yaratmalıdır", 6

fevral). Azərbaycan öz müstəqilliyini qorumaq, regiondakı təzyiqlərə qarşı müqavimət göstərmək və həyati əhəmiyyətli təbii sərvətlərini qorumaq üçün Birləşmiş Ştatlarla sıx təhlükəsizlik əlaqələrinin qurulmasında maraqlıdır. Necə deyərlər, Azərbaycan çətin qonşuluq həyatı yaşayır.

Digər tərəfdən isə bölgədəki dünyəvi, demokratik müsəlman dövlətlərinin inkişafını dəstəkləmək, regional imperiyaların yenidən baş qaldırmasının qarşısını almaq və Xəzərin neft və qaz ehtiyatlarının Qərbin sənaye dövlətləri tərəfindən işlənməsini dəstəkləmək üçün Birləşmiş Ştatlar Azərbaycanla daha sıx əlaqələr qurmaqda maraqlı olmalıdır.

Təhlükəsizlik əlaqələrinin daha da dərinləşdirilməsinə ehtiyac olması hər iki dövlət üçün aydındır. Azərbaycan hazırdır. Bəs Birləşmiş Ştatlar necə, buna hazırdırmı?

The Washington Post

8 mart 1999-cu il.

"Azərbaycanın cavabı"

"The Washington Post qəzetinin" 9 fevral buraxılışında dərc edilmiş "Yəhudi-Erməni təcridi Konqresdə genişlənir" başlıqlı məqalə bir çox yöndən düzgündür. Bununla belə, məqalədə həm də "yeddi il bundan əvvəl sanksiyaları qəbul edərkən Konqres, Azərbaycanın Ermənistan üzərində tətbiq etdiyi blokadaya istinad edirdi, lakin münaqişə tərəfləri arasında 1994-cü ildə atəşkəs əldə olunmasına baxmayaraq bu sanksiyalar hələ də qüvvədə qalır" fikri də öz əksini tapmışdır.

Bu bəyanat bezi Konqres üzvlərinin fikirlərini əks etdirsə də, həqiqəti əks etdirmir. Gələn xəritəyə nəzər salaq, Azərbaycanın coğrafi mövqeyi Ermənistanı blokadada saxlamağa imkan vermir, çünki bu ölkənin İran və Gürcüstanla ümumi sərhədləri vardır və Rusiya ilə sərbəst ticarət əlaqələri mövcuddur. Gürcüstan ərazisindən keçməklə Ermənistanın dəniz ticarəti aparmaq imkanı da vardır. Bundan başqa, Azərbaycan və Ermənistan arasında olan bütün kommunikasiya xətləri Ermənistan qoşunları tərəfindən ya dağıdılıb, ya da işğal altında saxlanılır (Azərbaycanın qərb hissəsinin 20 faizi). Elan edilmiş müharibə vəziyyətində olan iki dövlət arasında ticarət əlaqələrinin

dayandırılması adi haldır, burada "blokada"dan söhbət gedə bilməz.

Əslində, keçmiş Sovet respublikaları arasında nə üçün məhz Azərbaycanın ABŞ hökumətinin birbaşa yardımından məhrum edildiyinin heç bir əsaslandırılmış səbəbi yoxdur. Bu siyasəti davam etdirməklə Konqres, münaqişənin təcavüzkarını mükafatlandırır, qurbanı isə cəzalandırır.

The Washington Times

21 aprel 1999-cu il.

"Şərqi təhlükəsizlik ümidlərini Qərbe bağlayır"

NATO-nun yaranmasının 50-ci ildönümü ilə bağlı qarşadan gələn tədbirlərdə müzakirə olunacaq məsələlər arasında ən çox maraqlı doğuran, NATO-nun strateji konsepsiyasına yenidən baxılması və NATO-nun genişlənməsinin növbəti mərhələsidir. Bu məsələlərlə bağlı veriləcək qərarlar qərbdə Norveçdən İspaniyaya qədər bütünlüklə Avropa ölkələrinin, eləcə də şərqdə Rusiyadan Qafqaza qədər bütün Avropanın gələcək sülh və təhlükəsizliyinə öz təsirini göstərəcəkdir.

Optimistlər NATO-nun genişlənməsinin yaşadığımız əsrdə şahidi olduğumuz iki böyük Avropa müharibələri kimi münaqişələrə nəhayət ki, son qoyacağına ümid etsələr də, pessimistlər digər Avropa dövlətlərinin maraqlarını nəzərə almadan yeni bir Yalta təhlükəsinin yarana biləcəyindən ehtiyat edirlər.

İcazə verin mənim ölkəm Azərbaycanı nümunə kimi qeyd edim. Əsrlər boyu bölgədə hökmranlıq etmiş müxtəlif qüvvələrin əsəri altında olan Azərbaycan, nəhayət ki, 1991-ci ildə öz həqiqi müstəqilliyinə nail oldu. Azərbaycan NATO-ya sabitlik amili kimi baxdığına görə biz NATO-nun genişlənməsi konsepsiyasını dəstəkləyirik və Sülh Naminə Tərəfdaşlıq proqramında fəal iştirak edirik. Eyni zamanda, Rusiyanın NATO-nun genişlənməsinə olan münasibəti, eləcə də öz növbəsində Rusiyanın bu narahatlığına ABŞ-in münasibəti bizi narahat edir. Hazırda Rusiyanın NATO-nun genişlənməsinə qarşı çıxması iki istiqamətdə inkişaf edə bilər. Yeni ya Rusiya gələcəkdə də NATO-nun genişlənməsinə qarşı çıxmaqda davam edə bilər və yaxud da NATO-ya qarşı tarazlığı qoruyub saxlamaq üçün regional təhlükəsizlik sazişlərinin yaradılmasına çalışa bilər.

Bes son dərəcə önəmli olan bu 1999-cu ilin Azərbaycana hansı təsirləri olacaqdır? Biz, Baltıqyanı ölkələr istisna olmaqla keçmiş Sovet respublikaları arasında yeganə dövlətlik ki, ərazimizdə heç bir xarici ölkənin qoşunları yoxdur. Keçmiş ittifaq ölkələri arasında Azərbaycan ən çox Qərb-yönümlü mövqeyə malik olması ilə fərqlənir. Lakin coğrafi baxımdan vahid, lakin siyasi cəhətdən ayrı olan üç Qafqaz ölkəsindən biz yalnız biriyik. Ermənistan artıq öz taleyini Rusiya ilə bağlayıb və Rusiya tərəfindən ən müasir silahlarla təchiz olunur. Gürcüstan da Qərb-yönümlü siyasət yürüdü, lakin Rusiyanın buradakı mövcud hərbi bazaları onun əl-qolunu bağlayır.

Genişlənməkdən əlavə, NATO-nun strateji konsepsiyasında Azərbaycan kimi ölkələrin də təhlükəsizlik ehtiyaclarının əvvəlcədən təsəvvür edilməsi və bu konsepsiyaya daxil edilməsi vacibdir. Bu səbəbdən də biz, Birləşmiş Ştatlar və Rusiya arasında genişlənmə ilə bağlı digər ölkələrin də müstəqillik və təhlükəsizlik maraqlarını nəzərə alacaq bir razılığın əldə olunacağına həssaslıqla yanaşırıq. Bizim təhlükəsizliklə bağlı narahatlığımızı başa düşmək üçün bir sıra məqamlara nəzər salmaq lazımdır: Rusiyadan qeyri-qanuni yolla əldə etdiyi 1 milyard dollar həcmində silah-sursat hesabına Ermənistan, Azərbaycana qarşı təcavüz həyata keçirmişdir və mənim ölkəmin 20 faiz ərazisini işğal etmişdir. Bu təcavüz nəticəsində 1 milyon insan qaçqına çevrilmiş və bu gün onların çəkdiyi əzablar medianın diqqətsizliyi üzündən Qərb ölkələrinin diqqətindən kənar qalır. Bu müddət ərzində Ermənistan münaqişənin həlli ilə bağlı Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının söylərini davamlı olaraq heç endirmişdir. Bu il isə Rusiya, Ermənistanla müasir "Miq 29" tipli qıncı təyyarələr və "S-300" tipli uzaq mənzilli raketlər göndərməyi planlaşdırdığını bəyan etmişdir.

Buna görə də, Ermənistanla olan münaqişənin həll edilməsində Rusiyanın irəli sürdüyü "ümumi dövlət" ideyasının Birləşmiş Ştatlar tərəfindən qeyri-ixtiyari olaraq qəbul edilməsinə Azərbaycan etiraz edir. Erməni diasporunun təsiri ilə qəbul edilmiş və hərbi yardım da daxil olmaqla Azərbaycana hər hansı birbaşa yardımların göstərilməsini qadağan edən Azadlıq Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsinin ləğv edilməsi üçün ABŞ-ın siyasi iradə göstərə bilməməyi orta səviyyəli

azərbaycanlının düşüncəsində heç bir məntiqə sığmır.

Biz Qərb və Avropa ictimaiyyətinə qoşulmaq qərarımızı vermişik. Biz hesab edirik ki, müstəqillik və suverenliyimizin davamlı olması, eləcə də Xəzərin enerji ehtiyatlarının uğurlu şəkildə işlənməsi üçün Avropanın və Avro-Atlantik təhlükəsizlik strukturlarının bir hissəsinə geyrilməliyik.

Rusiya, tarixən öz qoşunları üzərindəki hökmranlığını qoruyub saxlamağa can atan regional güc olmuşdur. Lakin biz artıq kiminsə üzərində ağalığ etməsinə istəmirik. Ümumilikdə bölgə və ayrı-ayrı dövlətlər kollektiv təhlükəsizlik planları ilə bağlı seçim etməlidirlər, yəni ya MDB-nin himayəsi altında kollektiv təhlükəsizlik sazişi (KTS) "təklifini" qəbul etməli, və yaxud da Qərbin iştirakı ilə hər hansı təminat forması işlənilib hazırlanmalıdır. Birinci seçim, istər-istəməz genişlənməmiş NATO və güclənmiş, Rusiya tərəfindən dəstəklənən KTS arasında soyuqluğun yaranmasına səbəb olacaqdır. Bu isə ikinci Dünya Müharibəsindən sonrakı on illiklər ərzində şahidi olduğumuz iki qütblüliyə gətirib çıxaracaqdır. İkinci halda isə ABŞ-ın iştirakı son dərəcə önəmlidir.

Mən region dövlətləri və NATO arasında əməkdaşlıq haqqında xartiyaların (NATO-nun Rusiya və Ukrayna ilə imzaladığı razılaşmalardan fərqli) hazırlanmasını arzu edərdim. Bu, Cənubi Qafqazda bir-biri ilə düşmənçilik edən ölkələr arasında olan inamsızlığın aradan qalmasına köməklik edər və eyni zamanda bölgənin təhlükəsizlik maraqlarının nəzərə alınmasına imkan yaradır.

Eyni zamanda region qüvvələri arasında tarazlıq məsələsi də vardır. Tərəflərin malik olduqları vasitələr onların arasındakı tarazlığın fərqlənməsinə səbəb olur. Tarazlığın əldə olunması üçün ya hərbi gücü artırmaq, ya da ki, mümkün qədər aşağı səviyyəyə endirmək lazımdır. Azərbaycan hesab edir ki, sonuncu daha münasibdir, çünki, bu təkcə təhlükəsizlik baxımından deyil, eyni zamanda bazar iqtisadiyyatı və demokratik cəmiyyətlərin inkişaf etdirilməsi maraqları baxımından da önəmlidir.

© 1999 News World Communications, Inc. The Washington Times qəzetinin icazəsi ilə yenidən nəşr olunmuşdur. Bu nəşr hər hansı məhsulun, xidmətin, şirkətin və ya təşkilatın dəstəyini və ya sponsorluğunu nəzərdə tutmur.

The Washington Times

28 dekabr 2001-ci il.

"Tarix ABŞ-ın Azərbaycana qarşı sanksiyalarına fərqli tərzdə aydınlıq gətirir"

İcazənizlə, qəzetinizin 23 dekabr buraxılışında dərc olunmuş "Ermənistan və Azərbaycanın əhəmiyyəti" başlıqlı məqalədə əks olunmuş bəzi məqamlara öz münasibətimi bildirmək istərdim. Sizin qeyd etdiyiniz kimi, amerikalıların regionda baş verən həqiqətlərlə bağlı kifayət qədər məlumatı yoxdur. Bu, xüsusilə Ermənistan və Azərbaycan arasında baş verən münaqişə, eləcə də Ermənistanın mənim ölkəmə qarşı həyata keçirdiyi təcavüzün törətdiyi nəticələrə münasibətdə özünü göstərir. Azərbaycanın 20 faiz ərazisinin Ermənistan tərəfindən işğal edilməsi, bu işğal nəticəsində bir milyona qədər insanın qaçqın və məcburi köçkünə çevrilməsi beynəlxalq səviyyədə öz təsdiqini tapmışdır. Bununla belə, hətta bu məsələlər barəsində yazan mütəxəssislər belə, ya bilərəkdən və yaxud da qeyri-ixtiyari olaraq hadisələri təhrif olunmuş şəkildə təsvir edirlər.

Məhz məlumat azlığı üzündən güclü erməni lobbisi müharibə aparən tərəflər arasında təbii olaraq ticarət əlaqələrinin dayandırılması halını blokada kimi qələmə verməyə müvəffəq olmuşdur. Beləliklə də, bu yanlışlıq ABŞ Konqresinin yeni təhqirlərə yol verərək Azərbaycana qarşı sanksiyaların tətbiqini nəzərdə tutan 1992-ci ilin Azadlıq Müdafiə Aktının 907-ci Bölməsini qəbul etməsi ilə nəticələnmişdir. ABŞ administrasiyalının ardıcıl olaraq 907-ci Bölməyə qarşı cəzmalarna baxmayaraq, bu məsələ ilə bağlı ABŞ siyasəti yalnız 11 sentyabrdan sonra yenidən nəzərdən keçirildi.

Bir halda ki, söhbət Ermənistanın "təqdirəlayiq təmkin" və "ABŞ-ın Azərbaycan qarşı sanksiyalarının yumşaldılmasına iltifat göstərməsindən" gedir, bu halda mən məsələnin əsl mahiyyətini olduğu kimi qeyd etmək istəyirəm. 11 sentyabr hadisələrindən sonra Ermənistan prezidenti şəxsən 907-ci Bölməyə hər hansı dəyişikliyin edilməsinə qarşı kəskin şəkildə etirazını bildirmişdi. Eyni zamanda bu mövqeyin qəbul etdirilməsi üçün yüksək vəzifəli məmurlardan ibarət Ermənistan nümayəndə heyəti Vaşinqtona göndərilmişdi.

Biz Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olun-

masında Buş administrasiyasının fəaliyyətini alqışlayınq və Konqresin 907-ci Bölmənin dayandırılması üçün prezidentə səlahiyyət vermək qərarı bu fəaliyyətin həqiqətən də qərəzsiz həyata keçirilməsi baxımından irəliyə doğru atılmış addımdır. Beynəlxalq terrorizmlə birləşərək bizim dəyərlərimizə və həyatımıza təhlükə yaradan aqressiv separatizmə qarşı mübarizə aparmaq üçün ABŞ-ın beynəlxalq məsələlərdə məhz bu cür iştirakına ehtiyac vardır.

Sonda, Ermənistan-Azərbaycan və Türkiyə-Ermənistan əlaqələri ilə bağlı olaraq bildirmək istəyirəm ki, bu cür ixtilafın aradan qaldırılması üçün biz keçmişdə baş vermiş və yaxud da baş verməsi iddia edilən hadisələrlə yaşamaq deyilik, əksinə yalnız gələcəyə doğru baxmalıyıq.

© 2001 News World Communications, Inc. The Washington Times qəzetinin icazəsi ilə yenidən nəşr olunmuşdur. Bu nəşr hər hansı məhsulun, xidmətin, şirkətin və ya təşkilatın dəstəyini və ya sponsorluğunu nəzərdə tutmur.

The Washington Post

30 oktyabr 2003-cü il.

"Azərbaycandakı seçkilərin tənqidi"

22 oktyabr tarixində dərc edilmiş "Çox yaxşı icra?" başlıqlı məqalədə "saxta prezident seçkiləri" və "rüşvətçilik, müxalifət tərəfdarlarının döyülməsi və həbs edilməsi də daxil olmaqla kütləvi qanun pozuntuları"na istinad olunduğu halda, nədənsə Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının Seçkilərin Beynəlxalq Müşahidə Missiyasının qeyd etdiyi "misli görünməmiş şəffaflıq" və Avropa İttifaqının sədriyi tərəfindən qeyd edilmiş "Azərbaycandakı əvvəlki seçkilərlə müqayisədə tərəqqi" və "beynəlxalq standartlara əməl olunması istiqamətində əhəmiyyətli addım" kimi fikirlərə istinad edilməmişdir. Avropanın yanaşması Azərbaycanı bu əsasda inkişaf etməyə dəstək-lədiyi halda, ABŞ mediası mənim ölkəmin demokratiya istiqamətində gələcək tərəqqi yolunda əhəmiyyətli dərəcədə soyudur.

Belkə, "The Washington Post" qəzeti Avropanın fərqli demokratiya standartlarına sadıq olduğunu düşünür?

"Çoxdu sayda müxalifət tərəfdarlarının" saxlanılmasına gəldikdə isə, xatırlatmaq istərdim ki, müxalifət liderlərindən biri 15 oktyabr seç-

kilərindən öncə Bakanın küçələrinin "qanla yuyulacağı" ilə bağlı xəbərdarlıq etmiş, digəri isə hələ seçkilərin nəticələri məlum olmamış öz tərəfdarlarını bu nəticələrə qarşı etiraz etməyə çağırmışdı. Buna görə də onlar saxlanılmışlar. İğtişaslarda iştirak edənlərin əksəriyyəti artıq azadlığa buraxılıblar və yerdə qalanları ilə bağlı ətraflı araşdırma aparılır.

Gələn unutmayaq ki, Əfqanıstan və İraq hadisələrində mənim ölkəmin Birləşmiş Ştatlara verdiyi dəstək sadəcə "asanlıqla hava məkanından istifadə etmək hüququnun verilməsi" ilə məhdudlaşmamışdır. Bizim əsgər və zabitlərimiz bu ölkələrdə ABŞ ordusunun hərbiçiləri ilə çiyin-çiyinə vuruşurlar. Ümumiyyətlə, neft və demokratiya, geostrategiya və insan hüquqları arasında ziddiyyətlər tapmaq "The Washington Post" qəzeti üçün adi haldır. Bu amillər enerji və geosiyasi maraqların demokratik inkişaf siyasətini dəstəkləməsi və gücləndirməsi baxımından vəhdət təşkil edə bilməzlərmi? Mənim ölkəm bunun ən yaxşı nümunəsi olmaq üçün səy göstərir.

The Washington Times

5 noyabr 2005-ci il.

"Mikroskop altında" olan ölkə, səfir belə deyir" Devid R. Sənds

İxtisasca fizik olan olan Hafiz Paşayev, Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra ölkəsinin müstəqillik qazandığı vaxtdan, 1993-cü ildən indiyədək Azərbaycanın Birləşmiş Ştatlarda fəaliyyət göstərən birinci səfir olmuşdur. Bu həftə müxbirimiz Devid R. Sənds sabah keçiriləcək parlament seçkilərinin əhəmiyyəti barəsində Hafiz Paşayevin fikirlərini öyrənmişdir.

Sual: Hökumətin bu seçkiləri necə həyata keçirəcəyi ilə bağlı beynəlxalq səviyyədə böyük diqqət olduğunu hiss edirsinizmi? Sizcə bu ədalətlidirmi?

Cavab: Düşünürəm ki, Azərbaycanın mikroskop altında olması ilə bağlı heç bir şübhə yoxdur. Biz, Birləşmiş Ştatlara önəmli dost və müttəfiqi olduğumuzu sübut etmişik və Prezident

Buşun dünyada demokratiyanın dəstəklənməsi doktrinasını aydın şəkildə bəyan etməsinin ardınca bir çoxlarının nəyin baş verəcəyini izləyəcəyi bizə məlumdur. Bu ədalətlidirmi? Məncə həm ədalətlidir, həm də ədalətsiz. Düşünürəm ki, müstəqilliyinin ilk günündən etibarən Azərbaycan, məqsədyönlü şəkildə dünyanın demokratik ölkələri arasında olmaq seçimini etmişdir. Bizim də öz çətinliklərimiz olmuşdur və Sovet dövründən bizə miras qalmış siyasi mədəniyyəti nəzərə alsaq, bu başa düşüləndir. Lakin bu müddət ərzində həyata keçirdiyimiz bütün seçkilər - dörd prezident və iki parlament seçkiləri - vaxtı-vaxtında keçirilmiş və hər bir seçki prosesi əvvəlkinə nisbətən daha da təkmil olmuşdur.

Sual: Gürcüstanda baş vermiş Qızılqül və Ukraynadakı Narıncı İnciləblər sizin bölgədə demokratik dəyişikliklərlə bağlı müzakirələri alovlandırmışdır. Bəs bu, Azərbaycandakı siyasi müzakirələrə bəs necə təsir edir?

Cavab: Bizim ölkəmizdə olan bəzi müxalifət qrupları bu cür fərqli vəziyyətlərdən Azərbaycanda da istifadə etməyə çalışırlar, lakin biz qətiyyətlə inanırıq ki, islahatların dinc şəraitdə və təkamül yolu ilə həyata keçirilməsi də bölgəmizdə olan digər ölkələr üçün çox önəmli nümunə ola bilər.

Aparılmış bütün sorğuların nəticələrinə əsasən Prezident İlham Əliyevin sədrlik etdiyi partiya istənilən azad və ədalətli seçkilərdə əksər səs çoxluğu ilə qalib gələ bilər. Azərbaycanlıların layiqli və ədalətli seçkilərin keçirilməsini istəməsi heç də bizim Ukrayna və Gürcüstanda baş vermiş hadisələrdən yayınmaq istəyimizlə bağlı deyil, əksinə, biz vətəndaşlarımızın buna layiq olduqlarını düşünürük. Hökumət anlayır ki, iqtisadi və sosial sahədə nailiyyətlər əldə etsək də, irəliyə doğru inkişaf etmək üçün sabit və mütərəqqi siyasi vəziyyəti qoruyub saxlamaq lazımdır.

Sual: Prezident Əliyev 2003-cü il seçkilərində qalib gəldikdən

sonra qarşıdurma baş vermişdi. Bu seçkilərlə bağlı eyni narahatlıqlar varmı?

Cavab: Düşünürəm ki, bizim hökumətimiz seçki günündən daha çox seçkidən sonrakı günü düşünür. Düzdür, 2003-cü ildə qarşıdurma olmuşdu, lakin buna baxmayaraq hətta ən radikal müxalifət qrupları belə prezidentin açıq-aşkar qələbə çaldığını etiraf etməli oldular.

Hökumət əleyhinə olan qüvvələr bizim seçkilərin beynəlxalq səviyyədə şübhə altına alınması məqsədilə zorakılığa yol verdilər və mən qeyd etməliyəm ki, bezi hallarda təhlükəsizlik qüvvələrimiz də buna qarşı bir qədər kəskin münasibət göstərmişlər. Biz bu seçkinin nəinki ədalətli şəkildə keçirilməsi, eləcə də dinc şəraitdə baş tutması üçün çox çalışmışıq.

Sual: "Human Rights Watch" kimi xüsusi qruplar seçkilərə hazırlıq mərhələsini xüsusilə tənqid etmişlər. Sizin buna münasibətiniz necədir?

Cavab: May ayından etibarən ötən həftəyə qədər Prezident və hökumət bu seçkilərin ədalətli şəkildə keçirilməsini təmin etmək üçün öz təsdiqini tapmış bir sıra addımlar atmışlar. Biz azad seçkilərdən qorxmuruq, çünki iqtidarın xalq arasında nüfuzu kifayət qədərdir.

Mən mətbuatın azad olmaması və ya hökumətin müxalifəti sıxışdırması ilə bağlı fikirləri eşidirəm. Lakin Bakıya geri döndüyüm zaman qəzetləri oxuyub və televiziya kanallarını izlədikdən sonra kiminsə bu haqda hansı əsaslarla danışdığını başa düşə bilmirəm. Bəzən isə mənə elə gəlir ki, sanki əldə olunan hər bir nailiyyət və inkişafdan sonra bizə qarşı olan tələblərin səviyyəsi bir pillə artır.

© 2005 News World Communications, Inc. The Washington Times qəzetinin icazəsi ilə yenidən nəşr olunmuşdur. Bu nəşr hər hansı məhsulun, xidmətin, şirkətin və ya təşkilatın dəstəyini və ya sponsorluğunu nəzərdə tutmur.

The Washington Times

1 mart 2005-ci il.

"Azərbaycanda seçkilər, tam mükəmməl olmasa da irəliyə atılmış addımdır"

Qəzetinizin 10 fevral tarixindəki buraxılışında dərc olunmuş "Keçmiş Sovet dövlətlərində demokratiya yüksəlir" başlıqlı məqaləni böyük maraqla oxudum, çünki məqalədə qeyd olunduğu kimi həqiqətən də əvvəllər Sovet İttifaqının üzvü olmuş ölkələrdə demokratiya güclənməkdədir. Biz Azərbaycanda bu inkişafı alqışlayırıq, çünki məhz demokratikləşmə bizim ölkəmizin sivil cəmiyyət qurmaq istiqamətində yürütdüyü siyasətin sütunlarından biridir.

Bununla bərabər, məqalədə Azərbaycanda keçirilmiş 2003-cü il seçkilərinə verilmiş şərhə mən əsla razı deyiləm.

İlkin seçkilər zamanı seçicilərin əksəriyyətinin səslerinin oğurlandığı Gürcüstan və Ukraynadakı hadisələrdən fərqli olaraq, Azərbaycanda seçkilərdən bir neçə həftə öncə və seçkiqabağı yerli və xarici QHT-lər tərəfindən aparılmış müstəqil rəy sorğularının nəticələrinə əsasən İlham Əliyev özünün ən yaxın rəqibindən kifayət qədər irəlidi idi.

Nəticələrə heç bir şübhəsi olmayan Azərbaycan müxalifəti vətəndaş qarşıdurması və zorakılıq yolu ilə ictimai asayışı pozmağa başladı və qalibə olan inamı azaltmağa cəhd göstərdilər. Təəssüf ki, bezi QHT və media mənsubları da onların bu iftiralarna inanaraq, seçki və seçki prosesindən sonrakı vəziyyətlə bağlı təhrif edilmiş fikirləri qəbul etdilər.

2003-cü il seçkilərinin bütün beynəlxalq standartlara cavab vermədiyini qəbul etsəm də, qeyd etmək lazımdır ki, əvvəlki seçkilərlə müqayisədə bu irəliyə doğru atılmış addım idi.

Sizin oxucularınızın Azərbaycanda baş verən proseslərlə bağlı aydın və düzgün məlumat əldə etməsi vacibdir.

© 2005 News World Communications, Inc. The Washington Times qəzetinin icazəsi ilə yenidən nəşr olunmuşdur. Bu nəşr hər hansı məhsulun, xidmətin, şirkətin və ya təşkilatın dəstəyini və ya sponsorluğunu nəzərdə tutmur.

The Washington Times
11 sentyabr 2005-ci il.

"Azərbaycanın demokratik təkamülü"

Keçmiş Dövlət katibi Madlen Olbrayt bu yaxınlarda Milli Demokratiya İnstitutunun sədri kimi Azərbaycana etdiyi səfər zamanı demişdir, "Seçki günü vacibdir, lakin seçkidən öncəki aylar da həlledici rol oynayır".

O bununla 6 noyabr tarixində Azərbaycanda keçiriləcək parlament seçkilərinə istinad edirdi. Bu zaman Azərbaycan vətəndaşları seçki məntəqələrinə gedərək parlamentə və ya Milli Məclisə özlərinin nümayəndələrini seçməli idilər.

Buş administrasiyası bu seçkilərin Azərbaycan hökumətinin demokratiyaya olan sədaqətinin yoxlanması üçün bir sınaq olduğunu hesab edir. ABŞ Konqresi qətnamə qəbul edərək Azərbaycanı "ölkənin uzun müddətli inkişaf və sabitliyin təmin olunması üçün 2005-ci ilin noyabrında qanuni, dinc, azad və ədalətli seçkilərin keçirilməsinə" çağırırdı.

Biz, müstəqillik, sabitlik və rifahı məhz demokratik islahatlardan asılı olduğunu çox gözəl anlayırıq. Prezident İlham Əliyev təkamül prosesinin dinc şəkildə həyata keçməsinə istəyir, çünki hər hansı siyasi qeyri-sabitlik son bir neçə ildə əldə olunmuş misli görünməmiş iqtisadi artımı təhlükə altında qoya bilər. Bu məqsədlə və seçkilərin beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə keçirilməsini təmin etmək üçün prezident aşağıdakı addımların həyata keçirilməsini nəzərdə tutan fərman imzalamışdır:

- (1) Heç bir güc və ya maneə tətbiq edilmədən bütün siyasi partiyalara yürüşlərin təşkil olunmasına icazə vermək.
- (2) Yerli və beynəlxalq seçki müşahidəçilərinin fəaliyyətinə şərait yaratmaq.
- (3) Mediaya çıxışı təmin etmək və bu yolla prosesin ədalətli şəkildə işıqlandırılmasına imkan yaratmaq.
- (4) Mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları

tərəfindən "ekzit pol"ların keçirilməsi üçün lazımı şəraitin yaradılmasını təmin etmək.

Fərmanın artıq həyata keçirilmiş bir sıra müddəaları müxalifət partiyalarının siyasi arenadakı iştirakı ilə bağlıdır. Belə ki, iqtidar və müxalifət partiyaları arasında dialoqlar keçirilmiş, bütün müxalifət partiyalarının sərbəst şəkildə öz yürüşlərini və nümayişlərini keçirə bilmələri üçün lazımı şərait yaradılmış və 2003-cü ilin oktyabr hadisələri zamanı hökumətin devrilməsinə çağıran müxalifət nümayəndələri də daxil olmaqla bütün müxalifət fəallarının öz namizədliyini irəli sürməsinə icazə verilmişdir. Avqustun sonlarında Azərbaycana səfər etmiş Senator Riçard Luqar (Respublikaçılar partiyası - İndiana ştatı) qeyd etmişdir, "Müxalifət liderləri parlament seçkilərinə namizədlərin qeydiyyatı prosesinin çox yaxşı həyata keçirildiyini vurğulayıblar, bu isə əvvəlki seçkilərlə müqayisədə irəli atılmış addımdır". Prezident Əliyev, Sovet dövründə tətbiq olunan seçki qutularının saxta bülletenlərlə doldurulması kimi hallara yol verilməməsi üçün bütün bölgə seçki komissiyalarına xəbərdarlıq etmişdir. Prezident Əliyevin noyabrda azad və ədalətli seçkilər keçirilməsində ısrarlı olması Azərbaycanın dünyəvi dövlətçiliyinin onun müsəlman adət-ənənələri ilə bir arada mövcud ola bilməsi fikrinə əsaslanır.

Biz inanırıq ki, demokratik plüralizm, fərqli fikirlərin heç bir zorakı vasitələrə əl atmadan sərbəst şəkildə ifadə olunmasını təmin edəcəkdir. Etnik mənsubiyyətindən və siyasi baxışlarından asılı olmayaraq hər bir vətəndaş dinc yolla öz mövqeyini müdafiə etməkdə sərbəstdir.

Bu gün Azərbaycan inkişaf edən, müstəqil bir dövlətdir. Bizim gənc ölkəmiz bir çox çətinliklərlə qarşılaşmışdır; gərgin qonşuluq şəraitində müstəqilliyi qoruyub saxlamaq; dağılmış iqtisadiyyatdan bazar iqtisadiyyatına keçidi təmin etmək; hökumət təsisatlarını yaratmaq və müstəqil məhkəməni qurmaq; Ermənistanla olan münaqişəmizin sülh yolu ilə həllini tapmaq və təbii ehtiyatlarımızın işlənməsi və dünya bazarlarına çatdırılmasını təmin etmək.

Bu çətin illər ərzində Birləşmiş Ştatlar hər zaman Azərbaycanın dostu və müttəfiqi olmuşdur. 2001-ci ilin 11 sentyabrında Amerikanın məruz qaldığı hücumlardan sonra bizim strateji tərəfdaşlıq əlaqələrimiz daha da gücləndi. Bu hadisədən dərhal sonra Prezident Heydər Əliyev ABŞ-ın Bakıdakı səfirliyinə baş çəkdi və baş sağlığını bildirməklə bərabər özünün tam dəstəyini təklif etdi. "Bu gün biz, terrorizmə qarşı qlobal müharibədə çiyin-çiyinə dayanmışıq. Bizim hərbiçilərimiz fəxrle Əfqanıstan və İraqda xidmət göstərirlər".

Azərbaycanın Rusiya, İran və Türkiyə ilə qonşu olması və Avro-Atlantik məkana inteqrasiya etmək arzumuz bizim demokratik təsisatların inkişafının və güclü iqtisadiyyatın dəstəklənməsi ilə balanslaşdırılmış xarici siyasət yürütməmizi tələb edir. Azərbaycan bugünkü nailiyyətlərə heç bir əsaslı xarici yardım olmadan nail olmuşdur və biz, demokratik və iqtisadi inkişafımızı məhz öz resurslarımız hesabına davam etdirmək niyyətindəyik. ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyinin (USAID) dəstəyi ilə Beynəlxalq Respublikaçılar İnstitutunun bu yaxınlarda keçirdiyi sorğunun nəticələrinə əsasən azərbaycanlıların böyük əksəriyyəti iqtisadi və siyasi inkişafın hökumətin başlıca prioritetləri olmasını istəyirlər.

Bu ilin noyabrında Azərbaycan xalqı parlament seçkilərində iştirak edəcəkdir. Mən inanıram ki, bu seçkilər ölkəmizin misli görünməmiş iqtisadi artımına uyğun olaraq demokratik plüralizmə keçidi daha da sürətləndirəcəkdir. Cənab Luqar Bakıda olarkən öz müsahibəsində demişdir: "Mən Azərbaycanda güclü demokratik təsisatlar qurmaq arzusunun olduğunu hiss edirəm".

© 2005 News World Communications, Inc. The Washington Times qəzetinin icazəsi ilə yenidən nəşr olunmuşdur. Bu nəşr hər hansı məhsulun, xidmətin, şirkətin və ya təşkilatın dəstəyini və ya sponsorluğunu nəzərdə tutmur

Əlavə I

Azərbaycan haqqında ümumi məlumat

Coğrafiya və əhali

Azərbaycan Xəzər Dənizinin qərb sahilində, Cənubi Qafqaz bölgəsində yerləşir. Ölkəmiz şimaldan Rusiya, cənubdan İran, şimal-qərbdən Gürcüstan, qərbdən Ermənistan və Türkiyə, şərqdən Xəzər dənizi ilə həmsərhəddir. Səkkiz milyonluq əhəlisinin əksəriyyətini müsəlmanlar təşkil edən Azərbaycan dünyəvi dövlətdir. Ölkə əhəlisinin böyük əksəriyyətini qərbi türk əsilli etnik azərbaycanlılar təşkil etsə də, burada ruslar, ermənilər, gürcülər, kürdlər, udinlər, talişlar və digər etnik qruplara aid olan yetmişdən çox millətin nümayəndəsi yaşayır. Azərbaycanda islam, yəhudilik və xristianlıq da daxil olmaqla bir neçə dinə etiqad edilir.

Müstəqillik, 1918-1920-ci illər

Azərbaycanın ilk dəfə müstəqillik əldə etmək imkanı Birinci Dünya Müharibəsinin başa çatması və Rusiya çarının devrilməsindən sonra 1918-1920-ci illərdə yaranmışdır. 1918-ci il 28 may tarixində Azərbaycan Milli Şurası Amerika müstəqilliyinin baniləri kimi Müstəqillik Bəyannaməsini qəbul etdilər. Beləliklə də yeni dövlət - Azərbaycan Demokratik Respublikası yarandı.

Azərbaycan Demokratik Respublikası (ADR) müsəlman dünyasında ilk demokratik respublika idi və həmin dövrdə onun demokratik normaları bir sıra qərb demokratik hakimiyyətlərinin normalarından üstün idi. ADR rəsmi olaraq 1920-ci ilin fevralında keçirilən Versal Sülh Konfransında tanındı. Lakin Dağlıq Qarabağ bölgəsi üzərində Ermənistanla olan münaqişə üzündən onun Millətlər Cəmiyyətinə üzv olması müraciəti qəbul edilmədi. ADR-in qısa müddət (yalnız iyirmi üç ay) ömür sürməsinə baxmayaraq bu dövlət sürətlə inkişaf etdi və bir sıra ölkələr

lə diplomatik əlaqələr qurdu. Qısa müddət ərzində Respublika özünün parlamenti, ordusunu yaratdı və valyutasını tətbiq etdi.

Sovet hakimiyyəti dövrü, 1920-1991-ci illər

Təəssüf ki, 1920-ci ilin aprelin 27-28-də Rusiyanın bolşevik ordusu Azərbaycanı işğal etdi və yeni qurulmuş Demokratik Respublikanın həyatına son qoydu. Bununla da Azərbaycanın yeni Sovet İmperiyasına birləşməsi üçün zəmin yarandı. 1922-ci ilin 30 dekabr tarixində SSRİ-nin yaranması haqqında sazişin imzalanması ilə Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasına çevrildi. Ölkə yenidən öz qonşusunun əsarəti altına düşdü və müstəqil dövlət kimi inkişaf etmək ehtimalı aradan qaldırıldı.

Azərbaycanın öz müstəqilliyini itirməsinə baxmayaraq əsas hökumət təsisatları hələ də mövcud idi. Ölkənin konstitusiyası, parlamenti, məhkəmə sistemi və hətta Xarici İşlər Nazirliyi var idi. Əlbəttə ki, bu təsisatların fəaliyyətinə çox vaxt Azərbaycanın xaricindən, Kommunist Partiyasının elitası tərəfindən nəzarət olunurdu. Bu çox vacib amil idi, çünki bu təsisatların fəaliyyəti kommunistlərin hakimiyyəti altında süni mahiyyət daşımasına baxmayaraq Azərbaycan bununla hökumət təsisatlarının idarə olunması təcrübəsinə yiyələnmiş oldu. Bununla belə Azərbaycan xalqı heç zaman həqiqi müstəqillik və özünüidarə sisteminə malik olmaq arzusundan dönməmişdir. Bu arzular Qorbaçov dövrünün perestroyka siyasəti dönməndə daha da gücləndi.

Azərbaycanda artan müstəqillik arzusu etnik ermənilərin üstünlük təşkil etdiyi, Azərbaycanın muxtar vilayəti olan Dağlıq Qarabağ üzərindəki münaqişənin alovlanması ilə üst-üstə düşdü. Moskvadakı bəzi rəsmi dairələrin dəstəyi ilə Ermənistan Respublikası və Dağlıq Qarabağdakı separatçılar bu bölgənin ayrı-ayrılıqda Ermənistanla birləşdirilməsi məqsədilə azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə siyasətinə başladılar. Bu siyasət Sovet əsarətindən qurtulmağa çalışan azərbaycan-

lıların milliyyətçilik hisslərini daha da artırdı.

Müstəqillik 1991-ci ildə yetişir

1990-cı ilin yanvarında minlərlə azərbaycanlı Sovet İttifaqından ayrılaraq azadlıq və müstəqillik tələbi ilə Bakının küçələrinə axışdı. Qiyamı yatırmaq üçün Sovet qoşunları yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə Bakıya daxil olaraq, heç nəyə məhəl qoymadan silahsız dinc əhaliyə atəş açmağa başladı. Yüzlərlə insan qətlə yetirilsə də bu, Azərbaycan xalqının müstəqillik arzusunu boğa bilmədi. Baş vermiş faciə bu prosesi daha da sürətləndirdi.

1991-ci ilin 30 avqustunda Azərbaycan Ali Soveti (həmin dövrün parlamenti) Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpası haqqında bəyannaməni qəbul etdi. 1918-ci ildə qəbul edilmiş Müstəqillik Bəyannaməsinin varisi olan bu bəyannamə 1991-ci ilin 18 oktyabrında Konstitusiyaya Aktının qəbul olunmasına səbəb oldu. Bu akt Azərbaycanın müstəqil və demokratik dövlət kimi inkişaf etməsində dönüş nöqtəsi oldu. Bu akt azad və müstəqil dövlətin siyasi və iqtisadi sistemlərinin əsasını qoydu. Azərbaycanın özünün yeni konstitusiyasını hazırlamağa vaxtı olmadığı üçün müəyyən müddət ərzində köhnə Sovet konstitusiyası saxlanıldı. Bu çox vacib idi, çünki bu yolla yeni müstəqillik qazanmış Azərbaycan hakimiyyətdə olanların iradəsi ilə deyil konstitusiyaya hüququ əsasında suverenlik konsepsiyasını qəbul etdi. Azərbaycan Respublikası özünün yeni konstitusiyasını 1995-ci il 12 noyabrda qəbul etdi.

Həqiqi müstəqilliyin bərqərar olması Azərbaycanın qayğılarına son qoymadı. Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsi üstündə Ermənistan və Azərbaycan arasında baş verən münaqişə hələ də öz həllini tapmamışdır. 1988-ci ildə baş qaldıran münaqişə, 1991-ci ildə tam miqyaslı müharibəyə çevrildi və 1994-cü ilin may ayında atəşkəs əldə olundu. Bu müharibə nəticəsində Dağlıq Qarabağ bölgəsini əhatə edən yeddi rayon da daxil olmaqla Azərbaycan ərazisinin beşdə

biri Ermənistan qüvvələri tərəfindən işğal edilmişdir. Ermənistandan, o cümlədən işğal edilmiş ərazilərdən bir milyona qədər insan qovularaq qaçqın və məcburi köçkünə çevrilmişdir. Səkkiz milyon əhalisi olan Azərbaycan adambaşına düşən qaçqın və məcburi köçkünlərin sayına görə ən yüksək göstəriciyə malikdir.

Siyasi sistem

Azərbaycan Respublikasının hökuməti hakimiyyət bölgüsü prinsipi əsasında formalaşmışdır. Hakimiyyətin ənənəvi bölgüsünə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası tərəfindən müəyyən edildiyi kimi icraedici hakimiyyət Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə mənsubdur, qanunvericilik hakimiyyəti Parlament (Milli Məclis) tərəfindən həyata keçirilir və məhkəmə hakimiyyəti Azərbaycanın ən ali məhkəmə instansiyası Konstitusiyaya Məhkəməsi olmaqla, müstəqil məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının icraedici hakimiyyəti Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən həyata keçirilir. Hakimiyyətin icraedici qanadı prezident, prezident aparatı, baş nazir və nazirlər kabinetindən ibarətdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ümumxalq və bir-baş seçkilər əsasında beş illik müddətə seçilir. Prezident Azərbaycan Respublikası silahlı qüvvələrinin Ali Baş Komandanıdır. Eyni şəxs Azərbaycan Respublikasının Prezidenti kimi iki dəfədən artıq müddətə seçilə bilməz.

İcraedici səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi üçün Prezident Nazirlər Kabinetini formalaşdırır. Nazirlər Kabineti Prezidentin İcraedici hakimiyyətinin ali orqanıdır; bu orqan Prezidentə tabedir və ona hesabat verir.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik hakimiyyəti olan Milli Məclisin 125 üzvü vardır. Parlamentin üzvləri bir-baş səsvermə yolu ilə majoritar sistem əsasında beş illik müddətə seçilir. İyirmi beş yaşına çatmış hər bir Azərbaycan

vətəndaşı Milli Məclis üzvlüyünə seçilə bilər və burada seçilmə müddəti ilə bağlı məhdudiyyət yoxdur.

Azərbaycanın Konstitusiyaya Məhkəməsi ən ali məhkəmə orqanı olaraq Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə təsbit olunmuş səlahiyyətlər əsasında fəaliyyət göstərir. Konstitusiyaya Məhkəməsi qanunverici və ya icraedici orqanlardan asılı deyildir. Konstitusiyaya Məhkəməsinin məqsədi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının aliliyini təmin etmək və hər bir kəsin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etməkdir. Respublikanın Konstitusiyaya Məhkəməsi namizədlikləri Prezident tərəfindən irəli sürülən və Milli Məclis tərəfindən təyin olunan doqquz hakimdən ibarətdir. Konstitusiyaya Məhkəməsinin öz səlahiyyətlərini icra edə bilməsi üçün hakimlərdən yeddisinin iştirak etməsi vacibdir. Hakimlər on beş il müddətinə təyin olunurlar və onların namizədliyi ikinci dəfə irəli sürülə bilməz.

Siyasi partiyalar

Azərbaycanın siyasi həyatı çoxpartiyalı sistemlə xarakterizə olunur. Siyasi partiyalar qanunvericilik və yerli bələdiyyə orqanlarında təmsilçilik yolu ilə ölkənin siyasi həyatında iştirak edə bilərlər. Bu günə qədər Azərbaycanda qırx iki siyasi partiya qeydiyyatdan keçmişdir.

Konstitusiyanın 58-ci Maddəsində deyilir: hər kəsin başqaları ilə birləşmək hüququ vardır; hər kəs hər hansı siyasi partiya, həmkarlar ittifaqı və digər ictimai birliklər yaratmaq, o cümlədən də mövcud birliklər də daxil olmaqla istənilən birliyə qoşulmaq hüququna malikdir; bu növ birliklərin sərbəst fəaliyyətinə təminat verilir; heç kəs hər hansı birliyə daxil olmağa və ya onun üzvlüyündə qalmağa məcbur edilə bilməz; Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində və ya hər hansı bir hissəsində qanuni dövlət hakimiyyətini zorla devirmək məqsədi güdən birliklər qadağandır; Konstitusiyaya və qanunları pozan birliklərin fəaliyyətinə yalnız məhkəmə qaydasında xitam verilə bilər.

Xarici əlaqələr

Azərbaycanın müstəqilliyini ilk dəfə olaraq 1991-ci ilin noyabrında Türkiyə tanımışdır, bunun ardınca isə müstəqilliyimiz 1991-ci ilin Milad Günündə Birləşmiş Ştatlar tərəfindən tanınmışdır. Birləşmiş Ştatlarla rəsmi diplomatik əlaqələrin əsası 1992-ci ilin mart ayında qoyulmuşdur və bu gün hər iki ölkə arasında siyasi, iqtisadi, hərbi və təhlükəsizlik sahəsində yüksək səviyyəli əməkdaşlıq həyata keçirilir. Müstəqillik qazandıqdan sonra Azərbaycan dünyanın otuz altı ölkəsində səfirlik, daimi nümayəndəlik və baş konsul-luqlar açmış və yaxın gələcəkdə bu nümayəndəliklərin sayının artırılması planlaşdırılır. Eyni zamanda Bakıda fəaliyyət göstərən xarici ölkələrin səfirliklərinin sayı da artmaqdadır.

Azərbaycan Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT), Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı (ATƏT), Avropa Şurası (AŞ), Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB), GUAM, İslam Konfransı Təşkilatı (İKT), Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (QDIƏT) və İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının (İƏT) üzvüdür. Azərbaycan eyni zamanda Avropa Birliyi, NATO, Beynəlxalq Valyuta Fondu, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, İslam İnkişaf Bankı və digər təşkilatlarla fəal əməkdaşlıq edir.

İqtisadiyyat

Son on il ərzində Azərbaycan bir sıra mütərəqqi struktur islahatları həyata keçirmiş, dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya üçün zəmin yaradan çoxsaylı qanunlar qəbul etmiş və qanunvericiliyə dəyişikliklər etmişdir. Davamlı artıma nail olmaq, əhalinin sosial və inkişaf ehtiyaclarını təmin etmək məqsədilə ölkə iqtisadiyyatının hərtərəfli inkişafı istiqamətində fəal iş həyata keçirilir.

BVF-un hesabatına əsasən son illər ərzində Azərbaycanın makroiqtisadi göstəriciləri "sürətli artım, aşağı inflyasiya və sabit valyuta kursu ilə çox yaxşı təsir bağışlamışdır". Enerji

sektoruna sərmayə qoyuluşları, bunun təsiri nəticəsində tikinti və nəqliyyat sektorlarının inkişafı, eləcə də 1990-cı illərin ortalarında həyata keçirilmiş torpaq islahatından sonra kənd təsərrüfatından əldə edilmiş gəlirlər hesabına 1997-2004-cü illərdə illik həqiqi ÜDM artımı orta hesabla 10 faiz olmuşdur. 2005-ci ildə ÜDM artımı 26,4 faiz təşkil etmişdir və BVF-un 2006-cı il üçün proqnozu 38 faizə bərabər olmuşdur.

Şərqi və Mərkəzi Asiya ölkələri arasında adambaşına düşən Birbaşa Xarici Sərmayənin həcminə görə Azərbaycan ən yüksək göstəriciyə malikdir. 1993-2005-ci illər ərzində iqtisadiyyata 25 milyard dollar sərmayə qoyulmuşdur.

İlk dəfə olaraq məhz Azərbaycan, neft və qaz ehtiyatlarının tədqiqi üçün Xəzər dənizini beynəlxalq əməkdaşlığa açıq elan etmişdir. 1991-ci ildə müstəqillik qazandıqdan sonra Azərbaycanın malik olduğu iri həcmli neft və təbii qaz ehtiyatlarına beynəlxalq ictimaiyyətin marağı artmışdır və hazırda ölkəmiz nəhəng enerji layihələrinin həyata keçirilməsində iştirak edir.

1994-cü ildə Amerika və Qərb ölkələrinin neft şirkətləri ilə Əsrin Müqaviləsi imzalandıqdan sonra Azərbaycan Qərbin enerji təchizatı mənbələrinin genişləndirilməsi üçün özünün enerji ehtiyatlarının işlənməsinə başladı. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft və Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərləri region dövlətlərinin siyasi və iqtisadi müstəqilliklərinin daha da möhkəmlənməsinə xidmət edəcəkdir. Neft və qaz gəlirləri 2008-ci ilə qədər Azərbaycan iqtisadiyyatının həcmi iki dəfə artırmağa kömək edəcəkdir. Yeni kəmərlərin tamamlanması və gələcək genişlənməsi növbəti on il ərzində Azərbaycanın bölgədə ən iri enerji ixracatçısına çevrilməsinə səbəb olacaqdır.

Azərbaycan və regionda geosiyasət

Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas vəzifəsi ölkənin Qərb yönümlü siyasi kursunu qoruyub saxla-

maq və çətin qonşuluq şəraitində milli maraqlarının təmin etməkdən ibarətdir.

Keçmiş Sovet İttifaqına üzv ölkələr arasında Azərbaycan Rusiya qoşunlarının öz ərazisindən çıxarılmasına nail olan ilk ölkə idi və Qərbin maliyyələşdirdiyi Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəmərinə münasibətdə Rusiyayı özünün müxalif mövqeyindən əl çəkməyə inandırmağa müvəffəq oldu. Rusiya Ermənistan və Azərbaycan arasındakı Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində vasitəçilik edən ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrələrindən biridir və bu ölkədə təxminən iki milyona qədər etnik azərbaycanlı yaşayır.

Türkiyə və Azərbaycan arasında qarşılıqlı maraqlar və soy birliyi əsasında möhkəmlənmiş strateji müttəfiqlik əlaqələri vardır. Rusiya və İran arasında strateji mövqedə yerləşən Azərbaycan Türkiyə və Amerikanın təhlükəsizlik maraqları baxımından əhəmiyyətli rol oynamaqla yanaşı Mərkəzi Asiya ilə mühüm əlaqə vasitəsi və alternativ neft və qaz mənbəyidir.

Son on beş il ərzində İran və Azərbaycan arasındakı əlaqələr mürəkkəb olmuşdur. İranın şimalında çoxlu sayda azərbaycanlı əhalinin (təxminən iyirmi beş milyon) olması ilə əlaqədar İran Azərbaycanla münasibətdə ehtiyatla davranır. İran eyni zamanda Azərbaycanın Qərb ölkələri, xüsusən də Birləşmiş Ştatlarla sıx əlaqələrinin olmasından şikayət edir və Amerika enerji şirkətlərinin Xəzərin karbohidrogen ehtiyatlarının işlənməsində iştirak etmələrinə qarşı çıxırdı. Bundan əlavə Xəzər dənizinin dibinin sektorlara bölünməsi haqqında Azərbaycan, Qazaxıstan və Rusiya tərəfindən təsdiq edilmiş razılaşmanı İran və Türkmənistan tərəfləri hələ də qəbul etmirlər.

Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyəni Qərblə birləşdirən neft və qaz kəmərlərinin inşası da daxil olmaqla Azərbaycan və Gürcüstan arasında bir çox sahələrdə əməkdaşlıq həyata keçirilir. Hər iki ölkə Avro-Atlantik məkana inteqrasiya istiqamətində eyni baxışlara malikdir və öz sərhədləri da-

xilində baş verən separatizmə qarşı birgə mövqe nümayiş etdirir.

Ermənistanın xarici siyasət prioritetləri isə Azərbaycan və Gürcüstandan fərqlənir. Azərbaycan və Gürcüstan təhlükəsizlik və enerji məsələlərində Birləşmiş Ştatlarla sıx əməkdaşlıq etdiyi halda, Ermənistan özünün təhlükəsizlik təminatçısı kimi Rusiya və İrana üstünlük verir. Bu gün Rusiya Ermənistanın iqtisadi, siyasi və təhlükəsizlik sahələrinə nəzarət edir və Ermənistan ərazisində böyük sayda Rusiya hərbi bazaları yerləşmişdir. Ermənistan və İran strateji tərəfdaşa çevrilmişlər. İrandan gələn narkotik, bəzi hallarda isə həssas nüvə texnologiyasının daşınması üçün Ermənistan ərazisi tranzit kimi istifadə edilir.

Birləşmiş Ştatlar global enerji bazarına əlavə neft və qaz təchizatının həyata keçirilməsini təmin edəcək Xəzərin hazırkı enerji layihələrini dəstəkləmişdir. 11 sentyabr hadisələrindən sonra Birləşmiş Ştatlar Gürcüstan və Azərbaycana sərhədlərinin təhlükəsizliyini təmin etmək və nüvə silahlarının yayılmaması cəhdlərini daha da effektiv etmək üçün onların təhlükəsizlik imkanlarının yaxşılaşdırılmasına köməklik göstərməklə özünün bölgədəki iştirakını gücləndirmişdir.

Azərbaycan terrorizmə qarşı global müharibədə sadıq tərəfdaşdır. İki ölkə arasında terrorizmə qarşı mübarizə sahəsində əməkdaşlıq neçə illər boyu mövcud olsa da, 11 sentyabr hücumları bu əməkdaşlığın daha da dərinləşməsinə səbəb oldu.

Terrorizmə qarşı müharibədə Birləşmiş Ştatlara qeyd-şərtsiz köməyini təklif edən ilk ölkələr arasında olan Azərbaycan Əfqanıstanda aparılan Sarsılmaz Azadlıq Əməliyyatı üçün özünün hava məkanını açıq elan etdi və hava limanlarından istifadəyə icazə verdi. Azərbaycanın hərbi dəstələri Beynəlxalq Təhlükəsizliyə Yardım Qüvvələrinin tərkibində Kabildə xidmət göstərirlər və NATO rəsmiləri onların bu xidmətini yüksək qiymətləndirmişlər. Azərbaycanın silahlı

Əlavə II

907-ci Bölmənin ləğv edilməsi və ya dəyişdirilməsi istiqamətində atılmış addımlar

Erməni diasporunun artan təzyiqlərinə baxmayaraq, 1994-cü ildə Timoti Penni (Demokratlar partiyası - Minnesota ştatı) və 1997-ci ildə Piter Kinçın (Respublikaçılar partiyası - Nyu York ştatı) 907-ci Bölmənin ləğv edilməsi istiqamətində göstərdikləri cəhdlər uğursuzluqla nəticələnmişdi.

Bununla belə 907-ci Bölmənin ləğv edilməsi ilə bağlı Konqresdə bir sıra digər uğurlu addımlar da atılmışdır. Bunların sırasında birbaşa humanitar yardımın göstərilməsinə icazə verilməsi, demokratik quruculuq proqramlarının həyata keçirilməsi və bazar iqtisadiyyatının qurulması səylərinin dəstəklənməsini göstərmək olar. Bu nailiyyətlərin əksəriyyəti erməni lobbisinin etirazları ilə qarşılanmışdır. Lakin bütün bu etirazlara baxmayaraq, 1997-ci maliyyə ilində Konqres Nan-Luqar proqramına uyğun olaraq kütləvi qırğın silahlarının yayılmasının qarşısının alınması, eləcə də humanitar yardım məqsədləri üçün dövlət müəssisələri və həkimlərdən istifadə edilməsini nəzərdə tutan təklifi qəbul edərək qanunun mətninə dəyişikliklər etdi.

1998-ci maliyyə ilində Konqres xarici əməliyyatlara maliyyə ayrımları haqqında qanun layihəsinin tərkib hissəsi olaraq təklif olunan mətnə dəyişikliyi qəbul etməklə 907-ci Bölməyə əlavə istisnalar təsdiq etdi. Senator Börd və Senator Leyhi tərəfindən irəli sürülmüş istisnalar "demokratik quruculuq" proqramlarının həyata keçirilməsini, eləcə də İdxal-İxrac Bankı, Özəl Xarici Sermayələr Korporasiyası (OPIC), Ticarət və İnkişaf Agentliyi (TDA) və Xarici Ticarət Xidmətinin fəaliyyətlərini nəzərdə tuturdu. Börd-Leyhi düzəlişinin əsas məqsədi ABŞ-ın Azərbaycanda biznes fəaliyyətinin genişləndirilməsinə təkan verməkdən ibarət idi.

1999-cu maliyyə ilində xarici əməliyyatlara maliyyə ayrımları haqqında qanun layihəsini nəzərdən keçirən Konqres bütün bu istisnaları qüvvədə saxladı və istənilən növ humanitar yardımların

Əlavə III

907-ci Bölmə ilə bağlı sitatlar

Amerika hökumətinin bir çox rəsmiləri və özəl sektorda çalışan insanlar 907-ci Bölmənin Amerikanın maraqlarına xidmət etmədiyini qəbul etmiş və bu bölmənin ləğv olunmasına çağırmışlar. Bu haqda deyilmiş fikirlərin bəziləri ilə tanış olun:

Madlen Olbrayt - Dövlət Katibi, 8 yanvar 1997-ci il: "Bizim bu bölgədə çox önəmli iqtisadi, siyasi və humanitar maraqlarımız vardır və biz nizamlanmanın əldə olunması üçün daha aşkar fəaliyyət göstərməliyik. Konqres tərəfindən Azərbaycana qeyri-hərbi yardımların göstərilməsi ilə bağlı məhdudiyətlərin aradan qaldırılması bizim təsirimizin artırılması istiqamətində atılmış addım ola bilər".

Dik Çeyni - keçmiş Müdafiə Naziri, 12 fevral 1997-ci il: "Azərbaycan təkcə bölgənin gələcəyi üçün deyil, eyni zamanda hərtərəfli və balanslaşdırılmış qlobal neft bazarının gələcəyi baxımından da böyük əhəmiyyət daşıyır... Mən eyni zamanda hesab edirəm ki, ABŞ-ın hazırkı Azərbaycana yardımın qadağan edilməsi siyasəti yanlışdır. Fikrimcə, əsasən ABŞ-ın daxilindəki siyasi mühakimələrə əsaslanan bu cür birtərəfli sanksiyalar müdrik deyildir. Bu siyasət ABŞ-ın istənilən halda təsirini məhdudlaşdırır. Bu isə çox mürəkkəb və vacib regional məsələlərin həlli imkanlarını son nəticədə artırmaq əvəzinə daha da azaltmış olur... Azərbaycanın öz prioritetləri vardır: dövlət quruculuğu, müstəqilliyin möhkəmləndirilməsi, iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi, siyasi sabitliyin dəstəklənməsi, eləcə də müdafiə və təhlükəsizliyin təmin edilməsi... Hətta burada, Vaşinqtonda amerikalıların bir çoxu Azərbaycan haqqında çox şeyləri bilmirlər, əslində isə bilməlidirlər. O bölgə, dünya neft bazarları, qlobal iqtisadi və siyasi sabitlik baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir".

Senator Denis Dekonsini, noyabr 1993-cü il: "Çox sayda azərbaycanlı qaçqınların humanitar ehtiyaclarını nəzərə alaraq biz mənim də ilkin olaraq dəstəklədiyim bu kursun (sanksiyaların) ən müdrik və ən ədalətli olub-olmadığını bir daha nəzərdən keçirməliyik. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi hər iki tərəfdə yüz minlərlə qaçqınların yaranmasına səbəb olmuşdur və erməni və ya azərbaycanlı olmasından asılı olmayaraq, qaçqınlar humanitar yardım layiqdirlər".

"Washington Post" qəzetində nəşr edilmiş məqalə, 2 may 1996-cı il: "Ehtiyacı olan və demokratik quruculuq istiqamətində çalışan dost bir ölkə qanunla Amerikanın birbaşa humanitar yardımından məhrum edilmişdir. Amerika əxlaqi ənənəsinin kobud şəkildə pozulmasını təsbit edən bu nadir qanun layihəsinin hədəfi Azərbaycandır".

İndeks

- Əkerman Geri L., 49
Akaka, Dənial, 247
Olbrayt, Madlen, 36, 85, 86, 102, 123, 124, 136, 168, 230, 291, 293, 314, 333
Əliyev, Heydər, 6, 7, 8, 9, 10, 15, 33, 36, 62, 63, 64, 67, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 94, 95, 99, 100, 102, 104, 108, 113, 116, 120, 122, 123, 130, 136, 145, 151, 158, 162, 165, 167, 168, 169, 172, 175, 186, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 204, 212, 226, 227, 228, 231, 233, 236, 238, 239, 281, 283, 284, 285, 291, 292, 293, 297, 299, 300, 312, 315
Əliyev, İlham, 11, 199, 200, 201, 230, 240, 242, 311, 313, 314
Endryus, Robert E., 181, 182
Armitaj, Riçard, 8, 17, 84, 335
Beyker, Cim, 102
Bentsen, Lloyd, 102, 291, 293
Börger, Səndi, 85, 86, 274
Bayden, Co, 65
Bonuar, Devid, 49
Brədli, Bill, 52
Brejnev, Leonid, 200
Braunbək, Sem, 330, 334
Bzejnski, Zbiqnev, 8, 84, 86, 102, 291, 293, 298
Buş, Corc, 3, 9, 10, 128, 162, 165, 172, 193, 200, 203, 228, 237, 244, 331
Börd, Robert, C., 334
Kallahan, Sonni, 179
Karter, Cimmi, 5, 124
Kavanof, Keri, 162, 165
Çeyni, Dik, 8, 86, 293, 333
Çeyni, Riçard, 84, 291
Kristofer, Uoren, 52, 56
Klinton, Bill, 6, 7, 8, 17, 18, 36, 63, 65, 66, 75, 81, 82, 83, 83, 85, 86, 95, 102, 108, 124, 145, 169, 171, 172, 186, 196, 254, 274, 275, 284, 291, 293
Kohen, Villiam, 293
Kollins, Ceyms, F., 85, 178
Dekonsini, Dennis, 80, 254, 336